

TURUN
YLIOPISTO

RAISKAUSRIKOSTEN ETENEMINEN RIKOSPROSESSISSA

Daniela Alaattinoğlu, Heini Kainulainen & Johanna Niemi
Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia
1/2020

Turun yliopisto

RAISKAUSRIKOSTEN ETENEMINEN RIKOSPROSESSISSA

Daniela Alaattinoğlu, Heini Kainulainen & Johanna Niemi

Julkaisu saatavilla: <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/oikeustieteellinen-tiedekunta/tutkimus/katsauksia-ja-tutkimusraportteja>

Julkaisija: Oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Taitto: Painosalama

Kansikuva: Turun yliopisto

ISBN: 978-951-29-8104-5 (Sähköinen)

Yhteenveto

Tutkimuksessa tarkasteltiin millaisia raiskausrikoksia (RL 20:1–5) on jätetty tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta. Tutkimusta varten kerättiin maantieteellisesti edustava otos rikosprosessin eri toimijoiden vuonna 2018 tekemistä päätöksistä. Poliisin ei-rikosta koskevia päätöksiä oli 65, syyttäjän esitutinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevia päätöksiä oli 113 ja käräjäoikeudessa syytteen hylkääviä tuomioita oli 54. Tutkimusaineistossa oli yhteensä 232 ratkaisua.

Raiskausrikoksen uhri oli lähes aina nainen. Epäilty/vastaaja oli lähes aina mies. Uhri ja epäilty/vastaaja tunsivat yleensä toisensa. Parisuhteessa tapahtuneita raiskauksia esiintyi eniten, ja ne edustivat noin kolmasosaa kaikista tapauksista.

Tutkituissa tapauksissa ei esiintynyt kovin vakavaa fyysistä väkivaltaa, mikä oli odotettavissa, koska sellaiset tapaukset ovat oletettavasti edenneet rikosprosessissa ja todennäköisesti johtaneet syyksi lukevaan tuomioon. Poikkeuksen muodosti seksuaalinen väkivalta osana parisuhdeväkivaltaa, jolloin osassa tapauksista väkivalta oli uhrin kertomana voimakasta.

Monet tutkimusaineistossa esiintyvät uhrin olivat haavoittuvassa asemassa esimerkiksi nuoren iän, päihtymistilan tai nukkumisen takia. Tällaisten tekijöiden esiintymisestä huolimatta poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus katsoi, että käsillä ei ollut rikoslain tarkoittama avuton tila.

Rikosprosessin päättymisen taustalta oli löydettävissä erilaisia syitä. Poliisi luokitteli eirikokseksi yleensä sellaisia tapauksia, joissa tunnusmerkistö ei täyttynyt, uhri halusi vetäytyä rikosprosessista tai rikoksen tapahtumisesta ei saatu selvitystä. Syyttäjä perusteli päätöstään esitutinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä suurimmassa osassa tapauksia sillä, että näyttöä ei ollut riittävästi. Myös käräjäoikeudessa syyte hylättiin yleensä riittämättömän näytön takia, eli näyttöä ei ollut sukupuoliyhteydestä tai seksuaalisesta teosta, pakottamisesta tai avuttomasta tilasta. Syytteitä hylättiin myös siksi, että käräjäoikeus ei katsonut tunnusmerkistön täyttyneen.

Tutkimus osoitti, että näyttökynnys syyksi lukevan tuomion saamiseksi oli korkea. Tutkimuksen perusteella huolellinen rikostutkinta ja tutkinnan käynnistäminen mahdollisimman pian rikosilmoituksen tekemisen jälkeen ovat ensiarvoisen tärkeitä rikosepäilyn selvittämiseksi ja näytön hankkimiseksi. Jo ennen oikeudenkäyntiä olisi tärkeää hankkia selvitystä uhrille aiheutuneista henkisistä seurauksista.

Tutkimuksessa nostetaan esille raiskaussäännösten tulkintaan ja soveltamiseen liittyviä ongelmallisia kysymyksiä. Raiskaukselta edellytetty väkivallan tai sen uhan kriteeristö vaihteli. Erityisiä ongelmia ilmeni tulkittaessa raiskaussäännöksissä tarkoitettua avutonta tilaa. Tutkimusaineistossa oli tapauksia, joissa raiskausrikoksen uhri ei ollut oman kertomuksensa mukaan suostunut sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, mutta epäillyn/vastaajan ei tarvinnut käyttää voimakasta väkivaltaa uhrin tahdon murtamiseen esimerkiksi sen vuoksi, että uhri lamaantui pelon takia tai oli nukkumassa. Tällaisissa tapauksissa lainsäädäntö, joka selkeämmin korostaisi uhrin suostumusta ja vapaaehtoisuutta, vaikuttaisi tapausten rikosoikeudelliseen arviointiin. Tutkimuksen perusteella vaikutti myös siltä, että osassa tapauksia nykyinen lainsäädäntö ei ollut ongelmana, vaan pikemmin se, miten tiukasti sitä tulkittiin ja miten korkealle näyttökynnys asettui.

Sammanfattning

Forskningen undersökte vilka former av våldtäktsbrott (SL 20:1–5) som inte undersöks, åtalas eller döms. Forskningsmaterialet var ett geografiskt representativt urval av beslut fattade år 2018 av olika straffprocessuella aktörer. Polisens beslut om att inget brott begåtts var 65 stycken, åklagares beslut om att begränsa förundersökning eller att inte väcka åtal var 113 och tingsrätternas domar om att förkasta åtalet 54. Sammanlagt användes 232 beslut.

Våldtäktsbrottsoffren var nästan alltid kvinnor. De tilltalade var nästan alltid män. Offer och tilltalade kände ofta varandra sedan tidigare. Våldtäkter i parförhållanden var oftast förekommande och de representerade ungefär en tredjedel av alla fall.

I de undersökta fallen förekom inte allvarligt fysiskt våld, vilket var förväntat, eftersom sådana fall antagligen skulle framskridit i straffprocessen och troligtvis lett till fällande dom. Sexuellt våld som en del av våld i parförhållanden var här ett undantag, eftersom en del av dessa fall även involverade allvarligare former av fysiskt våld.

Många av offren i materialet befann sig i en sårbar ställning. En sådan ställning berodde till exempel på ung ålder, berusning eller att de befunnit sig i sovande tillstånd. Trots att dessa faktorer förekom, ansåg polisen, åklagaren och tingsrätten att offret inte befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd enligt strafflagens definition.

Anledningarna till att straffprocessen avslutats var många. Polisen beslöt i allmänhet att brott inte begåtts i de fall där brottsbeskrivningens rekvisit inte uppfylldes, offret ville dra sig ur straffprocessen eller där fallet inte kunde utredas. Åklagaren beslutade att begränsa förundersökning eller inte väcka åtal huvudsakligen i fall där bevisningen gällande samlag eller annan sexuell handling, tvång eller hjälplöshet bedömdes som otillräcklig. Även tingsrätterna förkastade åtalen i allmänhet på grund av otillräcklig bevisning. Åtal förkastades också av tingsrätterna när de ansåg att de aktuella handlingarna inte uppfyllde brottsbeskrivningens rekvisit.

Forskningen visar att bevisröskeln för fällande dom var hög. På basis av forskningen kan konstateras att en grundligt genomförd förundersökning som inletts så fort som möjligt efter att brottsanmälan gjorts är mycket viktigt för ärendets utredning och för införskaffning av bevis. Redan före rättegången är det viktigt att också fästa uppmärksamhet vid offrets psykiska följder och att införskaffa bevis på dessa.

Forskningen ringar in problematiska punkter gällande tolkning och tillämpning av våldtäktsbrottsbeskrivningarna i strafflagen. Kriterierna för vad som räknas som våld och hot om våld enligt strafflagen varierade. Särskilt problematisk var tolkningen av hjälplöst tillstånd. I forskningsmaterialet fanns fall där våldtäktsoffer inte enligt egen utsago samtyckt till samlag eller annan sexuell handling och den tilltalade inte behövt använda grovt våld för att bryta offrets vilja till exempel på grund av att offret förlamats av skräck eller sovit. I sådana fall skulle en lagstiftning som tydligare betonade offrets samtycke och frivillighet påverka fallens straffrättsliga bedömning. På basis av forskningen verkar det som att i en del av fallen var det inte lagstiftningens definitioner som gjorde att fallen inte framskred i straffprocessen, utan en mycket snäv tolkning av lagen och en hög bevisröskel.

Summary

The research investigated what forms of rape offences according to the Finnish Criminal Code 20:1–5 are not investigated, prosecuted or convicted. The research material consisted of a geographically representative selection of decisions made by law enforcement authorities in 2018. Decisions by the police to close a criminal investigation based on that no crime was committed were 65, decisions by prosecutors to limit the criminal investigation or not to prosecute were 113 and judgments by district courts to dismiss the charges were 54. Thus, a total of 232 decisions were used.

Most victims were women. The suspects and defendants were almost always men. Victims and suspects/defendants were often previously acquainted. Rape within intimate relationships was most common and represented about a third of all cases.

Serious physical violence rarely occurred in the cases investigated. This was an expected result, since such cases can be assumed to generally progress in the criminal process and lead to convictions. Sexual violence as part of intimate-partner violence here formed an exception, as some of these cases also involved more serious forms of physical violence.

Many of the victims in the material were in a vulnerable position. Such a position was caused, for example, by young age, intoxication or sleeping. Despite these factors, the police, prosecutor and district courts did not consider victims to be in a state of helplessness as defined by the Criminal Code.

The reasons behind the closed investigations and the acquittals were many. The police generally considered that no crime was committed in cases in which the actions at hand did not fulfil the elements of the crime definition, the victim wanted to withdraw from the criminal process or the case could not be investigated. The prosecutor decided to limit the criminal investigation or not to prosecute mainly in cases in which evidence was insufficient regarding sexual intercourse or other sexual act, coercion or helplessness. Also district courts dismissed charges in general due to insufficient evidence. Charges were, moreover, dismissed by district courts when the actions at hand were not considered to fulfil the elements of the crime definition.

The research shows that the evidentiary threshold for conviction is high. Based on the research, it can be concluded that a thorough criminal investigation, initiated as soon as possible after the crime has been reported, is important for the clarification of the facts of the case and for obtaining evidence. Prior to the trial, it is important to also draw attention to the victim's psychological consequences and to gather evidence of such harms.

The research addresses problematic points regarding the interpretation and application of the descriptions of rape offences in the Criminal Code. The criteria for what counts as violence and threats of violence varied. The interpretation of helplessness was particularly problematic. In the research material, there were cases where the victim did not, in their own opinion, consent and the suspect/defendant did not have to use serious violence to coerce the victim to sexual intercourse or another sexual act. This happened, for example, in situations when the victim was asleep or paralysed by fear. In such cases, legislation that more clearly emphasises the victim's consent and voluntariness would have an impact on the criminal evaluation of the cases. Based on the research, it seems that in some cases, it was not the legislative definitions that caused attrition in the criminal process, but instead, a narrow legal interpretation and a high evidentiary threshold.

Esipuhe

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu raiskausrikosten (RL 20:1–5) etenemistä rikosprosessissa. Tutkimus on tehty oikeusministeriön rahoittamana ja sen määrittelemällä tutkimusasetelmalla. Tutkimusaineistoa on tarvittu eri organisaatioista: poliisista, syyttäjistä ja tuomioistuimista. Kiitos Poliisihallitukselle, Valtakunnansyyttäjän toimistolle, syyttäjänvirastoille (nykyisin syyttäjäalueille), Oikeusrekisterikeskukselle ja oikeusministeriölle hyvästä yhteistyöstä aineiston keruuvaiheessa.

Tutkimushankkeen johtajana oli rikosoikeuden professori (ma.) Heini Kainulainen. Päättäjänä toimi erikoistutkija, OTT Daniela Alaattinoglu. Oikeusministeriö asetti tiukan aikataulun, minkä takia tutkimusraportti oli saatava valmiiksi maaliskuussa 2020. Tutkija työskenteli hankkeessa seitsemän kuukautta.

Tutkimusta varten muodostettiin asiantuntijaryhmä, johon osallistuivat käräjätuomari Anna-Liisa Autio (OTT), ylikonstaapeli Anna Heinonen (OTT) ja yliopistonlehtori Anniina Kaittila (VTT). Kiitos saamastamme tuesta ja käsikirjoituksesta annetusta palautteesta. Kiitos palautteesta myös oikeusministeriön rikoslain 20 lukua valmistelevalle työryhmälle ja tutkija Anu Isotalolle (FT).

Turussa 12.6.2020

Daniela Alaattinoglu, Heini Kainulainen & Johanna Niemi

Sisällysluettelo

Yhteenveto	I
Sammanfattning	II
Summary	III
Esipuhe	IV
Sisällysluettelo	V
Lyhenteet	VIII
1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen tausta.....	1
1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	2
1.3. Tutkimusaineisto, menetelmät ja eettiset kysymykset.....	3
1.4. Sanastoa ja lukuohjeita.....	6
1.5. Raportin rakenne.....	7
2. Tutkimusta rikosprosessista ja raiskauksen tunnusmerkistöistä	9
2.1. Uhritutkimukset.....	9
2.2. Kotimainen tutkimus.....	12
2.3. Pohjoismainen tutkimus.....	17
3. Voimassa olevat raiskaussäännökset	19
3.1. Seksuaalinen väkivalta ihmisoikeuskysymyksenä.....	20
3.1.1. EIT: Suostumuksen puute määrittää raiskausrikoksia.....	21
3.1.2. Istanbulin sopimus.....	24
3.2. Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö.....	27
3.2.1. Raiskaus.....	27
3.2.1.1. Sukupuoliyhteys.....	28
3.2.1.2. Pakottaminen.....	28
3.2.1.3. Raiskaus avuttoman tilan hyväksikäyttönä.....	29
3.2.1.4. Lievempi tekemuoto.....	31
3.2.1.5. Tahallisuudesta.....	31
3.2.1.6. Suostumuksesta.....	31
3.2.2. Törkeä raiskaus.....	32
3.2.3. Pakottaminen seksuaaliseen tekoon.....	34
3.2.3.1. Pakottaminen.....	34
3.2.3.2. Seksuaalinen teko.....	35
3.2.3.3. Hyväksikäyttö.....	35
3.2.4. Seksuaalinen hyväksikäyttö.....	36
3.2.5. Näytön arviointi.....	38

4. Tilastoitu raiskausrikollisuus	41
4.1. Poliisille ilmoitetut raiskaukset	41
4.2. Rikoksista epäiltyjen ja uhrin sukupuoli, ikä ja lukumäärä	44
4.3. Poliisin tietoon tullut perhe- ja lähisuhdeväkivalta	47
4.4. Käräjäoikeuksissa syytetyt ja syytteiden hylkäämiset.....	48
4.5. Rikosprosessin läpivienti	52
5. Poliisin tekemät päätökset ei-rikoksista.....	55
5.1. Yleistä päätöksistä.....	55
5.2. Rikosnimike	55
5.3. Uhrin ja epäillyn sukupuoli, ikä ja lukumäärä.....	56
5.4. Tekopaikka	57
5.5. Rikosilmoitus	57
5.6. Esitutinnan kesto	58
5.7. Uhrin ja epäillyn välinen suhde	59
5.8. Käytetty väkivalta tai sen uhka.....	60
5.9. Uhrin haavoittuvuus.....	61
5.10. Uhrin toiminta	62
5.11. Uhrille aiheutuneet seuraukset	63
5.12. Näytön keräämisestä ja uhrin kertomuksen uskottavuuden arvioimisesta.....	64
5.13. Miksi esitutkinta on lopetettu?.....	65
6. Päätökset syyttämättä jättämisestä ja esitutinnan rajoittamisesta	67
6.1. Yleistä päätöksistä.....	67
6.2. Rikosnimike	67
6.3. Uhrin ja epäillyn sukupuoli, ikä ja lukumäärä.....	68
6.4. Tekopaikka	69
6.5. Uhrin ja epäillyn välinen suhde	69
6.6. Käytetty väkivalta tai sen uhka.....	70
6.7. Uhrin toiminta	71
6.8. Uhrin haavoittuvuus.....	73
6.9. Uhrille aiheutuneet seuraukset	74
6.10. Todistelusta ja uhrin kertomuksen uskottavuuden arvioimisesta.....	74
6.11. Syitä esitutinnan rajoittamiselle tai syyttämättä jättämiselle.....	76
7. Hylätyt syytteet käräjäoikeuksissa.....	79
7.1. Yleistä aineistosta.....	79
7.2. Rikosnimikkeet	80
7.3. Uhrin ja vastaajan sukupuoli, ikä ja lukumäärä	81
7.4. Tekopaikka	82
7.5. Uhrin ja vastaajan välinen suhde	82
7.6. Uhrin haavoittuvuus.....	83
7.7. Käytetty väkivalta tai sen uhka.....	87
7.8. Uhrin toiminta	91
7.9. Raiskauksen aiheuttamat seuraukset uhrille	92
7.10. Todistelu.....	95
7.11. Uhrin uskottavuus, tuki ja vaatimusten esittäminen.....	98
7.12. Miksi syyte on hylätty?.....	99
8. Tyypillisiä tapauksia ja muita aineiston erityispiirteitä	101
8.1. Johdattelua.....	101
8.2. Suostumuksen puute: Lamaantumista, passiivisuutta ja kieltelyä	102
8.3. Uhrin humalatila.....	106
8.4. Nukkuva uhri puolustuskyvyttömänä.....	108
8.5. Ristiriitaiset kertomukset.....	111

8.6. Kaksi vastaan yksi: Riittääkö näyttö ja vaihtoehtoisen tapahtumankulun uskottavuus	114
8.7. Väkivaltaa parisuhteessa	117
8.8. Kumuloituvaa haavoittuvuutta: Lukkiutuva uhri	123
8.9. Johtopäätöksiä tyypillisistä tapauksista.....	124
9. Tuloksia ja suosituksia	127
9.1. Keskeisiä tuloksia	127
9.2. Suosituksia	132
Lähdeluettelo.....	135

Lyhenteet

BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EIS	Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki (22.7.2011/805)
EU	Euroopan unioni
FRA	EU:n perusoikeusvirasto (Fundamental Rights Agency)
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence
HE	hallituksen esitys
HEUNI	Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipoliittikan Instituutti
KKO	korkein oikeus
KRP	Keskusrikospoliisi
LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
OM	oikeusministeriö
PeVL	eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintö
RL	rikoslaki (19.12.1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
SM	sisäministeriö
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
VKS	Valtakunnansyyttäjä
vp.	valtiopäivät

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tausta

Tämä raportti liittyy oikeusministeriön tilaamaan tutkimukseen, joka on tehty meneillään olevan rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksen takia. Seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku uudistettiin viimeksi kokonaisuudessaan 20 vuotta sitten. Sen jälkeen lukua on uudistettu osittaisuudistuksina siten, että mikään säännöksistä ei ole enää alkuperäisessä muodossa. Oikeusministeriö järjesti kesällä 2018 asiantuntijafoorumin raiskaussäännösten tunnusmerkistöistä. Foorumissa käytyjen keskustelujen perusteella oikeusministeriössä laadittiin arviomuistio, jonka mukaan raiskaussäännöksissä on vahvistettava suostumuksen asemaa.¹ Tavoitteena olisi säätää rangaistavaksi sukupuoliyhteys vastoin toisen ilmaisemaa tahtoa. Muutettu sääntely ilmentäisi paremmin, että suostumuksen puute on raiskausrikoksissa määräävä tekijä, mutta huomioon otettaisiin myös kriminalisointiperiaatteet ja rikosoikeuden yleiset periaatteet.²

Oikeusministeriö asetti työryhmän, jonka tehtävä oli valmistella rikoslain 20 luvun kokonaisuudistus. Työryhmän tuli muun muassa:

- valmistella säännökset, joilla vahvistetaan suostumuksen asemaa raiskauksen tunnusmerkistössä;³
- selvittää ja arvioida, voidaanko suostumuksen asemaa vahvistaa muilla muutoksilla, kuten puhtaasti suostumuksen puutteeseen tai suostumuksen ja nykyisen tunnusmerkistön yhdistelmään perustuvalla säännöksellä;⁴
- arvioida avutonta tilaa koskevan sääntelyn kattavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta ottaen huomioon edellä mainitut muutokset sekä tehdä tarvittavat muutokset perusteluihin tai sääntelyyn.⁵

Oikeusministeriö tilasi tutkimuksen, jossa tutkimusasetelma oli hyvin tarkasti määritelty. Ministeriö kiinnitti huomiota siihen, että raiskausrikoksia koskevien tilastojen perusteella poliisin tietoon tulleista rikoksista huomattavan pieni osa johtaa aikanaan kärjäoikeudessa syyksi lukevaan tuomioon. Esimerkiksi vuosina 2010–2014 tämä luku oli noin 20 prosenttia. Ministeriö totesi vielä, että useissa muissa vakavissa rikoksissa vastaava luku on merkittävästi korke-

¹ Ks. myös Valtioneuvosto 2019, s. 91.

² Oikeusministeriö 2019, s. 2.

³ Oikeusministeriö 2019, s. 2.

⁴ Oikeusministeriö 2019, s. 3.

⁵ Oikeusministeriö 2019, s. 3.

ampi. Tästä syystä ministeriö halusi tietoja siitä, minkälaisia tekoja jätetään tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta. Tutkimuksessa oli määrä kerätä maantieteellisesti edustava otos poliisin ei-rikosta koskevista päätöksistä, syyttäjän esitutkinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä tekemistä päätöksistä sekä käräjäoikeuksissa hylätyistä syytteistä. Ministeriö esitti, että tutkimusaineistoa analysoitaessa on erityisen tarkastelun kohteeksi otettava, “mikä merkitys on annettu asianomistajan ilmaisemalle tahdolle tai suostumukselle tai näiden puutteelle ja ilmaisematta jättämiselle”. Ministeriö kiinnitti huomiota myös tarpeeseen arvioida avutonta tilaa koskevan sääntelyn kattavuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. Tutkimuksessa tuotetun tiedon ansiosta kokonaisuudistusta valmisteleva työryhmä pystyisi paremmin arvioimaan, minkälaisia muutostarpeita raiskausrikosten tunnusmerkistöihin kohdistuu.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa tarkastellaan, miten seksuaalista väkivaltaa määritellään rangaistavaksi rikoslain soveltamiskäytännöissä. Tutkimusta varten on kerätty asiakirja-aineisto poliisi-, syyttäjä- ja käräjäoikeuskäytännöistä. Kysymys on poliisin ei-rikos-päätöksistä, syyttäjän esitutkinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevista päätöksistä sekä käräjäoikeuden hylkäämistä syytteistä raiskausrikoksissa.

Rikosprosessin tarkoituksena on, että poliisi ilmoittaa selvittämänsä rikokset syyttäjälle, joka syyteharkinnassaan päättää syytteen nostamisesta. Poliisi voi kuitenkin tietyissä tapauksissa lopettaa itsenäisesti esitutkinnan. Esitutkintalain mukaan esitutkinnan päättäminen on mahdollista, jos tutkinnassa on selvinnyt, että rikosta ei ole tehty tai asiassa ei voida nostaa ketään vastaan syytettä (ETL 10:2.2).⁶

Poliisi voi tehdä syyttäjälle ehdotuksen esitutkinnan rajoittamisesta vastaavilla perusteilla kuin syyttäjä voi päättää syyttämättä jättämisestä. Tämän lisäksi esitutkintalaissa säädetään vielä erikseen kustannussyistä tehtävästä esityksestä (ETL 3:10). Syyttäjä tekee poliisilta saamansa esityksen perusteella itsenäisen ratkaisun esitutkinnan rajoittamisesta. Esitutkinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen on mahdollista useista eri syistä. Se voi perustua esimerkiksi rikoksen vähäisyyteen, rikosentekijän nuoruuteen taikka seuraamusten kohtuuttomuuteen tai tarkoituksettomuuteen. Harkinnassa on annettava merkitystä myös sille, että tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi syytteen nostamista (ROL 1:7–8).⁷

Syyttäjän keskeinen tehtävä on arvioida poliisilta saamansa esitutkinta-aineiston perusteella, nostaako hän syytteen rikoksesta epäiltyä vastaan. Syyteharkinnassa punnitaan sekä syytteen nostamisen puolesta että sitä vastaan puhuvia seikkoja. Syyttämättä jättäminen on mahdollista monista eri syistä. Edellä jo mainittujen perusteiden lisäksi syyttäjä voi päätyä syyttämättä jättämiseen myös esimerkiksi siitä syystä, että näyttö ei riitä syytteen nostamiseen, syyteoikeus on vanhentunut, sitä ei ole tai syyttäjä arvioi, että kyse ei ole rikoksesta. Käräjäoikeudessa puolestaan päädytään hylkäämään syyte, jos näyttö ei riitä syyksi lukevaan tuomioon.

⁶ Hallituksen esityksen mukaan säännöksen soveltaminen edellyttää korkeaa todennäköisyyden astetta siitä, ettei rikosta ole tehty (HE 222/2010 vp, s. 235–236). Ks. myös Poliisi 2020.

⁷ Ks. myös Valtakunnansyyttäjä 2016a ja 2016b.

Tutkimusta varten kerättiin poliisin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien päätöksiä raiskausrikoksista. Tarkastelun kohteena on ennen kaikkea perustunnusmerkistön mukainen raiskaus ja törkeä raiskaus (RL 20:1–2). Lisäksi kerättiin päätöksiä pakottamisesta seksuaaliseen tekoon (RL 20:4) ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä (RL 20:5), koska kaikkien mainittujen tunnusmerkistöjen katsottiin liittyvän kiinteästi toisiinsa.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, minkälaisia raiskaustapauksia poliisi jättää tutkimatta, syyttäjä syyttämättä ja tuomioistuin tuomitsematta. Tietoa saadaan siitä, miten oikeudelliset toimijat ovat arvioineet raiskausrikosten tunnusmerkistöjä ja miten he ovat perustelleet tekemiään päätöksiä. Mielenkiintoista on selvittää, miten uhrin suostumusta on käsitelty eri päätöksissä. Tämän lisäksi tarkastellaan, miten uhrin avutonta tilaa on arvioitu. Tämän selvittämiseksi tutkijat ovat kehittäneet muuttujia, joiden avulla pidetään silmällä erilaisia haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä. Tarkoituksena onkin arvioida, miten hyvin oikeudelliset toimijat ovat tunnistaneet haavoittuvuutta ja antaneet sille merkitystä arvioidessaan rikoslaissa määriteltäviä avutonta tilaa. Tutkimuksen avulla on mahdollista saada tietoa siitä, minkälaisia ongelmakohtia nykyisessä raiskauslainsäädännössä on ja pohtia miten tunnusmerkistöjä kannattaisi muuttaa.

Käyttämällä tutkimusaineistona poliisin päätöksiä ei-rikoksista, syyttäjän päätöksiä esitutinnan rajoittamisesta ja syyttämättä jättämisestä sekä käräjäoikeuden syytteen hylkääviä tuomioita raiskausrikoksista (RL 20:1–5) kysytään:

- 1) Minkälaisia ovat tyypilliset raiskaustapaukset?
- 2) Miten oikeudelliset toimijat ovat arvioineet raiskausrikosten tunnusmerkistöjä?
- 3) Minkälaista näyttöä on hankittu ja miten sitä on arvioitu?
- 4) Minkälaisia perusteluja eri päätöksissä ja tuomioissa on esitetty?
- 5) Miten uhrin suostumusta on käsitelty?
- 6) Miten uhrin avutonta tilaa on arvioitu?
- 7) Onko uhrin haavoittuvuutta tunnistettu?

1.3. Tutkimusaineisto, menetelmät ja eettiset kysymykset

Tutkimusaineisto muodostuu poliisin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien vuonna 2018 tekemistä päätöksistä. Koko vuotta koskevista päätöksistä tehtiin satunnaisotannalla maantieteellisesti edustava otos. Otosta suunniteltaessa kiinnitettiin huomiota paikkakuntien lisäksi käsiteltyihin tapausmääriin ja esiintyneisiin rikosnimikkeisiin.

Tutkimusaineiston hankkiminen edellytti tutkimusluvan hakemista Poliisihallitukselta ja Oikeusrekisterikeskukselta, jonka lupa kattoi sekä syyttäjien että käräjäoikeuksien tekemät ratkaisut. Tutkimuslupahakemukset jätettiin 4.7.2019. Tämän lisäksi laadittiin EU:n tietosuojasetuksen (EU 679/2016) 35 artiklan mukainen vaikutusten arviointi, joka toimitettiin Tietosuojavaltuutetulle.

Tutkimusluvan saamisen jälkeen oli vielä lähestyttävä eri organisaatioita aineiston saamiseksi. Poliisin informaatioteknologiakeskus vastasi ei-rikoksia koskevista päätöksistä. Oikeusrekisterikeskus toimitti kaikki syytteen hylkäävät tuomiot. Ennen 1.10.2019 voimaantullutta

syyttäjäorganisaatiota koskevaa uudistusta asiakirjapyyntö piti toimittaa erikseen jokaiseen syyttäjänvirastoon. Pyyntöjen takia oltiin yhteydessä yhteensä kymmeneen eri virastoon. Erityisesti syyttäjiltä saatavien päätösten saamisessa oli vaikeuksia, mitä ei helpottanut meneillään oleva uudistus. Tutkimusaineisto oli kokonaisuudessaan tutkijoiden käytettävissä vasta 3.12.2019.

Päätökset ei-rikoksista: Poliisihallitus toimitti tutkijoille yhteensä 173 ei-rikosta koskevaa päätöstä. Koska aineisto oli osittain valmiiksi luokiteltu, hyödynnettiin tässä tutkimuksessa koko aineistoa tiettyjen perusmuuttujien kuvaamisessa. Tarkemman analyysin kohteeksi otettiin 65 tapausta, jolloin keskityttiin päätöksistä saatavien tietojen tarkempaan luokitteluun ja analysoimiseen.

Päätökset esitutinnan rajoittamisesta ja syyttämättä jättämisestä: Valtakunnansyyttäjänvirasto toimitti vuonna 2018 tehdyistä ratkaisuihin diaaritietoja koskevan luettelon, josta kävi käytetyn rikosnimikkeen lisäksi ilmi päätöksen tehnyt syyttäjänvirasto. Luettelon mukaan esitutinnan rajoittamisesta ja syyttämättä jättämisestä oli tehty yhteensä 407 päätöstä. Luettelon perusteella tehtyyn otokseen valittiin yhteensä 113 päätöstä, joista 38 koski esitutinnan rajoittamista ja 75 syyttämättä jättämistä.

Syytteen hylkäävät tuomiot: Oikeusrekisterikeskus vastasi tuomioiden toimittamisesta tutkijoille. Oikeusrekisterikeskuksen käytössä ollut rekisterijärjestelmä ei kovinkaan hyvin tukenut syytteiden hylkäämistä koskevien tuomioiden käsittelemistä. Oikeusrekisterikeskusta pyydettiin tekemään tuomiolauselmatietokannasta poiminta vuonna 2018 annetuista syytteen hylkäävistä tuomioista. Poiminta pystyttiin tekemään päärikosperusteisista tuomioista, joita oli 71. Tutkijat hyödynsivät tässä tutkimuksessa 54 syytteen hylkäävää tuomiota.

Keskeisen tutkimusaineiston muodostaa 65 ei-rikosta, 113 esitutinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevaa päätöstä sekä 54 syytteen hylkäävää tuomiota. Yhteensä tutkimusaineistossa on siten 232 päätöstä tai tuomiota.

Tutkimusaineisto sisältää hyvin arkaluonteista tietoa, minkä takia tutkimuseettiset kysymykset ovat olleet esillä koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimusaineistoa on käsitelty erityisen huolellisesti. Tutkimusryhmässä on keskusteltu useaan otteeseen aineiston vastuullisesta ja eettisesti kestävästä käsittelystä. Tutkijat ovat huolehtineet tunnollisesti tietoturvasta. Tutkimusraportissa ei julkaista sellaisia tietoja, joiden perusteella yksittäinen henkilö olisi tunnistettavissa.

Menetelmästä. Tutkimuksessa yhdistetään lainopillista ja oikeuden empiiristä tutkimusta edustavaa tutkimusotetta. Poliisi-, syyttäjä- ja käräjäoikeuskäytäntöjen empiirinen tutkiminen edellyttää lainopillista analyysia siitä, minkälaiset oikeudelliset säännökset ja periaatteet hallitsevat nykyistä oikeudellista sääntelyä. Kansallinen ja kansainvälinen lainsäädäntö, esityöt, ennakkopäätökset ja oikeuskirjallisuudessa esitetyt kannanotot ovat tärkeitä lähteitä. Tutkimukseen liittyy rikosoikeuden lisäksi kansainvälisen oikeuden, perus- ja ihmisoikeuksien ja prosessioikeuden näkökulmia.

Oikeuden empiirisessä analyysissa yhdistetään kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusotetta. Kvantitatiivista otetta käyttämällä tutkimusaineisto on luokiteltu ja eri muuttujia koskevat tiedot on tallennettu tilastolliseen SPSS-ohjelmaan.⁸ Aineistosta esitetään yleisiä kuvailevia

⁸ Kysymys on *International Business Machines* (IBM)-yhtiön omistamasta *Statistical Package for the Social Sciences* (SPSS)-ohjelmasta.

tietoja, sillä aineiston koko tai ominaispiirteet eivät sovellu vaativien tilastollisten tarkastelujen kohteeksi. Kvalitatiivista otetta käyttämällä aineistosta on paikannettu tyypillisiä tapauksia, joita analysoimalla voidaan osoittaa lainsoveltamiskäytäntöjen tunnuspiirteitä ja ongelmakohtia.

Tapauksista pyrittiin keräämään mahdollisimman paljon sellaista tietoa, joka palvelisi tutkimustehtävää. Luokittelussa käytetty muuttujaluettelo oli varsin mittava, sillä se sisälsi kaikkiaan 106 muuttujaa. Tyypillisten raiskaustapausten selvittämiseksi kerättiin tietoa rikosten osapuolten välisestä suhteesta, käytetystä väkivallasta, uhrin suostumuksesta ja sen ilmaisemisesta tai ilmenemisestä, uhrin haavoittuvaan asemaan tai tilaan liittyvistä tekijöistä, raiskauksen aiheuttamista seurauksista uhrille jne. Tämän lisäksi pidettiin silmällä, miten eri oikeudelliset toimijat olivat toimineet raiskausrikoksia käsitellessään, minkälaista näyttöä oli hankittu ja miten sitä arvioitiin sekä miten rikosprosessin päättämistä oli perusteltu eri päätöksissä. Muuttujaluettelo piti pääpiirteissään sisällään seuraavia kohtia:

- Epäiltyjen/uhrien määrä, sukupuoli, ikä
- Rikosnimike
- Rikosilmoituksen tekijä
- Esitutinnan/rikosprosessin kesto
- Tekopaikka
- Epäillyn ja uhrin välinen suhde
- Käytetty väkivalta
- Uhrin toiminta
- Uhrin vammat
- Haavoittuvuus
- Näytön hankkiminen ja todistelu
- Uhrin uskottavuus
- Uhrin oikeudellinen avustaja/tukihenkilö
- Uhrin vaatimukset
- Miksi ei-rikos; esitutkinta rajoitettu/ei syytetty; syyte hylätty

Tutkimusaineisto oli tietosisällöltään vaihteleva. Vähiten oli saatavilla tietoa poliisin tekemistä päätöksistä, kun taas käräjäoikeuksien kirjoittamat tuomiot muodostivat tässä tutkimuksessa rikkaimman aineiston. Aineistojen erityispiirteisiin liittyviin kysymyksiin palataan tarkemmin niitä koskevissa luvuissa (5–7).

Kvalitatiivisen analyysin avulla pyritään tuottamaan tarkempaa tietoa tutkimusaineistossa esiintyneistä tapauksista ja siitä, miten eri oikeudelliset toimijat arvioivat tapauksia. Metodina oli aineistolähtöinen sisällönanalyysi, mutta tutkijat pyrkivät myös aktiivisesti itse etsimään aineistosta haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä. Haavoittuvuus vaikuttaa siihen, miten raiskauksen uhri pystyy toimimaan rikosprosessissa, mutta myös siihen, millaisille seikoille olisi mahdollista antaa merkitystä arvioitaessa raiskaustilanteessa uhrin avutonta tilaa.

Tutkimusaineistosta esitetään tyypillisiä tapauksia. Mikään kuvaus ei sisällä sellaista tietoa, jonka perusteella yksittäinen henkilö olisi tunnistettavissa. Tarvittaessa tyyppitapauksesta on poistettu, yhdistetty tai muutettu yksityiskohtia tunnistamisen välttämiseksi. Tyypillisten

tapausten pohjana on yleensä käytetty useita aineistossa esiintyneitä päätöksiä, koska samantyyppiset rikoksiin, tapahtumaolosuhteisiin ja rikosten osapuolten toimintaan liittyvät seikat toistuivat useissa eri päätöksissä.

Tyypillisiä tapauksia muodostamalla on pyritty kuvaamaan aineistossa yleisesti esiintyviä piirteitä, tapahtumaolosuhteita ja rikoksen osapuolten toimintaa. Tämän lisäksi tarkoituksena on osoittaa, miten eri oikeudelliset toimijat ovat tulkinneet rikoslakia ja mistä syystä he ovat päätyneet rikostutkinnan lopettamiseen, syytteen nostamatta jättämiseen tai syytteen hylkäämiseen.

1.4. Sanastoa ja lukuohjeita

Tutkimusaineistossa esiintyneissä tapauksissa rikosprosessi on saattanut päättyä jo esitutkinta- tai syyteharkintavaiheessa. Tästä huolimatta kuvattaessa rikoksen osapuolia tutkimusraportissa puhutaan tavallisesti epäillystä tai vastaajasta tai uhrista. *Epäilty* viittaa henkilöön, joka on esitutkinnassa tai syyteharkinnassa epäiltynä rikoksesta. *Vastaaja* viittaa epäiltyyn siinä vaiheessa, kun hän on syytettynä kärjäoikeudessa. On kuitenkin syytä muistaa, että rikoksesta epäillyn henkilön tai kärjäoikeudessa syytetyn henkilön syyllisyyttä ei ole rikosprosessin aikana todettu, joten oikeudellisesta näkökulmasta hän on syytön. Rikoksesta epäillyn toimintaa kuvatessa saatetaan hänestä toisinaan käyttää sanaa *tekijä*, mutta tällöin ei viitata yksittäisen henkilön syyllistymiseen rikokseen, vaan rikoksesta puhutaan yleisellä tai teoreettisella tasolla.

Uhri-sana on valittu, koska se on käsitteenä laajempi kuin rikoksen asianomistaja. Uhri-sanalla halutaan tuoda esille, että tässä tutkimuksessa häntä käsitellään seksuaalista väkivaltaa kokeneena henkilönä, vaikka sitä ei ole pystytty todentamaan rikosprosessin aikana. Uhri-sanana käyttämiseen saatetaan liittää kielteisiä ominaisuuksia, kuten passiivisuus, avuttomuus ja arkuus. Tutkijoina pidämme uhria aktiivisena toimijana, jolla voi olla käytössään monenlaisia neuvokkaita selviytymisstrategioita niin raiskaustilanteessa kuin sen jälkeenkin. Uhri voi myös rikosprosessin aikana tehdä monenlaisia päätöksiä ja selviytyä kohtaamastaan seksuaalisesta väkivallasta. Uhri-sanalla halutaan kuitenkin muistuttaa seksuaalisen väkivallan haavoittavasta luonteesta. Jo sen kohteeksi joutuminen voi olla niin pelottavaa uhrille, että hänen toimintakykynsä raiskaustilanteessa lamaantuu. Seksuaalinen väkivalta aiheuttaa myös monenlaisia negatiivisia seurauksia, joista selviytyminen voi kestää pitkään. Kysymys on fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin, mutta myös sosiaalisten suhteiden, toisiin ihmisiin luottamisen ja yleisen turvallisuuden tunteen menetyksestä.⁹

Tässä tutkimuksessa tutkijat ovat pyrkineet löytämään rikosprosessin toimijoiden tekemistä päätöksistä uhrin *haavoittuvuudesta* kertovia tekijöitä, jolloin tarkkaillaan sekä haavoittuvaa tilaa että haavoittuvaa asemaa. Haavoittuva tila liittyy esimerkiksi uhrin päihteiden käyttöön, nukkumiseen tai uhrin kokemaan voimakkaaseen pelkotilaan. Haavoittuva asema kiinnittyy puolestaan uhrin ominaisuuksiin, kuten nuoreen ikään, sairauteen, vammaisuuteen tai

⁹ Raiskauksen aiheuttamista seurauksista ks. tarkemmin esim. Näre 2000; Raijas 2001; Punnonen 2001; Laitinen 2004; Punamäki & Ylikomi 2007; Honkatukia 2008; Nyqvist 2008; Ronkainen 2008; Piispa & Honkatukia 2008; Kingi ym. 2009; Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 56–59; Kainulainen 2017.

maahanmuuttajataustaan. Haavoittuvuus vaikuttaa paitsi raiskaustilanteessa, myös siinä miten uhri pystyy toimimaan rikosprosessissa.

Tutkimuksessa puhutaan usein *raiskausrikoksesta*, jolla viitataan aineistossa esiintyneisiin rikosprosessin kohteina olleisiin rikoksiin (RL 20:1–5). Kyse voi olla raiskauksesta, törkeästä raiskauksesta, perustunnusmerkistöön sisältyvästä lievemmin rangaistavasta tekemuodosta, seksuaaliseen tekoon pakottamisesta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Käyttämällä kaikista rikoksista yhteistä nimitystä päästään kielellisesti yksinkertaisempaan ilmaisuun kuin että jokainen rikosnimike luettelaisiin aina erikseen. Rikosprosessin aikana rikosnimikkeen valinta voi vaihtua. Tutkimusaineistoa on kerätty kaikista näistä rikosnimikkeistä, koska niiden tunnusmerkistöt liittyvät kiinteästi toisiinsa. Tarvittaessa tutkimusraportissa tarkennetaan tarkoilla viittauksilla rikoslakiin, mitkä rikosnimikkeet on otettu tarkastelun kohteeksi. Näin toimitaan esimerkiksi tilastollisessa luvussa 4.

Tutkimusaineistossa esiintyneissä tapauksissa rikosprosessi ei ole johtanut siihen, että rikoksesta epäilty olisi joutunut rikosoikeudelliseen vastuuseen tai että tapahtunut teko olisi rikoslain tarkoittamalla tavalla raiskausrikos. Tästä näkökulmasta ei ole ollut yksinkertaista ratkaista esimerkiksi sitä, millä tavalla sukupuoliyhteydestä tai muista seksuaalisista teoista puhutaan. Tutkimusraportissa puhutaan seksistä, sukupuoliyhteyden harrastamisesta yhteisymmärryksessä, aktista, erilaisista seksuaalisista teoista, mutta samassa yhteydessä myös raiskauksesta ja seksuaalisesta väkivallasta. Rikosten osapuolet saattaisivat käyttää erilaisia sanavalintoja – ei vähiten siksi, että heidän oma näkemyksensä tapahtumista ja niiden oikeudellisesta merkityksestä oli usein erilainen ja myös keskenään ristiriitainen. Tutkijat eivät ole pyrkineet ratkaisemaan tätä ristiriitaa, mutta sen sijaan aineiston kuvaamisessa pyritään tasapainottelemaan sen välillä, että molempien näkökulmat tulisivat esille.

Tutkimusraporttia lukiessa on syytä muistaa, että tutkijoiden käytettävissä ollut aineisto antaa rajallisen kuvan raiskausrikoksista, niiden osapuolista ja tapahtumaolosuhteista. Myöskään esitutkinnan aikana tehdyistä toimenpiteistä tai kaikesta oikeudenkäynnissä esille tulleista asioista ei saada kattavasti tietoa. Varsinkin ei-rikosta, esitutkinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä koskevissa päätöksissä korostuu päätöksen tehneen viranomaisen ääni. Kyse on ennen kaikkea siitä, minkälaista kuvaa poliisi tai syyttäjä välittää rikoksesta ja sen osapuolista. Päätökset on usein kirjoitettu niin, että niissä perustellaan rikosprosessin päättäminen, eikä pohdita erilaisia vaihtoehtoja tai rikosprosessin jatkamisen tai päättämisen puolesta ja vastaan puhuvia seikkoja. Tutkimusaineiston avulla saadaan kuitenkin tietoa siitä, millä tavalla oikeudelliset toimijat ovat käyttäneet harkintavaltaansa, miten he ovat tulkinneet raiskausrikoksia koskevia säännöksiä ja minkälaisia ongelmakohtia ilmenee säännöksiä sovellettaessa.

1.5. Raportin rakenne

Raportin seuraavassa luvussa (2) esitetään tutkimustehtävän kannalta olennaista kotimaista ja pohjoismaista tutkimuskirjallisuutta. Sen jälkeen luvussa (3) tarkastellaan voimassa olevaa oikeutta: lainsäädäntöä, esitöitä, ennakkopäätöksiä, kansainvälisiä sopimuksia ja rikosoikeuteen ja ihmisoikeuksiin liittyviä periaatteita. Tämän jälkeen luvussa (4) seuraa tilastollinen katsaus, jossa selvitetään rikosten tietoon tuloa ja selvittämistä Tilastokeskuksen tuottamien virallisten tilastojen perusteella.

Raportin empiirisessä osassa esitellään tätä tutkimusta varten kerättyä tutkimusaineistoa. Ensin tarkastellaan poliisin tekemiä päätöksiä ei-rikoksista (5), sen jälkeen syyttäjien tekemiä päätöksiä esitutkinnan rajoittamisesta ja syyttämättä jättämisestä (6) ja viimeksi käräjäoikeuksien antamia tuomioita, joissa syyte raiskausrikoksesta on hylätty (7). Tämän jälkeen siirrytään analysoimaan raiskausrikoksista (RL 20:1–5) tyypillisiä tapauksia (8). Lopuksi raportin viimeisessä luvussa (9) kootaan tiettyjä keskeisiä havaintoja tutkimusaineistosta ja annetaan suosituksia lainsäätäjälle ja lainsoveltajille.

2. Tutkimusta rikosprosessista ja raiskauksen tunnusmerkistöistä

Raiskausrikoksia, niiden käsittelemistä rikosprosessissa ja seksuaalisen väkivallan aiheuttamaa uhriutumista on tutkittu viime vuosikymmenien aikana paljon. Tässä luvussa näitä tutkimuksia käsitellään lyhyesti nostamalla tutkimustehtävän kannalta olennaisia näkökulmia esille. Käsitelyn tarkoitus on antaa yleiskatsaus aiemmasta aiheeseen liittyvästä, erityisesti kotimaisesta tutkimuksesta. Ensin käsitellään uhritutkimuksia ja tämän jälkeen kotimaista ja pohjoismaista tutkimusta raiskausrikoksista. Tutkimukset kiinnittyvät erityisesti rikosoikeuteen ja ihmisoi-keuksiin.

2.1. Uhritutkimukset

Suuri osa väkivallasta jää piilorikollisuudeksi eikä tule viranomaisten tietoon. Piiloon jäävän rikollisuuden määrää ja piirteitä pyritään selvittämään uhritutkimusten avulla. Kun ihmisiltä kysytään heidän kokemastaan väkivallasta, saadaan tilastoidun rikollisuuden rinnalle täydentävää tietoa väkivallan esiintymisestä.

Ensimmäinen kansallinen naisten kokemaa väkivaltaa kartoittava kyselytutkimus tehtiin 1990-luvun lopulla Tilastokeskuksessa. Minna Piispan ja Markku Heiskanen tutkimusraportti *Usko, toivo, hakkaus* toi naisten kokeman väkivallan yleisyyttä ja sen erityispiirteitä esille, ja aihe on pysynyt ajankohtaisena niin julkisissa keskusteluissa kuin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa siitä lähtien.¹⁰

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos ja Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipolitiikan Instituutti (HEUNI) tekivät 2000-luvun puolivälissä toisen kyselytutkimuksen naisiin kohdistuvasta väkivallasta.¹¹ Vastaavaa kansallista tutkimusta ei ole tämän jälkeen tehty Suomessa.¹²

Tässä kyselyssä selvitettiin myös naisten kokeman seksuaalisen väkivallan yleisyyttä. Kyselytutkimuksille tyypilliseen tapaan tutkimukseen osallistujia pyydettiin tarkentamaan, onko

¹⁰ Heiskanen & Piispa 1998.

¹¹ Piispa ym. 2006.

¹² Suomalaisten kokeman väkivallan yleisyyttä selvitetään myös Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin säännöllisesti tekemissä kansallisissa rikosuhritutkimuksissa (ks. esim. Danielsson & Näsi 2018). Tämän lisäksi on tehty erityinen miesuhripainotteinen kysely miesten kokemasta väkivallasta (ks. Heiskanen & Ruuskanen 2010). Käsillä olevassa raportissa nostetaan esille vain naisuhrikyselyt, koska niiden on arvioitu mittavaan tarkemmin ja luotettavammin naisiin kohdistuvaa väkivaltaa kuin yleisten väestökyselyiden (ks. tarkemmin Heiskanen 2002; Piispa & Heiskanen 2017).

kyse joskus elämän aikana vai viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana tapahtuneista teoista. Kyselyssä väkivaltaa tarkasteltiin sen mukaan, oliko väkivalta tapahtunut parisuhteessa vai parisuhteen ulkopuolella. Kyselyyn vastanneet naiset olivat 18–74-vuotiaita.

Kyselyn mukaan noin joka viides (21,2 %) 18–74-vuotiaista naisista oli kokenut 15 vuotta täytettyään miehen tekemää seksuaalista väkivaltaa ja uhkaavaa käyttäytymistä parisuhteen ulkopuolella vähintään kerran elämässään. Nykyisessä parisuhteessa vastaava luku oli 4,3 prosenttia ja entisessä parisuhteessa 17,3 prosenttia.¹³ Jos tarkasteluun otetaan vastaavalla tavalla naisten kokema seksuaalinen väkivalta viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana, saadaan seuraavia lukuja. Parisuhteen ulkopuolella naisista 2,8 prosenttia, parisuhteessa 2,0 prosenttia ja entisessä parisuhteessa 1,6 prosenttia naisista oli joutunut seksuaalisen väkivallan ja uhkaavan käyttäytymisen kohteeksi vähintään kerran elämänsä aikana.¹⁴

Parisuhteen ulkopuolella seksuaalisen väkivallan tekijä oli usein uhrin hyvin tuntema henkilö (72 %). Tuntematon mies oli tekijänä vain noin kolmasosassa tapauksista (29 %). Naiset raportoivat muun muassa tutun, naapurin, ystävän ja opiskelu- tai työtoverin tekemästä seksuaalisesta väkivallasta, mutta myös esimiehistä ja opettajista sekä läheisistä ihmisistä, kuten isä, isäpuoli, veli tai velipuoli.¹⁵ Puolet seksuaalisesta väkivallasta parisuhteen ulkopuolella oli tapahtunut yksityisasunnossa. Tämän lisäksi raportoitiin muun muassa koulussa, työpaikalla, baarissa, ravintolassa tai tanssipaikalla tapahtuneesta seksuaalisesta väkivallasta. Julkinen paikka, puisto tai metsä oli tekopaikkana 11 prosentissa tapauksista.¹⁶

Kyselyssä selvitettiin myös väkivallan aiheuttamia seurauksia. Väkivallan kohteeksi joutumisella on ollut useita negatiivisia vaikutuksia naisten elämään. Parisuhteessa seksuaalista väkivaltaa kokeneista naisista noin kolmasosa raportoi fyysisestä vammasta (31,2 %) ja lähes 90 prosenttia henkisestä vammasta (88,3 %). Naisuhrikyselyä koskevassa tutkimusraportissa arveltiin, että fyysisten vammojen vähäisyys seksuaalisessa väkivallassa voi kertoa siitä, että avo- tai aviomies käyttää usein muunlaista kuin välittömään fyysiseen väkivaltaan perustuvaa pakottamista.¹⁷ Väkivaltaisessa parisuhteessa pelkkä väkivallan uhka tai muu uhriin kohdistettu painostus voi saada naisen taipumaan seksuaalisen kanssakäymiseen vastoin tahtoaan.¹⁸ Toisaalta on syytä huomauttaa, että raiskauksille ja muulle seksuaaliselle väkivallalle on tyyppillistä myös parisuhteen ulkopuolella, että tekijän ei tarvitse käyttää voimakasta fyysistä väkivaltaa uhrin tahdon murtamiseksi ja uhrin pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen.¹⁹

Naisuhrikyselystä nostetaan seuraavaksi esille seksuaalisen väkivallan yleisyydestä kertovia lukumääriä. Taulukosta 1 käy ilmi, onko naista 1) yritetty pakottaa seksuaaliseen kanssakäymiseen, 2) pakotettu seksuaaliseen kanssakäymiseen tai 3) pakotettu tai yritetty pakottaa seksuaaliseen kanssakäymiseen silloin, kun hän ei pystynyt puolustautumaan.²⁰ Tutkimuksen perusteella viimeksi kuluneen vuoden aikana parisuhteen ulkopuolella 16 000 naista yritettiin

¹³ Piispa ym. 2006, s. 21.

¹⁴ Piispa ym. 2006, s. 26.

¹⁵ Piispa ym. 2006, s. 86–89.

¹⁶ Piispa ym. 2006, s. 91.

¹⁷ Piispa ym. 2006, s. 67–68.

¹⁸ Ks. esim. Nyqvist 2008.

¹⁹ Ks. esim. Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 58–59.

²⁰ Kyselylomakkeen kysymykset ks. esim. nro 62 Liite Piispa ym. 2006.

pakottaa, 7 600 naista pakotettiin ja 18 000 naista pakotettiin tai yritettiin pakottaa puolustuskyvyttömänä seksuaaliseen kanssakäymiseen. Parisuhteessa nykyinen puoliso pakotti 6 500 naista seksuaaliseen kanssakäymiseen ja puolustuskyvyttömiä naisia oli 7 600. Pakottamisen yrityksen kohteeksi joutui nykyisen puolison taholta 7 000 naista. Entinen puoliso puolestaan pakotti 1 800 naista seksuaaliseen kanssakäymiseen ja puolustuskyvyttömiä naisia oli 1 300. Entisen puolison pakottamisen yrityksen kohteeksi joutuneita naisia oli 2 200.

Taulukko 1. Seksuaaliseen kanssakäymiseen painostaminen, pakottaminen ja sen yritys viimeksi kuluneen vuoden aikana vuonna 2005*.

	N	%**
Yritetty pakottaa seksuaaliseen kanssakäymiseen		
- parisuhteen ulkopuolella	16 000	0,9
- nykyisessä parisuhteessa	7 000	0,6
- entisessä parisuhteessa	2 200	0,3
Pakotettu seksuaaliseen kanssakäymiseen		
- parisuhteen ulkopuolella	7 600	0,4
- nykyisessä parisuhteessa	6 500	0,5
- entisessä parisuhteessa	1 800	0,3
Pakotettu tai yritetty pakottaa seksuaaliseen kanssakäymiseen, kun ei kyennyt puolustautumaan		
- parisuhteen ulkopuolella	18 000	1,0
- nykyisessä parisuhteessa	7 600	0,6
- entisessä parisuhteessa	1 300	0,2

Lähde: Honkatukia & Kainulainen 2007, s. 80.

Taulukon selitys: * Tiedot perustuvat Naisuhrikyselyyn (Piispa ym. 2006). Lukumääriä ei voi laskea yhteen, koska sama nainen on voinut kokea seksuaalista väkivaltaa useissa taulukossa esitetyissä luokissa. ** Prosentteja kaikista ko. kohderyhmään kuuluvista.

Minna Piispa ja Päivi Honkatukia julkaisivat myöhemmin artikkelin, jossa he keskittyivät naisuhrikyselyiden perusteella tarkastelemaan nuoriin naisiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa. He toivat esille, että naiset kokevat seksuaalista väkivaltaa yleensä nuorena. Kyselytutkimusten perusteella noin kymmenesosalla 18–25-vuotiaista naisista oli seksuaalisen väkivallan kokemuksia, kun vastaava osuus vanhemmilla naisilla oli kaksi prosenttia. Lapsuus ja nuoruus on herkkä ja tärkeä kehitysvaihe, ja tällöin tapahtunut seksuaalinen väkivalta on erityisen haavoittavaa. Artikkelissa nostettiin esille naisten terveyteen, henkiseen hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyneitä haitallisia vaikutuksia. Seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuneet kärsivät useista psykosomaattista vaivoista, kuten päänsärystä, vatsavaivoista ja pahoinvoinnista. Psykkisinä oireina raportoitiin muun muassa muisti- ja keskittymishäiriöistä, unettomuudesta sekä voimattomuudesta ja aloitekyvyttömyydestä. Seksuaalinen väkivalta voi myös vähentää luottamusta muihin ihmisiin ja pakottaa jäsentämään uudelleen sosiaalisia suhteita. Turvattomuuden tunteen lisääntyminen voi puolestaan rajoittaa naisten toimintakykyä ja elämänpiiriä.²¹

Euroopan Unionin perusoikeusvirasto (FRA) julkaisi vuonna 2014 naisiin kohdistuvasta väkivallasta raportin, joka perustui 42 000 naisen haastatteluun 28 jäsenmaassa. Raportista kävi

²¹ Ks. tarkemmin Piispa & Honkatukia 2008.

ilmi, että Suomessa naisiin kohdistuva väkivalta on muihin EU-maihin verrattuna yleistä. Tämän raportin mukaan 11 prosenttia EU-maiden naisista oli kokenut seksuaalista väkivaltaa ja viisi prosenttia oli raiskattu sen jälkeen, kun he olivat täyttäneet 15 vuotta.²² Kun suomalaisilta naisilta kysyttiin, olivatko he kokeneet fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa 15 vuotta täytettyään, jopa 47 prosenttia vastasi myönteisesti. Tätä lukua voi verrata EU:n keskiarvoon, joka oli 33 prosenttia.²³ Kyselystä kävi lisäksi ilmi, että seksuaalista väkivaltaa tapahtui parisuhteessa ja varsin monissa tapauksissa se oli toistuvaa. Yli puolet EU-maiden naisista kertoi useammasta kuin yhdestä nykyisen puolisonsa tekemästä seksuaalisen väkivallan kokemuksesta.²⁴

On kuitenkin tärkeää muistaa, että naiset saattavat tunnistaa väkivaltaa eri herkkyydellä eri maissa, mikä voi vaikuttaa vastauksiin. Jos jossakin maassa ei keskustella naisiin kohdistuvasta väkivallasta, se saattaa heijastua myös kyselystä saataviin tuloksiin, ja väkivallan esiintyvyys näyttää matalammalta kuin mitä se tosiasiansa on.²⁵ Tästä huolimatta on mahdollista todeta, että naisiin kohdistuva väkivalta on yleistä Suomessa. Monet joutuvat seksuaalisen väkivallan kohteeksi, ja sen yhtenä erityispiirteenä on, että väkivallantekijä on naiselle läheinen tai tuttu henkilö.

2.2. Kotimainen tutkimus

Viimeisten vuosikymmenten aikana raiskausrikoksiin ja niiden käsittelemiseen rikosprosessissa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota tutkimuksessa ja ihmisoikeusraportoinnissa. Kyse on ollut tieteellisistä julkaisuista, järjestöjen tekemistä raporteista ja valtion aloitteesta tehdyistä tutkimus- tai arviointiraporteista. Kansainvälisillä kentillä on jo pitkään kiinnitetty huomiota rikosprosessin tehottomuuteen. Rikosprosessin läpivienti on ollut heikkoa, koska vain noin 10–20 prosenttia poliisille ilmoitetuista raiskauksista on johtanut rikoksentekijän tuomitsemiseen.²⁶ Yhtenä keskeisenä selitystekijänä on pidetty yhteiskunnassa yleisesti vallitsevaa kielteistä ilmapiiriä, jossa ei ole ymmärretty seksuaalisen väkivallan erityispiirteitä eikä tunnistettu sen aiheuttamia seurauksia. Kyse on ollut paitsi puutteellisesta lainsäädännöstä, myös kritiikille alttiista lainsoveltamiskäytännöistä. Useissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota siihen, että rikosprosessin toimijoilta ei ole löytynyt riittävästi osaamista, jotta he olisivat pystyneet huolehtimaan raiskauksen uhrien oikeuksien toteutumisesta.²⁷ Seuraavaksi luodaan lyhyt katsaus keskeiseen tätä koskevaan kotimaiseen kirjallisuuteen.

Päivi Honkatukian *”Ilmoitti tullessa raiskatuksi” – Tutkimus poliisiin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista* (2001) selvitti poliisille ilmoitettujen raiskausrikosten piirteitä ja niiden käsittelemistä esitutkinnassa. Honkatukia osoitti, että moni poliisille ilmoitetuista

²² Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 21.

²³ Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 28–29. Ks. myös Piispa & Heiskanen 2017, s. 77–80.

²⁴ Lähes kolmasosa (31 %) EU-maiden naisista kertoi *nykyisen puolison* kohdistaneen häneen seksuaalista väkivaltaa *vähintään kuusi tai sitä useamman kerran*. Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 43–44.

²⁵ Ks. myös Piispa & Heiskanen 2017, s. 78–79.

²⁶ Ks. esim. Kainulainen 2017 mainittuine lähteineen. Myös Euroopan unionin perusoikeusvirasto kiinnitti huomiota sekä poliisille ilmoitettujen raiskausten, että varsinkin tuomioistuimissa raiskauksesta tuomitettujen lukumäärän pienuuteen. Fundamental Rights Agency (FRA) 2014, s. 14.

²⁷ Ks. esim. Kainulainen 2004 ja Kainulainen 2017 mainittuine lähteineen.

raiskauksista (väkisinmakaamisista) ei edennyt esitutkintaa pidemmälle. Yhtenä syynä oli uhrin vetäytyminen esitutkinnasta, mutta myös se, että poliisilla oli vaikeuksia tunnistaa muita kuin tuntemattomien miesten tekemää seksuaalista väkivaltaa.²⁸

Heini Kainulaisen tutkimus *Raiskattu? Tutkimus raiskausten etenemisestä rikosprosessissa* (2004) jatkoi Honkatukian viitoittamalla tiellä. Kainulainen selvitti, että eri raiskaustyyppit etenivät eri tavalla rikosprosessissa. Poliisille ilmoitetuista tuntemattoman miehen tekemistä raiskauksista vain alle kymmenessä prosentissa tapauksista nostettiin syyte. Poliisi oli motivoitunut tutkimaan rikosta ja uskoi uhrin kertomusta, mutta eteneminen pysähtyi usein esitutkintaan, koska tekijän henkilöllisyyttä ei pystytty selvittämään. Parisuhteessa tapahtuneista raiskauksista nostettiin syyte hieman alle kolmasosassa tapauksista, mutta rikosnimikkeenä ei välttämättä ollut raiskaus, vaan esimerkiksi pahoinpitely. Noin viidesosassa tutustumistilanteissa tai tuttavien välillä tapahtuneista raiskauksista nostettiin syyte. Prosessin eteneminen pysähtyi useista eri syistä: poliisi ei onnistunut selvittämään kaikkia rikosepäilyjä, osa luokiteltiin eirikoksiksi tai syyttäjä arvioi, ettei näyttö riittänyt syytteen nostamiseen. Tässä tutustumistilanteita ja tuttavien koskevassa raiskaustyyppissä ilmeni uhria syyllistäviä asenteita, jotka estivät poliisia tunnistamasta seksuaalista väkivaltaa.²⁹ Kainulainen korosti raiskausten uhrin sensitiivisen kohtelun tarvetta, mikä edistäisi paitsi uhrin selviytymistä, myös rikostutkintaa. Esimerkiksi tukihenkilöiden käyttöä olisi hyvä lisätä.³⁰

Johanna Niemi-Kiesiläisen kirjassa *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta* (2004) käsiteltiin myös seksuaaliseen väkivaltaan liittyviä kysymyksiä. Hän kritisoi seksuaalirikossäännöksiä ja kysyi, miksi uhrin edellytetään puolustautuvan seksuaalista tekoa vastaan sen sijaan että tekijän edellytettäisiin selvittävän, haluaako toinen hänen kanssaan seksuaalista kanssakäymistä.³¹ Kevät Nousiainen on nostanut esille samantyyppisiä ajatuksia ehdottamalla, että huolimattomuudesta tehty raiskaus olisi mahdollista kriminalisoida.³²

Terttu Utraisen kattavassa kirjassa *Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana* (2010) käsiteltiin raiskausta historiallisesta ja oikeudellisesta näkökulmasta. Painopiste oli Suomen oikeudessa, mutta sen rinnalla hän hyödynsi kansainvälistä ja ihmisoikeuksia korostavaa näkökulmaa. Utrainen kiinnitti huomiota useisiin kysymyksiin, joiden kohdalla rikoslain rajoja määriteltäessä on ilmennyt jo pitkään vaikeuksia. Kyse on parisuhteista, vahvoista moraalisisista kannanotoista, joilla otetaan kantaa naisten käyttäytymiseen sekä puolustuskyvyttömässä tilassa (esimerkiksi nukkumassa) olevista naisista. Parisuhteisiin liittyen Utrainen huomautti, että raiskaus, sukupuolilyhteys ja avioliitto liittyivät historiallisesti toisiinsa niin suomalaisessa kuin muissakin länsimaaisissa oikeusjärjestelmissä. Raiskausta pidettiin rikoksena yhteiskunnan järjestystä ja per-

²⁸ Honkatukia 2001a. Honkatukian rikosilmoituksia koskeva tutkimusaineisto oli vuodelta 1998, jolloin raiskauksen rikosnimikkeenä oli väkisinmakaaminen. Rikoksen nimi muutettiin *raiskaukseksi* seuraavana vuonna voimaan tulleessa seksuaalirikosuudistuksessa. Ks. myös Honkatukia 2001b.

²⁹ Ks. myös Kainulainen 2017.

³⁰ Kainulainen 2004, erityisesti s. 112–118.

³¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 98. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 2000.

³² Nousiainen 1999, s. 19–20.

heen päänä olevan isän tai miehen kunniaa eikä uhrin koskemattomuutta vastaan. Raiskaus avioliitossa kriminalisointiin Suomessa vasta 1990-luvulla, ja lainsäädännössä oli siihen asti säännös rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä, jos tekijä meni naimisiin raiskauksen uhrin kanssa.³³

Toisena ongelmallisena kysymyksenä Utriainen nosti esille, että raiskaussäntely ilmenee hyvin pitkään vahvasti moraalisia kannanottoja sopivasta tai sopimattomasta naisten seksuaalisesta käyttäytymisestä. Moraaliset kannanotot ovat näkyneet niin lakia säädettäessä kuin sitä sovellettaessakin. Vuoden 1971 laissa säädettiin esimerkiksi lieventävien asianhaarojen vallitessa tehdystä raiskauksesta (väkisinmakaamisesta). Kyse oli esimerkiksi tilanteista, joissa tekijä ja uhri tunsivat tai tekivät tuttavuutta toisensa kanssa.³⁴ Vuoden 1999 seksuaalirikosuudistuksessa lähdettiin sen sijaan jo siitä, että tekijän ja uhrin välistä suhdetta ei sellaisenaan pitäisi pitää lieventävänä perusteena. Hallituksen esityksen mukaan avioliitto, muu pysyvä parisuhde tai raiskausta edeltänyt seurustelu ei poista tai vähennä osapuolten oikeutta päättää seksuaalisesta kanssakäymisestä, joten tällaiset seikat eivät osoita seksuaalisen itsemääräämisoikeuden vähäisyyttä.³⁵ Lakivaliokunta totesi vielä selvyyden vuoksi omassa mietinnössään, että jokaisella on oikeus milloin tahansa kieltäytyä sukupuoliyhteydestä.³⁶

Toisaalta Utriainen huomauttaa, että lainsäätäjät ei ollut tässä kysymyksessä kovin johdonmukainen. Utriaisien mukaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta kunnioittava periaate vesitettiin, kun hallituksen esitykseen sisällytettiin kannanotto tekojen törkeysarvioinnista. Vuoden 1999 uudistuksessa raiskausrikokset porrastettiin kolmeen törkeysasteeseen ja lievimpänä tekomuotona oli sittemmin kumottu sukupuoliyhteyteen pakottaminen (RL 20:3). Hallituksen esityksessä todettiin, että rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat voidaan ottaa rikosoikeuden periaatteiden mukaan huomioon. “Esimerkiksi rikosta edeltänyt tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen yhdessä muiden teko-olosuhteiden kanssa saattaa vaikuttaa sekä rangaistuksen mittaamiseen että sen arvioimiseen, onko tekoon sovellettava 3 §:ää.”³⁷ Utriaisien mukaan lainsoveltamiskäytännöissä esimerkiksi ravintolaillan jälkeen tapahtuneita raiskauksia ryhdyttiin arvioimaan tämän raiskausrikosta koskevan lievimmän tunnusmerkistön mukaan.³⁸

Kolmantena ongelmallisena kysymyksenä Utriainen kiinnitti huomiota puolustuskyvyttö-
mässä asemassa oleviin raiskauksen uhreihin. Utriaisien mukaan halki vuosisatojen on pohdittu raiskaussäntelyn suhdetta tiedottomana, tajuttomana tai nukkumassa oleviin uhreihin. Vuoden 1889 rikoslaiissa puhuttiin *tunnottoman* naisen makaamisesta, jolloin eri pykälissä tehtiin eroa sen mukaan, oliko tekijä saattanut uhrin tunnottomaan tilaan tai kykenemättömäksi puolustamaan itseään.³⁹ Myös vuoden 1999 seksuaalirikosuudistuksessa jatkettiin tätä samaa erottelua

³³ Utriainen 2010, esim. s. 109–113, 270–271. Myös Riikka Kotanen on tarkastellut raiskauksen lainsäädäntöhistoriaa parisuhteen sääntelyn näkökulmasta, Kotanen 2013. Ks. myös Lidman 2015.

³⁴ Utriainen 2010, esim. s. 181–183. Ks. myös Lidman 2017.

³⁵ HE 6/1997 vp, s. 164, 175. Ks. myös Oikeusministeriö 1993, s. 10–11, 30.

³⁶ LaVM 3/1998, s. 21.

³⁷ HE 6/1997 vp, s. 175.

³⁸ Utriainen 2010, s. 119–121, 192–193. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 1998.

³⁹ Lainsäätäjän käyttämä sananvalinta ilmentää hyvin tuolloin vallinnutta puutteellista käsitystä seksuaalisen väkivallan haavoittavuudesta ja sen aiheuttamista vakavista seurauksista sen kohteeksi joutuneille. Vrt. esim. KKO:2018:91, jossa ymmärrettiin, että nukkuvan kohdistunut seksuaalinen hyväksikäyttö voi olla sen kohteeksi joutuneelle hyvin pelottavaa ja traumatisoivaa.

tekemällä eroa raiskauksen ja seksuaalisen hyväksikäytön välille sen mukaan oliko tekijä saatanut uhrin puolustuskyvyttömään tilaan.⁴⁰ Erottelusta on nyttemmin luovuttu ja palaamme voimassa olevaan sääntelyyn tarkemmin seuraavassa luvussa.

Vuoden 1999 seksuaalirikosuudistuksessa lähtökohtana oli suojella aikaisempaa paremmin kaikkien seksuaalista itsemääräämisoikeutta, ja suojelluksi oikeushyväksi otettiin yksilölle kuuluva seksuaalinen autonomia.⁴¹ Tätä kehitystä on vahvistanut kansainvälisen oikeuden vaikutus.⁴² Viimeisten vuosien aikana kritiikki rikoslain 20 lukua kohtaan on kuitenkin voimistunut. Keskeisenä ongelmakohtana on nostettu esille, että säännöksissä korostetaan liian vahvasti tekijän käyttämää väkivaltaa, eikä painopiste ole uhrin suostumuksessa.⁴³

Helena Jokila analysoi väitöskirjassaan *Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta: Raiskauksen ja muiden seksuaalirikosten oikeudellisen tiedon konstruktio* (2010) mittavan määrän oikeustapauksia. Jokilan mukaan ongelmia ilmeni siinä, miten vahvassa asemassa muun muassa uhria syyllistävät diskurssit, raiskausmyytit ja keskittyminen uhrin käyttäytymiseen ja toimintaan olivat lainsoveltamiskäytännöissä. Oikeustapauksista kävi myös ilmi, että erityisesti nuoria uhreja koskevat syytteet hylättiin usein tuomioistuimissa.

Jokila otti kantaa myös raiskauksen tunnusmerkistöön ja pohti, minkälainen asema siinä pitäisi antaa raiskauksen uhrin suostumukselle. Hän ei asettanut yksiselitteisesti kannattamaan suostumuksen puuttumisen nostamista raiskauksen keskeiseksi elementiksi. Jokila ehdotti, että suomalaista lainsäädäntöä kehitettäisiin Kanadan niin sanotun kommunikaatiivisen mallin mukaisesti. Tässä mallissa painotetaan aktiivista tahdonilmaisua seksuaalisen kanssakäymisen perustana.⁴⁴ Hän ehdotti myös, että rikoslaista löytyvän sukupuolilyhteyden (RL 20:10) määritelmän penetraatiokeskeisyydestä luovuttaisiin, ja omaksuttaisiin tätä kattavampi ja monenlaisia sukupuolia paremmin koskettava määritelmä.⁴⁵ Tulkintamme mukaan tällainen muutos edistäisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuutta. Jokila ehdotti lisäksi, että seksuaalirikosten määritelmiä lähdetäisiin kehittämään nostamalla *luottamus* keskeiseksi eri osapuolten välistä toimintaa kontekstualisoivaksi käsitteeksi.⁴⁶

Timo Ojala julkaisi kirjan *Seksuaalirikokset* (2014), jossa annettiin kattava kuva seksuaalirikosten tunnusmerkistöistä, rangaistuskäytännöistä, vahingonkorvauksista ja relevanteista prosessuaalisista säännöistä.⁴⁷

Viime vuosien oikeustieteellisissä keskusteluissa on käsitelty paljon suostumukseen liittyvää problematiikkaa.⁴⁸ Minna Kimpimäki julkaisi vuonna 2017 artikkelin *Raiskauksen määrittelyn kipukohta: pakottamalla vai ilman suostumusta?* Kimpimäki totesi, että raiskauksen

⁴⁰ Utriainen 2010, 185–186. Ks. myös Utriainen 2012.

⁴¹ Ks. esim. Niemi-Kiesiläinen 2000. Tämä havainto voidaan tehdä myös muissa oikeusjärjestelmissä. Vastaava kehitys on tapahtunut esimerkiksi Ruotsissa (ks. Wegerstad 2015).

⁴² Ks. esim. Kimpimäki 2006.

⁴³ Niemi-Kiesiläinen 2000; Utriainen 2010, s. 278; Utriainen 2019; Leskinen 2020.

⁴⁴ Jokila 2010, s. 292.

⁴⁵ Jokila 2010, s. 292.

⁴⁶ Jokila 2010, s. 297–298. Ks. myös Jokila & Niemi 2019.

⁴⁷ Ojala 2014.

⁴⁸ Ks. myös Kanerva 2012.

tunnusmerkistö on viime vuosina tehtyjen muutosten takia aikaisempaa kattavampi ja se tunnustaa paremmin muitakin kuin väkivallan tai sen uhan käyttöön liittyviä tilanteita. Tästä huolimatta sääntelyssä on ”edelleen havaittavissa jälkiä aiemmin vallinneesta lainsäädäntötraditiosta, jossa erilaisten pakkotilanteiden välille tehtiin seksuaalirikoslainsäädännössä selkeä ero”.⁴⁹

Kimpimäki totesi lisäksi, että viimeisen lainmuutoksen yhteydessä perustuslakivaliokunta huomautti, että ”suostumuksen puuttumiseen perustuva kirjoittamismalli korostaisi raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksena”⁵⁰ ja että olisi syytä kehittää tunnusmerkistöä suostumuksen suuntaan.⁵¹ Lakivaliokunta ei kuitenkaan pitänyt tunnusmerkistön muuttamista aiheellisena tältä osin, minkä takia säädösteksti pysyi ennallaan.⁵² Kansainvälisen ja vertailevan oikeuden perusteella Kimpimäki kuitenkin arvioi, että Suomen lainsäädännön tulisi korostaa suostumusta enemmän. Suostumuksen tulisi Kimpimäen mukaan olla vapaaehtoisesti annettu, aito ja pätevä.⁵³

Myös Kati Nieminen ja Minni Leskinen ovat pohtineet suostumuksen merkitystä raiskauksen määritelmässä. He kannattavat suostumukseen perustuvaa muutosta, mutta toteavat, että suostumuksen määritelmä tai sen tulkinta ei ole yksiselitteisiä. Yhtenä ongelmana he nostavat esille, että suostumusmallit uusintavat yksilökeskeistä lähestymistapaa seksuaaliseen väkivaltaan. Niemisen mukaan tällöin peitetään seksuaaliseen väkivaltaan kiinteästi liittyviä rakenteellisia, kulttuurisia ja yhteisöllisiä ulottuvuuksia.⁵⁴ Suostumusproblematiikka herättää kysymyksiä ja keskustelua myös tekijän tahallisuudesta ja erehdyksestä. Niemisen mukaan todellisuudessa tapahtuvissa raiskaustilanteissa ei ole usein kyse siitä, ”ymmärtävätkö osapuolet toisiaan, vaan siitä, että toinen ei kunnioita toisen tahtoa”.⁵⁵ Nieminen epäili suomalaisen oikeuskulttuurin ja lainsäädännön mahdollisuuksia ottaa tällaisia ulottuvuuksia huomioon tekijän tahallisuutta arvioitaessa.⁵⁶ Leskinen on osuvasti kiteyttänyt, että kysymys on ihmisten välisestä kommunikoinnista eli vastuusta ilmaista omaa tahtoa ja selvittää toisen tahtoa sekä ratkaista, miten rikoslaki suhtautuu näihin velvollisuuksiin. Leskinen mukaan tämän lisäksi raiskaussäännöksessä olisi tärkeä pyrkiä ottamaan selkeästi kantaa pakottaviin olosuhteisiin ja erilaisiin osapuolten välillä vallitseviin riippuvuussuhteisiin.⁵⁷ Yksi pakottava olosuhde liittyy parisuhdeväkivaltaan, eli tapauksiin, joissa tekijä on jo aikaisemmin käyttänyt väkivaltaa uhria vastaan.⁵⁸

Myös Amnesty International on osallistunut aktiivisesti suomalaiseen keskusteluun seksuaalisesta väkivallasta. Vuonna 2019 Amnesty International julkaisi raportin, jossa tarkastel-

⁴⁹ Kimpimäki 2017, s. 790.

⁵⁰ Kimpimäki 2017, s. 807–808; PeVL 6/2014 vp, s. 5.

⁵¹ PeVL 6/2014 vp, s. 5. Ks. myös Leskinen 2020, s. 376.

⁵² LaVM 4/2014 vp s. 3–4; Kimpimäki 2017, s. 808.

⁵³ Kimpimäki 2017, s. 811. Ks. myös Kimpimäki 2020a.

⁵⁴ Nieminen 2019. Ks. myös Leskinen 2017, s. 210–211; Leskinen 2020, s. 375–376.

⁵⁵ Nieminen 2019, s. 405.

⁵⁶ Nieminen 2019, s. 405.

⁵⁷ Leskinen 2017, s. 209–213.

⁵⁸ Leskinen 2020, s. 304–305.

tiin viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneita muutoksia ja voimassa ollutta raiskauksiin liittyvää lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä Suomessa.⁵⁹ Raiskauksen määritelmästä Amnesty International totesi, että

(...) tämänhetkinen raiskauksen määritelmä keskittyy kahteen ääripäähän: väkivaltaiseen raiskaukseen ja tapauksiin, joissa uhri on tilansa takia kykenemätön antamaan suostumustaan. Näiden ääripäiden väliin jää tapauksia, joissa ei ole suostumusta, muttei myöskään väkivaltaa tai avutonta tilaa, jolloin raiskauksen tunnusmerkistö ei täyty.⁶⁰

Amnesty International totesi, että raiskauksen tunnusmerkistö ei kata seuraavia tilanteita:

- Uhri oli passiivinen tai vain puoleksi tiedostavassa tilassa, esimerkiksi puoliuunessa, humalassa tai lamaantunut pelosta, eikä vastustellut, eikä tekijä käyttänyt väkivaltaa, mutta uhri ei myöskään ollut täysin tiedottomassa tai muutoin avuttomassa tilassa.
- Uhri kielsi tekijää tai pyysi tätä poistumaan, mutta tekijä jatkoi tästä huolimatta.
- Sukupuoliyhteys tapahtui niin äkillisesti, ettei uhrilla ollut mahdollisuutta reagoida.
- Uhri perui suostumuksensa kesken seksin, mutta tekijä ei lopettanut.
- Uhri alistui sukupuoliyhteyteen tekijän painostuksen alaisena esimerkiksi tekijän kirittäessä uhria tai käyttäessä muita kuin väkivaltaisia uhkauksia.⁶¹

Amnesty International on useissa eri yhteyksissä korostanut suostumukseen perustuvan lainsäädännön tarvetta. Amnesty International kannusti muuttamaan lainsäädäntöä, mutta antoi sen ohella myös useita muita suosituksia, kuten nosti esille tarpeen kouluttaa poliiseja, syyttäjiä ja tuomareita.⁶²

2.3. Pohjoismainen tutkimus

Viime vuosikymmeninä Pohjoismaissa on uudistettu lainsäädäntöä seksuaalirikoksissa. Myös tutkimuksellinen mielenkiinto seksuaalirikoksia kohtaan on lisääntynyt. Tutkimuksia löytyy rikosprosessin toiminnasta, raiskauksen tunnusmerkistöistä ja niiden soveltamisesta, mutta myös uhriutumisesta. Tämän lisäksi on nostettu esille raiskauksiin liittyviä käsityksiä ja asenteita (raiskausmyyttejä), joita on kytketty esimerkiksi siihen, miten ne vaikuttavat näytön arviointiin tuomioistuimissa.⁶³ Kansainvälinen *#metoo*-liike nosti julkisissa keskusteluissa esille seksuaalisen häirinnän ja muun seksuaalisen väkivallan ilmenemismuotoja, sen aiheuttamia seurauksia ja myös sitä, miten seksuaalista väkivaltaa tai osapuolten välisiä valtasuhteita ei aina tunnistettu, eikä tapauksiin ole pyritty puuttumaan tarpeeksi tehokkaasti.

⁵⁹ Amnesty International 2019, s. 4.

⁶⁰ Amnesty International 2019, s. 5.

⁶¹ Amnesty International 2019, s. 24.

⁶² Amnesty International 2019, s. 52–53.

⁶³ Ks. esim. Andersson 2004; Asp 2010; Eriksson 2011; Antonsdóttir & Gunnlaugsdóttir 2013; Leijonhufvud 2015; Wegerstad 2015; Bragadóttir 2018; Andersson ym. 2019; Heinskou ym. 2019; Jacobsen 2019; Vestergaard 2019; Wennberg 2018–19.

Amnesty Internationalin pohjoismaisessa hankkeessa tarkasteltiin seksuaalirikoslainsäädännön riittämättömyyden lisäksi rikosprosessin tehottomuutta Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa. Amnesty julkaisi ensimmäisen raportin *Case Closed: Rape and Human Rights in the Nordic Countries*⁶⁴ vuonna 2010. Seuraavassa vuonna 2019 ilmestyneessä raportissa *Time for Change: Justice for Rape Survivors in the Nordic Countries*⁶⁵ rohkaistiin muita Pohjoismaita omaksuma Ruotsin vuonna 2018 toteuttaman uudistuksen mukainen suostumusperustainen lainsäädäntömalli.⁶⁶

Rikosprosessin tehokkuutta on tutkittu kansallisella tasolla eri Pohjoismaissa. Ruotsissa *Brottsförebyggande rådet (BRÅ)* julkaisi vuonna 2019 raportin raiskausrikosten etenemistä poliisilta tuomioistuimeen. Raportissa tutkittiin erityisesti aikuisiin kohdistuneissa raiskauksissa rikosilmoitusten piirteitä, esitutkinnan suorittamista sekä sitä, miksi niin monissa tapauksissa rikosten eteneminen rikosprosessissa päättyi esitutkintaan. Raiskaukset eivät edenneet rikosprosessissa muun muassa siitä syystä, että poliisi ei onnistunut selvittämään epäillyn tekijän henkilöllisyyttä, rikostutkintaa ei tehty tehokkaasti, raiskauksesta ei saatu hankittua riittävästi todistusaineistoa ja/tai uhri ei halunnut enää osallistua rikosprosessiin. Raportissa kiinnitettiin huomiota muun muassa seuraaviin kysymyksiin:

- useat raiskausten uhreista olivat haavoittuvassa asemassa,
- esitutkinnan nopeus edisti rikosten selvittämistä,
- huolellinen rikostutkinta oli tärkeää,
- raiskausten uhrit tarvitsevat tukea kaikissa rikosprosessin vaiheissa.⁶⁷

⁶⁴ Amnesty International 2010.

⁶⁵ Amnesty International 2019. Islannin oikeustilanne ei sisällynyt raporteihin.

⁶⁶ Amnesty International 2019. Ks. *Brottsbalk (1962:700) 6:1–1a*.

⁶⁷ *Brottsförebyggande rådet* 2019. Vastaava kansallinen tutkimus raiskausten etenemisestä rikosprosessissa julkaistiin vuonna 2010 Tanskassa. Ks. Laudrup ym. 2010. Ks. erityisesti *Del VI: Voldtägtsanmelders vej gennem retssystemet*.

3. Voimassa olevat raiskaussäännökset

Seksuaalirikoksista säädetään kunkin valtion kansallisessa rikosoikeudessa. Rikosten tutkintaa, oikeuskäsittelyä ja näytön arviointia puolestaan koskevat kansallisen prosessilainsäädännön säännökset ja periaatteet. Viimeisten vuosikymmenten aikana seksuaalirikoksia on tullut kansainvälisten ihmisoikeuselinten arvioitavaksi, minkä johdosta niihin on kiinnitetty huomiota myös kansainvälisissä ihmisoikeusasiakirjoissa. Aikaisemmin ihmisoikeusasiakirjoissa ja oikeuskäytännössä huomio kohdistui pääasiassa rikoksesta epäillyn tai syytetyn oikeuksiin, kuten rikosoikeuden legaliteettiperiaatteeseen ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Uudemmissa asiakirjoissa ja käytännössä on korostunut rikoksen uhrin ihmisoikeuksien turvaaminen.

Kansainvälisessä oikeudessa, ihmisoikeudet mukaan lukien, pääpaino on valtion vastuussa ihmisoikeuksien toteuttajana. Kansallisessa oikeudessa puolestaan säännellään rikosentekijän henkilökohtaisen syyllisyyden määrittämisestä. Kansainvälisen oikeuden merkitys kansallisen rikosoikeuden kehitykselle on kuitenkin lisääntynyt, minkä vuoksi seuraavassa tarkastellaan keskeisiä kansainvälisiä kehityslinjoja.

Euroopan unionin oikeus keskittyi pitkään markkinoiden sääntelyyn, mutta erityisesti Amsterdamin sopimuksen (1997) ja Lissabonin sopimuksen (2009) jälkeen unionissa on lisätty sääntelyä ja yhteistyötä rikosoikeuden ja rikosten käsittelyn alueella. EU-oikeudessa ei ole seksuaalirikoksia koskevaa sääntelyä, joskin tasa-arvo-oikeuteen sisältyvä seksuaalisen häirinnän kieltö on lähellä tutkimuksen aihepiiriä. Sääntely ei ole kuitenkaan luonteeltaan rikosoikeudellinen, joten se jää tämän raportin ulkopuolelle. Sen sijaan rikosten tutkintaa koskeva EU-sääntely voi tulla sovellettavaksi myös seksuaalirikosten tutkinnassa, erityisesti jos tapaukseen liittyy rajat ylittäviä piirteitä. Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat EU-säännökset kehittyvät jatkuvasti. EU:n perusoikeuskirja, joka tuli osaksi EU:n perussääntelyä vuonna 2009, sisältää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeiset periaatteet (artikla 47). Perusoikeuskirja ohjaa kuitenkin vain EU-oikeudellisten kysymysten käsittelyä, ei puhtaasti kansallisia oikeudenkäyntejä. Sen sijaan yksityiskohtaisemmilla EU-säännöksillä, erityisesti uhridirektiivillä,⁶⁸ on suoria vaikutuksia kansallisiin oikeusprosesseihin. Tässä raportissa ei erikseen tarkastella EU-sääntelyn merkitystä, mutta siihen viitataan asianmukaisissa kohdissa.⁶⁹

⁶⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta (25.10.2012).

⁶⁹ EU:n säännöksistä voi mainita myös kaksi direktiiviä, jotka eivät kuitenkaan ole keskeisiä tämän raportin näkökulmasta: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2004/68/YOS korvaamisesta (13.12.2011); Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta (5.4.2011).

Yhteistä niin kansainväliselle, kansalliselle kuin EU-sääntelyllekin on rikoksen uhrin aseman esille nostaminen viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Myös valtion velvollisuutta suojella rikosten uhreja ja huolehtia heidän oikeuksiensa toteuttamisesta on korotettu. Erityistä huomiota on kiinnitetty myös naisiin kohdistuvaan väkivaltaan.⁷⁰

3.1. Seksuaalinen väkivalta ihmisoikeuskysymyksenä

Kansainvälinen oikeus, mukaan lukien ihmisoikeussopimukset, koskee valtioiden välisiä suhteita ja valtioiden vastuuta ihmisoikeusloukkauksista. Lähtökohtaisesti ihmisoikeussopimukset koskevat tilanteita, joissa valtio tai valtion puolesta tai palveluksessa toimiva henkilö on tehnyt ihmisoikeusloukkauksen.

Viimeisten 20 vuoden aikana kansainvälisessä oikeudessa on enenevässä määrin kiinnitetty huomiota siihen, milloin valtio voi joutua ihmisoikeusloukkauksena vastuuseen (väkivallan) teosta, jonka on tehnyt yksityinen (tai muu ei-valtiollinen) toimija. Valtioilla on velvollisuus – paitsi pidättäytyä ihmisoikeusloukkauksista – myös suojella kansalaisiaan ja oikeuspiirissään olevia henkilöitä ihmisoikeuksien loukkauksia vastaan. Niitä periaatteita, joiden nojalla valtio voi joutua vastuuseen ihmisoikeusloukkauksesta, kun jokin muu taho on tehnyt väkivallanteon, on jäsenetty *due diligence*-periaatteen (huolellisuusvelvoitteen) eli sen mukaan, millaisiin velvollisuuksiin valtion on ryhdyttävä ihmisten suojelemiseksi.

Naisiin kohdistuvan väkivallan kohdalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on niin sanoituissa *Opuz*⁷¹-kriteereissä täsmentänyt valtion velvollisuuksia suojella väkivaltaa vastaan seuraavasti:

- Valtion lainsäädännön tulee sisältää asianmukaiset säännökset.
- Valtiolla tulee olla asianmukaiset toimintaohjelmat väkivallan ehkäisemiseksi ja käsittelemiseksi.
- Valtion elinten tulee toimia henkilön suojelemiseksi, kun ne ovat tulleet tietoisiksi häneen kohdistuvasta välittömästä ja todellisesta riskistä.⁷²

Viimeksi mainittua kriteeriä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tarkentanut tapauksessa *Talpis v. Italy* (2017)⁷³ siten, että valtio ei voi vetäytyä vastuusta, kun se jättää toimimatta riskitilanteen tultua sen tietoon ja antaa ajan kulua. Loukkaus todettiin, kun valtio ei ollut puuttanut väkivallatilanteeseen ja väkivalta uusiutui monen kuukauden kuluttua johtaen valittajan lapsen kuolemaan.⁷⁴ Ihmisoikeustuomioistuin oli jo vuonna 1985 ratkaisussa *X. & Y. v. the*

⁷⁰ Ks. esim. Pirjatanniemi 2011; Kimpimäki 2020b.

⁷¹ EIT, *Opuz v. Turkey*-tapaus. App. No. 33401/02 (9.6.2009).

⁷² EIT, *Opuz v. Turkey*-tapaus. App. No. 33401/02 (9.6.2009).

⁷³ EIT, *Talpis v. Italy*-tapaus. App. No. 41237/14 (2.3.2017).

⁷⁴ EIT, *Talpis v. Italy*-tapaus. App. No. 41237/14 (2.3.2017).

*Netherlands*⁷⁵ todennut, että valtioilla on velvollisuus huolehtia siitä, että rikoslainsäädäntö sisältää riittävän suojan seksuaalista hyväksikäyttöä ja väkivaltaa vastaan.⁷⁶

Raiskaus ja muu seksuaalinen väkivalta tulivat kansainvälisen oikeuden merkittäviksi sääntelykohteiksi Ruandan kansanmurhan ja entisen Jugoslavian konfliktin jälkiselvittelyissä. Näitä tapahtumia käsitelleet tribunaalit ottivat kantaa seksuaaliseen väkivaltaan ja totesivat, että vallinneissa olosuhteissa oleellista ei voinut olla konkreettinen väkivallan käyttö, vaan huomiota oli kiinnitettävä niihin pakottaviin olosuhteisiin, joissa seksuaalirikokset tapahtuivat.⁷⁷

Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännössä vahvistettiin, että raiskaus ja muu seksuaalinen väkivalta voivat edellytysten täytyessä olla kansainvälisiä rikoksia – rikos ihmissyyttä vastaan, sotarikos tai joukkotuhonta.⁷⁸

Tässä osassa tarkastellaan kuitenkin lähinnä Euroopan neuvoston sääntelyä eli Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä ja järjestön piirissä solmittua Istanbulin sopimusta, jossa on vahvistettu periaatteet uhrin suostumuksen puutteesta, todisteluvaatimuksista ja valtion velvollisuuksista.

3.1.1. EIT: Suostumuksen puute määrittää raiskausrikoksia

Käänteentekevässä ratkaisussa *M.C. v. Bulgaria* (2003) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) otti kannan, jonka mukaan raiskaussäännöksiä tulee tulkita siten, että ilman osapuolen suostumusta tapahtuva seksuaalinen kanssakäyminen on rikos. Tapauksen tosiasiat olivat lyhyesti kuvattuna seuraavat:

14-vuotias uhri oli raiskattu kahdesti kahden eri miehen toimesta. 20–21-vuotiaat tekijät olivat kaverinsa kanssa vieneet uhrin autolla syrjäiselle paikalle ja olleet sukupuoliyhteydessä vastoin uhrin tahtoa, minkä hän myös ilmaisi. Uhri oli ollut haavoittuvassa tilassa ja jäykistynyt kauhusta. Rikosilmoituksen ja esitutkinnan jälkeen paikallinen syyttäjä oli päättänyt rikostut-

⁷⁵ *X. & Y. v. the Netherlands*-tapaus. App. No. 8978/80 (26.3.1985).

⁷⁶ Kyseessä oli kehitysvammainen nuori tyttö, joka kuitenkin oli suojaikärajan ylittänyt. Lain säännökset estivät sekä häntä että hänen isäänsä (toinen valittaja) nostamasta syytettä. Valtion menettely rikkoi EIS 8 artiklaa. *X. & Y. v. the Netherlands*-tapaus. App. No. 8978/80 (26.3.1985).

⁷⁷ ICTY on määritellyt raiskausta seksuaalisena tunkeutumisena, josta puuttuu uhrin suostumus: where such sexual penetration occurs without the consent of the victim. Consent for this purpose must be consent given voluntarily, as a result of the victim's free will, assessed in the context of the surrounding circumstances. The mens rea is the intention to effect this sexual penetration, and the knowledge that it occurs without the consent of the victim.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač and Zoran Vuković*. Trial Chamber. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (22.2.2001), s. 460. Ks myös Kimpmäki 2017, s. 792–793.

⁷⁸ Ks. esimerkiksi Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö (1998), artikkelit 7 (1, g) ja 8 (2, b, xxii; 2, e, vi). Ks. myös Ulkoasiainministeriö 2017, kohdat *rikokseksi ihmissyyttä vastaan katsottava raiskaus, rikokseksi ihmissyyttä vastaan katsottava seksuaalinen väkivalta, sotarikokseksi katsottava raiskaus, sotarikokseksi katsottava seksuaalinen väkivalta* s. 32; 36–37; 76–77; 80–81; 96; 100–101. Raiskaus ja muu seksuaalinen väkivalta voivat myös olla joukkotuhonnan tekemuoto, ks. International Criminal Tribunal of Rwanda, *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Trial Chamber. ICTR-96-4-T (2.9.1998); *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Appeals Chamber. Case No. ICTR-96-4-A (1.6.2001).

kinnan. Syyttäjän mukaan tapaus ei vastannut silloisen rikoslain tunnusmerkistöä, koska ei ollut näyttöä siitä, että uhri olisi vastustanut tai yrittänyt pyytää apua muilta. Myöskään näyttöä väkivallan käytöstä tai uhkaamisesta ei ollut.⁷⁹

Uhri valitti ihmisoikeustuomioistuimeen. Valituksen mukaan Bulgarian rikoslaki ja oikeuskäytäntö eivät suojelleet raiskauksen tai muun seksuaalisen väkivallan uhria, erityisesti lapsia (rikosoikeudellinen seksuaalinen suojaikäraja oli Bulgariassa 14 vuotta). Tämän lisäksi esitutkinta oli puutteellinen. Siten Bulgaria oli rikkonut Euroopan ihmisoikeussopimusta (EIS), erityisesti kidutuksen kieltoa (artikla 3), oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta (artikla 8) ja oikeutta tehokkaaseen oikeussuojakeinoon (artikla 13).⁸⁰

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että EIS:n 3 ja 8 artiklan mukaan valtiolla on positiivinen velvollisuus sekä toimittaa tehokas tutkinta että turvata henkilön ruumiillista koskemattomuutta. EIS:n tulkinnassa valtion harkintamarginaali on tärkeä, ja valtioilla on ”väljää harkintamarginaalia valitessaan keinoja, joilla ne varmistavat riittävän turvan raiskausta vastaan”.⁸¹

Tapauksessa oli kysymys sekä raiskauksen tunnusmerkistöstä että velvollisuudesta tutkia rikos. EIT totesi, että ”aiemmin monen maan kotimainen laki ja oikeuskäytäntö edellytti näyttöä fyysisestä voimasta ja vastarinnasta raiskausjutuissa”.⁸² Kuitenkin viime vuosikymmeninä Euroopassa ja muualla maailmassa on ”havaittavissa selvää ja vakaata kehitystä siihen suuntaan, että luovuttiin muodollisista määritelmistä ja lain ahtaasta tulkinnasta”.⁸³

Tuomioistuin totesi, että myös kansainvälisessä rikosoikeudessa raiskaus määritellään uhrin suostumuksen puutteena,⁸⁴ joka heijasti ”universaaliala kehitystä siihen suuntaan, että suostumuksen puute oli raiskauksen ja seksuaalisen hyväksikäytön olennainen tunnusmerkki”.⁸⁵ Siten 3 ja 8 artiklan mukaiset positiiviset velvollisuudet edellyttävät, että valtio tehokkaasti tutkii, syyttää ja rankaisee kaikki suostumuksetta tehdyt seksuaaliset teot myös siinä tapauksessa, että uhri ei ole tehnyt fyysisistä vastarintaa.⁸⁶

Tuomioistuin totesi, että Bulgarian rikoslaki ei sinänsä vaadi uhrin fyysisistä vastarintaa.⁸⁷ EIT:n mielestä Bulgarian korkeimman oikeuden oikeuskäytännön ja rikosoikeudellisen kirjallisuuden valossa oli epäselvää, mitkä seksuaaliset teot vastoin uhrin suostumusta olivat rikoksia kansallisen rikosoikeuden mukaan.⁸⁸ Tämä epäselvyys ei ollut tapauksessa ratkaisevaa, sillä tuomioistuin katsoi, että valittajan väite rajoittavasta suhtautumisesta oli riittävä, koska se ”perustui uskottaviin argumentteihin eikä hallitus ollut näyttänyt sitä vääräksi”.⁸⁹

⁷⁹ EIT, *M.C. v. Bulgaria*-tapaus, App. No. 39272/98 (4.12.2003), k. 9–68.

⁸⁰ K. 111–118.

⁸¹ K. 154. Virallinen käännös (Finlex).

⁸² K. 156. Virallinen käännös (Finlex).

⁸³ K. 156. Virallinen käännös (Finlex).

⁸⁴ Tuomioistuin viittasi tässä kohdassa tapauksiin International Criminal Tribunal of Yugoslavia, *The Prosecutor v. Anto Furundžija*. Trial Chamber. IT-95-17/1-T (10.12.1998); *The Prosecutor v. Kunarac, Kovač and Vuković*. Trial Chamber. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (22.2.2001).

⁸⁵ EIT, *M.C. v. Bulgaria*-tapaus, App. No. 39272/98 (4.12.2003), k. 163. Virallinen käännös (Finlex).

⁸⁶ K. 166.

⁸⁷ K. 170.

⁸⁸ K. 171–173.

⁸⁹ K. 174. Virallinen käännös (Finlex).

Tuomioistuimen mukaan valtio ei ollut suorittanut riittävää rikostutkintaa. Vaikka suostumuksen puutetta voi olla vaikeaa osoittaa, viranomaisten on tutkittava asia perusteellisesti ja tutkittava suostumuksen puutetta.⁹⁰ Tuomioistuimen mukaan:

Tutkinnan ja johtopäätösten tuli kohdistua kysymykseen suostumuksen puuttumisesta. [...] Niin ei ollut tehty käsillä olevassa tapauksessa. Tuomioistuin katsoo, että laiminlyönti tutkia riittävästi asiaan liittyviä seikkoja oli johtunut siitä, että suoranaistulle näytölle oli pantu liian paljon painoa. Viranomaiset olivat tässä tietyssä tapauksessa omaksuneet rajoittavan suhtautumisen ja käytännössä korottaneet ”vastarinnan” rikoksen tunnusmerkistön alaan.⁹¹

Tuomioistuin kritisoi myös viranomaisten haluttomuutta ymmärtää nuoren uhrin suojatonta asemaa ja raiskaustapauksiin liittyviä erityisiä psykologisia tekijöitä.⁹² Viranomaisten tutkimuksessa oli lisäksi ollut huomattavia viivästyksiä.⁹³

Näin ollen EIT totesi, että Bulgaria oli rikkonut EIS 3 ja 8 artiklan mukaisia positiivisia velvollisuuksiaan. Tuomioistuin ei tutkinut EIS 13 artiklaa erikseen.⁹⁴ EIT määräsi 8 000 euron vahingonkorvauksen uhrille sen takia, että hän oli kärsinyt ahdingosta ja traumasta, jotka liittyivät ainakin osittain viranomaisten puutteellisiin toimiin.⁹⁵ *M.C. v. Bulgaria*-tapauksen jälkeen ihmisoikeustuomioistuin on jatkuvasti korostanut jäsenvaltion velvollisuutta tutkia ja syyttää tahdonvastaiset seksuaaliset teot tehokkaasti.

Tapauksessa *I.G. v. the Republic of Moldova* (2012) tuomioistuin katsoi, että valtio oli rikkonut EIS 3 artiklan mukaisia positiivisia velvollisuuksia.⁹⁶ Tapauksessa poliisi ja syyttäjä eivät ottaneet huomioon raiskauksen uhrin haavoittuvaa asemaa nuorena henkilönä (uhri oli 14-vuotias) eivätkä myöskään kuulustelleet tärkeitä todistajia.⁹⁷

Tapauksessa *I.P. v. the Republic of Moldova* (2015), jossa uhri ja tekijä olivat parisuhhteessa, poliisi ja syyttäjä eivät suorittaneet esitutkintaa, vaikka alustava tekninen todistelu selvästi viittasi raiskausrikokseen.⁹⁸ EIT totesi, että valtio oli rikkonut sekä EIS 3 artiklaa että 13 artiklan mukaisia prosessioikeudellisia velvollisuuksia, koska poliisin ja syyttäjän tutkinta ja päätöksenteko oli riittämätöntä ja pinnallista.⁹⁹

EIT katsoi, että valtio oli rikkonut EIS 3 artiklan mukaisia positiivisia suojeluvollisuuksia tapauksessa *I.C. v. Romania* (2016). Tapauksessa kuusi miestä oli raiskannut 14-vuotiaan vammaisen tytön.¹⁰⁰ Rikosprosessissa, jossa syyksi luettiin sukupuoliyhteys nuoren henkilön

⁹⁰ K. 181.

⁹¹ K. 181–182. Virallinen käänös (Finlex).

⁹² K. 183.

⁹³ K. 184.

⁹⁴ K. 187. Artikla 13 koskee tehokkaita oikeussuojakeinoja.

⁹⁵ K. 194.

⁹⁶ EIT, *I.G. v. the Republic of Moldova*-tapaus. App. No. 53519/07 (15.5.2012).

⁹⁷ Erityisesti k. 38 ja 43.

⁹⁸ EIT, *I.P. v. the Republic of Moldova*-tapaus. App. No. 33708/12 (28.4.2015).

⁹⁹ EIT, *I.P. v. the Republic of Moldova*-tapaus. App. No. 33708/12 (28.4.2015), erityisesti k. 33.

¹⁰⁰ EIT, *I.C. v. Romania*-tapaus. App. No. 36934/08 (24.5.2016).

kanssa eikä raiskaus, kansalliset viranomaiset eivät olleet ottaneet huomioon uhrin haavoittuvaa asemaa.¹⁰¹

Viranomaiset eivät ottaneet huomioon uhrin haavoittuvaa asemaa myöskään tapauksessa *M.G.C. v. Romania* (2016).¹⁰² Tapauksessa useat pojat ja yksi sukulaismies olivat raiskanneet 11-vuotiaan tytön. Kansalliset tuomioistuimet katsoivat, että uhri oli provosoinut raiskausta pukeutamalla niukkoihin vaatteisiin, ja kyseenalaistivat uhrin haluttomuutta sukupuoliyhteyteen sillä, että hän ei ollut heti kertonut raiskauksista vanhemmilleen. EIT totesi, että jäsenvaltio oli rikkonut EIS:n 3 ja 8 artiklaa, koska kansalliset viranomaiset eivät ottaneet huomioon lapsen asemaa, uhrin ja tekijän välistä ikäeroa eivätkä tutkineet tapauksen tapahtumainkulkua riittävästi.¹⁰³

EIT totesi, että valtio oli rikkonut EIS:n 3 ja 8 artiklaa myös tapauksessa *E.B. v. Romania* (2019), jossa kansalliset viranomaiset eivät katsoneet vammaisen rikosuhriin tulleen raiskatuksi sillä perusteella, että uhrilla ei ollut ruumiillisia vammoja. Myöskään riittävä rikostutkintaa ei tehty.¹⁰⁴

Tämän lisäksi EIT on katsonut EIS:n 3 artiklan rikotuksi pitkien ja/tai riittämättömien rikosprosessien perusteella tapauksissa *W. v. Slovenia* (2014),¹⁰⁵ *M.A. v. Slovenia* (2015),¹⁰⁶ *N.D. v. Slovenia* (2015),¹⁰⁷ *S.Z. v. Bulgaria* (2015)¹⁰⁸ ja *B.V. c. Belgique* (2017).¹⁰⁹ Tapauksissa oli kyse raiskauksesta ja/tai muusta seksuaalisesta väkivallasta. Tapauksessa *Y. v. Slovenia* (2015) valtion riittämätön ja pitkä rikosprosessi rikkoi EIS:n 3 ja 8 artiklaa.¹¹⁰ Henkisestä kärsimyksestä EIT on määrittänyt uhreille 4 000–20 000 euron vahingonkorvauksia, keskimäärin noin 10 800 euroa.

3.1.2. Istanbulin sopimus

Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta on tehty Istanbulissa Euroopan neuvoston yleissopimus 11.5.2011. Tämä niin sanottu Istanbulin sopimus tuli Suomessa voimaan 1.8.2015.¹¹¹ Istanbulin sopimuksen 36 artiklan mukaan sopimuksen osapuolten on toteuttava ”tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistukseksi”, että toiseen henkilöön ilman tämän suostumusta kohdistuvat tahalliset seksuaaliset teot säädetään rangaistaviksi. Nämä teot voivat olla 36 artiklan 1 momentin mukaan

- a. seksuaalinen tunkeutuminen toisen henkilön emättimeen, peräsuoleen tai suuhun jonkin ruumiinosan tai esineen avulla ilman tämän henkilön suostumusta,

¹⁰¹ EIT, *I.C. v. Romania*-tapaus. App. No. 36934/08 (24.5.2016), erityisesti k. 54 ja 56.

¹⁰² EIT, *M.G.C. v. Romania*-tapaus. App. No. 61495/11 (15.3.2016).

¹⁰³ EIT, *M.G.C. v. Romania*-tapaus. App. No. 61495/11 (15.3.2016), k. 69.

¹⁰⁴ EIT, *E.B. v. Romania*-tapaus. App. No. 49089/10 (19.3.2019).

¹⁰⁵ EIT, *W. v. Slovenia*-tapaus. App. No. 24125/06 (23.1.2014).

¹⁰⁶ EIT, *M.A. v. Slovenia*-tapaus. App. No. 3400/07 (15.1.2015).

¹⁰⁷ EIT, *N.D. v. Slovenia*-tapaus. App. No. 16605/09 (15.1.2015).

¹⁰⁸ EIT, *S.Z. v. Bulgaria*-tapaus. App. No. 29263/12 (3.3.2015).

¹⁰⁹ EIT, *B.V. c. Belgique*-tapaus. Req. No. 61030/08 (2.5.2017).

¹¹⁰ EIT, *Y. v. Slovenia*-tapaus. App. No. 41107/10 (28.5.2015).

¹¹¹ Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 53/2015.

- b. muu toiseen henkilöön ilman tämän suostumusta kohdistuva seksuaalinen teko tai
- c. toisen henkilön saattaminen ilman hänen suostumustaan seksuaalisiin tekoihin kolmannen henkilön kanssa.

Uhrin suostumuksella on näissä määritelmissä keskeinen rooli. Istanbulin sopimuksen 36 artiklan mukaan suostumus on annettava ”vapaaehtoisesti”, eli henkilön ”vapaasta tahdosta”. Sopimuksen mukaan suostumuksen vapaaehtoisuus arvioidaan ”kulloistenkin olosuhteiden mukaan”.¹¹² Suostumuksen arvioinnin kohdalla pidetään tärkeinä EIT:n oikeustapauksia, erityisesti *M.C. v. Bulgaria*-tapausta. Sopimuksessa korostetaan velvollisuutta suorittaa rikosprosessi tehokkaasti. On tärkeää, että raiskausrikokset tutkitaan, syytetään ja rangaistaan. Istanbulin sopimuksen selittävän raportin mukaan raiskausrikosten syytteeseenpano vaatii asiayhteyteen perustuvaa näytön arviointia, jotta voidaan tapauskohtaisesti selvittää, onko uhri vapaaehtoisesti suostunut seksuaaliseen tekoon.¹¹³ Tällaisessa arvioinnissa on tunnistettava seksuaalisen väkivallan aiheuttamat seuraukset, jotka voivat ilmetä monella tavalla uhrin käyttäytymisessä.¹¹⁴ Arviointi ei saa perustua oletuksiin uhrin tyyppillisestä käyttäytymisestä tai reagoimisesta tällaisissa tilanteissa.¹¹⁵ Yhtä tärkeää on varmistaa, että sukupuolistereotyyppiat ja myytit miesten ja naisten seksuaalisuudesta tai seksuaalisesta käyttäytymisestä eivät vaikuta lainsäädännön tulkintaan ja raiskaustapausten oikeudelliseen arviointiin.¹¹⁶

Istanbulin sopimuksen velvoite kriminalisoida seksuaalinen väkivalta koskee myös tilanteita, joissa rikoksen uhri on tekijän entinen tai nykyinen puoliso tai kumppani.¹¹⁷ Sitä, että tekijä on kumppani, pidetään raskauttavana tekijänä sopimuksen 46 artiklan mukaan. Sopimuksen alaan kuuluvien rikosten kohdalla sopimusosapuolien tulee lainsäädännössään tai muilla toimenpiteillä huolehtia siitä, että seuraavat seikat otetaan huomioon raskauttavina seikkoina:

- rikos on kohdistunut entiseen tai nykyiseen kansallisen lain mukaiseen puolisoon tai kumppaniin,
- rikoksen on tehnyt perheenjäsen, uhrin kanssa yhdessä asuva henkilö tai valta-asemaansa väärin käyttänyt henkilö,¹¹⁸
- rikos tai toisiinsa liittyvät rikokset on tehty toistuvasti,¹¹⁹
- rikos on kohdistettu henkilöön, jonka erityiset seikat ovat tehneet haavoittuvaksi,¹²⁰
- rikos on kohdistettu lapseen tai tehty lapsen läsnä ollessa,¹²¹
- rikoksen on tehnyt kaksi tai useampi henkilö yhdessä,¹²²

¹¹² Artikla 36 (2).

¹¹³ Council of Europe 2011, k. 192.

¹¹⁴ K. 192.

¹¹⁵ K. 192.

¹¹⁶ K. 192. Stereotyyppisten käsitysten purkaminen sisältyy laajemminkin sopimuksen velvoitteisiin artiklan 12 mukaisesti.

¹¹⁷ Artikla 36 (3).

¹¹⁸ Artikla 46 (1, a).

¹¹⁹ Artikla 46 (1, b).

¹²⁰ Artikla 46 (1, c).

¹²¹ Artikla 46 (1, d).

¹²² Artikla 46 (1, e).

- ennen rikosta tai sen yhteydessä on käytetty erityisen raakaa väkivaltaa,¹²³
- rikos on tehty käyttämällä aseita tai uhkaamalla aseella,¹²⁴
- rikoksesta on aiheutunut uhrille vakavaa ruumiillista tai henkistä haittaa,¹²⁵
- rikoksentekijä on aiemmin tuomittu samanlaisesta rikoksesta.¹²⁶

Istanbulin sopimus sisältää useita toimintaperiaatteita, jotka tulee ottaa huomioon myös rikoslain soveltamisessa. Sopimus edellyttää pitkälle menevää yhteistyötä uhreille järjestettävien palvelujen ja rikosoikeusjärjestelmän välillä (artiklat 7 ja 18.2). Toimenpiteet on toteutettava syrjimättä uhreja millään perusteella (artikla 4.3), ja rikosten ehkäisemisessä on otettava erityisesti huomioon uhrien haavoittuvuus (artiklat 12.3 ja 18.3).

Haavoittuvat ihmiset voivat joutua rikoksen kohteeksi, ja heidän tilannettaan vaikeuttaa se, että heidän oma puolustautumismahdollisuus voi olla heikko. Heillä voi olla lisäksi useita esteitä hakea apua tai kääntyä viranomaisten puoleen.¹²⁷ Sopimuksessa haavoittuvassa asemassa olevina ihmisinä pidetään mm. raskaana olevia, naisia pienten lasten kanssa, vammaisia, maaseudulla tai syrjäisillä alueilla asuvia, huumeiden käyttäjiä, prostituoituja, kansallisten tai etnisten vähemmistöjen jäseniä, maahanmuuttajia (mukaan lukien paperittomat siirtolaiset ja pakolaiset), seksuaalisia vähemmistöjä, kuten homo- ja biseksuaaleja, transsukupuolisia, HIV-positiivisia, kodittomia, lapsia ja vanhuksia.¹²⁸

Sopimus edellyttää, että rikosprosessi etenee nopeasti, ilman tarpeetonta viivytystä (artiklat 49 ja 50). Uhrien suojeluun rikosprosessin aikana tulee kiinnittää erityistä huomiota (artiklat 50 ja 56). Artikla 54 rajoittaa uhrin seksuaalista historiaa ja käyttäytymistä koskevien tietojen esittämistä osana todistelua.

Istanbulin yleissopimukseen sisältyy lisäksi rikosten ennaltaehkäisyä ja palvelujärjestelmää koskevaa sääntelyä, joka on otettava huomioon myös seksuaalirikoksissa. Jäsenvaltioiden tulee esimerkiksi toteuttaa valistuskampanjoita tai -ohjelmia,¹²⁹ kouluttaa ammattihenkilöstöä,¹³⁰ vahvistaa uhrien tukipalveluita¹³¹ ja ottaa käyttöön maksuton jatkuvasti käytössä oleva tukipuhelin uhreille (Suomessa päivystää nykyisin 24/7-periaatteella Nollalinja).¹³²

Erityisesti seksuaalirikosten uhreille tulee olla tarjolla oikeuslääketieteellistä apua rikoksen tapahtumisen jälkeen, jossa otetaan huomioon myös henkisen tuen tarve (traumatuki) (artikla 25). Selitysmuistion mukaan tämä tarkoittaa lääketieteellistä hoitoa. Uhrin tarvitsemaa fyysistä ja psyykkistä hoitoa tulee olla saatavissa välittömästi tai hyvin pian seksuaalisen väkivallan tapahtumisen jälkeen. Suomessa on perustettu esimerkiksi Helsingin yliopistollisen keskussairaalan yhteyteen erityinen SERI-tukikeskus, jossa pyritään uhrin tarvitseman tuen ja hoidon kokonaisvaltaiseen arvioimiseen. Vastaavaa toimintaa on olemassa ja sellaista ollaan myös

¹²³ Artikla 46 (1, f).

¹²⁴ Artikla 46 (1, g).

¹²⁵ Artikla 46 (1, h).

¹²⁶ Artikla 46 (1, i).

¹²⁷ Council of Europe 2011, k. 87.

¹²⁸ K. 87.

¹²⁹ Artikla 13.

¹³⁰ Artikla 15.

¹³¹ Artiklat 20 ja 22.

¹³² Artikla 24.

suunnittelemassa muihinkin keskussairaaloihin. Sen lisäksi uhrille tulee järjestää pitkäkestoista terapeutista traumatukea. Tällaista tukea pitää olla saatavilla myös sellaisille uhreille, joihin kohdistuneesta rikoksesta on kulunut pidempi aika. Suomessa erityisesti Raiskauskriisikeskus Tukinainen huolehtii seksuaalista väkivaltaa kohdanneiden uhrien auttamisesta ja tukemisesta.

Rikosoikeudellisten toimien lisäksi valtioiden tulee toteuttaa uhreille asianmukaiset siviilioikeudelliset oikeussuojakeinot,¹³³ kuten varmistaa, että uhreilla on oikeus vaatia vahingonkorvausta rikosentekijöiltä sekä tarvittaessa saada korvausta valtion varoista.¹³⁴

Kun Suomessa ryhdyttiin valmistelemaan Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista, vuoden 2013 valmistelutyöryhmä katsoi, että raiskausrikosten kriminalisoimista koskeviin säännöksiin ei ollut tarpeellista tehdä muutoksia.¹³⁵ Tätä ratkaisua on kuitenkin kritisoitu. Viimeisimpänä puheenvuorona kysymys nousi esille syksyllä 2019. Tällöin Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) otti asiaan kantaan antaessaan Suomea koskevan ensimmäisen raporttinsa.¹³⁶

GREVIO kritisoi rikoslain 20 lukua ja erityisesti sitä, että raiskauksen määritelmä ei perustu suostumuksen puutteeseen, vaan fyysisen väkivallan ja uhkauksen käyttöön sekä uhrin avuttoman tilan hyväksikäyttöön.¹³⁷ Se piti tällaista lähestymistapaa ongelmallisena, koska se ei vastaa seksuaalista väkivaltaa kokevien uhrien todellisuudessa kohtaamia tilanteita, eikä ota huomioon, miten uhrin reagoivat uhkaan (ts. englanniksi ”flight, fight, free, flop or befriend”). GREVIO:n mukaan tästä seuraa, että kaikkia seksuaalisen väkivallan muotoja ei ole Suomessa kriminalisoitu siinä laajuudessa kuin Istanbulin yleissopimus edellyttää. Nyt voimassa olevan kriminalisointitavan seurauksena on erittäin korkea näyttöstandardi, joka lähtee liikkeelle uhrin fyysisestä vastarinnasta ja keskittyy enemmän uhrin käyttäytymiseen kuin syytetyn toimintaan.¹³⁸ GREVIO suositteli rikoslain 20 luvun, eli kaikkien seksuaalirikosten kattavaa ja kii-reellistä uudistamista.¹³⁹

3.2. Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö

3.2.1. Raiskaus

Raiskauksen lainsäädännöllinen määritelmä perustuu pakottamiseen ja hyväksikäyttöön eli tekijän käyttämään väkivaltaan laajassa merkityksessä. Uhrin suostumuksen puuttumista ei mainita raiskauksen tunnusmerkistössä.

¹³³ Artikla 29.

¹³⁴ Artikla 30.

¹³⁵ Ulkoasiainministeriö 2013, 65. Ks. myös Leskinen 2017.

¹³⁶ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) 2019.

¹³⁷ K. 165.

¹³⁸ K. 165.

¹³⁹ K. 166. Myös Yhdistyneiden kansakuntien *Committee on the Elimination of Discrimination against Women* -komitea on tehnyt samankaltaiset suositukset Suomen hallitukselle. Ks. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women* 2014.

Rikoslain 20 luvun 1 pykälässä säädetään perustunnusmerkistön mukaisesta raiskauksesta (L 27.6.2014/509). Tämän säännöksen mukaan:

Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut teot, rikoksentehtäjä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuuksiksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

Yritys on rangaistava.

3.2.1.1. Sukupuoliyhteys

Sukupuoliyhteys määritellään rikoslain 20 luvun 10 pykälän ensimmäisessä momentissa:

Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan tässä laissa sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon.

Sukupuoliyhteyden määritelmää laajennettiin vuonna 2014 voimaan tulleessa uudistuksessa (L 509/2014).¹⁴⁰ Tunkeutuminen toisen kehoon voidaan toteuttaa esineellä tai jollain muullakin ruumiinosalla kuin sukupuolielimellä. Esimerkiksi sormien työntäminen vaginaan täyttää raiskauksen tunnusmerkistön (KKO:2017:69; KKO:2019:55).

3.2.1.2. Pakottaminen

Rikoslaisissa lähdetään liikkeelle fyysisestä väkivallasta. Rikoslain 20 luvun 1 pykälän ensimmäisessä momentissa edellytetään, että teossa on käytetty väkivaltaa tai väkivallan uhkaa. Väki-valta voi kohdistua raiskauksen uhriin tai toiseen henkilöön. Väki-vallan tai sen uhan, täytyy olla sellaista, että se ”riittää murtamaan toisen tahdon”.¹⁴¹ Lain esityöt ovat huomattavan hiltajaisia väkivallan tarkemmasta määrittelystä ja siitä, voiko lain tarkoittama väki-valta olla esi-

¹⁴⁰ Uudistuksessa korostettiin sukupuolineutraalia lähtökohtaa nostamalla selkeästi määritelmän piiriin myös miehen sukupuolielimen ottaminen suuhun tai muuhun ruumiinaukkoon (LaVM 4/2014 vp). Ks. myös HE 216/2013 vp, 11–12, 42–43; Matikkala 2018, s. 124–128. Tässä raportissa ei viitata Talentumin toimittamaan ja verkkoversiona jatkuvasti päivitettävään rikosoikeuden kommentaariteokseen: Rikosoikeus (Lappi-Seppälä ym.), koska seksuaalirikoksista kirjoittanut Ilkka Rautio ei ole uudistanut tekstiään vuoden 2008 jälkeen.

¹⁴¹ HE 6/1997vp, s. 172; HE 216/2013 vp, s. 5

merkiksi henkistä tai taloudellista väkivaltaa. Lain, esitöiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella on kuitenkin selvää, että 1 momentissa tarkoitetaan fyysistä, henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai sen uhkaa. Melko lieväkin väkivalta tai sillä uhkaaminen voi riittää uhrin tahdon murtamiseen, sillä teko-olosuhteet vaikuttavat siihen, miten voimakasta tai välitöntä väkivallan tai sen uhan pitää olla. Uhrin ei itse tarvitse turvautua väkivaltaan tai antautua sen kohteeksi. Väkivallan uhka voi tarkoittaa myös tulevaisuudessa toteutettavaa väkivallan tekoa.¹⁴² Tuomioistuinkäytännöissä väkivaltana on pidetty lyömisen, kuristamisen, sitomisen ja muun vastaavan vakavamman väkivallan lisäksi esimerkiksi uhrista kiinni tarttumista, kourimista, vaatteiden pois kiskomista, työntämistä, kaatamista, raahaamista, liikkumisen estämistä, käsi- ja yläruumiista paikallaan pitämistä jne.¹⁴³

3.2.1.3. Raiskaus avuttoman tilan hyväksikäyttönä

Rikoslain 20 luvun 1 pykälän toisen momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan henkilö, joka ”käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan” on sukupuoliyhteydessä toisen henkilön kanssa.

Ennen vuotta 2011 tehtiin ero sen välillä, oliko tekijä saattanut uhrin lainkohdassa tarkoitettuun tilaan vai käyttikö hän hyväkseen tällaista jo olemassa ollutta tilaa. Ensiksi mainittu johti raiskauksen tunnusmerkistön käyttämiseen ja toiseksi mainittu rangaistiin seksuaalisena hyväksikäyttönä, jossa rangaistusasteikko oli alempi. Vuonna 2011 tehdyllä lainmuutoksella myös jälkimmäinen tilanne siirrettiin osaksi raiskauksen perustunnusmerkistöä (L 495/2011).¹⁴⁴

Raiskaus avuttoman tilan hyväksikäyttönä ilmentää erilaisia hyväksikäyttöön liittyviä tilanteita, joissa osassa on kysymys uhrin ominaisuuksista ja osassa raiskaustilanteen aiheuttamasta pelkotilasta. *Puolustuskyvyttömyydellä* tarkoitetaan lain esitöiden perusteella sellaisia tilanteita, joissa uhri ”henkisen tai ruumiillisen esteen vuoksi ei pysty joko lainkaan tai ainakaan merkittävästi estämään toisen menettelyä”.¹⁴⁵ *Tiedottomuus* taas tarkoittaa, että uhri on tajuton tai kyvytön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Tämä voi johtua esimerkiksi unilääkkeistä, alkoholista tai muista huumaavista aineista.¹⁴⁶ *Pelkotila* on pelon aiheuttama tila, ”joka lamauttaa puolustuskyvyn sen vuoksi, että uhattu pitää puolustautumista liian vaarallisena tai että hän ei pelkonsa vuoksi kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti”.¹⁴⁷ Lamaantumista

¹⁴² Ks. esim. HE 6/1997 vp, s. 164, 172–173. Ks. myös Matikkala 2018, s. 133–137.

¹⁴³ Ks. esim. Utriainen 2010, s. 304–351, 364–367; Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 59–63, 67, 91.

¹⁴⁴ HE 283/2010 vp; LaVM 4/2014 vp, s. 4. Ks. myös Utriainen 2012, s. 272–275; Leskinen 2017, 199–201; Matikkala 2018, s. 138–140.

¹⁴⁵ HE 216/2013 vp, s. 5.

¹⁴⁶ HE 216/2013 vp, s. 5.

¹⁴⁷ HE 216/2013 vp, s. 6. Matikkala (2018, s. 139) toteaa, että pelkotilasta johtuva puolustuskyvyttömyys voi aiheutua siitä, että raiskauksentekijä on käyttäytymisellään saanut toisen ”jähmettymään kauhusta”. Hän mainitsee konkreettisenä esimerkkinä tilanteen, jossa miehen yllättävä ilmestyminen naisen eteen pimeällä metsätiellä saa naisen lamaantumaan pelosta, eikä miehen tarvitse edes uhata naista saadakseen tahtonsa sukupuoliyhteydestä läpi.

on tutkimuskirjallisuudessa kuvattu siten, että se on uhkaavassa tilanteessa tapahtuva uhrin tahdosta riippumaton väliaikainen liikkumattomuus (jäätyminen).¹⁴⁸

Vaikka fyysisellä väkivallalla toteutetun raiskauksen kohdalla ei enää edellytetä, että uhri tekee fyysistä vastarintaa, hyväksikäytön tyyppisessä raiskauksessa kiinnitetään kuitenkin huomiota uhrin puolustautumiseen, sillä lakiteksti edellyttää hänen olevan joko *kykenemätön puolustautumaan tai muodostamaan tahtoaan*. Korkeimman oikeuden käsittelemässä tapauksessa KKO:2018:91 oli kyse hyväksikäytön tyyppisestä raiskauksesta. Tekijä oli ollut uhrin kanssa sukupuolielimellään emätinyhdynnässä käyttämällä hyväkseen uhrin humalatilasta tai väsymyksestä johtunutta tiedotonta tilaa, jonka vuoksi uhri oli ollut kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Tapauksessa korkein oikeus totesi, ettei avuttomassa tilassa olevan henkilön hyväksikäyttö ole ”lievempi” tekemuoto verrattuna sellaiseen raiskaukseen, jossa on käytetty väkivaltaa tai sen uhkaa:

[...] nukkuvaan kohdistuvassa raiskauksessa teon loukkaavuus johtuu keskeisesti siitä, että raiskauksen kohteeksi joutunut ei ole voinut mitenkään reagoida sukupuolisen itsemääräämisoikeutensa loukkaamiseen. Raiskauksen kohteen kannalta se, ettei hänellä ole mitään tietoa tapahtumien etenemisestä, teon kestosta taikka muista sen erityispiirteistä, voi korostaa rikoksen pelottavuutta ja traumaattisuutta. Korkein oikeus katsoo, että tällaisen raiskauksen vakavuuden ja rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden ja siten myös rikoksesta tuomittavan rangaistuksen lajin ja ankaruuden arvioinnin kannalta merkitystä voi olla asianosaisten suhteen laadulla, kuten sillä, onko tekijä rikkonut heidän välistään keskinäistä luottamusta, ja myös esimerkiksi sillä, millaisissa olosuhteissa teko on tehty, miten pitkään se on kestänyt, onko tekoja tapahtunut useampia ja onko tekoa jatkettu uhrin mahdollisesti herätessä samoin kuin sillä, onko sukupuoliyhteys ollut suojattu vai suojaamaton.¹⁴⁹

Tapauksessa KKO:2019:78 korkein oikeus tulkitsi raiskauksen määrittelyn avainsanoja ”tiedottomuus” ja ”avuton tila” (RL 20:1.2) suhteessa uhrin alkoholin vaikutuksen alaiseen olemiseen. Tapauksessa oli lisäksi kyse näytön arvioinnista, sillä vastaajan ja uhrin kertomukset poikkesivat toisistaan. Rikoksen uhrilla ei ollut muistikuvaa tapahtumasta, ja hänellä oli noin 12 tuntia yhdynnän jälkeen edelleen 0.14 promillea alkoholia veressään. Tämä ei korkeimman oikeuden mukaan riittävästi osoittanut tiedottomuutta tai avutonta tilaa tai sitä, että hän olisi ollut ”kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan”.¹⁵⁰ Korkein oikeus lausui:

Alkoholin käytön takia tiedoton tai nukkuva henkilö on samalla puolustuskyvytön sekä kyvytön ilmaisemaan tahtoaan. Yksinomaan siitä, että henkilö on alkoholin käytön takia menettänyt muistinsa, ei voida kuitenkaan vielä päätellä hänen olleen

¹⁴⁸ Ks. esim. Tirkkonen 2019 mainittuine lähteineen. Lamaantumisen vaikuttaa olevan raiskauksen kohteena oleville naisille hyvin yleinen reaktio. Ruotsalaisessa tutkimuksessa tutkittiin lähes 300 naista, jotka olivat hakeutuneet Tukholmassa päivystykseen seksuaalisen väkivallan takia. Heistä jopa 70 prosenttia oli lamaantunut raiskaustilanteessa. Tutkimuksessa havaittiin lisäksi, että tämä kokemus yhdistyi posttraumaattiseen stressihäiriöön ja vakavaan masennukseen. Ks. tarkemmin Möller ym. 2017.

¹⁴⁹ KKO:2018:91, k. 19.

¹⁵⁰ KKO:2019:78, k. 31.

myös kyvytön puolustamaan itseään tai muodostamaan mielipidettään taikka ilmaiseemaan sitä. Tajuissaan ja hereillä olevan päihtyneen henkilön kyky puolustaa itseään, muodostaa oma tahtonsa ja ilmaista se vaihtelee yksilöllisesti ja vaikeasti arvioitavin tavoin.¹⁵¹

3.2.1.4. Lievempi tekomuoto

Rikoslain 20 luvun 1 pykälän kolmannesta momentista löytyy nykyisin raiskauksen lievempi tekomuoto, jonka soveltamisala on varsin rajattu. Kolmannen momentin mukaan, jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentin mukaiset teot, rikoksenteekijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan henkilö, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitettulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Lainkohdassa todetaan lopuksi, että tätä momenttia ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.¹⁵²

Lain esitöiden mukaan raiskauksen vähemmän vakava tekomuoto voi olla kyseessä, jos kyse on esimerkiksi vähäisestä uhkauksesta käyttäen väkivaltaa. Uhkaus voi olla muutakin kuin henkilöön kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa. Uhkauksen ei tarvitse olla oikeudenvastainen, mutta kuitenkin luonteeltaan sellainen, että se saa toisen henkilön taipumaan sukupuoliyhteyteen. Esitöiden mukaan pakottaminen voi tapahtua esimerkiksi uhkaamalla paljastaa uhrista jokin haitallinen tieto. Sen sijaan uhkaamista parisuhteen katkaisemisella ei katsota momentin mukaiseksi pakottamiseksi.¹⁵³

3.2.1.5. Tahallisuudesta

Raiskaus edellyttää tahallisuutta. Tahallisuus pykälän ensimmäisessä momentissa tarkoittaa, että tekijä ymmärtää, että ”uhri on taipunut hänen tahtonsa säännöksessä edellytetyn väkivaltaisen menettelyn seurauksena”.¹⁵⁴ Toisen momentin mukaan tahallisuus tarkoittaa, että rikoksenteekijä ymmärtää, että uhri on avuttoman tilan takia ”kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaiseemaan tahtoaan” ja että uhri on tämän tilan takia alistunut sukupuoliyhteyteen. Hallituksen esityksessä todettiin, että kummassakaan momentissa ei tahallisuuden kannalta edellytetä, että uhri olisi nimenomaisesti vastustanut sukupuoliyhteyttä.¹⁵⁵

3.2.1.6. Suostumuksesta

Vuonna 2013 käytiin keskustelua raiskauksen perustunnusmerkistöstä. Hallituksen esityksessä (216/2013) päädyttiin siihen, että tunnusmerkistön muuttamiseen ei ole tarvetta. Suostumukseen perustuva tunnusmerkistö torjuttiin tarpeettomana ja suomalaisen lain säätämisen perinteeseen ja systematiikkaan soveltumattomana. Hallituksen esityksessä suostumuksen puutteen katsottiin jo nykyisin olevan merkityksellinen raiskauksen tunnusmerkistössä.¹⁵⁶ Lain kirjoitustavan ei katsottu lopullisesti ratkaisevan sitä, minkälaiset teot ovat raiskauksina rangaistavia,

¹⁵¹ KKO:2019:78, k. 24.

¹⁵² HE 216/2013 vp, s. 57.

¹⁵³ HE 216/2013 vp, s. 57. Ks. myös Leskinen 2017, s. 205–207; Matikkala 2018, s. 140–143.

¹⁵⁴ HE 216/2013 vp, s. 6.

¹⁵⁵ HE 216/2013 vp, s. 6–7.

¹⁵⁶ HE 216/2013 vp, s. 36, viitaten Hahto 2004, s. 242.

vaan suostumus edellyttäisi lisäksi tarkempia säännöksiä siitä, milloin pätevää suostumusta ei ole annettu.¹⁵⁷ Tällaisia säännöksiä pidettiin todistusoikeudellisina, jollaisia Suomessa ei ole tapana kirjoittaa lainsäädäntöön.¹⁵⁸ Perusteluissa vedottiin myös siihen, miten ihmiset toimivat seksuaalisessa kanssakäymisessä: ”seksuaaliseen kanssakäymiseen johtavissa tilanteissa ei aina nimenomaisesti selvitetä kumppanin suostumusta toimintaan eikä suostumusta myöskään nimenomaisesti ilmaista”.¹⁵⁹ Vielä arvioitiin, että suostumuskonstruktio vaikuttaisi oikeudenkäynteihin siten, että rikoksen uhrin suostumuksen puutetta kyseenalaistettaisiin, mikä saattaisi tehdä oikeudenkäynnistä nykyistäkin raskaamman yksittäiselle uhrille.¹⁶⁰

Hallituksen esityksessä esitetty näkemys, jonka mukaan suostumus on jo nykyisin merkityksellinen tunnusmerkistön arvioinnissa tuli esille myös esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO:2013:96. Tässä tapauksessa arvioitiin muun muassa oliko seksuaalinen kanssakäyminen ollut vapaaehtoista vai perustunut väkivaltaiseen pakottamiseen.

3.2.2. Törkeä raiskaus

Rikoslain 20 luvun 2 pykälässä säädetään törkeästä raiskauksesta (L 27.6.2014/509). Tämän säännöksen mukaan:

Jos raiskauksessa

- 1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,
- 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,
- 3) kohteena on kahdeksatoista vuotta nuorempi lapsi,
- 4) rikos tehdään erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai
- 5) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomitettava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Raiskaus katsotaan rikosoikeudellisessa merkityksessä törkeäksi, jos tekijän käyttämä fyysinen väkivalta on ollut vakavaa, jos väkivallan seuraukset ovat vakavat tai jos uhri on alaikäinen. Raiskaus katsotaan törkeäksi, jos käsillä on vähintään yksi kvalifiointiperuste ja se on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.¹⁶¹

¹⁵⁷ HE 216/2013 vp, s. 37.

¹⁵⁸ HE 216/2013 vp, s. 37.

¹⁵⁹ HE 216/2013 vp, s. 37–38.

¹⁶⁰ HE 216/2013 vp, s. 38. Ks. myös Kanerva 2012, s. 59–67.

¹⁶¹ Kokonaisarvioinnista ks. myös Kimpimäki 2020b, 343.

Rikoslain 20 luvun 2 pykälän ensimmäisen momentin 1 kohdan kvalifiointiperuste liittyy rikoksen uhrille aiheuttamiin seurauksiin. Jos raiskauksella aiheutetaan uhrille ”vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila”, sitä arvioidaan törkeänä tekemuotona. Kvalifiointiperuste on sama kuin törkeässä pahoinpitelyssä.¹⁶² Jussi Matikkala on todennut, että henkisen terveyden vauriot eivät ensisijaisesti kuulu tämän kvalifiointiperusteen piiriin. Sen sijaan vakava sairaus voi olla esimerkiksi HIV-tartunta tai vakava sukupuolitauti. Hengenvaarallinen tila voi puolestaan aiheutua esimerkiksi pakottamisessa käytetystä kuristamisesta tai sellaisista aineista, joilla toinen on saatettu puolustuskyvyttömään tilaan.¹⁶³ Raskaudesta ei laissa eikä esitöissä puhuta mitään.

Raiskaus voi olla törkeä, jos sen tekee usea henkilö. Kyse voi olla ns. ryhmäraiskauksesta. Lainkohdasta tai lain esitöistä ei ilmene, kuinka montaa henkilöä ”usealla” tarkoitetaan tai mitä heidän edellytetään raiskaustilanteessa tekevän.¹⁶⁴ Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO:2017:69, että törkeän raiskauksen kvalifiointiperuste useammasta henkilöstä täyttyi. Tapauksessa yksi tekijöistä tunkeutui sormella uhrin vaginaan, toinen sormella peräaukkoon ja kolmas piti uhrista kiinni.¹⁶⁵ Tässä tapauksessa korkein oikeus päätyi kuitenkin lopulta siihen, että tekoa ei kokonaisuutena arvostellen ollut pidettävä törkeänä.¹⁶⁶

Myös rangaistuksen mittaamisessa voidaan antaa merkitystä sille, että useampi henkilö on osallistunut tekoon. Tässä samassa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2017:69 oli kyse tilanteesta, jossa viisi henkilöä oli lähtenyt seuraamaan uhria ja kolme heistä osallistui raiskaukseen. Korkein oikeus lausui rangaistusta määrätessään seuraavasti:

[t]ekotapa kokonaisuudessaan on ollut A:lle hyvin pelottava ja ahdistava sekä omiaan aiheuttamaan hänelle pitkäaikaista henkistä kärsimystä. Häntä on kotimatkallaan julkisella paikalla seurannut viiden tuntemattoman miehen ryhmä. Jo matkalla hänen henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa on puututtu, mikä on lisännyt tilanteen ahdistavuutta. Hän on joutunut raiskauksen kohteeksi siten, ettei hän jo tekijöiden lukumääräisen ylivoiman vuoksi ole voinut itseään suojella.¹⁶⁷

Raiskaus voi olla törkeä jos ”siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä”. Lain esitöissä ensiksi mainitusta kuvataan tilanne, jossa tekoympäristö on poikkeuksellisen pelottava tai jos muut ihmiset seuraavat tekoa.¹⁶⁸

Raiskaus voi myös olla törkeä, jos sen ”kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi”. Esitöiden mukaan lapsen joutuminen raiskauksen uhriksi vaikuttaa erityisen haitallisesti hänen kehityksen ja seksuaalisen identiteetin muotoutumiseen.¹⁶⁹ Vuonna 2019 lakiin lisättiin uusi tunnusmerkistö törkeä lapsenraiskaus (RL 20:7a; 486/2019), jolla on erityisen ankara rangaistusasteikko neljästä kahteentoista vuotta vankeutta. Törkeä lapsenraiskaus on kyseessä, jos

¹⁶² HE 6/1997 vp, s. 174.

¹⁶³ Ks. Matikkala 2018, s. 144.

¹⁶⁴ Matikkala 2018, s. 144–145.

¹⁶⁵ KKO:2017:69, k. 22.

¹⁶⁶ KKO:2017:69, k. 28.

¹⁶⁷ KKO:2017:69, k. 33.

¹⁶⁸ HE 6/1997 vp, s. 174.

¹⁶⁹ HE 216/2013 vp, s. 42. Ks. myös Matikkala 2018, s. 146, 148.

teko täyttää sekä törkeän raiskauksen että törkeän lapsen hyväksikäytön tunnusmerkistön. Se voi koskea siten alle 16-vuotiaita uhreja. Törkeän raiskauksen kolmannella kvalifiointiperusteella on edelleen merkitystä 16- ja 17-vuotiaiden uhrien kohdalla.

Törkeän raiskauksen neljännessä kvalifiointiperusteessa puhutaan rikoksen tekotavasta eli siitä, että teko toteutetaan ”erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla”. Raakuus määrittyy väkivallan fyysisestä voimakkuudesta. Julmuus on esimerkiksi puolustuskyvyttömään kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa. Raiskaus on tehty erityisen nöyryyttävällä tavalla esimerkiksi silloin, kun se tapahtuu uhrille läheisen ihmisen, kuten lapsen nähden.¹⁷⁰ Fyysisen väkivallan muoto (mm. kuristamalla uhrin saaminen tiedottomaksi) oli keskeistä ratkaisussa KKO:2019:84.

Viides kvalifiointiperuste liittyy myös tekotapaan ja sen lisäksi tekovälineeseen. Jos raiskauksessa käytetään ”ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla”, se voi olla törkeä. Hengenvaarallisen välineen ei tarvitse olla aseeseen rinnastettava.¹⁷¹

3.2.3. Pakottaminen seksuaaliseen tekoon

Rikoslain 20 luvun 4 pykälässä säädetään pakottamisesta seksuaaliseen tekoon (L 24.7.1998/563). Tämän säännöksen mukaan:

Joka väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muuhun kuin 1 §:ssä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava pakottamisesta seksuaaliseen tekoon sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, saa hänet ryhtymään 1 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan. (13.5.2011/495)

Yritys on rangaistava.

3.2.3.1. Pakottaminen

Pakottaminen seksuaaliseen tekoon on rikos, jonka tekijä tekee joko pakottamalla tai uhrin avutonta tilaa hyväkseen käyttämällä. Pakottaminen tarkoittaa vastaavalla tavalla kuin rais-

¹⁷⁰ HE 6/1997 vp, s. 174; Matikkala 2018, s. 146.

¹⁷¹ HE 6/1997 vp, s. 174. Esimerkiksi leikkiaseen käyttäminen ei täyttäisi tätä kvalifiointiperustetta (Matikkala 2018, s. 147).

kauksessa toimintaa, joka murtaa uhrin tahdon. Tällainen pakottaminen voi tapahtua joko väkivaltaa käyttämällä tai uhkaamalla. Lain esitöiden mukaan pakottamisessa käytetty väkivalta voi olla niin ”henkilöön kohdistuvaa kuin muutakin väkivaltaa”.¹⁷²

3.2.3.2. Seksuaalinen teko

Seksuaalinen teko on määritelty 20 luvun 10 pykälän toisessa momentissa:

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä laissa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

Toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta voidaan loukata esimerkiksi siten, että tekijä pakottaa uhrin suorittamaan tai sietämään intensiivistä koskettelua. Hallituksen esityksen mukaan tahallisuuden näkökulmasta edellytetään, että tekijän on täytynyt ymmärtää teon olennaisesti loukkaavan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, mutta sen lisäksi on otettava huomioon vallitseva käsitys seksuaalisesti olennaisista teoista. Rikosten osapuolten moraaliset käsitykset eivät ole tässä yksin ratkaisevia.¹⁷³

Seksuaaliseen tekoon pakottamista koskee ratkaisu KKO:2010:1, jonka otsikko kuuluu seuraavasti:

Yhtiön miespuolinen toimitusjohtaja oli työssä lähennellyt ja kosketellut useaa nuorta naistyöntekijää. Toimitusjohtajan menettelyn katsottiin täyttävän rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitetun seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön ja lisäksi hänen katsottiin syyllistyneen teoillaan työturvallisuusrikkokseen ja työsyRJintään.

Teot olivat kohdistuneet neljään nuoreen naistyöntekijään ja tarkoittaneet hieromista ja kosketelemista ”hartioilta samoin kuin intiimeiltä alueilta”, osittain myös ”vaatteiden alta”. Korkeimman oikeuden ratkaisussa kiinnitettiin erityistä huomiota valta-asemaan. Tekijä oli esimiehenä sekä työnantajayhtiön hallituksen puheenjohtajana ja toimitusjohtajana uhreihin nähden hallitsevassa asemassa. Työntekijät olivat myös taloudellisessa riippuvuussuhteessa häneen.¹⁷⁴ Teot olivat lisäksi tapahtuneet uhrien kannalta täysin yllättäen. Sillä seikalla, oliko vastaaja heti lopettanut toimensa asianomistajan mahdollisesti kiellettyä häntä jatkamasta, ei ollut menettelyn oikeudellisen arvioinnin kannalta merkitystä, koska rikoksen tunnusmerkistö oli jo tuolloin täyttynyt.¹⁷⁵

3.2.3.3. Hyväksikäyttö

Seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevaan rikoslain säännökseen (RL 20:4) lisättiin vuonna 2011 toinen momentti, jossa puhutaan vastaavasta uhrin avuttoman tilan hyväksikäyttämisestä

¹⁷² HE 6/1997 vp, s. 176. Ks. myös Matikkala 2018, s. 149–150.

¹⁷³ HE 6/1997 vp, s. 176. Ks. myös Matikkala 2018, s. 127–134, 149–150.

¹⁷⁴ KKO:2010:1, k. 13.

¹⁷⁵ KKO:2010:1, k. 11.

kuin mitä edellä käytiin läpi. Tämän momentin tarkoitus oli kriminalisoida sellaisia seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavia seksuaalisia tekoja, joissa tekijä käyttää hyväksi uhrin puolustuskyvyttömyyttä.¹⁷⁶

3.2.4. Seksuaalinen hyväksikäyttö

Rikoslain 20 luvun 5 pykälässä säädetään seksuaalisesta hyväksikäytöstä (L 24.7.1998/563). Tämän säännöksen mukaan:

Joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekkoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

- 1) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, joka on koulussa tai muussa laitoksessa hänen määräysvaltansa tai valvontansa alainen taikka muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa häneen,
- 2) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, jonka kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsyttömyytensä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikempi kuin tekijällä, käyttämällä törkeästi väärin tämän kypsyttömyyttä,
- 3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai (27.6.2014/509)
- 4) henkilön, joka on hänestä erityisen riippuvainen, käyttämällä törkeästi väärin tätä riippuvuussuhdetta tekijästä,

on tuomittava seksuaalisesta hyväksikäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Seksuaalinen hyväksikäyttö on tilanne, jossa tekijä asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa uhrin ”sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekkoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi”. Pykälässä ei edellytetä fyysistä pakottamista. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaaminen tarkoittaa, että uhri ”joko alisteisen asemansa tai puolustuskyvyttömyytensä johdosta ei kykene tasavertaisesti päättämään osallistumisesta seksuaaliseen tekkoon” ja että tekijä käyttää sitä hyväkseen.¹⁷⁷ Yksilöllinen arviointi riippuu lain esitöiden mukaan esimerkiksi alistussuhteen laadusta, uhrin kypsytydestä ja iästä. Rikoksentehtäjä voi saada uhrin harjoittamaan seksuaalista tekoa tekijän tai kolmannen henkilön kanssa.¹⁷⁸

Säännöksen ensimmäisessä kohdassa käsitellään riippuvuussuhteita. Säännöksen tarkoitus on suojella esimerkiksi koulussa tai laitoksessa olevia nuoria auktoriteettiasemassa olevien

¹⁷⁶ HE 283/2010 vp, s. 8.

¹⁷⁷ HE 6/1997 vp, s. 177.

¹⁷⁸ HE 6/1997 vp, s. 178; Matikkala 2018, s. 152–153.

henkilöiden, kuten esimerkiksi opettajien heihin kohdistamalta seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Säännös soveltuu myös sellaisiin olosuhteisiin, jotka ovat rinnastettavia laitosolosuhteisiin, kuten esimerkiksi leiritoimintaan.¹⁷⁹

Säännöksen toisessa kohdassa on kysymys alaikäisistä uhreista, mutta sen lisäksi edellytetään, että alaikäisen kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsymättömyytensä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi kuin tekijällä ja tekijä käyttää ”törkeästi väärin” uhrin kypsymättömyyttä. Tässä kohdassa ero tekijän ja uhrin ruumiillisen ja henkisen kypsyyden välillä on tärkeä.¹⁸⁰

Kolmannessa kohdassa puhutaan tietynlaisista haavoittuvista uhreista. Uhri voi olla esimerkiksi vanhainkodissa, laitoshoidossa tai kotihoidossa. Uhri voi olla joko fyysisesti tai henkisesti sairas tai vammaisen. Säännöksessä tarkoitettu muu heikkoudentila viittaa puolustuskykyä alentavaan heikkoudentilaan, joka johtuu esimerkiksi vahvojen lääkkeiden käytöstä. Lainkohta edellyttää lisäksi, että tekijä on vahvemmassa asemassa kuin uhri.¹⁸¹

Neljännän kohdan mukaan seksuaalinen hyväksikäyttö voi toteutua, kun tekijä käyttää ”törkeästi väärin” uhrin erityistä riippuvaisuutta tekijästä. Tämä kohta kattaa tilanteet, joissa uhri on riippuvainen tekijästä esimerkiksi taloudellisesti tai henkisesti merkittävällä tavalla. Merkittävyyttä harkittaessa otetaan huomioon tekijän rooli esimerkiksi uhrin tulojen, asumisen, terveyden tai uskonnollisen vakaumuksen kannalta. Rangaistavuus edellyttää, että riippuvuussuhdetta käytetään törkeästi väärin siten, että ”sukupuoliyhteyden tai seksuaaliseen tekkoon taivuttamisessa käytetään hyvin voimakasta puuttumista riippuvuuden perusteena olevaan seikkaan”.¹⁸²

Korkeimman oikeuden tapauksessa KKO:2014:17 oli kyse seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Opettajana, hoitajana ja kansanparantajana toiminut mies oli ollut sukupuoliyhteydessä ja tehnyt muita seksuaalisia tekoja useiden naispuolisten uhrien kanssa. Korkeimmassa oikeudessa ratkaiseva oikeuskysymys oli, olivatko kolme uhria olleet riippuvaisia vastaajasta siinä määrin, etteivät he olisi voineet kieltäytyä seksuaalisesta kanssakäymisestä hänen kanssaan, ja oliko vastaaja käyttänyt törkeästi väärin tätä suhdetta. Korkeimman oikeuden mukaan vastaajalla oli henkinen yliote uhreihin heidän kokiessa hänet auktoriteettina, jolla oli ”kiistaton ja arvostettu johtajan asema ympärilleen muodostuneessa oppilaiden ja potilaiden ryhmässä, johon asianomistajat ovat vuorollaan kuuluneet”.¹⁸³ Tämä oli ”ollut omiaan luomaan suotuisat olosuhteet epäasialliselle vaikuttamiselle ja aseman väärinkäyttämiseksi”.¹⁸⁴ Näin osapuolet eivät olleet tasavertaisessa asemassa, ja vastaaja oli ”asemaansa hyväksikäyttäen saanut asianomistajat ryhtymään syytteessä tarkoitettuihin seksuaalisiin tekoihin vaikuttamalla näihin hoito- tai opetussuhteissa epäasiallisesti”.¹⁸⁵ Uhrien mielestä vastaajalla oli ollut yliluonnollisia kykyjä esimerkiksi poistaa kivut ja hallita heidän elämänsä. Uhrin olivat näin ”poikkeuk-

¹⁷⁹ HE 6/1997 vp, s. 178; Matikkala 2018, s. 153–154.

¹⁸⁰ LaVM 3/1998 vp, s. 22–23; HE 6/1997 vp, s. 178–179; Matikkala 2018, s. 154–155.

¹⁸¹ HE 6/1997 vp, s. 178–179; Matikkala 2018, s. 154–155.

¹⁸² HE 6/1997 vp, s. 179; Matikkala 2018, s. 155–156.

¹⁸³ KKO:2014:17, k. 23–24.

¹⁸⁴ KKO:2014:17, k. 28.

¹⁸⁵ KKO:2014:17, k. 29.

sellisen alttiita” vastaajan vaikuttamiselle eivätkä ”kyenneet tasavertaisesti päättämään osallistumisesta seksuaalisiin tekoihin”.¹⁸⁶ Korkein oikeus katsoi, että vastaaja oli tätä erityistä riippuvuutta tahallisesti ja törkeästi väärinkäyttämällä syyllistynyt seksuaaliseen hyväksikäyttöön.¹⁸⁷

3.2.5. Näytön arviointi

Raiskauksesta käydyssä keskustelussa todetaan usein, että raiskauksiin liittyy erityisen vaikeita näyttöongelmia. Käytännössä esiintyykin useita niin sanottuja sana sanaa vastaan -tilanteita, joissa rikosten osapuolet esittävät tyypillisesti keskenään ristiriitaisen kertomuksen tapahtumienkulusta. Rikosten osapuolten kertomusten rinnalle on kuitenkin yleensä mahdollista hankkia myös muuta näyttöä, joka tukee tai horjuttaa osapuolten kertomuksia.¹⁸⁸

Oleellista on, että kaikki saatavilla oleva näyttö myös kerättäisiin ja rikostutkinta tehtäisiin huolella. Näin ei aina ole tapahtunut. Esimerkiksi tapauksessa KKO:2013:96 kerrotaan, että uhri oli seuraavana päivänä mennyt poliisiin ja lääkäriin, mutta lääkäri ei tehnyt varsinaista raiskaustutkimusta ”eikä lääkäri ollut myöskään pyytänyt häntä ottamaan paitaa päältään mustelman toteamiseksi”.¹⁸⁹ Puutteita voi olla myös siinä, että esimerkiksi rikospaikkatutkintaa ei välttämättä tehdä, vaikka sen avulla saattaisi olla mahdollisuus näyttöiden ottamiseen ja asianosaisten kertomuksia tukevien tai horjuttavien havaintojen tekemiseen.¹⁹⁰ Toisinaan kyse voi olla siitäkin, että uhri ei ole suostuvainen kaikkiin hänelle tehtäviin tutkimuksiin (esim. KKO:2019:84).

Rikosasioissa näyttökynnys on korkealla. Näyttökynnyksestä käytetään ilmaisua, jonka mukaan syyllisyydestä ei saa jäädä varteenotettavaa epäilyä. Ratkaisussa KKO:2013:96 korkein oikeus käytti tätä ilmaisua ja totesi, että näyttökynnys ”ei seksuaalirikoksissa ole alempi kuin muissa yhtä vakavissa rikoksissa, vaikka suoran ja yksiselitteisen näytön hankkiminen jo tekojen luonteen vuoksi on usein vaikeaa”.¹⁹¹

Korkein oikeus lausui:

Silloin kun väitetylle rikokselle ei ole ulkopuolisia todistajia tai kun teosta ei ole seurannut ulkoisesti havaittavia vammoja tai niitä ei ajan kulumisen seurauksena enää ole havaittavissa, näyttö perustuu suurelta osin asianosaisten kertomusten varaan. Riittävään varmuuteen rikoksesta ja vastaajan syyllisyydestä ei ainakaan yleensä voida päätyä vain sillä, että asianomistajan kertomus keskinäisessä vertailussa katsotaan uskottavammaksi kuin syytetyn kertomus. Asianomistajan kertomuksen painoarvoa ei myöskään itsessään lisää se, että asianomistajalla, toisin kuin vastaajalla, on velvollisuus pysyä totuudessa. Asianomistajan todentuntuinen ja va-

¹⁸⁶ KKO:2014:17, k. 34.

¹⁸⁷ KKO:2014:17, k. 34–36.

¹⁸⁸ Esim. Ylikulju 2017.

¹⁸⁹ KKO:2013:96, k. 17. Tapauksessa oli tehty DNA-tutkimus. Ks. myös KKO:2004:60.

¹⁹⁰ Ks. myös Kainulainen 2004, esim. s. 104–109.

¹⁹¹ KKO:2013:96, k. 5.

kuuttavakin kertomus tarvitsee virheettömyyden varmistamiseksi tuekseen välillistä näyttöä esimerkiksi väitetyn rikoksen jälkeisistä tapahtumista ja seurauksista.¹⁹²

Korkein oikeus totesi myös ettei:

[...] raiskauksen tai muun väkivallan uhrin voida edellyttää ryhtyvän itse väkivaltaisiin tai muihin vastustamistoimiin. Tällaisen teon kohteelta ei voida myöskään odottaa teon jälkeen erityistä uhrikäyttäytymistä. Puolustustekojen puuttumista tai lamaantumista ei voida pitää osoituksena siitä, ettei rikosta ole tapahtunut. Lisäksi korkein oikeus toteaa, että seksuaalirikoksissa pitkät viiveet viranomaisille ilmoittamisessa eivät ole poikkeuksellisia, koska uhrin mieli voi torjua traumaattista kokemusta ja siihen liittyvää häpeää, ahdistusta ja pelkoa.¹⁹³

Korkein oikeus otti ratkaisussaan kantaa vapaan todistusharkinnan standardisointiin seksuaalirikoksissa. Jos asianomistajan luotettavaa kertomusta tuetaan välillisellä näytöllä, vastaajan kertomusta on arvioitava ”sen kannalta, onko esitetty vaihtoehtoinen tapahtumienkulku olenaisilta osiltaan mahdollinen ja siinä määrin todennäköinen, ettei sen olemassaoloa voida riittäväällä varmuudella poissulkea”. Lopuksi tuomioistuimen on arvioitava, riittääkö näyttöarvo kokonaisarvioinnissa ylittämään tuomitsemiskynnyksen.¹⁹⁴

Korkein oikeus on myös myöhemmin raiskausta koskevassa ratkaisussaan KKO:2019:84 ottanut kantaa näyttökysymyksiin ja todennut, että tuomioistuimen on harkittava kunkin todisteen näyttöarvoa erikseen ja tehtävä sitten todisteiden yhteisestä näyttöarvosta kokonaisharkinta. Silloin kun asianosaisten kertomuksilla on keskeinen merkitys näytön arvioinnissa, näitä kertomuksia on tarkasteltava sekä niiden sisältämien yksityiskohtien osalta että kertomuksia koskevana kokonaisarviointina.¹⁹⁵

Ratkaisussa KKO:2013:96 korkein oikeus katsoi, että tapahtumienkulkua voitiin arvioida uhrin kertomuksen pohjalta, koska hänen kertomuksensa oli luotettava. Vastaajan kertomus sisälsi sen sijaan useita seikkoja, jotka merkittävästi horjuttivat vastaajan uskottavuutta ja hänen kertomuksensa luotettavuutta.¹⁹⁶ Vastaaja oli esimerkiksi esitutkinnassa ensin kiistänyt sukupuoliyhteyden, mutta muuttanut kertomustaan DNA-tutkimuksen jälkeen.¹⁹⁷

Tahallisuutta arvioidessaan korkein oikeus katsoi, ettei ”pelkästään lähentelyä ja yhdyntää koskevien kieltojen jälkeen tapahtuvasta fyysisen tai edes sanallisen vastustelun päättymisestä voida päätellä suostumusta yhdyntään”.¹⁹⁸ Korkeimman oikeuden mukaan tahallisuutta ”ei poista eikä rikoksentekijää vapautu vastuusta vain se, että hän olettaa toisen muuttaneen mielensä ilman, että tahdon muuttumista on sanallisesti tai muutoin selkeästi ilmaistu”.¹⁹⁹ Näin

¹⁹² KKO:2013:96, k. 7.

¹⁹³ KKO:2013:96, k. 33.

¹⁹⁴ KKO:2013:96, k. 9.

¹⁹⁵ KKO:2019:84, k. 34.

¹⁹⁶ KKO:2013:96, k. 43.

¹⁹⁷ KKO:2013:96, k. 28, 41.

¹⁹⁸ KKO:2013:96, k. 48.

¹⁹⁹ KKO:2013:96, k. 48.

ollen pelkkää ”kondomin ojentamista ei tämänkaltaisissa olosuhteissa voida pitää sellaisena ilmaisuna”.²⁰⁰

Tapauksessa mielenkiintoista on lisäksi se, että vastaajan kertomuksen muuttuminen rikosprosessin aikana otettiin huomioon näyttöä arvioitaessa ja se heikensi vastaajan uskottavuutta.²⁰¹ Korkein oikeus tulikin lopulta siihen tulokseen, että vastaajan tahallisesta syyllistymisestä raiskausrikokseen ei jäänyt varteenotettavaa epäilyä (rikosnimikkeenä oli tuolloin nyttemmin kumottu sukupuoliyhteyteen pakottaminen).²⁰²

Ennakkotapaus ei anna selkeitä suuntaviivoja siitä, kuinka tuomioistuinten tulisi tulkita näyttöä henkisestä haitasta fyysisten vammojen puuttuessa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuinten käytännön perusteella näyttää kuitenkin siltä, että suomalaisten tuomioistuinten olisi otettava tällainen näyttö vakavasti, eikä vaadittava näyttöä fyysisistä vammoista. Harkinnassa on toki annettava merkitystä myös yksittäisen tapauksen piirteille.

²⁰⁰ KKO:2013:96, k. 48.

²⁰¹ KKO:2013:96, k. 41.

²⁰² Matikkalan mukaan rikoslain 20 lukuun tehtyjen lainuudistusten jälkeen oheista ratkaisua on ehkä tulkittava niin, että siinä kuvattu pakottaminen (väkivallan käyttö) täyttäisi pikemminkin perustunnusmerkistön mukaisen raiskauksen ensimmäisen momentin kuin että kyse olisi enää kolmannessa momentissa tarkoitettusta teosta (Matikkala 2018, s. 143).

4. Tilastoitu raiskausrikollisuus

4.1. Poliisille ilmoitetut raiskaukset

Tässä luvussa tarkastellaan tilastollista tietoa poliisille ilmoitetuista raiskausrikoksista sekä niiden etenemisestä rikosprosessissa. Lähteenä on käytetty Tilastokeskuksesta saatavia tietoja. Vuonna 2018 poliisille ilmoitettiin lähes 1 400 raiskausta. Kuvioista 1 käy ilmi, että poliisille ilmoitettujen raiskausten määrä on ollut kasvussa viimeisen 20 vuoden aikana. Kun vuonna 1999 poliisin tietoon tuli 514 raiskausta, tilastoitiin vuonna 2018 raiskauksia lähes kolminkertainen määrä (1 393). Poliisin tietoon tulleiden raiskausten lukumäärän lisääntyminen voi olla seurausta useista eri tekijöistä. Kysymys voi olla tosiasiallisesti tapahtuneiden raiskausten määrän lisääntymisestä, lainsäädännöllisistä muutoksista sekä rikosten ilmoittamiskäytännöissä tapahtuneista muutoksista.

Vuonna 2011 toteutettu rikoslain 20 luvun muutos, jossa laajennettiin raiskauksen tunnusmerkistöä, on lisännyt tilastoitujen raiskausten lukumäärää.²⁰³ Raiskausten todellisessa lukumäärissä tapahtuneista muutoksista on vaikea saada tietoa, koska seksuaalinen väkivalta on tyypillisesti piiloon jäävää rikollisuutta. Uhritutkimusten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että raiskausten määrissä ei olisi tapahtunut juurikaan kasvua.²⁰⁴ Tästä syystä onkin arvioitu, että tilastoidun rikollisuuden kasvun taustalla voi vaikuttaa ennen kaikkea ilmoittamiskynnyksessä tapahtuneet muutokset.²⁰⁵ Yleinen keskustelu seksuaalisesta väkivallasta on voinut jossain määrin vähentää ilmiöön liitettyä häpeää, ja raiskauksen uhreilla voi olla aikaisempaa matalampi kynnyksen kääntyä poliisin puoleen. Tästä huolimatta on kuitenkin syytä muistaa, että yhä edelleen valtaosa seksuaalisesta väkivallasta jää piilorikollisuudeksi.²⁰⁶

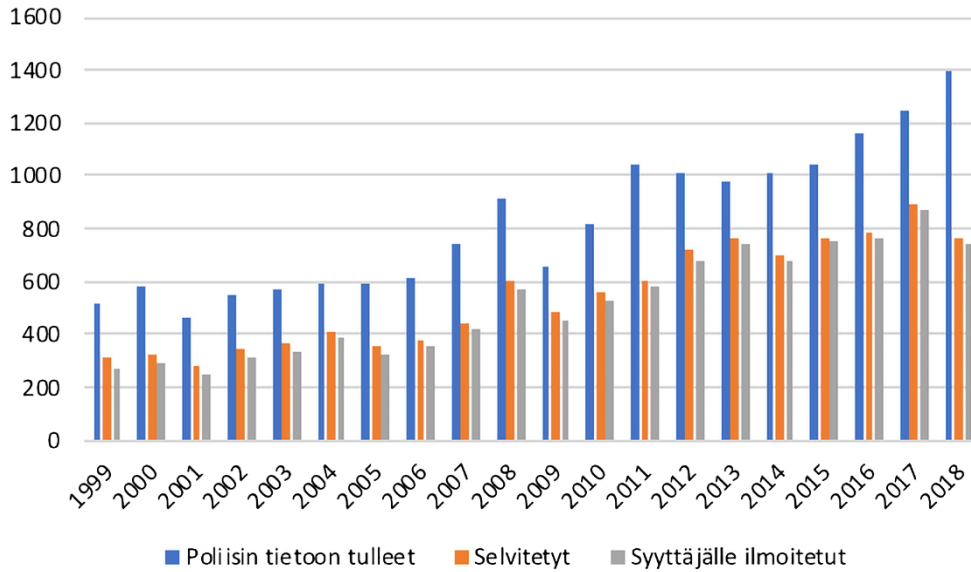
Kuviossa 1 tarkastellaan poliisille ilmoitettujen raiskausten (RL 20:1–2) lukumäärän lisäksi niiden selvittämistä ja syyttäjälle ilmoittamista. Poliisin selvittämien rikosten lukumäärä ja niiden ilmoittaminen syyttäjälle heijastelee varsin pitkälle poliisille ilmoitettujen rikosten lukumäärää. Vuonna 2018 poliisin tietoon tuli 1 400 raiskausta, selvitettyjen raiskausten lukumäärä oli noin 760 ja syyttäjälle ilmoitettiin noin 740 raiskausta. Poliisin raiskausrikoksia koskeva selvitysprosentti oli vuonna 2018 yllättävän alhainen ja laski selvästi edellisestä vuodesta. Selvitysprosentti oli vuonna 2018 vain noin 55, kun se edellisenä vuotena oli hieman yli 71. Esitutinnan etenemistä tarkasteltaessa on kuitenkin perusteltua laskea useampia vuosia koskevia tietoja yhteen.

²⁰³ Ks. esim. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 102.

²⁰⁴ Ks. esim. Danielsson 2019, s. 69–71.

²⁰⁵ Danielsson 2019, s. 71.

²⁰⁶ Piiloon jäävien tapausten syistä ks. esim. Wolitzky-Taylor ym. 2011.

Kuvio 1. Poliisin tietoon tulleet, selvittämät ja syyttäjälle ilmoittamat raiskaukset (RL 20:1–2) vuosina 1999–2018²⁰⁷ (Lähde: Tilastokeskus).

Taulukossa 2 kuvataan esitutinnan etenemistä. Poliisin toiminta on tehostunut raiskausten selvittäjänä. Vuosina 1999–2003 selvitysprosentti oli keskimäärin noin 61, vuosina 2009–2013 lähes 70, mutta vuosina 2014–2018 se laski hieman ja oli noin 67. Muutoksia on tapahtunut myös rikosten ilmoittamisessa syyttäjälle. Vuosina 1999–2003 poliisi ilmoitti noin 90 prosenttia selvittämistään raiskauksista syyttäjälle, vuosina 2014–2018 vastaava luku oli lähes 98 prosenttia. Poliisi ilmoittaa nykyisin syyttäjälle lähes kaikki selvittämänsä raiskaukset.

Taulukko 2. Poliisin tietoon tulleet, selvittämät ja syyttäjälle ilmoittamat raiskaukset (RL 20:1–2) vuosina 1999–2018 (laskettu viiden vuoden keskiarvo)²⁰⁸.

	Poliisille ilmoitetut	Selvitetyt	Syyttäjälle ilmoitetut	Selvitys prosentti	Syyttäjälle ilmoitetut % poliisin tietoon tulleista	Syyttäjälle ilmoitetut % selvitetystä
	Ka. N	Ka. N	Ka. N	Ka. %	Ka. %	Ka. %
1999–2003	535	325	292	60,7	54,6	90,1
2004–2008	691	438	415	63,3	60,0	94,8
2009–2013	900	629	595	69,9	66,1	94,6
2014–2018	1 170	778	762	66,5	65,1	97,9

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista

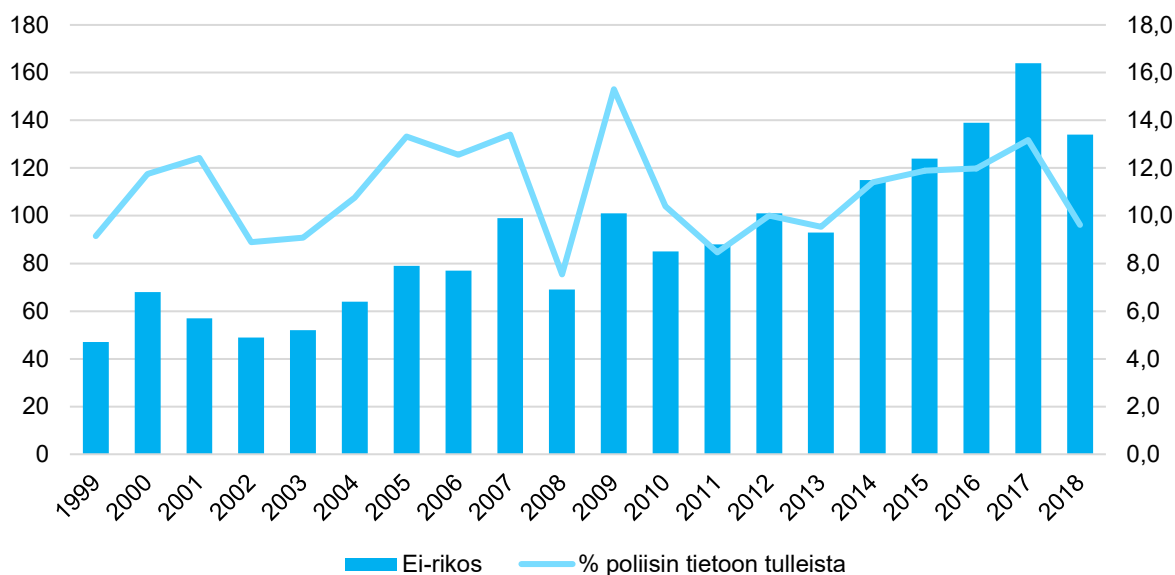
²⁰⁷ Kuviossa kuvataan tilastointivuosina Tilastokeskuksen tilastoimia rikoslain 20 luvun 1–3 §:n tai 1–2 §:n mukaisia raiskauksia (sisältäen myös rikosten yritykset). RL 20:3 §:n mukainen sukupuoliyhteyteen pakottaminen kumottiin 1.9.2014 voimaan tulleella lailla (L 509/2014).

²⁰⁸ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

Kuviosta 2 käy ilmi, että poliisin ei-rikoksiksi luokittelemien raiskausten (RL 20:1–2) lukumäärä on kasvanut viimeisen 20 vuoden aikana. Vuosina 1999–2003 poliisi luokitteli keskimäärin 55 raiskausta ei-rikokseksi vuodessa, vuosina 2004–2008 keskimäärin 78, vuosina 2009–2013 puolestaan 94 ja vuosina 2014–2018 lukumäärä oli kaikkein korkein, eli ei-rikoksia oli keskimäärin 135 vuodessa. Vuonna 2017 poliisin ei-rikokseksi luokittelemia tapauksia oli eniten (N=164), kun taas seuraava vuonna määrä oli laskenut hieman ja se oli 134.²⁰⁹

Poliisin ei-rikoksiksi luokittelemien tapausten taustalla on useampia eri tekijöitä. Poliisi on katsonut, että raiskausrikoksen tunnusmerkistö ei täyty, uhri on ollut epävarma kertomuksessaan eikä ole pystynyt kertomaan tapahtumista yksityiskohtaisesti tai uhri on halunnut välttyä esitutkinnasta. Poliisi on myös saattanut tehdä arvion siitä, että rikosta ei ole enää syytä epäillä tapahtuneen esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa joku muu kuin uhri oli aktiivinen rikosilmoituksen tekemisessä, uhri kärsi mielenterveydellisistä ongelmista tai hänen kertomuksensa muuttui esitutinnan aikana.²¹⁰

Kuviossa 2 kuvataan paitsi ei-rikosta koskevien päätösten lukumäärää (kuviossa palkit) myös niiden prosentuaalista osuutta (kuviossa viiva) laskettuna se poliisin tietoon tulleista rikoksista. Tällä tavalla laskettuna ei-rikosten osuus on pysytellyt yleensä 10–12 prosentin välillä. Alimmillaan se oli vuonna 2008, jolloin se oli 7,5. Korkeimmillaan se oli puolestaan vuonna 2009, jolloin se oli 15,3.

Kuvio 2. Poliisin luokittelemat ei-rikokset ja niiden osuus poliisin tietoon tulleista raiskauksista (RL 20:1–2) vuosina 1999–2018 (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)²¹¹.

²⁰⁹ Ei-rikoksista ks. myös Kainulainen 2004, s. 122–123, 133; Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 34.

²¹⁰ Ei-rikoksia koskevista päätöksistä ks. Hellström 2019, s. 32–51.

²¹¹ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

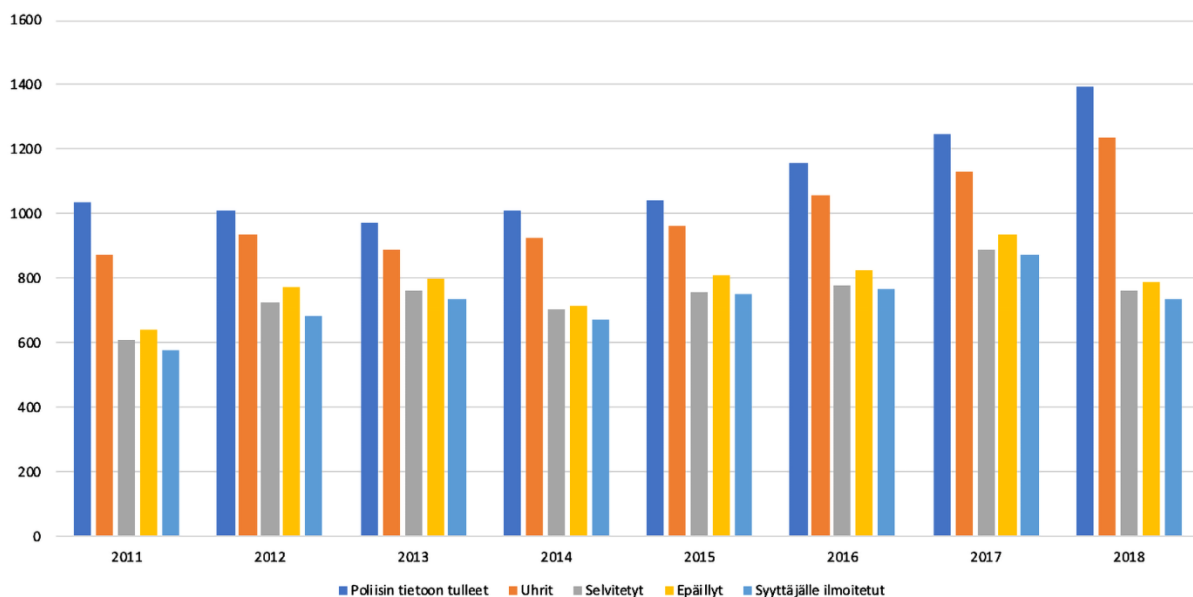
4.2. Rikoksista epäiltyjen ja uhrien sukupuoli, ikä ja lukumäärä

Poliisin tilastoimista rikoksista on perinteisesti ollut saatavilla tilastotietoa rikoksista epäiltyistä henkilöistä. Tietoa löytyy esimerkiksi epäiltyjen lukumäärästä, sukupuolesta, iästä ja kansalaisuudesta, mutta nykyisin myös sosioekonomisesta asemasta. Vasta viime vuosina on ryhdytty kehittämään tilastointia rikosten uhreista. Nykyisin on saatavilla julkaistua tilastotietoa uhrien lukumäärästä, sukupuolesta ja iästä. Tämän lisäksi Tilastokeskus tuottaa tietoa perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreista. Seuraavaksi tarkastellaan sekä rikoksista epäiltyjen että rikosten uhrien lukumäärää, sukupuolta ja ikää.

Kuviossa 3 kuvataan raiskauksia (RL 20:1–2) koskevia lukumäärätietoja. Kysymys on poliisin tietoon tulleista raiskauksista, niiden kohteina olleista uhreista, selvitetystä rikoksista, selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäillyistä henkilöistä ja syyttäjälle ilmoitettujen rikosten määrästä. Kuviossa esitettävät luvut kuvastavat eri asioita. Rikosten lukumäärissä on kysymys siitä, kuinka monta eri raiskausrikosta poliisille on ilmoitettu. Yhden rikoksen kohteena voi olla useampia uhreja ja myös rikoksista epäiltyjä henkilöitä voi olla useampia. Uhria ja epäiltyä koskevat luvut kuvastavat henkilöiden lukumäärää, mutta sama henkilö voi esiintyä uhrina tai epäiltynä yhden vuoden aikana useamman kerran. Selvitettyissä ja syyttäjälle ilmoitetuissa rikoksissa tilastoidaan rikosten lukumääriä. Tässä esitetyt luvut kuvastavat kaikkia poliisin tilastovuonna selvittämiä tai syyttäjälle ilmoittamia rikoksia.²¹²

Poliisin tietoon tulleita, selvitettyjä ja syyttäjälle ilmoitettuja rikoksia tarkasteltiin jo edellä. Nyt esitetään samoja tietoja uudessa kuviossa, johon on lisätty rikoksen uhrien ja epäiltyjen lukumäärä. Kuvion ensimmäisessä palkissa on poliisin tietoon tulleiden rikosten määrä, toisessa uhrien määrä, kolmannessa selvitettyjen rikosten määrä, neljännessä epäiltyjen määrä ja viimeisessä syyttäjälle ilmoitettujen rikosten määrä. Kuviosta 3 käy ilmi, että raiskauksen uhreja on tilastoitu enemmän kuin epäiltyjä. Esimerkiksi vuonna 2018 tilastoista löytyi 790 raiskausrikoksen epäiltyä, kun taas uhreja oli noin puolet enemmän. Uhrien tarkka lukumäärä oli 1 239. Tämä johtuu siitä, että esitutkinta käynnistyy usein uhrin tekemän ilmoituksen perusteella, jolloin uhri on poliisin tiedossa. Rikoksista epäiltyjä koskevat tiedot saadaan puolestaan vain, jos esitutkinnan aikana pystytään selvittämään epäillyn henkilöllisyys. Jos raiskauksen epäilty jää tuntemattomaksi, tilastoihin ei saada tietoa myöskään hänen sukupuolestaan tai iästään. Epäiltyjä koskevat tiedot ovatkin peräisin selvitetystä rikoksista. Epäiltyjen lukumäärää koskevat tiedot ovat olleet kuviossa esitettynä ajanjaksona joka vuosi hieman korkeampia kuin poliisin selvittämien rikosten määrä. Eroa selittää se, että yhdessä rikoksessa voi olla useampi kuin yksi rikoksesta epäilty henkilö. Tämä tarkoittaa sitä, että osassa tapauksista on kysymys ryhmäraiskauksesta.

²¹² Tilastokeskus tuottaa tilastotietoa myös siten, että esitutkinnan etenemistä tarkastellaan pitäen silmällä vain tilastovuonna ilmoitettuja rikoksia. ”Kaikkia rikoksia” koskevissa tilastoissa on tässä yhteydessä kyse esimerkiksi sellaisen rikoksen selvittämisestä, joka tuli poliisin tietoon muutamaa vuotta aikaisemmin, mutta poliisi onnistui sen selvittämisessä tilastointivuonna.

Kuvio 3. Poliisin tietoon tulleet, selvittämät ja syyttäjälle ilmoittamat raiskaukset (RL 20:1–2) sekä rikosten uhrien ja epäiltyjen lukumäärä vuosina 2011–2018 (Lähde: Tilastokeskus)²¹³.

Taulukosta 3 käy ilmi, että raiskausten (RL 20:1–2) uhrien määrä on taulukossa esitettyä ajanjaksona kasvanut. Vuonna 2011 uhreja oli 872, kun vuonna 2018 heitä oli noin 1 240. Taulukosta 3 käy myös selkeästi ilmi, että valtaosa uhreista on ollut naisia. Vuonna 2011 naisia oli 855 ja vuonna 2018 heitä oli lähes 1 200. Raiskauksen uhreina on ollut jonkin verran miehiä, ja heidän lukumääränsä on tarkasteluajanjaksona hieman kasvanut. Vuonna 2011 miehiä oli 17 ja vuonna 2018 heitä oli 40. Prosentuaalisesti miesten osuus on noussut kahdesta prosentista kolmeen. Rikosten uhreista naisia oli vuonna 2011 noin 98 prosenttia ja vuonna 2018 heitä oli noin 97 prosenttia.

Raiskaus on hyvin sukupuolittunut ilmiö, sillä valtaosa epäillyistä tekijöistä on miehiä, kun taas uhreista valtaosa on naisia. Esimerkiksi vuonna 2018 tilastoista löytyi 790 raiskausrikoksesta epäiltyä, joista 787 oli miehiä ja kolme naisia. Samana vuonna raiskauksen uhreja tilastoitiin 1 239, joista 1 199 naisia ja 40 oli miehiä.

Taulukko 3. Raiskauksista (RL 20:1–2) epäiltyjen ja uhrien lukumäärä vuosina 2011–2018²¹⁴.

	Epäillyt Miehet N	Epäillyt naiset N	Epäillyt yhteensä N	Uhrit miehet N	Uhrit naiset N	Uhrit yhteensä N
2011	641	3	644	17	855	872
2012	752	19	771	17	921	938
2013	796	4	800	19	869	888
2014	713	4	717	34	891	925
2015	808	3	811	24	937	961
2016	819	7	826	44	1 016	1 060
2017	930	8	938	36	1 097	1 133
2018	787	3	790	40	1 199	1 239

Lähde: Tilastokeskus

²¹³ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

²¹⁴ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

Taulukossa 4 esitellään raiskauksista (RL 20:1–2) epäiltyjen ja uhrien ikää koskevia tietoja vuosilta 2011–2018. Luvut esitetään kahdeksan vuoden keskiarvoa kuvaavina lukuina, ja ne on laskettu niitä epäiltyjä ja uhreja koskevista luvuista, joista ikätieto oli saatavilla.

Taulukosta 4 käy ilmi, että alle 15-vuotiaita rikoksista epäiltyjä on ollut muutamia. Heitä oli keskimäärin 14 vuodessa, mikä vastaa alle kahta prosenttia kaikista epäillyistä. 15–17-vuotiaita epäiltyjä oli keskimäärin 60 vuodessa, mikä vastaa alle kahdeksaa prosenttia kaikista epäillyistä. 18–24-vuotiaita oli sen sijaan jo moninkertainen määrä. Heitä oli keskimäärin 225 vuodessa, mikä tarkoittaa hieman alle kolmasosaa kaikista epäillyistä (28,5 %). Vastaavista lukumääristä oli kyse myös 25–34-vuotiaiden kohdalla. Nämä kaksi ikäluokkaa muodostavat yhdessä lähes 60 prosenttia kaikista epäillyistä. Rikoksista epäiltyjen lukumäärä pienenee mitä vanhempiin ikäluokkiin siirrytään.

Taulukko 4. Raiskauksista (RL 20:1–2) epäiltyjen ja uhrien ikä vuosina 2011–2018 (laskettu kahdeksan vuoden keskiarvo)²¹⁵.

	Epäiltyjen ka. N	Epäiltyjen ka. %	Uhrien ka. N	Uhrien ka. %
Alle 15 v	14	1,8	106	10,6
15–17 v	60	7,6	187	18,7
18–24 v	225	28,5	329	33,0
25–34 v	233	29,6	196	19,6
35–44 v	135	17,2	92	9,2
45–54 v	75	9,5	54	5,4
55–64 v	31	3,9	23	2,3
65–74 v	12	1,5	6	0,6
75– v	2	0,3	6	0,6
Yhteensä*	6 293*	100	7 978**	100

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista

Taulukon selitys: *Rikoksista epäiltyjen kokonaismäärä tilastoissa on 6 297, mutta neljän epäillyn kohdalla ikätietoa ei ollut saatavilla. **Rikosten uhrien kokonaismäärä tilastoissa on 8 016, mutta 38 uhrin kohdalla ikätietoa ei ollut saatavilla.

Raiskausten uhrien ikään siirryttäessä voidaan tehdä seuraavia havaintoja. Alle 15-vuotiaita uhreja on ollut keskimäärin 106 vuodessa, mikä vastaa 10,6 prosenttia kaikista uhreista. Taulukossa 4 esitettyjen tietojen ulkopuolelta on mahdollista todeta, että raiskausrikoksissa on ollut alle 10 vuotiaita uhreja keskimäärin 15 vuodessa, mikä vastaa 1,5 prosenttia kaikista uhreista. Heidän lukumääränsä on vaihdellut eri vuosina, eikä joinakin vuosina ole tutkittu yhtään näin nuoreen lapseen kohdistunutta seksuaalirikosta raiskausnimikkeellä. 15–17-vuotiaita oli keskimäärin noin 190, mikä vastaa noin 19 prosenttia. Jos kaikki alaikäiset uhrin lasketaan yhteen, heitä on ollut keskimäärin lähemmäs 300 vuodessa. Tämä tarkoittaa, että hieman alle kolmasosa kaikista raiskauksen uhreista on ollut alaikäisiä (29,3 %).

Raiskausten uhreissa on ollut varsin paljon nuoria aikuisia. 18–24-vuotiaita oli keskimäärin noin 330 vuodessa, mikä tarkoittaa 33 prosenttia kaikista uhreista. Kaikki alle 35-vuotiaat

²¹⁵ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

raiskauksen uhrit muodostavat valtaosan, eli 82 prosenttia, uhreista. Taulukosta käy myös ilmi, että mitä vanhempia ikäluokkia kohti edetään, sitä vähemmän raiskauksen uhreja on.

Taulukossa 4 esitettyjen tietojen perusteella on mahdollista verrata rikoksista epäiltyjen ja uhrien ikää toisiinsa. Raiskausten uhrit ovat olleet nuorempia kuin rikoksista epäillyt. Uhrien joukossa oli enemmän alaikäisiä kuin epäillyissä. Uhreista alaikäisiä oli lähes joka kolmas (29,3 %), kun taas epäillyistä alle kymmenen prosenttia (9,4 %). Uhreista kaikki alle 24-vuotiaat muodostavat jo yli 60 prosenttia uhreista (62,3 %), kun puolestaan epäillyissä kyse oli noin 38 prosentista. Tämä todennäköisesti tarkoittaa sitä, että raiskauksen uhri on monissa tapauksissa ollut nuorempi kuin raiskauksesta epäilty henkilö.

4.3. Poliisin tietoon tullut perhe- ja lähisuhdeväkivalta

Tilastokeskus tuottaa tilastotietoa poliisin tietoon tulleesta perhe- ja lähisuhdeväkivallasta. Tiedoista käy ilmi, että väkivaltarikoksista pahoinpitelyt ovat yleisempiä, mutta myös raiskauksia tapahtuu perhe- ja lähisuhteissa. Taulukossa 5 esitellään raiskauksista (RL 20:1–2) tietoja siten että sarakeisiin on valittu uhrin ja epäillyn välisistä eri suhdetyypeistä vain parisuhde. Perhe- ja lähisuhteissa tapahtuneiden raiskausten määrä on kaksinkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2018 tilastoista löytyi noin 100 perhe- tai lähisuhteessa tapahtunutta raiskausta. Suurimmassa osassa tapauksista on ollut kysymys parisuhteessa tapahtuneesta seksuaalisesta väkivallasta. Kysymys voi olla avio- tai avopuolisoista, mutta myös ex-puolisoiden tekemästä seksuaalisesta väkivallasta. Vuonna 2018 poliisin tietoon tuli 45 sellaista raiskausta, jossa tekijänä oli nykyinen kumppani, kun taas entisen kumppanin tekemäksi epäiltiin 23 raiskausta. Tämän lisäksi tilastoista löytyy jonkin verran mainintoja muista perhe- ja läheissuhteista, kuten esimerkiksi isän, isäpuolen tai sisarusten välisistä teoista.

Taulukko 5. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta: uhrin ja epäillyn välinen suhde raiskauksissa (RL 20:1–2) vuosina 2009–2018²¹⁶.

	Yhteensä*	Puolisot	Ex-puolisot
	N	N	N
2009	49	20	16
2010	51	16	19
2011	80	28	30
2012	84	26	31
2013	84	36	26
2014	81	23	32
2015	77	21	29
2016	108	39	38
2017	77	18	28
2018	101	45	23

Lähde: Tilastokeskus

Taulukon selitys: * Yhteensä lukumäärä ei muodostu vain taulukossa esitetyistä (parisuhteessa tapahtuneista rikoksista), vaan Tilastokeskus luokittelee myös muita perheen sisäisiä suhteita, joita ei ole esitetty taulukossa.

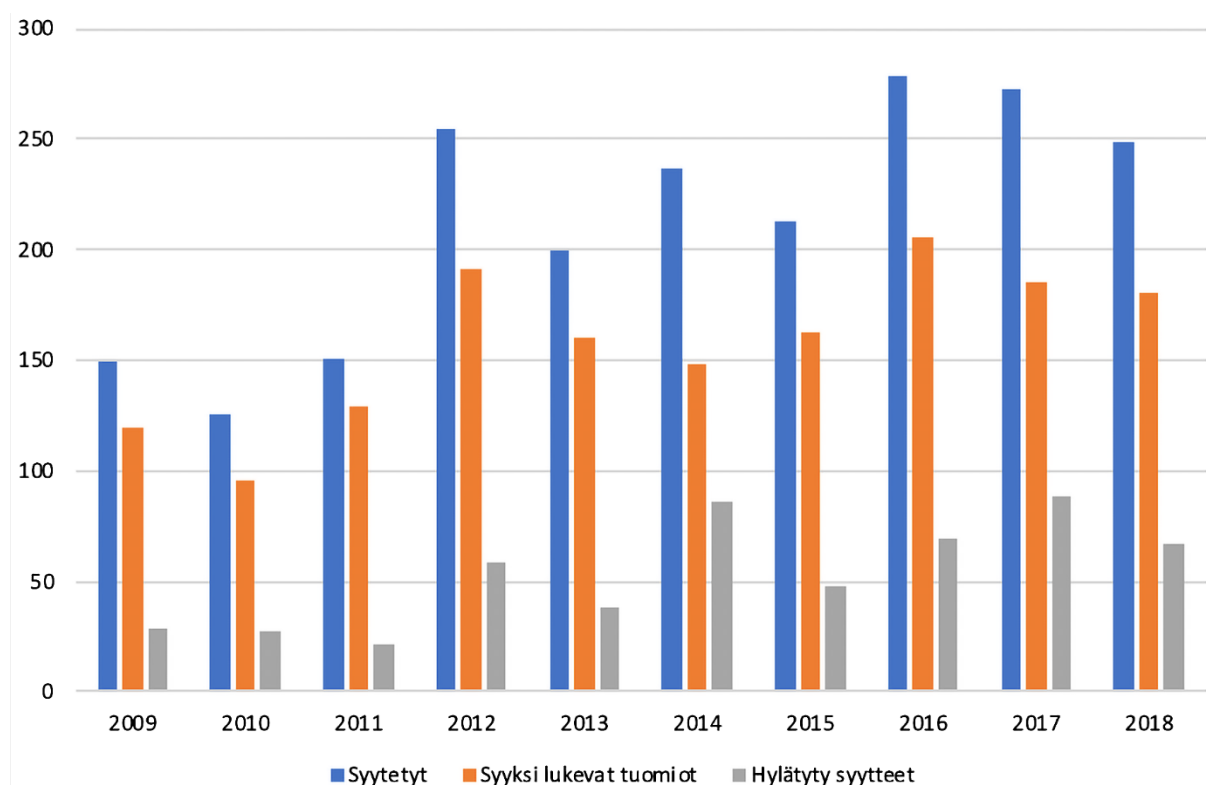
²¹⁶ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

4.4. Käräjäoikeuksissa syytetyt ja syytteiden hylkäämiset

Tilastokeskus tilastoi eri raiskausrikoksia hyvin tarkasti. Tilastoissa erotellaan perustunnusmerkistön mukainen raiskaus, sen yritys, törkeä raiskaus, sen yritys, mutta myös perustunnusmerkistön sisältä löytyvä kolmas momentti ja sen yritys. Kolmatta momenttia kuvataan tässä luvussa pakottamisena. Tämän lisäksi Tilastokeskus pitää yhä edelleen lukua rikoslain 20 luvun 3 pykälän mukaisesta sukupuoliyhteyteen pakottamisesta, vaikka tämä rikosnimike kumottiin vuonna 2014. Rangaistuksia tuomittaessa sovelletaan kuitenkin lievimmän lain periaatetta noudattaen tekohetkenä voimassa ollutta rikoslakia, mistä syystä tällä rikosnimikkeellä on ollut jonkin verran käyttöä myös sen kumoamisen jälkeen.

Kuviossa 4 tarkastellaan raiskauksista (RL 20:1–2) nostettuja syytteitä vuosina 2009–2018. Kuviosta havaitaan, että raiskauksista nostettujen syytteiden määrä on tällä aikavälillä noussut. Vuonna 2009 syytteitä oli 149 ja vuonna 2018 niitä oli 249. Tarkasteltaessa vuosia 2009–2013 voidaan todeta, että silloin nostettiin keskimäärin 175 syytettä vuodessa, kun vuosina 2014–2018 niitä oli 250.

Myös hylättyjen syytteiden määrä on kasvanut. Vuonna 2009 hylättiin 29 syytettä, kun vuonna 2018 niitä oli 67. Vuosina 2009–2013 hylättyjä syytteitä oli keskimäärin 35 vuodessa ja vuosina 2014–2018 keskimäärin 72.

Kuvio 4. Syytetyt, syyksi lukevat tuomiot ja hylätyt syytteet raiskauksissa (RL 20:1–2) vuosina 2009–2018 (päärikosperusteiset tiedot) (Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)²¹⁷.

²¹⁷ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

Taulukosta 6 käy ilmi raiskauksista (RL 20:1–2) nostettujen syytteiden ja hylättyjen syytteiden lukumäärää koskevia tietoja. Taulukossa on päärikosperusteisten tietojen lisäksi ”kaikkia rikoksia” koskevia tietoja, koska käräjäoikeuksissa raiskauksia käsitellään myös osana rikosvyyhteä. Tällöin raiskauksesta syytettyä henkilöä syytetään samalla muista raiskausta vakaammista rikoksista. Taulukosta käy ilmi, että kaikkia rikoksia koskevat tuomiot noudattelevat samaa trendiä kuin päärikosperusteiset tuomiot. Trendi on ollut nouseva: sekä syytteiden että hylättyjen syytteiden määrä on lisääntynyt. Vuonna 2009 nostettiin (kaikissa rikoksissa) 207 syytettä, kun vuonna 2018 niitä oli 339. Vuosina 2009–2013 nostettiin (kaikissa rikoksissa) syytteitä keskimäärin 252 vuodessa ja hylättyjä syytteitä oli keskimäärin 66 vuodessa. Vuosina 2014–2018 syytteitä (kaikissa rikoksissa) oli keskimäärin 360 vuodessa ja hylättyjä syytteitä oli 130. Verrattaessa kahta viimeistä vuotta toisiinsa havaitaan, että vuonna 2018 syytettyjen ja syytteiden hylkäävien tuomioiden lukumäärissä tapahtui selkeää vähenemistä. Vuonna 2018 raiskauksista päärikoksena hylättyjä syytteitä oli 67, kun niitä edellisenä vuonna oli 88. Kaikissa rikoksissa hylättyjä syytteitä oli vuonna 2018 yhteensä 110, kun niitä edellisenä vuonna oli 151.²¹⁸

Taulukko 6. Käräjäoikeuksissa raiskauksista (RL 20:1–2) syytettyt ja hylätyt syytteet vuosina 2009–2018²¹⁹.

	Päärikokset			Kaikki syyksi lukevat rikokset		
	Syytettyt	Hylätyt syytteet	Hyl-%	Syytettyt	Hylätyt syytteet	Hyl-%
2009	149	29	19,5	207	52	25,1
2010	125	28	22,4	177	50	28,2
2011	150	21	14,0	221	45	20,4
2012	254	59	23,2	362	105	29,0
2013	199	38	19,1	293	79	27,0
2014	237	86	36,3	380	161	42,4
2015	213	48	22,5	321	95	29,6
2016	278	69	24,8	395	131	33,2
2017	273	88	32,2	364	151	41,5
2018	249	67	26,9	339	110	32,4

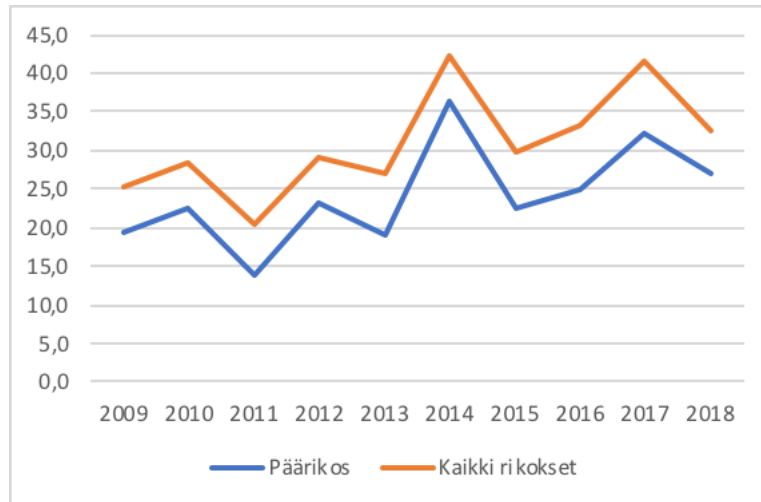
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista

Kuviosta 5 käy ilmi, että syytteiden hylkäämisprosentti on vaihdellut eri vuosina, mutta trendi on ollut nouseva. Tarkasteltaessa päärikosperusteisia tietoja voidaan todeta, että vuonna 2009 syytteiden hylkäämisprosentti oli 19,5 ja vuonna 2018 puolestaan 26,9. Alimmillaan se oli vuonna 2011, jolloin se oli 14,0. Korkeimmillaan hylkäysprosentti oli puolestaan vuonna 2014, jolloin se oli 36,3. Vuosina 2009–2013 hylkäysprosentti oli keskimäärin 20,0, mutta se jatkoi kasvamistaan. Vuosina 2014–2018 hylkäysprosentti oli 28,6. Jos tarkastellaan koko kymmenen

²¹⁸ Jos tarkasteltuun otettaisiin mukaan pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4), olisi raiskausrikoksista (RL 20:1–4) vuonna 2018 hylätty päärikoksena 69 syytettä ja kaikissa rikoksissa vastaavasti 120. Jos tarkasteluun lisättäisiin vielä seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5), olisi raiskausrikoksista (RL 20:1–5) vuonna 2018 päärikoksena hylätty 71 syytettä ja vastaavasti kaikissa rikoksissa 125.

²¹⁹ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

vuoden ajanjaksoa, päärikoksissa hylkäysprosentti oli vuosina 2009–2018 keskimäärin 25,1. Tämä luku on huomattavasti korkeampi kuin rikoslakirikoksissa keskimäärin.²²⁰ Kuviosta 5 käy ilmi, että kaikissa rikoksissa syytteiden hylkäysprosentti oli alimmillaan 20,4 ja korkeimmillaan 42,4. Vuosina 2009–2018 syytteiden hylkäysprosentti oli kaikissa rikoksissa keskimäärin 32,1. Myös kaikissa rikoksissa syytteiden hylkääminen on lisääntynyt.

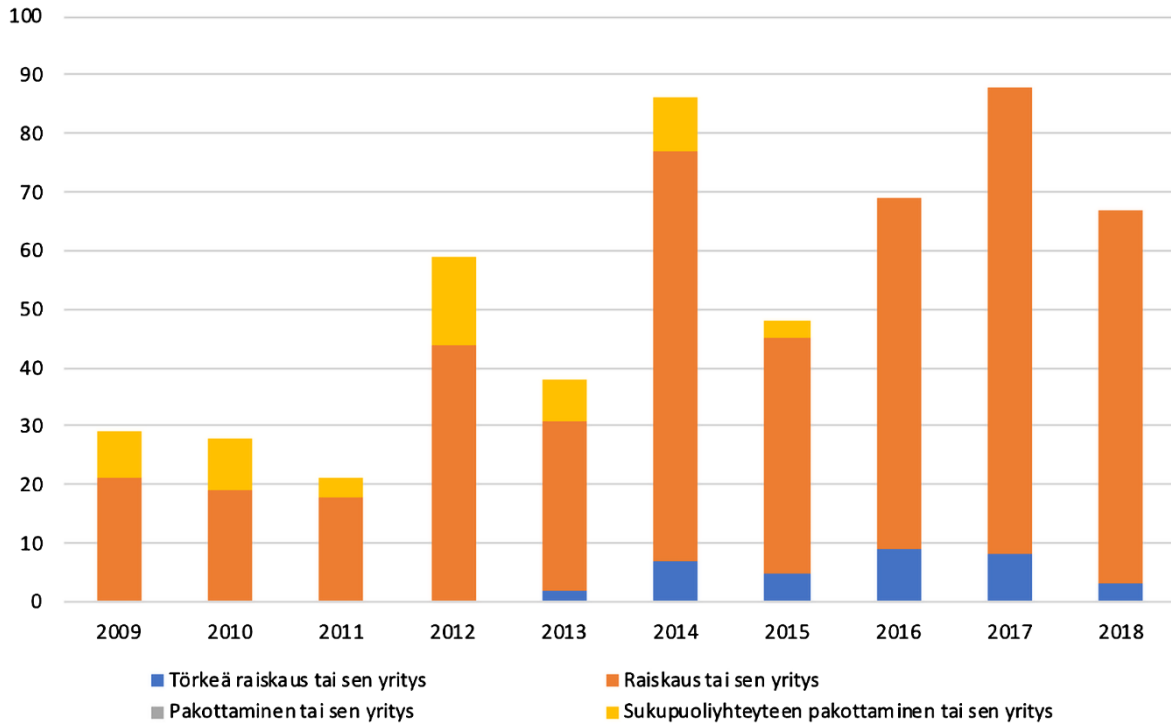

Kuvio 5. Syytteiden hylkäämisprosentti raiskauksissa (RL 20:1–2) vuosina 2009–2018 (Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)²²¹.

Kuviossa 6 tarkastellaan syytteen hylkäämistä eri raiskausrikoksissa (RL 20:1–3) rikosnimikkeittäin. Syytteen hylkäämistä koskevien tuomioiden määrä on vaihdellut voimakkaasti eri vuosina. Kuviossa palkin alaosa kuvaa törkeää raiskausta (RL 20:2) ja sen yritystä siten, että nämä on laskettu yhteen. Palkin keskiosassa kuvataan perustunnusmerkistöstä raiskauksen perusmuotoa (RL 20:1.1–2) ja sen yritystä yhteen laskettuna. Suurin osa syytteen hylkäämistä koskevista tuomioista on koskenut raiskauksen perusmuotoa. Palkin yläosassa kuvataan lievempiä raiskauksen tekemuotoja. Jo kumottu sukupuoliyhteyden pakottaminen (RL 20:3) tai sen yritys näkyy kuviossa, mutta nykyisin voimassa oleva pakottamissäännös (RL 20:1.3) on niin harvoin käytetty rikosnimike, ettei se edes erotu palkista.

²²⁰ Ks. myös Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 40–41.

²²¹ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

Kuvio 6. Syytteiden hylkääminen päärikosnimikkeittäin eri raiskausrikoksissa (RL 20:1–3) vuosina 2009–2018 (päärikosperusteiset tiedot) (Laskettu Tilastokeskuksen luvuista).

Taulukkoihin 7a–b on koottu tietoja syytteen hylkäämisestä rikosnimikkeittäin. Taulukosta 7a pystyy selvittämään lukumäärät rikosnimikkeittäin siten, että rikoksen yrityksetkin on eritelty. Taulukossa 7b on puolestaan laskettu syytteiden hylkäysprosentti eri rikosnimikkeissä.

Taulukko 7a. Syytteiden hylkääminen rikosnimikkeittäin eri raiskausrikoksissa (RL 20:1–3) vuosina 2009–2018.

	Raiskaus		Törkeä raiskaus		Pakottaminen		Sukupuoliyhteyteen pakottaminen		Yhteensä
	20:1§1–2	yritys	20:2§1	yritys	20:1§3	yritys	20:3§1–2*	yritys	
2009	18	3	0	0	0	0	8	0	29
2010	18	1	0	0	0	0	9	0	28
2011	17	1	0	0	0	0	3	0	21
2012	38	6	0	0	0	0	14	1	59
2013	25	4	2	0	0	0	6	1	38
2014	64	6	7	0	0	0	9	0	86
2015	38	2	3	2	0	0	3	0	48
2016	56	4	9	0	0	0	0	0	69
2017	69	11	8	0	0	0	0	0	88
2018	62	2	3	0	0	0	0	0	67

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista (päärikosperusteiset tiedot)

Taulukko 7b. Syytteiden hylkäämisprosentti rikosnimikkeittäin eri raiskausrikoksissa (RL 20:1–3) vuosina 2009–2018.

	Raiskaus		Törkeä raiskaus		Pakottaminen		Sukupuoliyhteyteen pakottaminen		Yhteensä
		yritys		yritys		yritys		yritys	
	20:1§1–2		20:2§1		20:1§3		20:3§1–2*		
2009	20,7	17,6	0,0	0,0	0,0	0,0	29,6	0,0	19,5
2010	25,7	8,3	0,0	0,0	0,0	0,0	28,1	0,0	22,4
2011	18,7	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0	12,0	0,0	14,0
2012	25,0	24,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,5	25,0	23,2
2013	18,0	25,0	20,0	0,0	0,0	0,0	20,7	20,0	19,1
2014	40,5	33,3	50,0	0,0	0,0	0,0	21,4	0,0	36,3
2015	26,8	9,5	12,0	100	0,0	0,0	15,0	0,0	22,5
2016	30,1	21,1	16,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	24,8
2017	32,9	42,3	23,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	32,2
2018	31,2	15,4	8,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	26,9

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista (päärikosperusteiset tiedot)

4.5. Rikosprosessin läpivienti

Poliisille ilmoitetuista raiskauksista vain osaa käsitellään kärjäoikeudessa. Tapauksia karsiuu rikosprosessin eri vaiheissa. Esitutkinnassa ei pystytä selvittämään kaikkia poliisille ilmoitettuja raiskauksia. Poliisi tekee myös päätöksiä esitutinnan lopettamisesta siitä syystä, että tutkinnan kohteena ollut tapaus ei ole sen mielestä rikos. Syyttäjä voi poliisin aloitteesta tehdä päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta. Syyttäjä voi myös itsenäisesti päättää syyteharkinnassa syyttämättä jättämisestä. Kärjäoikeudessa nostetuista syytteistä osa ei johda syyksi lukevaan tuomioon.

Rikosprosessin läpivientiä on mahdollista tarkastella vertailemalla poliisi-, syyttäjä- ja kärjäoikeuksien toimintaa kuvaavia tilastoja. Vertailussa on muistettava, että tilastointia tehdään noudattamalla eri periaatteita, eikä edes tilastointiyksikkö ole eri tilastoissa sama. Poliisitilastoissa pidetään lukua ennen kaikkea rikoksista ja rikoksista epäillyistä henkilöistä. Syyttäjätilastojen julkaisemisesta on nyttemmin luovuttu, mutta tilastointiyksikkönä oli monissa taulukoissa yksi juttu. Tämä tarkoitti, että yhteen juttuun saattoi sisältyä useita eri rikoksia ja/tai useita rikoksista epäiltyjä henkilöitä. Vertailussa on otettava myös huomioon, että raiskausrikoksia ei välttämättä käsitellä saman tilastointivuoden aikana, koska rikosten esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti voi kestää kauemmin.

Joissakin raiskausrikoksissa on yksi rikoksesta epäilty ja yksi rikoksen uhri, ja tutkittavana on yksittäinen heidän välillään sattunut teko. Ei ole kuitenkaan mitenkään harvinaista, että rikoksesta epäiltyjä tai uhreja on useampia tai että pidemmän ajanjakson kuluessa on tehty lukuisia tekoja.²²² Tällöin poliisitilastoista voi löytyä useampi rikos, mutta kun saman henkilön

²²² Toisinaan kyse on ollut huomattavista rikossarjoista. Esimerkiksi perheen sisältä on voinut paljastua useita vuosia kestänyt seksuaalinen väkivalta, josta on merkitty tilastoihin kymmeniä jopa satoja eri rikoksia. Ks. esim. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 31; Danielsson 2019, s. 68.

rikosvyyhteä käsitellään käräjäoikeudessa, rangaistustilastoihin tulee vain yksi tuomio. Vertailussa on merkitystä siltäkin, että rikosprosessin aikana käytetty rikosnimike voi muuttua.²²³

Rikosprosessin läpivientiä on tarkasteltu erillistutkimuksissa.²²⁴ Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti on pitänyt tätä kysymystä esillä vuosittain julkaisemassaan Rikollisuustilanne-katsauksessa. Seuraavaksi käytetään hyväksi Rikollisuustilanne-katsausta ja nostetaan katsauksessa kootun taulukon avulla esille muutama keskeinen havainto. Taulukon 8 tarkasteluajanjakso on pitkä, koska muutosten osoittamiseksi tarkastelu aloitetaan ajanjaksosta ennen vuonna 1999 voimaan tullutta seksuaalirikosuudistusta.

Vuoden 1999 jälkeen poliisikäytännöissä tapahtui selkeä muutos, sillä poliisi ryhtyi ilmoittamaan syyttäjälle selvittämänsä raiskaukset useammin kuin ennen uudistusta. Ennen vuotta 1999 poliisi ilmoitti syyttäjälle keskimäärin 70 prosenttia selvittämistään rikoksista, kun viime vuosina vastaava prosenttiluku on lähes 97 (ks. taulukossa 8 rivi e). Keskeinen muutosta selittävä tekijä on syyteoikeuden muuttuminen. Ennen seksuaalirikosuudistusta raiskaus (väkisinmakaaminen) oli asianomistajarikos, jolloin esitutkinta lopetettiin uhrin pyynnöstä. Kun raiskauksesta tuli virallisen syytteen alainen rikos, rikosten läpivienti poliisilta syyttäjälle tehostui.²²⁵ Poliisin ei-rikoksiksi luokittelemien raiskaustapausten määrä on kuitenkin kasvanut ja myös sen prosentuaalinen osuus laskettuna poliisille ilmoitetuista raiskauksista on noussut. Vuosina 1994–1998 ei-rikoksia oli keskimäärin 17 päätöstä vuodessa, mikä vastasi neljää prosenttia poliisin tietoon tulleista raiskauksista. Vuosina 2011–2017 päätöksiä oli keskimäärin 118 vuodessa, mikä vastasi 18 prosenttia poliisin tietoon tulleista raiskauksista. (Ks. taulukossa 8 rivit f–g.)

Syyttämättäjättämispäätöksistä ei ole saatavilla tuoretta tilastotietoa. Tiedossa on, että syyttäjäkäytännöissä tehtiin aikaisemmin varsin paljon päätöksiä syyttämättä jättämisestä ja tässä ei ole oletettavasti tapahtunut vähenemistä.²²⁶ Poliisin syyttäjälle ilmoitamiin raiskauksiin suhteutettuna noin joka kolmas rikos jätettiin syyttämättä (ks. taulukossa 8 rivit h–i). Perusteena oli yleensä se, että syyttäjän arvion mukaan näyttö ei riittänyt syytteen nostamiseen.²²⁷

Rikosprosessin läpivienti on hieman tehostunut tarkasteltaessa käräjäoikeuksissa nostettuja syytteitä. Taulukosta käy ilmi, että syytteiden lukumäärä on kasvanut huomattavasti. Vuosina 1994–1999 syytteitä oli keskimäärin 55 vuodessa, mutta vuosina 2011–2017 niitä yli nelinkertainen määrä: keskimäärin 226 vuodessa (taulukossa 8 rivi j). Tarkasteltaessa syytteiden lukumäärää suhteutettuna poliisin tietoon tulleisiin raiskauksiin huomataan, että myös syytteiden prosentuaalinen osuus kasvoi. Vuosina 1994–1999 syytteiden määrä vastasi noin 13 prosenttia poliisin tietoon tulleista raiskauksista, kun taas vuosina 2011–2017 lukumäärä oli 21

²²³ Vuonna 2004 raiskausten etenemistä rikosprosessissa tarkasteltiin seuraamalla, miten tiettyä poliisin tietoon tullutta raiskaustapausta käsiteltiin syyteharkinnassa tai käräjäoikeudessa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että esimerkiksi poliisin raiskauksena tutkima parisuhteessa tapahtunut seksuaalinen väkivalta saattoi syyttäjän harkinnassa muuttua pahoinpitelystä tai törkeästä pahoinpitelystä nostetuksi syytteeksi. Kainulainen 2004, s. 81.

²²⁴ Ks. esim. Honkatukia 2001a; Kainulainen 2004; Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012; Kainulainen 2017.

²²⁵ Ks. myös Kainulainen 2004, s. 26–27, 115, 121–123.

²²⁶ Näin voitaneen päätellä esimerkiksi Valtakunnansyyttäjänviraston tutkijoille toimittamien diaaritietojen perusteella, joiden mukaan vuonna 2018 esitutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä tehtiin hieman yli 400 päätöstä. Tähän lukumäärään sisältyi jonkin verran muitakin rikosnimikkeitä kuin RL 20:1–2.

²²⁷ Ks. Kainulainen 2004, s. 123; Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 35–36.

prosenttia (taulukossa 8 rivi o). Myös syyksi lukevissa tuomioissa on havaittavissa pientä lisääntymistä. Vuosina 1994–1999 päärikoksena annettujen syyksi lukevien tuomioiden suhteellinen määrä laskettuna poliisin tietoon tulleista rikoksista oli keskimäärin lähes 12 prosenttia, kun se vuosina 2011–2017 oli lähes 16 prosenttia (taulukossa 8 rivi p).

Toisaalta kärjäoikeuksissa myös syytteiden hylkääminen on samalla lisääntynyt. Vuosina 1994–1999 kärjäoikeuksissa hylättiin keskimäärin vain neljä syytettyä, mutta vuosina 2011–2017 hylättyjä syytteitä oli keskimäärin 58 (taulukossa 8 rivi k). Syytteiden hylkäämisprosentti kasvoi vastaavina ajanjaksoina 7,2 prosentista 25,7 prosenttiin (taulukossa 8 rivi l).²²⁸

Taulukko 8. Rikosprosessin läpivienti raiskauksissa (RL 20:1–2) vuosina 1994–1998, 2006–2010, 2011–2017²²⁹.

		1994–1998 ka.	2006–2010 ka.	2011–2017 ka.
Poliisi				
a	Poliisille ilmoitetut rikokset N	432	749	1 069
b	Poliisin selvittämät rikokset N	235	494	747
c	Selvitysprosentti	54,5	66,0	69,9
d	Syyttäjälle ilmoitetut rikokset N	167	466	724
e	- % selvitetystä	71,1	94,4	96,9
f	Ei-rikokset	17	86	118
g	- % poliisille ilmoitetuista	4,0	11,5	11,0
Syyttäjä				
h	Syyttämättä jätetyt N	55 *	167	206**
i	- % syyttäjälle ilmoitetuista rikoksista	32,9 *	35,8	30,9
Kärjäoikeus				
j	Syytetyt (päärikos)	55	133	226
k	Hylätyt syytteet (päärikos)	4	27	58
l	Syytteiden hylkäämisprosentti (päärikos)	7,2	20,3	25,7
m	Syyksi lukevat tuomiot (päärikos)	51	104	166
n	Kaikki syyksi lukevat tuomiot	57	132	218
Rikosprosessi				
o	Syytetyt (päärikos) % poliisin tietoon tulleista	12,8	17,8	21,1
p	Syyksi lukevat tuomiot (päärikos) % poliisin tietoon tulleista	11,8	13,9	15,5
q	Kaikki syyksi lukevat tuomiot % poliisin tietoon tulleista	13,3	17,6	20,4

Lähde: Danielsson 2019, s. 75 (Tiedot on laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

Taulukon selityksiä: * Luvut on laskettu vuosilta 1996–1998. ** Luvut on laskettu vuosilta 2011–2013.

Taulukoissa esitettyjen tietojen perusteella on perusteltua pyrkiä tarkemmin selvittämään tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta jätettyjä raiskausrikoksia. Raportissa siirrytäänkin seuraavaksi tarkastelemaan tutkimusta varten kerättyä empiiristä tutkimusaineistoa. Kysymys on poliisin tekemistä ei-rikosta koskevista päätöksistä, syyttäjän esitutkinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevista päätöksistä ja kärjäoikeuden antamista syytteen hylkäävistä tuomioista. Mielenkiintoista on ryhtyä tarkastelemaan, minkälaisia tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta jätetyt raiskaustapaukset (RL 20:1–5) ovat olleet.

²²⁸ Ks. myös Kainulainen 2004, s. 128–129.

²²⁹ Ks. alaviite Kuvion 1 yhteydessä.

5. Poliisin tekemät päätökset ei-rikoksista

5.1. Yleistä päätöksistä

Tutkimusta varten hankittiin yhtä kalenterivuotta koskeva aineisto poliisin tekemistä ei-rikospäätöksistä. Raiskausrikoksia (RL 20:1–5) koskeva aineisto sisälsi jossain määrin valmiiksi luokiteltua tietoa, mistä syystä sitä käytettiin kahdella tavalla. Kun tarkoituksena on esittää yleisiä aineistoa kuvaavia tietoja esimerkiksi rikoksista epäiltyjen tai uhrien sukupuolesta, iästä taikka tekopaikasta käytetään koko aineistoa. Tarkemman analyysin kohteeksi on valittu maantieteellisesti edustava satunnaisotos päätöksistä. Tällöin aineistona on käytetty poliisin kirjoittamia päätösten perusteluja, joiden avulla on pyritty saamaan enemmän tietoa rikoksesta, esitutkinnasta ja syistä, joiden vuoksi poliisi luokitteli tapauksen ei-rikokseksi. Koko aineistossa oli 173 päätöstä,²³⁰ mutta esimerkiksi rikoksen uhrin tai epäillyn iästä ei aina ollut saatavilla tietoa. Päätösten perusteluja koskevan tarkemman analyysin kohteeksi valittiin otannalla 65 päätöstä.

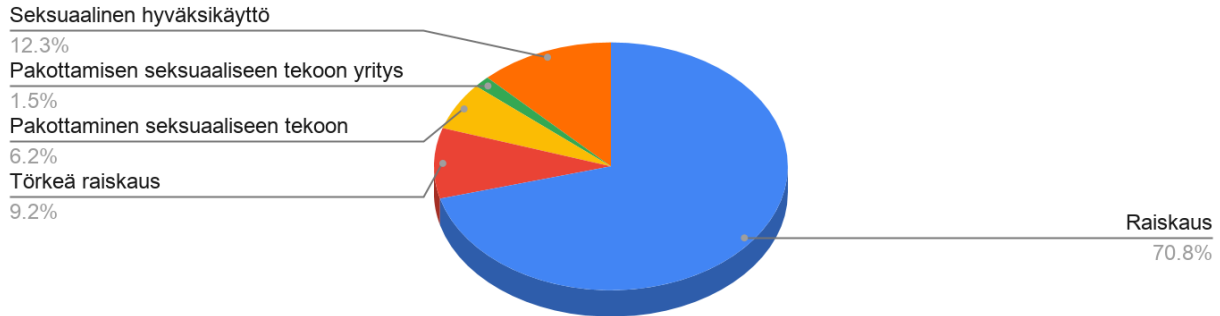
Tässä luvussa kuvattava tutkimusaineisto muodostuu pelkästään poliisin tekemistä ei-rikospäätöksistä. Kysymys on siitä, että poliisi on tehnyt päätöksen lopettaa esitutkinta sillä perusteella, että sen tekemän arvion mukaan kysymys ei ole rikoksesta (ETL 10:2.2). Tämä tutkimusaineisto on tietosisällöltään niukka. Päätösten pituus oli yleensä 0,5–1 sivua. Päätöksissä kuvattiin tyypillisesti tapahtumat hyvin lyhyesti ja sen jälkeen poliisi perusteli muutamalla lauseella tekemänsä päätöksen. Monet sellaiset tiedot, jotka olisivat tutkimusasetelman kannalta kiinnostavia, jäivät kokonaan saamatta. Poliisin päätöksistä ei yleensä löytynyt tietoja esimerkiksi siitä, oliko tutkittavana olleesta raiskausrikoksesta aiheutunut uhrille fyysisiä tai henkisiä seurauksia. Myös kuvaukset esitutkinnan aikana suoritetuista toimenpiteistä olivat vähäisiä. Päätösten perusteella ei aina ollut edes kovin helppo ymmärtää, miksi poliisi päätyi luokittelemaan tämän rikostutkinnan kohteena olleen tapauksen ei-rikokseksi.

5.2. Rikosnimike

Kuviosta 7 käy ilmi, että käytetyin rikosnimike oli perustunnusmerkistön mukainen raiskaus (70,8 %). Törkeä raiskaus esiintyi alle kymmenessä prosentissa päätöksistä (9,2 %). Seksuaalinen hyväksikäyttö oli rikosnimikkeenä noin 12 prosentissa päätöksistä. Pakottaminen seksuaaliseen tekoon löytyi alle kahdeksasta prosentista päätöksistä, jolloin muutamissa tapauksissa oli kyse pakottamisen yrittämisestä.

²³⁰ Tähän laajempaan aineistoon sisältyy 15 seksuaalista ahdistelua koskevaa päätöstä.

Suurimmassa osassa päätöksiä raiskausrikos oli ainoana rikosnimikkeenä (92,3 %). Noin kahdeksassa prosentissa päätöksiä esiintyi raiskausrikoksen lisäksi jokin muu rikosnimike. Kyseessä oli usein väkivaltarikos, kuten pahoinpitely.

Kuvio 7. Käytetty rikosnimike poliisin kirjaamissa ei-rikoksissa (%) (N=65).

5.3. Uhrin ja epäillyn sukupuoli, ikä ja lukumäärä

Rikoksen osapuolten sukupuolta ja ikää tarkastellaan käyttämällä kokonaisaineistoa. Rikoksen uhrista oli saatavilla useammin tietoja kuin epäillystä henkilöstä, mikä johtuu todennäköisesti siitä, että esitutkinnan aikana ei ole aina saatu selville tekijän henkilöllisyyttä. Rikoksen uhri oli yleensä nainen (91,8 %). Noin kahdeksassa prosentissa tapauksista uhrina oli mies (8,2 %).²³¹ Rikoksesta epäilty oli yleensä mies (94,6 %). Vain noin viidessä prosentissa päätöksistä epäiltyä oli nainen (5,4 %).²³² Jos tarkastellaan otokseen valittuja päätöksiä (N=65) valtaosassa tapauksista epäilty oli mies ja uhri nainen. Joissakin tapauksissa oli kyse miesten välillä tapahtuneesta raiskausrikoksesta, jolloin rikoksen molemmat osapuolet olivat miehiä. Otoksessa oli vain muutama tapaus, joissa epäiltyä oli nainen ja uhrina mies.

Taulukossa 9 on osapuolten iän tarkastelussa käytetty kokonaisaineistoa. Raiskauksen uhrin iästä oli saatavilla tieto lähes kaikissa päätöksissä, mutta epäillyn iästä oli tietoa huomattavasti harvemmin. Uhreista yli 60 prosenttia oli täysi-ikäisiä ja reilu kolmasosa alaikäisiä. Hyvin nuoria, eli alle 15-vuotiaita oli noin 11 prosenttia uhreista. Lähes 25 prosenttia uhreista oli 15–17-vuotiaita. Uhrien keski-ikä oli 27 vuotta ja mediaani 22 vuotta. Nuorin oli 7-vuotias ja vanhin 82-vuotias.

Taulukko 9. Uhrin ja epäillyn ikä (%).

Ikä	Uhri	Epäilty
< 15 v	11,2	2,9
< 18 v	24,9	8,6
≥ 18 v	63,9	88,5
Yhteensä	100	100
	(N=169)	(N=70)

²³¹ Tieto uhrin sukupuolesta löytyi 170 päätöksestä.

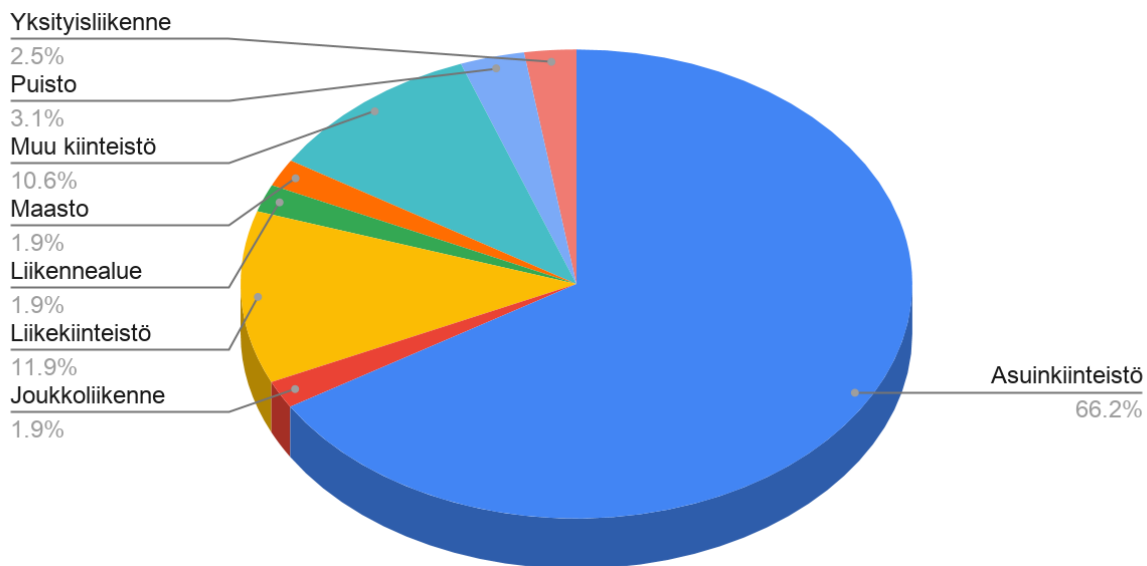
²³² Tieto epäillyn sukupuolesta löytyi 74 päätöksestä, eli huomattavasti harvemmin kuin uhrista.

Valtaosa epäillyistä oli täysi-ikäisiä (88,5 %). Alle kolme prosenttia oli alle 15-vuotiaita. Lähes yhdeksän prosenttia epäillyistä oli 15–17-vuotiaita. Rikoksesta epäiltyjen keski-ikä oli 37 vuotta ja mediaani 35 vuotta. Nuorin oli 12-vuotias ja vanhin 80-vuotias. Rikoksesta epäillyt vaikuttavat siten olleen iältään keskimäärin vanhempia kuin raiskauksen uhrin.

Ei-rikosta koskevista päätöksistä ei aina ollut mahdollista selvittää rikoksesta epäiltyjen lukumäärää. Kun tämä tieto oli saatavilla (N=58), kävi ilmi, että seksuaalinen väkivalta oli yleensä tapahtunut kahden ihmisen välillä. Tällöin sekä rikoksesta epäiltyjä että rikoksen uhreja oli yksi (93,1 %). Noin seitsemässä prosentissa päätöksistä kyse oli ryhmäraiskauksesta, jolloin raiskausrikokseen osallistumisesta epäiltiin useampaa henkilöä. Muutamassa ryhmäraiskauksessa kohteena oli useampi uhri.

5.4. Tekopaikka

Rikoksen tekopaikkaa koskeva tieto on peräisin kokonaisuaineistosta (N=160). Jaottelu perustuu poliisin tekemään luokitteluun. Kuvio 8 käy ilmi, että suurin osa rikoksista tapahtui asunnossa (66,2 %). Tämän jälkeen eniten raiskausrikoksia tapahtui liikekiinteistöissä ja muissa kiinteistöissä, kuten esimerkiksi hotelleissa ja ravintoloissa. Julkisessa tilassa, kuten puistossa tai maastossa, tapahtuneita rikoksia oli verrattain vähän.

Kuvio 8. Rikoksen tekopaikka poliisin kirjaamissa ei-rikos-päätöksissä (%) (N=160).

5.5. Rikosilmoitus

Poliisin tekemistä päätöksistä kävi usein ilmi, kuka oli tehnyt rikosilmoituksen ja kuinka pitkä aika siihen oli kulunut. Yleensä rikosilmoituksen oli tehnyt uhri (67,8 %). Reilussa 12 prosentissa päätöksistä ilmoituksen oli tehnyt viranomainen tai sosiaali- tai terveydenhuollon ammat-

tilainen, kuten psykologi. Uhrin perheenjäsenestä löytyi maininta noin viidessä prosentissa tapauksista. Lähes saman verran oli päätöksiä, jossa ilmoittajana oli sivullinen, kuten ohikulkija.²³³

Taulukosta 10 käy ilmi, että rikosilmoitus oli suurimmassa osassa päätöksiä tehty varsin pian raiskauksen jälkeen, mutta joissakin tapauksissa ilmoituksen tekemiseen oli kulunut kuukausia tai jopa useampi vuosi. Rikosilmoitus oli tehty alle vuorokaudessa raiskauksen tapahtumisesta noin kolmasosassa päätöksistä. Tarkasteltaessa ilmoittamista kumulatiivisena prosentina lähes 70 prosentissa päätöksistä ilmoitus tehtiin saman viikon aikana. Ilmoitus saatettiin tehdä myös kuukauden tai kuukausien kuluttua raiskauksesta. Toisinaan kyse oli yli vuoden vanhoista tapahtumista. Vanhimmassa päätöksessä ilmoituksen kohteena oli neljä vuotta aikaisemmin sattunut raiskaus. Tästä syystä laskettaessa rikosilmoituksen tekemiseen kulunutta keskiarvoa saatiin tulokseksi 85 vuorokautta, mikä tarkoittaa lähes kolmea kuukautta. Mediaani oli kuitenkin yksi vuorokausi.²³⁴

Taulukko 10. Rikosilmoituksen tekemiseen kulunut aika.

Aika	%	Kumulatiivinen %
< 1 päivä	32,3	32,8
< 1 viikko	36,9	70,3
< 1 kuukausi	10,8	81,2
< 6 kuukautta	6,2	87,4
< 1 vuosi	6,2	93,7
> 1 vuosi	6,2	100
Tieto puuttuu	1,5	
Yhteensä	100	
	(N=65)	(N=64)

5.6. Esitutinnan kesto

Poliisin tekemien päätösten perusteella oli mahdollista selvittää, kuinka kauan esitutkinta oli kestänyt. Taulukosta 11 käy ilmi, että noin 12 prosentissa tapauksista esitutkinta lopetettiin viikon kuluessa ilmoituksesta. Kumulatiivisina prosentteina laskettaessa esitutkinta päättyi alle kuukaudessa noin kolmasosassa tapauksista (33,8 %). Alle vuodessa esitutkinta saatiin päätökseen valtaosassa tapauksista (87,6 %). Jäljelle jäi kuitenkin noin 12 prosenttia päätöksistä, joissa esitutkinta kesti yli vuoden. Esitutinnan kesto oli keskimäärin 197 päivää, mutta korkeaan keskiarvoon vaikutti se, että yhdessä tapauksessa esitutkinta kesti yli yhdeksän vuotta. Mediaani oli 67 vuorokautta.

²³³ Tieto puuttui noin viidestä prosentista päätöksiä. Luvut on laskettu otoksesta (N= 65).

²³⁴ Rikosilmoituksen tekemisestä ja siihen kuluneesta ajasta ks. myös Kainulainen 2004, s. 56–57, 134; Kainulainen 2017, s. 224–225.

Taulukko 11. Esitutinnan kesto.

Aika	%	Kumulatiivinen %
< 1 viikko	12,3	12,3
< 1 kuukausi	21,5	33,8
< 6 kuukautta	46,2	80,0
< 1 vuosi	7,7	87,7
> 1 vuosi	12,3	100
Yhteensä	100	
	(N=65)	(N=65)

5.7. Uhrin ja epäillyn välinen suhde

Poliisin tekemissä päätöksissä kuvattiin usein rikosten osapuolten välistä suhdetta. Se voitiin jakaa kahdeksaan pääryhmään: parisuhteet, entiset parisuhteet, perhe- ja muut lähisuhteet, ystävyys- ja tuttavuussuhteet, riippuvuussuhteet, tutustumistilanteet,²³⁵ muut suhteet ja tuntemattomat.

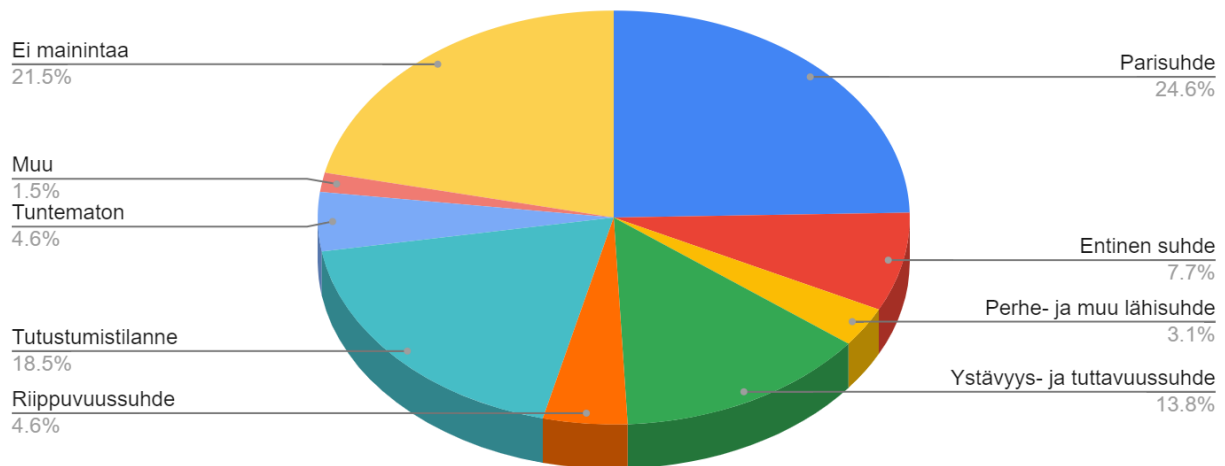
Kuviosta 9 käy ilmi, että parisuhteessa tapahtuneet raiskausrikokset olivat yleisimpiä, sillä niistä kerrottiin noin kolmasosassa tapauksista (32,3 %). Nykyinen avio- tai avopuoliso tai seurustelukumppani oli tekijänä noin joka neljännessä päätöksessä (24,6 %), kun taas ex-kumppani oli tekijänä noin kahdeksassa prosentissa päätöksistä.

Toiseksi eniten oli tutustumistilanteessa tapahtuneita raiskauksia (18,5 %). Päätöksissä saatettiin kertoa, että osapuolet olivat tehneet tuttavuutta toistensa kanssa esimerkiksi baari- tai ravintolaillan merkeissä tai he olivat sopineet tapaamisesta deittisovelluksen välityksellä. Kolmanneksi eniten esiintyi ystävyys- ja tuttavuussuhteissa tapahtuneita raiskauksia (13,8 %).

Alle viidessä prosentissa päätöksistä oli kyse riippuvuussuhteesta, kun uhrina oli esimerkiksi vanhus vanhainkodissa ja epäiltynä hänen hoitajansa. Perhe- ja muu lähisuhde oli kyseessä noin kolmessa prosentissa päätöksistä.

Hieman yli joka viidennestä päätöksestä ei löytynyt tietoa uhrin ja epäillyn välisestä suhteesta. Kuviossa 9 esitetyistä tiedoista käy ilmi, että vain alle viidessä prosentissa päätöksistä raiskauksesta epäilty henkilö oli uhrille entuudestaan tuntematon (4,6 %).

²³⁵ Tällöin uhri ja epäilty olivat tyypillisesti tutustuneet toisiinsa saman illan aikana viettäessään vapaa-aikaa esimerkiksi ravintolassa. Käsitteestä ks. Näre 2000, s. 107–108.

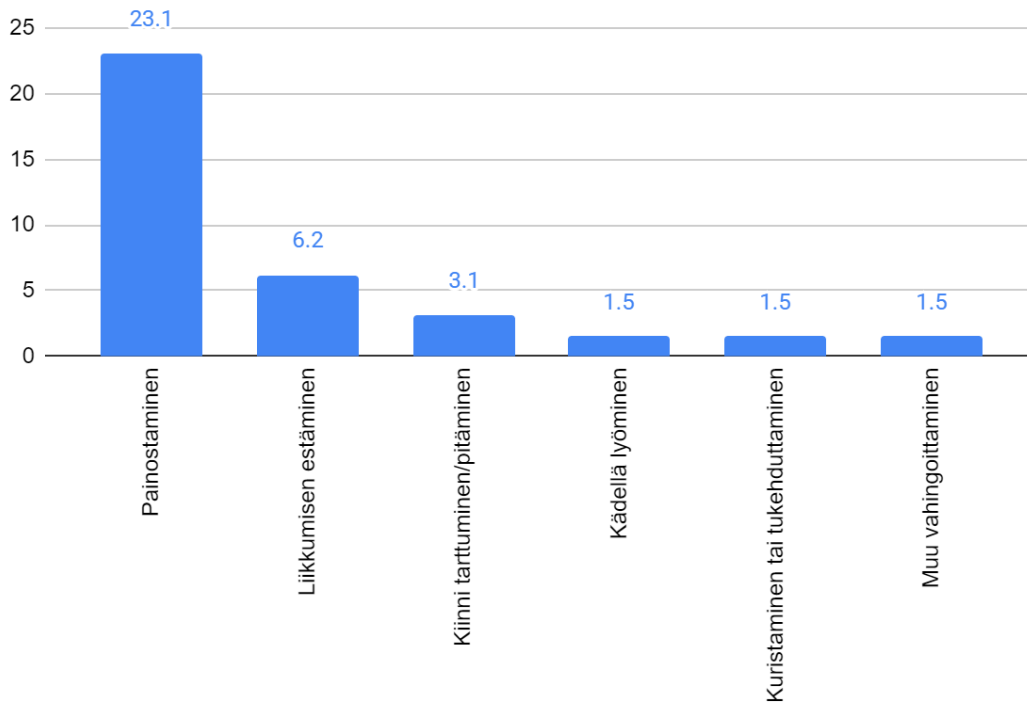
Kuvio 9. Uhrin ja epäillyn välinen suhde poliisin kirjaamissa ei-rikos-päätöksissä (%) (N=65).

5.8. Käytetty väkivalta tai sen uhka

Seuraavaksi tarkastellaan, miten poliisin tekemissä päätöksissä kuvattiin väkivaltaa tai sen uhkaa. Päätöksistä on pyritty keräämään havaintomatriisiin kaikki mahdollinen tieto, mikä ilmensi väkivaltaa. On kuitenkin syytä todeta, että monet perustelut olivat lyhytsanaisia, eikä niissä pureuduttu rikostutkinnan kohteena olleiden tekojen yksityiskohtiin. Tästä syystä on mahdollista, että jos tutkimusaineistona olisi ollut esitutkinta-aineisto kokonaisuudessaan, se olisi muuttanut kuvaa käytetystä väkivallasta.

Päätöksistä löytyi enemmän tietoa henkisestä kuin fyysisestä väkivallasta. Henkiseksi väkivallaksi luokiteltiin painostaminen sukupuoliyhteyteen. Kuvioista 10 käy ilmi, että lähes joka neljännessä päätöksessä uhri kertoi rikoksesta epäillyn painostuksesta (23,1 %). Tällöin epäilty esimerkiksi käski uhria uhkaavalla äänenpainolla suostumaan sukupuoliyhteyteen tai sellaiseen seksuaaliseen tekoon, jota uhri ei halunnut.

Poliisin tekemissä päätöksissä raportoitiin varsin vähän fyysisestä väkivallasta. Kuvaus väkivallasta perustui uhrin kertomukseen. Uhria estettiin liikkumasta kuudessa prosentissa päätöksistä. Kiinni tartumisesta kerrottiin noin kolmessa prosentissa päätöksistä, jolloin epäilty oli esimerkiksi pitänyt uhria kiinni käsistä, ylävartalosta tai kaulasta. Selkeän fyysisen väkivallan käytöstä kerrottiin vain muutamassa prosentissa tapauksista. Kyse oli lyömisestä (1,5 %), kuristamisesta tai tukehduttamisesta (1,5 %) tai muunlaisesta fyysisestä vahingoittamisesta (1,5 %). Yhdessäkään päätöksessä ei kuvattu väkivallalla uhkaamista, eikä käsitelty tilanteen uhkaavuutta uhrin näkökulmasta epäillyn aikaisemman väkivaltaisen käytöksen takia. Tällaiset tekijät tulevat esille myöhemmin raportissa.

Kuvio 10. Käytetty väkivalta poliisin kirjaamissa ei-rikos-päätöksissä (%) (N=65) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

5.9. Uhrin haavoittuvuus

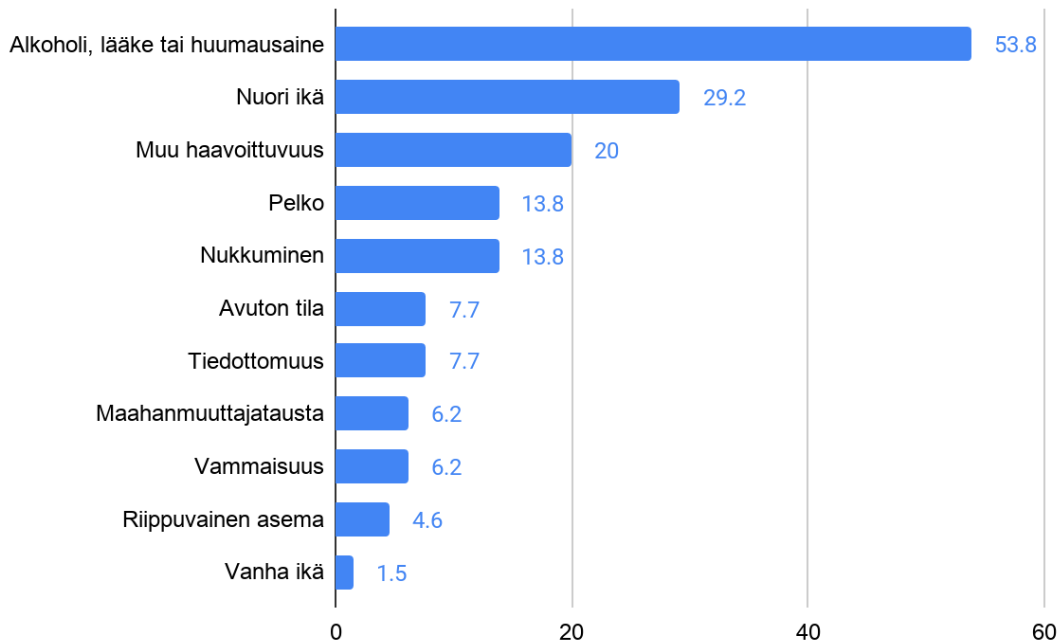
Tässä tutkimuksessa tutkijat ovat pyrkineet löytämään poliisin tekemistä päätöksistä sellaisia tekijöitä, joiden voidaan katsoa liittyvän uhrin haavoittuvaan tilaan tai asemaan. Poliisin tekemistä päätöksistä on etsitty tietoa haavoittuvasta tilasta esimerkiksi päihteiden käytön, nukkumisen tai uhrin kokeman pelkotilan seurauksena. Haavoittuva asema liittyy uhrin ominaisuuksiin, kuten nuoreen ikään, sairauteen, vammaisuuteen tai maahanmuuttajataustaan. Yhdessä rikostutkinnan kohteena olleessa tapauksessa esiintyi useampia haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä. Aineiston perusteella vaikutti kuitenkin siltä, että poliisi on harvoin tunnistanut haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä tai antanut niille rikosoikeudellisesti merkitystä. Palaamme tutkimusraportissa vielä myöhemmin tähän kysymykseen.

Poliisin tekemien päätösten mukaan uhri oli alkoholin, huumeiden tai lääkkeiden vaikutuksen alaisena yli puolessa tapauksista (53,8 %). Kuvioista 11 voi havaita, että päätöksistä oli löydettävissä lukuisia muitakin haavoittuvasta tilasta kertovia tekijöitä. Uhri kertoi nukkuneensa (13,8 %), olleensa tiedoton (7,7 %) tai muussa avuttomassa tilassa (7,7 %). Päätöksistä kävi ilmi myös uhrin pelko, sillä noin 14 prosentissa päätöksistä uhri kertoi pelänneensä raiskaustilanteessa.

Haavoittuvuutta ilmentää tutkijoiden tulkinnassa lisäksi uhrin ikä. Melkein joka kolmannessa päätöksessä oli kyse nuoresta uhrista, mikä tarkoittaa alaikäistä (29,2 %). Muutamissa tapauksissa esiintyi iäkäs uhri. Uhri oli vammaainen noin kuudessa prosentissa tapauksista. Noin viidessä prosentissa päätöksistä uhrin ja tekijän välillä vallitsi riippuvuussuhde, minkä voi katsoa asettavan uhrin haavoittuvaan tilaan tai asemaan. Uhrin maahanmuuttajatausta ilmeni noin

kuudessa prosentissa päätöksistä. Päätöksistä löytyy myös muunlaisia haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä. Uhri asui esimerkiksi laitoksessa tai nuorisokodissa, mutta kyse ei välttämättä ollut riippuvuussuhteesta tapahtuneesta teosta, koska epäilty ei ollut hoidosta vastaava henkilö.

Haavoittuvuusperusteet kumuloituivat usein. Poliisin tekemistä päätöksistä oli mahdollista löytää 41,5 prosentissa tapauksista useampi kuin yksi haavoittuvuusperuste.

Kuvio 11. Uhrin haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä poliisin kirjaamissa ei-rikos-päätöksissä (%) (N=65) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

5.10. Uhrin toiminta

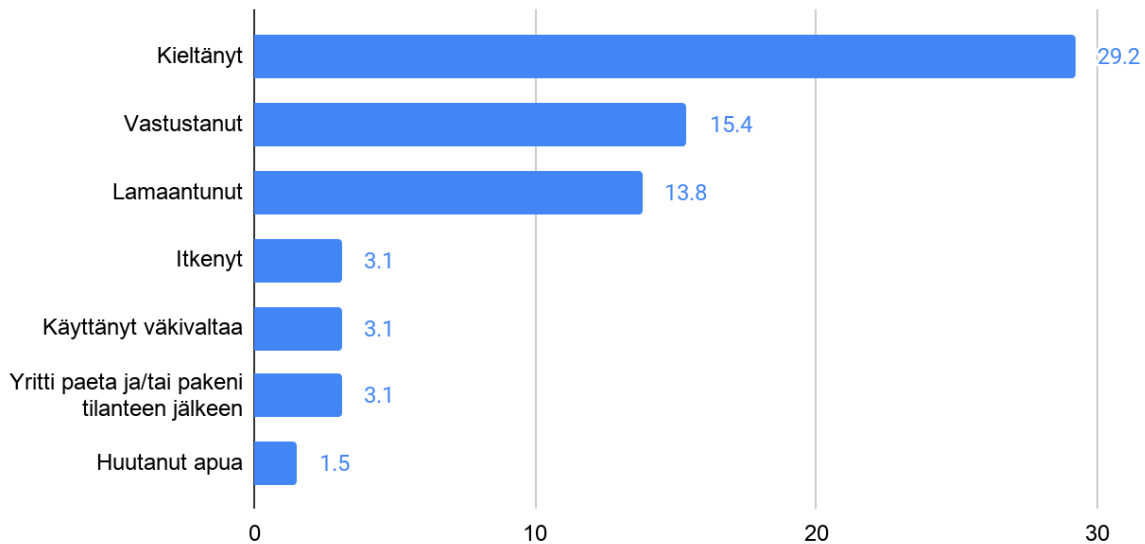
Poliisin päätöksistä ei yleensä käynyt ilmi, miten uhri oli toiminut raiskaustilanteessa. Päätöksistä pyrittiin tallentamaan kaikki tätä koskeva tieto. On kuitenkin syytä muistaa, että tutkimuksessa ollaan vain poliisin kirjoittamien päätösten varassa ja esitutkinta-aineistoon perehtyminen olisi saattanut välittää erilaista kuvaa uhrin käyttäytymisestä.

Kuviosta 12 käy ilmi, että uhrin kerrottiin kieltäneen tekijää noin kolmasosassa tapauksista (29,2 %). Uhri oli esimerkiksi ilmoittanut, että hän ei halua sukupuoliyhteyttä epäillyn kanssa. Joidenkin päätösten mukaan uhri oli kieltänyt epäiltyä useita kertoja toteuttamasta sukupuoliyhteyttä tai muuta seksuaalista tekoa. Uhri kertoi vastustalleensa epäiltyä fyysisesti noin 15 prosentissa tapauksista. Hän oli esimerkiksi työntänyt epäiltyä pois läheltään tai yrittänyt itse siirtyä muualle. Uhri oli käyttänyt fyysisistä väkivaltaa epäiltyä vastaan noin kolmessa prosentissa tapauksista, jolloin kyse oli esimerkiksi lyömisestä.

Uhri kertoi lamaantuneensa noin 14 prosentissa tapauksista. Joissakin päätöksissä todettiin, että uhri ei ollut pelkonsa takia uskaltanut vastustaa tekijää. Toisinaan poliisi oli ilmeisesti yrittänyt selvittää syytä uhrin reaktiolle. Päätöksessä saatettiin kertoa uhrin lamaantuneen, mutta uhri ei kuitenkaan osannut sanoa mistä syystä näin oli tapahtunut. Joistakin päätöksistä

välittyi poliisiin ymmärrys sitä kohtaan, että pelon takia uhri saattaa jäähmettyä raiskaustilanteessa. ”[O]n selvää, että asianomistaja on pelännyt tilanteessa eikä hän ole uskaltanut toimia välttääkseen mahdolliset pahemmat seuraukset.”

Muista uhrin reaktioista raportoitiin päätöksissä harvoin. Uhri kertoi itkeneensä noin kolmessa prosentissa tapauksista. “[NN] oli itkenyt tilanteessa, koska [häntä] oli sattunut ja häntä oli pelottanut.” Uhri oli huutanut apua parissa prosentissa päätöksistä. Uhri kertoi yrittäneensä paeta tai päässeensä pakoon heti tilanteen jälkeen kolmessa prosentissa päätöksistä.

Kuvio 12. Uhrin toiminta poliisin kirjaamissa ei-rikos-päätöksissä (%) (N=65) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

5.11. Uhrille aiheutuneet seuraukset

Poliisin tekemistä päätöksistä saatiin hyvin vähän tietoa siitä, minkälaisia seurauksia seksuaalisesta väkivallasta oli aiheutunut uhrille. Niukka tietosisältö voi olla seurausta paitsi poliisin tavasta kirjoittaa päätöksiä, myös siitä, että esitutkinnassa ei pyritty perusteellisesti selvittämään tätä kysymystä.

Vain alle 14 prosentissa tapauksista kävi ilmi, että uhri oli kertomuksensa mukaan jollakin tavalla kärsinyt esitutinnan kohteena olleesta teosta. Päätöksissä puhuttiin kivusta ja särystä (7,7 %), mustelmista tai ruhjeista (3,1 %), venähdyksestä tai revähdyksestä (1,5 %) tai uhrin saamasta sukupuolitaudista (1,5 %). Muutamista päätöksistä nousi esille häpeä, uhrin kokema syyllisyys, masennus tai ahdistus.

Päätösten perusteella vaikuttaa siltä, että uhrille ei olisi aiheutunut esitutinnan kohteena olleesta teosta kovinkaan usein seurauksia tai että niistä ei ole ryhdytty hankkimaan tutkinnan aikana kokonaisvaltaisesti tietoa.²³⁶ Yksi tähän vaikuttava tekijä voi olla se, että uhrilla ei ollut

²³⁶ Ks. myös Kainulainen & Saarikkomäki 2014, s. 45–47, 61–66.

esitutkinnassa oikeudellista avustajaa tai tukihenkilöä.²³⁷ Vain alle kahdessa prosentissa päätöksistä puhuttiin oikeudellisesta avustajasta ja yhtä harvinaista näytti olevan tukihenkilön käyttäminen.

5.12. Näytön keräämisestä ja uhrin kertomuksen uskottavuuden arvioimisesta

Poliisin ei-rikosta koskevat päätökset tarjosivat hyvin vähän tietoa siitä, minkälaista näyttöä raiskauksesta oli hankittu. Esitutkinta-aineistoon perehtyminen antaisi todennäköisesti erilaisen kuvan poliisin tekemistä toimenpiteistä rikostutkinnan aikana. Päätöksistä on pyritty keräämään talteen kaikki näytön hankkimisesta ja todistelusta kertovat seikat.

Valtaosassa päätöksiä puhuttiin uhrin kertomuksesta (92,3 %), mikä tarkoittanee yleensä esitutkinnassa suoritettua kuulustelun aikana muodostunutta kertomusta. Muutamasta päätöksestä kävi ilmi, että rikosilmoituksen oli tehnyt sivullinen henkilö, eikä edes uhrin henkilöllisyyttä pystytty selvittämään. Päätöksissä saatettiin myös kertoa, että uhri ei halunnut osallistua esitutkintaan, mutta tarkka tieto siitä, missä vaiheessa uhri halusi vetäytyä tutkinnasta, ei välttämättä käynyt ilmi.

Rikoksesta epäillyn kertomuksesta puhuttiin noin kolmasosassa päätöksistä (33,8 %). Poliisin kirjoittamien päätösten perusteella ei voida luotettavasti arvioida, mitä toimia esitutkinnan aikana on tehty. On mahdollista, että epäiltyä ei ole kuulusteltu laisinkaan tai että suoritetusta kuulustelusta huolimatta päätöksessä ei ole viitattu siihen. Epäillyn kuulustelua ei ole pystytty tekemään esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa epäillyn henkilöllisyys jäi selvittämättä.

Todistaja mainittiin joka viidennessä tapauksessa. Todistajana oli kuultu esimerkiksi henkilöä, joka oli ollut läsnä rikostutkintaan johtaneissa tapahtumissa. Todistajina saattoi olla myös uhrin tai epäillyn ystäviä tai perheenjäseniä, joille oli kerrottu tapahtumista jälkikäteen. DNA-näytteen ottaminen kävi ilmi noin 12 prosentissa päätöksistä. Lääkärintaus mainittiin vain kolmessa prosentissa päätöksistä. Tämän lisäksi päätöksissä puhuttiin toisinaan rikospaikkatutkinnasta, puhelinviesteistä, valvontakameroiden kautta saaduista kuvanauhoitteista tapahtumapaikalta tai sen läheisyydestä sekä valokuvista, joita oli otettu esimerkiksi uhrin vammoista. Rikoksen uhrille oli yksittäisissä tapauksissa tehty huumausaineanalyysi, jonka tulos oli kuitenkin yleensä negatiivinen.

Poliisin tekemissä päätöksissä ei yleensä otettu kantaa siihen, pitikö poliisi uhrin kertomusta uskottavana. Kertomuksen uskottavuutta käsiteltiin noin 17 prosentissa päätöksistä. Tarkasteltaessa vain näitä tapauksia (N=11) kävi ilmi, että poliisi ei useimmiten pitänyt uhrin kertomusta uskottavana. Syynä oli uhrin heikot muistikuvat tapahtuneesta, kertomuksen epä johdonmukaisuus tai se, että uhrin esittämä kertomus oli muuttunut esitutkinnan aikana.

²³⁷ Ks. myös Kainulainen & Saarikkomäki 2014, s. 43–45.

5.13. Miksi esitutkinta on lopetettu?

Poliisin ei-rikosta koskevista päätöksistä oli mahdollista etsiä syitä sille, miksi esitutkinta lopetettiin. Kysymys oli esimerkiksi siitä, että rikostutkinnan jatkamista ei nähty enää tarkoituksenmukaisena, poliisi tulkitsi rikoslakia siten, että raiskauksen tunnusmerkistön ei katsottu täyttyneen, tai uhri halusi vetäytyä rikosprosessista. Poliisi on myös saattanut tulla siihen tulokseen, että esitutkinnassa hankittu selvitys ei enää puhunut sen puolesta, että mitään rikosta on tapahtunut. Osa päätöksistä oli perusteltu niin niukasti, että oli vaikea tai jopa mahdotonta saada tietoa esitutkinnan päättämisen syystä.

Poliisiylivohtaja on muistuttanut antamissaan ohjeissa, että ei-rikos-päätöstä ei saa perustaa riittämättömään näyttöön, sillä näytön arvioiminen ei kuulu poliisin toimivaltaan. Ohjeiden mukaan esitutkintaa ei voi päättää pelkästään siitä syystä, että rikoksesta epäilty on kiistänyt teon, kyse olisi ristiriitaisten kertomusten arvioimisesta tai niin sanotuista sana vastaan sanatilanteista.²³⁸ Tässä tutkimuksessa olemme kuitenkin käyttäneet samanlaista havaintomatriisia läpi tutkimuksen, ja olemme nimenneet muuttujan siten, että puhumme näytöstä (”ei näyttöä pakottamisesta” jne.). Rajanveto sen välillä, mikä on kiellettyä näytön arvioimista ja mikä sallittua arvioimista rikoksen tapahtumisesta, voi olla käytännössä vaikeaa. Toteamme luvussa 8, että poliisin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien ratkaisemista tapauksista löytyi paljon varsin samanlaisia piirteitä. Tästä syystä vaikutti siltä, että poliisi olisi osassa tapauksia ottanut kantaa näyttökysymyksiin.

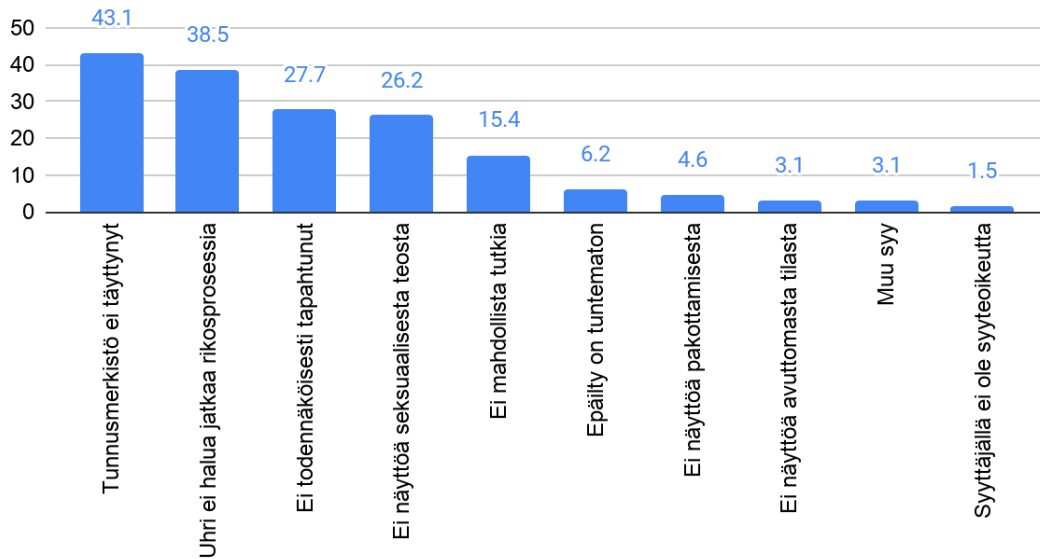
Päätöksistä kerättiin aineistolähtöisesti esitettyjä perusteluja, joita kuvataan kuviossa 13. Useissa päätöksissä esitettiin useampia eri perusteluja. Poliisin mukaan rikoksen tunnusmerkistö ei täyttynyt rikoslain edellyttämällä tavalla 43 prosentissa tapauksista. Kyse oli esimerkiksi siitä, että poliisin mukaan tekijä ei ollut käyttänyt väkivaltaa tai uhri ei ollut sellaisessa avuttomassa tilassa kuin rikoslaki edellytti. Päätöksissä saatettiin ottaa kantaa myös siihen, oliko uhri ollut suostuvainen sukupuoliyhteyteen vai oliko hänet pakotettu siihen. Poliisin arvion mukaan näissä tapauksissa pakottaminen²³⁹ tai hyväksikäyttö²⁴⁰ ei tapahtunut rikoslain edellyttämällä tavalla. Tällaisissa päätöksissä ei hyvin suurella osalla tapauksista viitattu lainkaan rikoksesta epäillyn kertomukseen (N=28, 75,0 %). On kuitenkin mahdollista, että epäiltyä on kuulusteltu esitutkinnassa, mutta sitä ei ole mainittu ei-rikosta koskevan päätöksen perusteluissa.

Lähes 40 prosentissa päätöksistä kerrottiin, että rikoksen uhri ei halunnut jatkaa rikosprosessia. Muutamissa tapauksissa vaikutti siltä, että uhri oli ollut alunperinkin haluton käynnistämään esitutkintaa. Tällöin rikosilmoituksen oli saattanut tehdä ulkopuolinen henkilö, mutta raiskauksen uhri kertoi hänen ymmärtäneen tilanteen väärin. Muutamissa päätöksissä kerrottiin uhrin olevan epävarma siitä, oliko häneen kohdistunut teko raiskaus. Joissakin päätöksissä vaikutti siltä, että rikosprosessiin osallistuminen ja sen jatkaminen tuntui uhrista liian kuormittavalta.

²³⁸ Poliisi 2020 kohta 6.8, erityisesti 6.8.3

²³⁹ Ks. RL 20:1.1, 20:1.3, 20:2 ja 20:4.

²⁴⁰ Ks. RL 20:1.2, 20:2 ja 20:5.

Kuvio 13. Poliisin esittämiä perusteluja ei-rikosta koskeville päätöksille (%) (N=65) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

Poliisi oli arvioinut useissa tapauksissa, että esitutinnan kohteena olleesta rikoksesta ei saatu riittävästi näyttöä. Suurimman ryhmän muodostivat tapaukset, joissa poliisin mukaan sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon tapahtuminen jäi todistamatta (26,2 %). Näissä tapauksissa ei ilmeisesti onnistuttu saamaan näyttöä sukupuoliyhteydestä DNA-analyysin avulla. Jos epäilty oli kiistänyt yhdynnän, poliisi ei ollut pitänyt uhrin kertomusta yksin riittävänä. Poliisi oli arvioinut, että näyttö oli riittämätön myös sellaisissa tapauksissa, joissa ei saatu varmuutta pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon (4,6 %). Epäilty saattoi hyvinkin myöntää sukupuoliyhteyden, mutta hänen mukaansa kaikki oli tapahtunut yhteisymmärryksessä. Uhrin näkemys oli erilainen. Näihin niin sanottuihin sana sanaa vastaan -tilanteisiin palataan tutkimusraportissa jäljempänä. Poliisi oli arvioinut, että näyttö oli riittämätön myös sellaisissa tapauksissa, joissa oli näyttöä sukupuoliyhteyden toteutumisesta, mutta ei sen sijaan uhrin avuttomasta tilasta (3,1 %).

Lähes kolmasosassa päätöksistä poliisi esitti arvionsa siitä, että rikosilmoituksessa esitettyä raiskausta ei todennäköisesti ollut tapahtunut (27,7 %). Kysymys saattoi olla sivullisen tekemästä ilmoituksesta, jonka katsottiin perustuneen väärinkäsitykseen. Noin kolmessa prosentissa päätöksistä raiskauksen uhri oli ilmoittanut poliisille keksineensä tarinan raiskauksesta (kuviossa 13 kohta ”muu syy”). Päätöksissä kerrottiin myös mielenterveysongelmaisista uhreista, jolloin uhrin esittämästä kertomuksesta ei saatu sellaista näyttöä, että poliisi olisi vakuuttunut raiskauksen tapahtumisesta.

Esitutkinta lopetettiin lisäksi sillä perusteella, että poliisin mukaan rikosta ei ollut mahdollista tutkia (15,4 %). Toisinaan edes uhrin henkilöllisyyttä ei saatu selville. Joissakin tapauksissa rikosilmoitus oli tehty niin pitkän ajan kuluttua raiskauksen tapahtumisesta, että näytön keräämistä pidettiin mahdottomana.

Päätöksissä saatettiin todeta, että rikoksesta epäilty henkilö oli jäänyt tuntemattomaksi (6,2 %). Poliisi oli tehnyt ei-rikos-päätöksen myös tilanteissa, jossa rikoksesta epäilty ei ollut rikosoikeudellisessa vastuussa, koska hän oli esimerkiksi alle 15-vuotias.

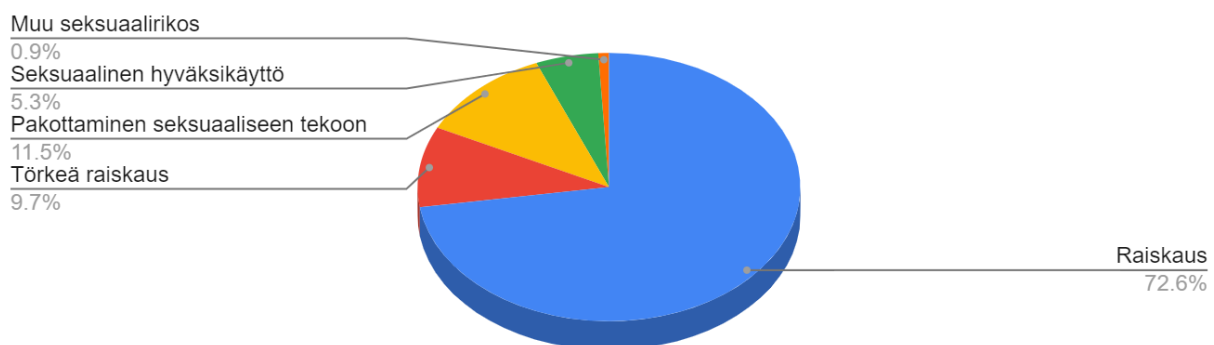
6. Päätökset syyttämättä jättämisestä ja esitutkinnan rajoittamisesta

6.1. Yleistä päätöksistä

Syyttäjiltä kerättiin tietoa esitutkinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä koskevista päätöksistä (ETL 3:10; ROL 1:7–8). Tutkimusta varten muodostettiin maantieteellisesti edustava satunnaisotos, johon sisältyi yhteensä 113 päätöstä. Raiskausrikoksista (RL 20:1–5) tehdyistä päätöksistä 38 koski esitutkinnan rajoittamista ja 75 syyttämättä jättämistä. Syyttäjien päätöksistä saatiin enemmän tietoa raiskausrikoksista, niiden piirteistä ja rikosprosessin lopettamiseen johtaneista syistä kuin poliisin ei-rikos-päätöksistä. Syyttäjien päätökset oli kuitenkin tyypillisesti kirjoitettu siten, että ne tukivat syyttäjän tekemää ratkaisua. Päätöksissä ei kovinkaan paljon pohdittu erilaisia vaihtoehtoja tai esitutkinnan rajoittamisen tai syyttämättä jättämisen puolesta ja vastaan puhuvia seikkoja. Päätösten pituus oli yleensä 1–4 sivua.

6.2. Rikosnimike

Kuviosta 14 käy ilmi, että suurimmassa osassa päätöksiä rikosnimikkeenä oli perustunnusmerkistön mukainen raiskaus (72,6 %). Noin 10 prosentissa oli kyse törkeästä raiskauksesta. Noin 12 prosentissa esiintyi pakottaminen seksuaaliseen tekoon. Seksuaalinen hyväksikäyttö oli rikosnimikkeenä noin viidessä prosentissa päätöksistä. Rikosten yritysmuotoja ei ollut lainkaan.

Kuvio 14. Käytetty rikosnimike syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113).

Suurimmassa osassa päätöksiä esiintyi vain yksi rikosnimike. Noin joka kolmannessa päätöksessä rikoksia oli useampia. Tällöin syyteharkinnassa käsiteltiin yleensä useaa seksuaalirikosta,

mutta päätöksistä löytyi myös muita rikoksia, kuten väkivaltarikoksia. Muutamissa päätöksissä oli raiskausrikoksen lisäksi huumausaine- tai omaisuusrikos.

6.3. Uhrin ja epäillyn sukupuoli, ikä ja lukumäärä

Syyttäjien päätöksistä löytyi tieto epäillyn iästä ja sukupuolesta. Uhrin sukupuoli ilmeni tavallisesti nimestä tai teonkuvauksesta, mutta uhrin iästä ei yleensä ollut saatavilla tietoa. Epäiltyjä henkilöitä oli aineistossa yhteensä 117 ja uhreja 113. Valtaosassa tapauksista epäilty oli mies (93,8 %). Naisia epäillyistä oli vain alle kaksi prosenttia.²⁴¹ Valtaosa uhreista oli naisia (95,6 %). Alle neljässä prosentissa päätöksistä uhrina oli mies.²⁴²

Syyttäjien tekemistä päätöksistä käy ilmi raiskausrikosten sukupuolittunut luonne. Epäilty olivat lähes aina miehiä, kun taas heidän uhrinsa oli lähes aina nainen. Hyvin suuressa osassa tapauksia oli kyse kahden osapuolen välillä tapahtuneesta teosta. Tarkasteltaessa vain niitä päätöksiä, joissa epäilty oli nainen, hän oli yleensä ainoa epäilty, ja teko oli kohdistunut joko mieheen tai naiseen. Yhdessä tapauksessa oli kaksi epäiltyä, nainen ja mies, jolloin heidän uhrinsa oli nainen. Ryhmäraiskauksesta oli kyse noin kolmessa prosentissa päätöksistä. Tällöin rikoksesta epäiltynä oli vähintään kaksi henkilöä.

Syyttäjien päätöksissä suurin osa epäillyistä oli täysi-ikäisiä. Alaikäisiä oli noin 17 prosenttia. Epäiltyjen keski-ikä oli 30 vuotta ja mediaani 27 vuotta. Nuorin epäilty oli 15-vuotias ja vanhin 50-vuotias.²⁴³

Syyttäjäaineiston perusteella ei ole mahdollista esittää luotettavia tietoja raiskausrikosten uhrien iästä, koska tieto puuttui yli 70 prosentista päätöksistä. Silloin kun ikä tuli esiin, kyse oli yleensä nuoresta työstä. Päätöksestä ei silti aina selvinnyt uhrin tarkka ikä tai edes se, oliko uhri alaikäinen. Uhrin nuori ikä pystyttiin osassa päätöksiä päättelemään tapauskuvauksen tai muiden esille tulleiden tietojen (kuten huoltajasta puhumisen) perusteella. Näin pääteltynä uhri oli alaikäinen noin 28 prosentissa päätöksistä. Uhrien keski-ikä on laskettu vain niistä tapauksista, joissa ikä oli ilmoitettu yksiselitteisesti (N=29). Uhrien keski-ikä oli 16 vuotta ja mediaani 15 vuotta. Nuorin oli 10-vuotias ja vanhin iältään mainittu uhri oli 36-vuotias.

Epäillyn ja uhrin välinen ikäero oli keskimäärin 14 vuotta. Epäilty oli siis huomattavasti uhrin vanhempi. Ikäeron merkitys korostuu, kun otetaan huomioon osapuolten välinen kehitys-ero. Epäilty oli yleensä täysi-ikäinen, kun taas uhri oli usein alaikäinen. Ikäero voi vaikuttaa osapuolten välisiin voimasuhteisiin ja siihen, miten sukupuoliyhteyteen painostamista tai sen vapaaehtoisuutta pitäisi arvioida.

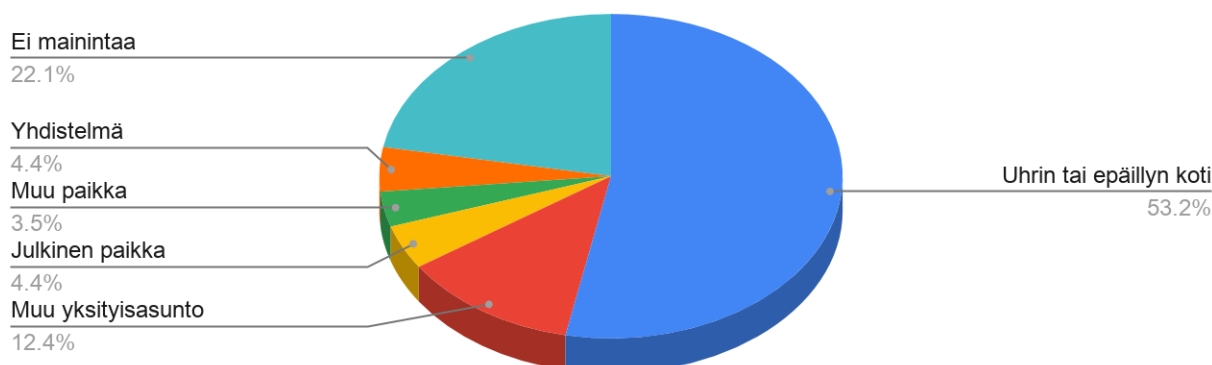
²⁴¹ Tieto rikoksesta epäillyn sukupuolesta puuttui noin neljässä prosentissa tapauksista.

²⁴² Alle prosentissa päätöksiä uhrin sukupuoli ei ollut pääteltävissä.

²⁴³ Tieto epäillyn iästä puuttui noin kuudesta prosentista päätöksistä.

6.4. Tekopaikka

Rikoksen tekopaikkana oli yleensä yksityisasunto (65,6 %), jolloin päätöksissä puhuttiin enimmäkseen uhrin tai epäillyn kodista. Kuvion 15 mukaan julkisella paikalla tapahtuneita raiskausrikoksia oli noin neljässä prosentissa päätöksistä. Tapahtumapaikkana oli esimerkiksi puisto, laiva, ravintola tai tanssipaikka. Tekopaikka ei käynyt selville noin joka viidennestä päätöksestä (22,1 %).

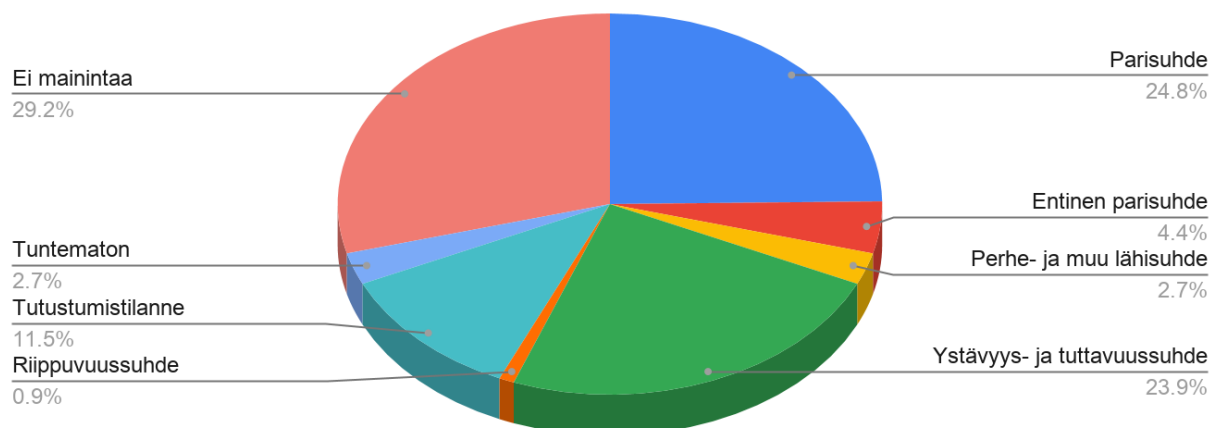
Kuvio 15. Rikoksen tekopaikka syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113).

6.5. Uhrin ja epäillyn välinen suhde

Syyttäjien päätöksissä oli yleensä tietoja uhrin ja epäillyn välisestä suhteesta. Noin kolmasosassa päätöksiä suhdetta ei pystytty määrittelemään. Suhdetyypit olivat jaettavissa seitsemään pääryhmään: parisuhteet, entiset parisuhteet, perhe- ja muut lähisuhteet, ystävyys- ja tuttavuus-suhteet, riippuvuussuhteet, tutustumistilanteet ja tuntemattomat.

Kuviosta 16 havaitaan, että syyteharkinnan kohteina olleita raiskausrikoksia oli tapahtunut eniten parisuhteessa. Nykyinen avio- tai avopuoliso tai seurustelukumppani oli tekijänä noin joka neljännessä tapauksessa, kun taas ex-kumppani oli tekijänä noin neljässä prosentissa tapauksista. Perhe- ja muusta lähisuhteesta oli kyse noin kolmessa prosentissa tapauksia.

Ystävyys- tai tuttavuussuhde mainittiin noin joka neljännessä päätöksessä. Epäiltynä oli esimerkiksi poikaystävän kaveri tai uhrin työkaveri. Tutustumistilanteesta oli kyse noin 12 prosentissa päätöksistä. Entuudestaan uhrille tuntemattoman miehen tekemiä raiskausrikoksia oli hyvin vähän (2,7 %). Myös riippuvuussuhde oli harvinainen (0,9 %).

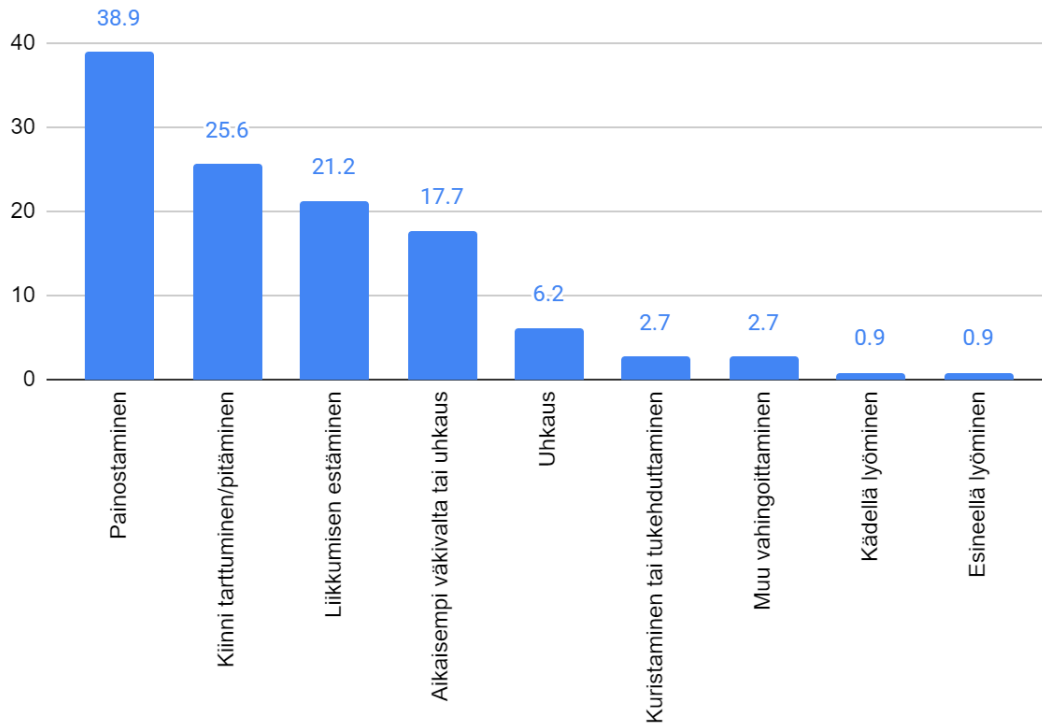
Kuvio 16. Uhrin ja epäillyn välinen suhde syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113).

6.6. Käytetty väkivalta tai sen uhka

Syyttäjien päätöksistä pyrittiin selvittämään käytettyä väkivaltaa tai sen uhkaa. Jos tutkimusaineistona olisi näiden päätösten lisäksi ollut esitutkimateriaalia, kuva väkivallasta voisi muuttua. Syyttäjien tekemistä päätöksistä kävi ilmi, että rikoksen osapuolet saattoivat esittää toisistaan poikkeavia käsityksiä käytetystä väkivallasta ja sen voimakkuudesta.

Kuviossa 17 esitetään tietoja väkivallasta tai sen uhasta. Vakavan fyysisen väkivallan käyttäminen ei ollut päätösten mukaan yleistä, mutta uhri kertoi epäillyn usein tarttuneen hänestä kiinni (25,6 %) tai rajoittaneen muulla tavalla hänen liikkumistaan tai pakenemistaan (21,2 %). Epäilty tarttui esimerkiksi uhria voimakkaasti ranteista kiinni tai makasi hänen päällään. Epäilty saattoi myös estää uhria pakenemasta lukitsemalla asunnon tai huoneen oven taikka esti huutamasta apua laittamalla käden uhrin suun eteen.

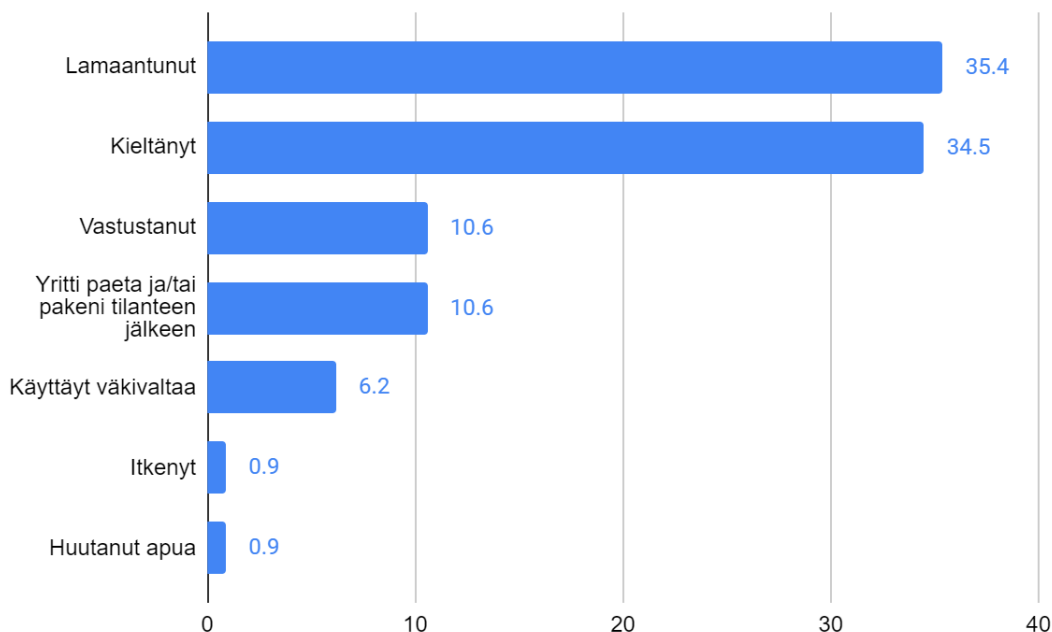
Henkinen väkivalta oli yleistä, sillä uhri kertoi epäillyn painostaneen häntä sukupuoliyhteyteen lähes 40 prosentissa tapauksista. Epäilty oli uhrin mukaan käyttäytynyt esimerkiksi niin uhkaavasti, että se oli rajoittanut hänen toimintakykyään. Epäilty uhkasi käyttää väkivaltaa tai uhkasi käyttää voimakkaampaa väkivaltaa, jos uhri ei taipuisi sukupuoliyhteyteen. Uhkaus saattoi olla tehokas, eikä uhri välttämättä uskaltanut enää vastustella. Päätöksistä kävi myös ilmi, että jos epäilty oli ollut aikaisemmin väkivaltainen uhria kohtaan, se lisäsi uhkauksen tehoa. Uhrin kertomana aikaisemmasta väkivallasta puhuttiin lähes 18 prosentissa päätöksistä. Aikaisempaa väkivaltaa tai uhkaamista esiintyi etenkin parisuhteissa. Tarkasteltaessa vain parisuhde-tapauksia on mahdollista todeta, että uhrin kertomana aikaisempi väkivalta tuli esille lähes puolessa tapauksista. (Ks. luku 8 kuvio 35.) Vakavampi fyysinen väkivalta oli harvinaisempaa, mutta päätöksistä löytyi jonkin verran uhrin kertomuksia kuristamisesta tai tukehduttamisesta (2,7 %) ja kädellä (0,9 %) tai esineellä (0,9 %) lyömisestä.

Kuvio 17. Käytetty väkivalta syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

6.7. Uhrin toiminta

Syyttäjien tekemissä päätöksissä ei aina kuvattu kovinkaan seikkaperäisesti, miten uhri käyttäytyi raiskaustilanteessa. Jos aineistona olisi myös tapausta koskeva esitutkinta-aineisto, kuva uhrin toiminnasta saattaisi muuttua. Päätöksistä on pyritty keräämään kaikki sellainen tieto, jolla voi olla oikeudellisesti merkitystä harkittaessa tunnusmerkistön täyttymistä. Uhrin toiminnan kuvaus perustuu yleensä uhrin kertomukseen. Päätöksistä saattoi käydä esille, miten uhri kertoi vastustelleensa epäillyn aikeita tai miten hän oli muulla tavalla ilmaissut, ettei hän ole halukas sukupuoliyhteyteen. On kuitenkin syytä huomata, että uhri ei ole välttämättä suosunut sukupuoliyhteyteen, vaikka hän ei olisi aktiivisesti vastustanut sitä.

Kuvio 18. Uhrin toiminta syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

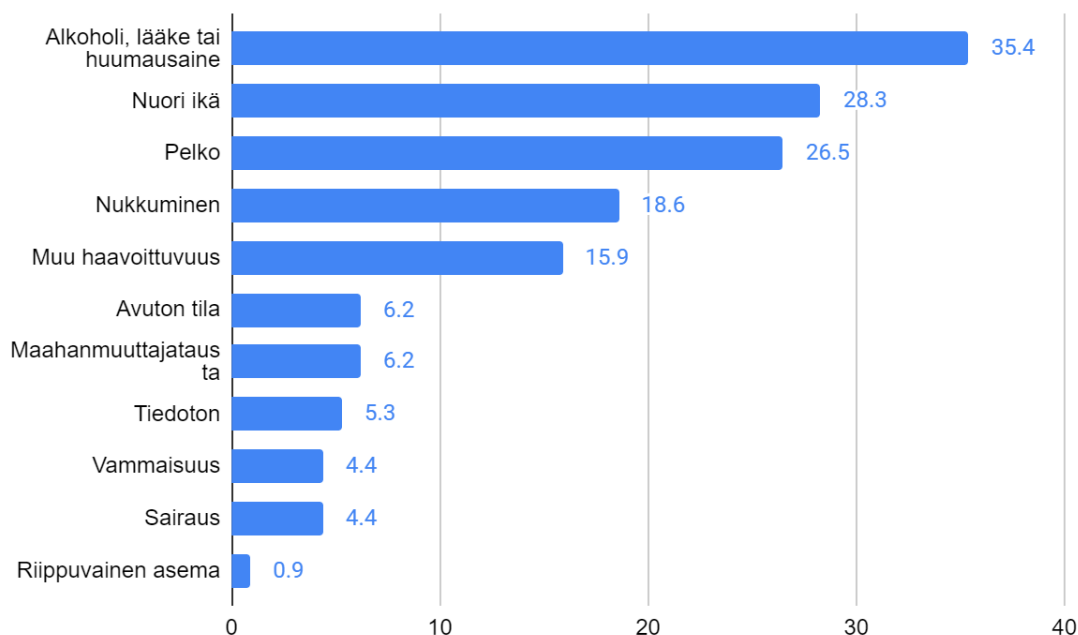
Syyttäjien tekemistä päätöksistä kävi ilmi, että uhri kertoi monissa tapauksissa kieltäneensä epäiltyä, vastustelleensa tämän aikeita, käyttäneensä väkivaltaa epäiltyä vastaan, itkeneensä, huutaneensa apua tai yrittäneensä päästä pakoon raiskaustilanteesta. Kuvioista 18 käy ilmi, että noin 35 prosentista päätöksistä uhri kertoi kieltäytyneensä sukupuoliyhteydestä tai muusta seksuaalisesta teosta epäillyn kanssa. Uhri oli saattanut pyytää epäiltyä lopettamaan seksuaalisen lähentelemisen tai tunkeutumisen. Toisinaan uhri yritti neuvotella tai suostutella epäiltyä lupamaan aikeistaan. Uhri oli myös saattanut huutaa apua tai itkeä. Päätöksissä kerrottiin, miten uhrin mukaan epäilty oli käyttäytynyt esimerkiksi välinpitämättömästi, kylmästi tai torjuvasti uhrin esittämiä kieltoja tai pyyntöjä kohtaan. Epäilty oli saattanut todeta *“kyllä sä haluat”* tai *“mutta mä haluan”* vastauksena uhrin kieltoon. Uhri oli voinut yrittää vedota epäiltyyn kertomalla, että häneen sattui, mutta sillä ei ollut haluttua vaikutusta epäiltyyn.

Uhri kertoi vastustelleensa epäiltyä fyysisesti noin 11 prosentissa päätöksistä. Hän oli esimerkiksi työntänyt epäiltyä pois läheltään tai pyrkinyt estämään tämän koskettelua. Uhrin kerrottiin käyttäneen fyysistä väkivaltaa epäiltyä vastaan noin kuudessa prosentissa tapauksista. Uhri oli yrittänyt paeta tai päässyt pakenemaan noin 11 prosentissa tapauksista. Toisinaan tämä oli tapahtunut vasta raiskauksen jälkeen.

Noin 35 prosentista päätöksistä kävi ilmi, että uhri oli lamaantunut raiskaustilanteessa. Uhri oli saattanut kokea tilanteen niin pelottavana tai uhkaavana, että hän ei uskaltanut enää vastustella. Uhrin voimattomuuden tunnetta on voinut lisätä tekijän aikaisempi väkivalta häntä kohtaan. Päätösten mukaan uhri kertoi tunteneensa, että vastustelu oli hyödytöntä, koska hän tiesi miehen pystyvän käyttämään fyysistä väkivaltaa häntä vastaan. *“[Uhrin kertoman mukaan hän ei] osannut tai uskaltanut laittaa tilanteessa [kumppanilleen] hanttiin, koska on aiemmin saanut tältä selkäänsä.”*

6.8. Uhrin haavoittuvuus

Tässä tutkimuksessa on pyritty syyttäjien tekemien päätösten avulla tarkastelemaan uhrin haavoittuvuutta. Syyttäjä ei ole välttämättä tunnistanut haavoittuvuuteen liittyviä tekijöitä tai antanut niille oikeudellista merkitystä. Tästä huolimatta päätöksistä on pyritty paikantamaan mahdollisimman monipuolisesti uhrin haavoittuvasta asemasta tai tilasta kertovia tekijöitä. Lähes joka toisesta päätöksestä oli löydettävissä useampi kuin yksi haavoittuvuudesta kertova tekijä (48,7 %). Kuvion 19 avulla tarkastellaan eri perusteiden esiintymistä.

Kuvio 19. Uhrin haavoittuvuus syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

Syyttäjääineiston mukaan ainakin 28 prosentissa päätöksistä oli kyse alaikäisestä uhrista, eli alle 18-vuotiaasta. Syyttäjä ei välttämättä ottanut erikseen kantaa uhrin nuoreen ikään edes näissä tapauksissa tai katsonut sen ilmentävän haavoittuvuutta. Uhri oli vammaainen noin neljässä prosentissa päätöksistä, ja uhrin sairaudesta kerrottiin noin neljässä prosentissa päätöksistä. Uhrin ja epäillyn välillä vallitsi riippuvuussuhde alle prosentissa päätöksistä. Uhrin maahanmuuttajatausta kävi ilmi kuudessa prosentissa päätöksistä.

Noin 35 prosentissa päätöksistä kerrottiin uhrin alkoholin, huumausaineiden tai lääkkeiden käytöstä. Toisinaan uhrin mukaan hänen voimakas päihtymistilansa saattoi olla syynä sille, ettei hän pystynyt vastustelemaan tai tekemään vastarintaa tekijää vastaan.

Syyttäjääineistosta tallennettiin useita tapauksia muuttujan “muu haavoittuvuus” kohdalle (15,9 %). Kyse oli väljästä kategoriasta, mutta sen käyttäminen liittyi usein uhrin haavoittuvaa asemaa ilmentäviin seikkoihin. Uhrin ja epäillyn välillä oli esimerkiksi väkivaltainen parisuhde tai uhri oli sijoitettuna laitokseen.

Noin joka neljännessä päätöksessä uhri oli kuvannut kokeneensa pelkoa, joka rajoitti hänen toimintakykyään (26,5 %). Uhri oli nukkunut lähes joka viidennessä tapauksessa (18,6 %).

Muunlaisesta avuttomasta tilasta oli kyse noin kuudessa prosentissa päätöksistä. Uhri oli esimerkiksi voinut fyysisesti pahoin ja oksentanut aikaisemmin nauttimansa alkoholimäärän takia. Uhri oli kertonut olleensa tiedoton noin viidessä prosentista päätöksistä, mikä oli yleensä seurausta voimakkaasta humalatilasta.

6.9. Uhrille aiheutuneet seuraukset

Syyttäjien tekemistä päätöksistä sai varsin vähän tietoa uhrille aiheutuneista seurauksista. Selityksenä voi olla se, että rikosprosessin tässä vaiheessa seurauksista ei ole hankittu kokonaisvaltaisesti tietoa tai että syyttäjä ei ole nostanut seurauksia esille päätöksessään.

Noin joka kolmannelta päätöksestä kävi ilmi, että uhri oli jollakin tavalla ilmoittanut kärsineensä syyteharkinnan kohteena olleesta raiskausrikoksesta. Päätöksissä puhuttiin uhrin kokemasta kivusta ja/tai särystä (14,2 %), mustelmista tai ruhjeista (15,0 %) tai pintahaavasta (3,5 %). Muutamissa päätöksissä esiintyi jotain muita fyysisiä vammoja, kuten silmävamma. Uhri oli myös saattanut tulla raskaaksi raiskausrikoksen seurauksena ja tehnyt abortin.

Syyttäjääineiston perusteella oli saatavilla hyvin vähän tietoa uhrille aiheutuneista henkistä seurauksista. Eniten löytyi mainintoja uhrin kokemasta ahdistuksesta (15,9 %) ja pelosta (7,1 %). Pelko saattoi kohdistua epäiltyyn tai muihin ihmisiin, mikä lienee seurausta yleisen turvallisuudentunteen heikkenemisestä. Päätöksissä puhuttiin myös masennuksesta (4,4 %), itsetunnon heikkenemisestä (1,8 %), univaikeuksista tai painajaisista (1,8), keskittymisvaikeuksista (1,8 %) sekä vaikeuksista töissä tai opinnoissa (1,8 %).

Syyttäjien tekemien päätösten perusteella vaikuttaa vastaavalla tavalla kuin poliisin päätöksissä, että uhrille aiheutuneista seurauksista ei ole ollut saatavilla tietoa. Yhtenä syynä voi olla oikeudellisen neuvonnan puute. Uhri ei ole välttämättä ollut tietoinen siitä, että hänen kannattaisi hankkia selvitystä seksuaalisen väkivallan aiheuttamista seurauksista. Tätä voi selittää niin oikeudellisen avustajan kuin tukihenkilönkin vähäinen käyttö. Syyttäjien päätöksissä puhuttiin avustajasta vain alle neljässä prosentissa (3,5 %) ja tukihenkilöstä vain alle yhdessä prosentissa tapauksista (0,9 %).²⁴⁴

6.10. Todistelusta ja uhrin kertomuksen uskottavuuden arvioimisesta

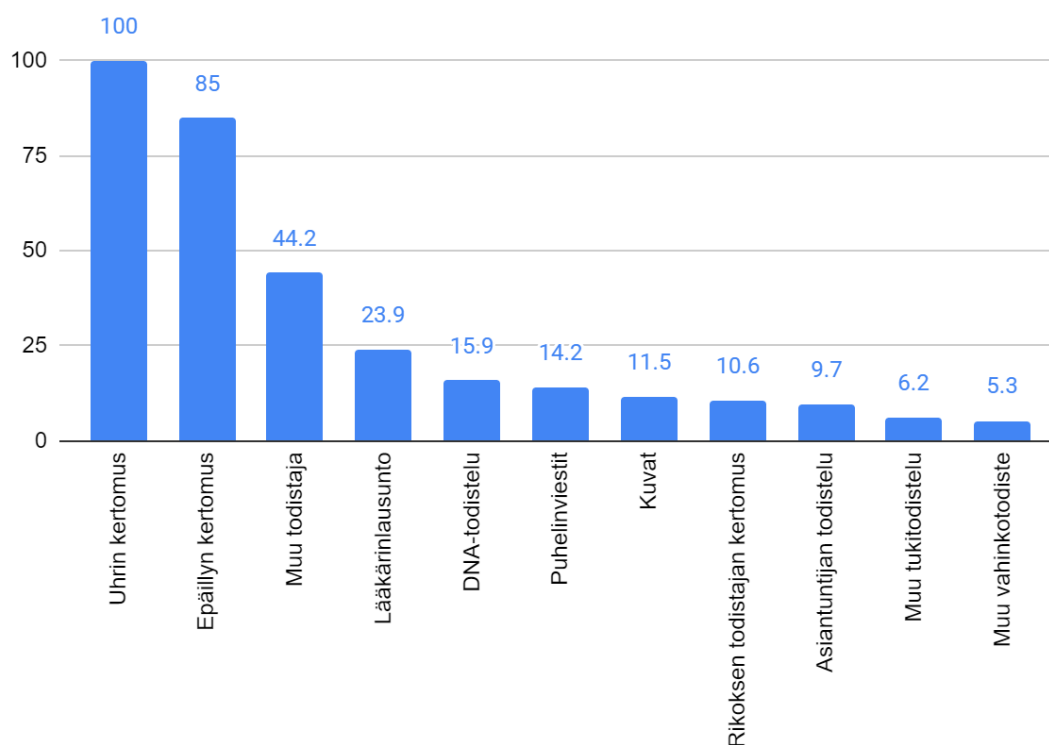
Syyttäjien tekemissä päätöksissä otettiin usein kantaa näyttöön liittyviin kysymyksiin. Päätösten perusteella oli mahdollista muodostaa jonkinlaista käsitystä siitä, minkälaisia toimenpiteitä esitutkinnassa oli tehty tai minkälaista näyttöä sen aikana oli kerätty. On kuitenkin syytä muistaa, että jos tutkijoiden käytettävissä olisi ollut koko esitutkinta-aineisto, kuva todistusaineistosta olisi saattanut täydentyä. Syyttäjä ei ole välttämättä raportoinut kaikista poliisin tekemistä toimista tai ottanut kaikkiin mahdollisiin esitutkinnan aikana hankittuihin todisteisiin kantaa arvioidessaan näytön riittävyttä.

²⁴⁴ Ks. myös Kainulainen & Saarikkomäki 2014, s. 43–45.

Kuviosta 20 käy ilmi, että kaikissa syyttäjien päätöksissä viitattiin uhrin kertomukseen. Myös epäillyn kertomus oli tavallisesti osa esitutkinta-aineistoa, koska syyttäjät puhuivat siitä 85 prosentissa päätöksistä. Esitutkinnassa oli kuultu todistajina henkilöitä, jotka olivat olleet jollain tavalla läsnä tapahtumissa ennen tai jälkeen teon tai jopa sen aikana (10,6 %). Kyse oli esimerkiksi siitä, että todistaja oli ollut samassa huoneessa, asunnossa tai talossa ja tehnyt omia havaintoja uhrista ja/tai epäilyistä. Useissa päätöksissä puhuttiin muista todistajista (44,2 %), joiden kanssa uhri tai epäilty oli puhunut rikosilmoitukseen johtaneista tapahtumista tai sen aiheuttamista seurauksista. Asiantuntijatodistelussa oli kyse esimerkiksi psykologin lausunnosta.

Lääkärintodistus tuli esille vain noin joka neljännessä päätöksessä (23,9 %). Tätä lukua voi pitää varsin matalana. Tutkimusaineiston perusteella ei ole varmuutta siitä, puuttuiko lääkärinlausunto valtaosasta tapauksia vai eikö syyttäjä vain maininnut sitä päätöksessään. DNA-analysista puhuttiin noin 16 prosentissa päätöksistä. Myös tämä luku on pieni.

Päätöksissä saatettiin vedota muihin todisteisiin, joita oli hankittu esitutkinnassa. Mainintoja löytyi valvontakameran tallenteista, hätäkeskukselle soitetuista puhelusta, rikospaikalla otetuista valokuvista, puhelinviesteistä tai viestittelystä sosiaalisessa mediassa. Toisinaan uhrin saamista mustelmista tai muista kehossa näkyneistä vammoista oli valokuvia.

Kuvio 20. Todistelua syyttäjän tekemissä päätöksissä (%) (N=113) (sama tapaus voi esiintyä useammassa erimuuttujassa).

Syyttäjien päätöksissä saatettiin arvioida raiskauksen uhrin esittämän kertomuksen uskottavuutta. Syyteharkinta tehdään tavallisesti kirjallisen esitutkinta-aineiston perusteella, eikä syyttäjä tapaa henkilökohtaisesti rikoksen osapuolia. Suurimmassa osassa päätöksistä syyttäjä ei

arvioinut uhrin uskottavuutta, sillä syyttäjä otti siihen kantaa vain noin joka kolmannessa päätöksessä. Seuraavaksi tarkastellaan vain näitä päätöksiä (N=34). Kun syyttäjä arvioi erikseen uhrin luotettavuutta, suurimmassa osassa tapauksista uhrin kertomusta ei pidetty uskottavana. Vain noin 12 prosentissa tapauksista syyttäjä oli toista mieltä ja uskoi uhria. Päätöksistä oli mahdollista paikantaa eri syitä, jotka horjuttivat luottamusta uhriin. Yleensä uhrin esittämä kertomus oli syyttäjän mielestä ollut epäjohdonmukainen. Kyse saattoi olla myös heikoista muistikuvista tai kertomuksen muuttumisesta esitutinnan aikana.

6.11. Syitä esitutinnan rajoittamiselle tai syyttämättä jättämiselle

Syyttäjien esitutinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä koskevista päätöksistä etsittiin syitä sille, miksi syyttäjä päätyi syyteharkinnassaan tällaiseen lopputulokseen. Kuviosta 21 käy ilmi, että kyse oli monista eri tekijöistä. Syyttäjän arvion mukaan tapauksessa ei saatu riittävästi näyttöä esimerkiksi siitä, että uhri olisi pakotettu,²⁴⁵ uhri olisi ollut avuttomassa tilassa²⁴⁶ tai että sukupuoliyhteys olisi tapahtunut. Syyttäjä on voinut lisäksi arvioida, että rikosta ei ole tapahtunut, epäilty henkilö on jäänyt tuntemattomaksi tai rikosta ei olisi enää mahdollista tutkia. Raiskauksen uhri on myös voinut ilmoittaa, että hän ei haluaisi jatkaa rikosprosessia. Usein samassa päätöksessä esitettiin useampia eri syitä, jotka syyttäjän harkinnassa puhuivat esitutinnan rajoittamisen tai syyttämättä jättämisen puolesta.

Suurimmassa osassa päätöksistä oli kyse riittämättömästä näytöstä, jolloin perusteet jakautuivat kolmeen kategoriaan. Syyttäjän arvion mukaan näyttöä ei saatu sukupuoliyhteydestä tai seksuaalisesta teosta (22,1 %), pakottamisesta (39,8 %) tai avuttomasta tilasta (18,6 %).

Hieman yli viidesosassa tapauksia oli syyttäjän mukaan epäselvyyttä sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon tapahtumisesta (22,1 %). Uhrin mukaan sukupuoliyhteys oli tapahtunut, mutta epäilty kiisti tämän. Jos oikeuslääketieteellistä tutkimusta ja/tai DNA-analyysia ei ollut tehty tai sen tuloksena ei pystytty todistamaan sukupuoliyhteyden tapahtumista, jäljelle jäi vain uhrin kertomus.

Syyttäjän arvion mukaan näyttöä ei ollut riittävästi pakottamisesta, eli raiskausrikoksen yhteydessä käytetystä väkivallasta, sen uhasta tai muusta pakottamisesta lähes 40 prosentissa tapauksia. Näille tapauksille oli tyypillistä, että uhrin ja epäillyn kertomukset tapahtumienkuluista olivat vastakkaiset. Uhrin mukaan hänet oli *pakotettu* sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, mutta epäillyn mielestä kaikki oli tapahtunut yhteisymmärryksessä. Todisteita fyysisen väkivallan käyttämisestä tai sillä uhkaamisesta ei välttämättä ollut.

Syyttäjien päätöksissä ei yleensä otettu kovinkaan eritellysti kantaa yksittäisiin todisteisiin ja pohdittu niiden näyttöarvoa. Kuten edellä kuviosta 20 kävi ilmi suurimmassa osassa päätöksistä ei puhuttu laisinkaan lääkärintodistuksesta. Päätösten perusteella vaikutti siltä, että lääkärintodistus oli käytettävissä vain hieman alle neljäsosassa päätöksistä (23,9 %). Kun aineistosta otetaan puolestaan tarkasteluun vain ne tapaukset, joissa syyttäjä arvioi, että käsillä ei ollut

²⁴⁵ Ks. RL 20:1.1, 20:1.3, 20:2 ja 20:4.

²⁴⁶ Ks. RL 20:1.2, 20:2 ja 20:5.

näyttöä pakottamisesta (N=45, 39,8 %), lääkärintodistuksesta puhuttiin vielä harvemmin. Ei näyttöä pakottamisesta koskevista tapauksista lääkärinlausunto mainittiin vain 13 prosentissa päätöksistä.

Kolmannessa ryhmässä oli kyse siitä, että syyttäjän arvion mukaan näyttöä ei ollut riittävästi *avuttomasta tilasta* (18,6 %). Näissä tapauksissa uhri oli tyypillisesti kertonut nukku-neensa, olleensa sammunut tai olleensa hyvin peloissaan raiskaustilanteessa, minkä seurauk-sena hän oli ollut puolustuskyvytön. Syyttäjä ei kuitenkaan katsonut, että avuttomasta tilasta olisi ollut riittävästi näyttöä syytteen nostamista varten.

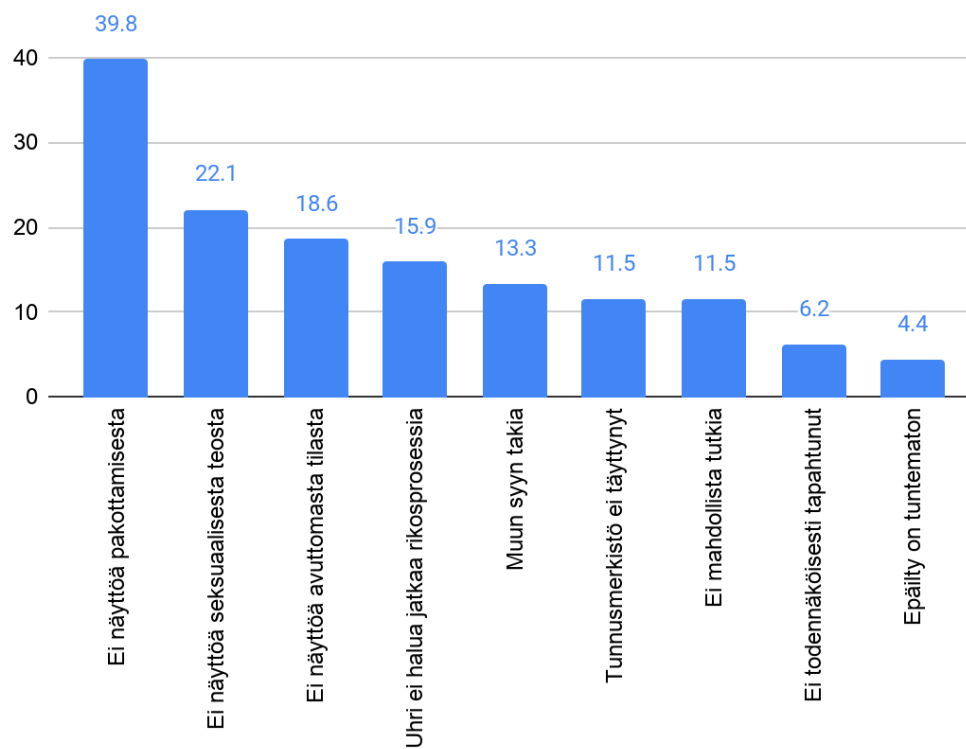
Noin 16 prosentissa päätöksistä tuotiin esille, että uhri ei halunnut jatkaa rikosprosessia. Toisinaan syyttäjä kertoi tarkemmin uhrin esittämistä perusteista. Kyse saattoi olla siitä, että epäillyn ollessa puoliso tai muu läheinen uhri oli huolissaan tälle aiheutuvista seuraamuksista. Uhri saattoi myös vedota heikkoihin muistikuviiinsa tapahtumista, minkä takia hän ei kokenut olevansa valmis osallistumaan oikeudenkäyntiin.

Noin 12 prosentista päätöksistä syyttäjä päätyi syyteharkinnassaan siihen, että tapahtunut ei ole oikeudellisesti arvioiden rikos. Kyse oli tunnusmerkistön täyttymiseen liittyvistä tekijöistä, kuten väkivallan tai sen uhan käyttämisestä taikka uhrin avuttomasta tilasta.

Noin 12 prosentissa päätöksistä syyttäjä katsoi, että rikosta ei ollut mahdollista tutkia tai rikosprosessia enää jatkaa. Rikostutkinnan kohteena oli esimerkiksi hyvin vanha rikosepäily, josta olisi vaikea enää saada näyttöä. Noin neljässä prosentissa tapauksista epäillyn henkilölli-syyttä ei pystytty selvittämään esitutkinnan aikana ja syyttäjä päätti lopettaa rikosprosessin tästä syystä. Joistakin päätöksistä kävi ilmi, että rikoksesta epäilty oli kuollut.

Noin kuudessa prosentissa päätöksistä syyttäjä arvioi, että rikosta ei todennäköisesti ollut tapahtunut. Uhri oli myöhemmin kuulusteluissa tuonut esimerkiksi esille, että kyse oli enem-minkin väärinymmärryksestä hänen ja epäillyn välillä. Muutamissa tapauksissa uhri oli ilmoit-tanut valehdelleensa rikosilmoitusta tehdessään.

Päätöksistä löytyi vielä sikermä muita syitä (13,3 %). Epäilty oli esimerkiksi syyntakeeton tai uhri oli kuollut. Yksittäinen maininta löytyi siitä, että uhri ja epäilty olivat osallistuneet sovitteluun ja syyttäjä teki tästä syystä syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen.

Kuvio 21. Eri syitä esitutinnan rajoittamiselle tai syyttämättä jättämiselle (%) (N=113) (sama tapaus voi esiintyä useammassa eri muuttujassa).

7. Hylätyt syytteet käräjäoikeuksissa

7.1. Yleistä aineistosta

Käräjäoikeuksista kerätyt syytteen hylkäävät tuomiot muodostivat tässä tutkimuksessa kaikkien rikkaimman aineiston. Tämän käräjäoikeusaineiston perusteella on mahdollista saada tietoa syytteen kohteina olleiden raiskausrikosten piirteistä, osapuolten välisestä suhteesta ja muista tapahtumaan liittyneistä olosuhteista. Aineistosta käy ilmi, mihin seikkoihin syyte perustui, mitä todistusaineistoa oikeudenkäynnissä esitettiin ja mitä rikoksen osapuolet kertoivat oikeudenkäynnissä. Tuomioista selviää myös, miten tuomioistuimien arvioi raiskauksen tunnusmerkistöä ja sen tueksi esitettyä näyttöä.

Kyse on kuitenkin pelkästään raiskausrikoksia koskevista syytteen *hylkäävistä* tuomioista. Tästä syystä tutkimusaineisto antaa yksipuolisen kuvan siitä, miten käräjäoikeuskäytännöissä on arvioitu raiskausrikosten tunnusmerkistöjä tai minkälaista näyttöä on vaadittu syytteen toteennäyttämiseksi. Tällaisen tutkimustiedon saaminen olisi edellyttänyt syytteen hylkäävien tuomioiden lisäksi syyksi lukevien tuomioiden keräämistä. Tällöin olisi ollut mahdollista vertailla syytteen hylkäävien ja rangaistukseen johtaneiden tuomioiden välisiä eroja.

Syytteiden hylkäämistä koskeva aineisto muodostui 54 käräjäoikeuden antamasta tuomiosta. Tuomiot poimittiin tuomiolauselmatietokannasta, ja ne koskivat tuomioita, joissa päärikoksena oli raiskausrikos (RL 20:1–5). Poiminta tehtiin siten, että käyttöön saatiin yhtä vuotta koskeva maantieteellisesti edustava otos.

Raiskausrikosta koskevassa oikeudenkäynnissä asianomistajasta käytetään nimitystä *uhri*. Syytettyä henkilöä kuvataan yleensä sanalla *vastaaja*. Syytteen raiskausrikoksesta on nostonut *syyttäjä*. Käräjäoikeus on käsitellyt syytteitä joko useamman tuomarin kokoonpanossa tai yhden tuomarin ja kahden lautamiehen voimin, jolloin esitetyn oikeudenkäyntimateriaalin arvioimiseen ja tuomion antamiseen osallistui useampi henkilö. Heistä käytetään nimitystä *tuomioistuimien* tai *käräjäoikeus*. Tämän lisäksi sekä vastaajalla että uhrilla on oikeudenkäynnissä yleensä oikeudellinen avustaja. Uhrin tukena on saattanut lisäksi olla tukihenkilö, mutta tämä tieto ei välittynyt tuomioista.

Käräjäoikeuksista saatu aineisto oli monipuolinen. Tuomiot erosivat selvästi poliisin ja syyttäjien tekemistä päätöksistä, jotka oli yleensä laadittu siten, että ne keskittyivät perustelemaan rikosprosessin päättämisen kyseisessä tapauksessa. Käräjäoikeusaineisto oli sen sijaan luonteeltaan moniääninen, sillä ääneen pääsivät tuomioistuimen ja syyttäjän lisäksi rikoksen molemmat osapuolet. Rikoksen uhri ja vastaaja saattoivat esittää keskenään hyvinkin ristiriitaisia kuvauksia tapahtumista ja niiden oikeudellisesta merkityksestä.

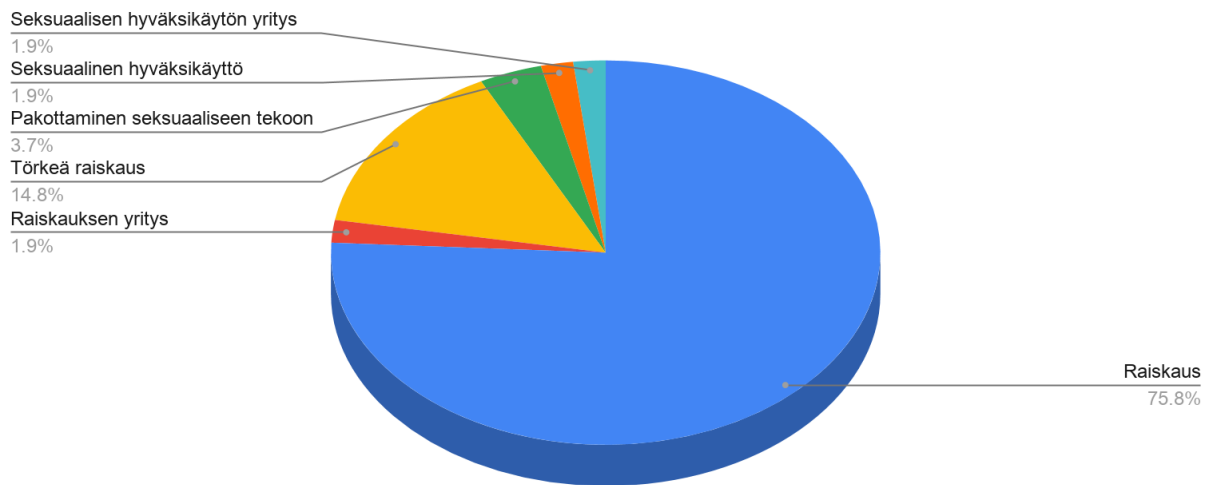
Tuomioiden pituus oli yleensä 10–15 sivua. Tuomio oli tyypillisesti rakennettu siten, että ensin ratkaistiin, oliko oikeudenkäynti julkinen. Sitten seurasi syyttäjän rangaistusvaatimus,

asianomistajan vaatimukset ja vastaajan vastaus. Tämän jälkeen esitettiin tietoja todistelusta. Viimeisenä käräjäoikeus esitti oman ratkaisunsa (tuomion) ja perustelut tekemänsä ratkaisun tueksi. Tässä tutkimuksessa keskeisenä tutkimuskysymyksenä oli selvittää, millaisia olivat syytteen hylkäämisen johtaneet raikaustapaukset. Tästä syystä aineiston analyysissä keskityttiin ennen kaikkea niin syytteestä ilmeneviin seikkoihin kuin syytteen hylkäämistä koskeviin perusteluihin.

7.2. Rikosnimikkeet

Kuviosta 22 käy ilmi, että suurimmassa osassa tuomioita oli kyse perustunnusmerkistön mukaisesta raiskauksesta tai sen yrityksestä (77,7 %). Törkeä raiskaus esiintyi noin 15 prosentissa tapauksista. Pakottamisesta seksuaaliseen tekoon oli kyse hieman alle neljässä prosentissa tapauksista. Seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai sen yrityksestä oli niin ikään kyse noin neljässä prosentissa tapauksista. Verrattuna koko tutkimusaineistoon törkeitä raiskauksia oli käräjäoikeusaineistossa enemmän kuin poliisin ja syyttäjien tekemissä päätöksissä.

Käräjäoikeuksissa rikosten yritysmuotoja oli melko vähän, sillä niitä esiintyi alle neljässä prosentissa kaikista tuomioista. Kyse oli kahdesta rikosnimikkeestä: raiskauksen yrityksestä (1,9 %) ja seksuaalisen hyväksikäytön yrityksestä (1,9 %). Kuviosta 22 käy ilmi rikosnimikkeiden jakautuminen siten, että yritykset on erotettu täytetyistä teoista.

Kuvio 22. Rikosnimikkeiden jakautuminen käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54).

Tutkimusaineisto muodostui tapauksista, joissa päärikoksena oli raiskausrikos. Lähes kolmasosassa (31,4 %) tapauksista esiintyi sen rinnalla muita rikosnimikkeitä. Kyseessä oli yleensä yhdistelmä eri rikoksista (14,8 %), jolloin vastaajaa oli raiskauksen lisäksi syytetty muistakin rikoksista. Muina rikosnimikkeinä löytyi esimerkiksi jokin muu seksuaalirikos (9,3 %), kuten lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, tai väkivaltarikos (5,4 %), kuten pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely, taikka jokin muu rikos (1,9 %) kuten salakatselu.

7.3. Uhrin ja vastaajan sukupuoli, ikä ja lukumäärä

Käräjäoikeuksien antamista tuomioista oli mahdollista saada vastaajia koskevia tietoja, mutta uhrien tiedot olivat puutteellisia. Tieto vastaajan sukupuolesta ja iästä oli aina saatavilla. Uhrin sukupuoli pystyttiin yleensä päättämään nimen perusteella, mutta suurimmassa osassa tuomioita ei ollut tarkkaa tietoa uhrin iästä.

Vastaajat olivat kaikissa tapauksissa miehiä. Miehet olivat valtaosassa tapauksia epäiltyinä myös poliisi- ja syyttäjääineistoissa, joista löytyi kuitenkin muutamia mainintoja naispuolisista epäillyistä. Käräjäoikeusaineistossa kaikki uhrit olivat naisia, kun taas poliisin ja syyttäjän tekemissä päätöksissä oli muutama miespuolinen uhri. Tämä tarkoittaa, että kaikissa tuomiossa oli kysymys tapauksesta, jossa raiskauksesta syytettiin miestä ja hänen uhrinsa oli nainen. Käräjäoikeusaineisto ilmentää siis varsin selvästi seksuaalisen väkivallan sukupuolitunutta luonnetta.

Vastaajien keski-ikä oli 30 vuotta (mediaani 29 vuotta). Nuorin vastaaja oli 16-vuotias ja vanhin 63-vuotias. Tieto uhrin iästä löytyi vain alle joka kolmannelta tuomiosta (29,6 %). Näissä tapauksissa uhrien keski-ikä oli 17 vuotta (mediaani 16 vuotta). Nuorin uhreista oli 10-vuotias ja vanhin 29-vuotias. Suurimmassa osassa tuomiota ei käsitelty lainkaan uhrin ikää (70,4 %). On todennäköistä, että uhrin ikä on nostettu esille vain sellaisissa tapauksissa, joissa uhri oli alaikäinen tai melko nuori. Tästä syystä uhrin ikää koskevat tiedot eivät ole yleistettävissä, eivätkä ne kuvaa luotettavasti käräjäoikeuksien kohtaamia uhreja edes syytteen hylkäävissä tuomioissa.

Tarkastelimme vastaajien ja uhrien ikäeroa niissä tapauksissa, joissa ikätieto oli saatavilla molemmilta osapuolilta (N=16). Ikä-ero oli varsin huomattava, sillä se oli keskimäärin 11 vuotta. Koska uhrit olivat näissä tapauksissa näin paljon nuorempia kuin vastaajat, herää kysymys siitä, miten käräjäoikeudessa on otettu huomioon rikosten osapuolten välinen kehitysero ja etenkin uhrin mahdollisuus suostua seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaaehtoisesti.

Käräjäoikeusaineistossa esiintyi kaikkiaan 59 vastaajaa ja 62 uhria. Osassa tuomioita oli siis useampi kuin yksi vastaaja tai uhri. Taulukosta 13 käy ilmi, että valtaosassa tapauksia oli kuitenkin kysymys kahden osapuolen välillä tapahtuneesta teosta (85,2 %). Hieman alle kuudessa prosentissa tuomioita vastaajia oli yksi ja uhreja kaksi tai useampia. Lähes kymmenessä prosentissa tuomioista oli kyse ryhmäraiskauksesta, jolloin vastaajia oli kaksi tai useampi (9,3 %). Uhrien lukumäärä ryhmäraiskauksissa oli yleensä yksi, mutta muutamissa tapauksissa myös uhreja oli useampia. Kaikki ryhmäraiskausten vastaajat olivat miehiä ja uhrit naisia.

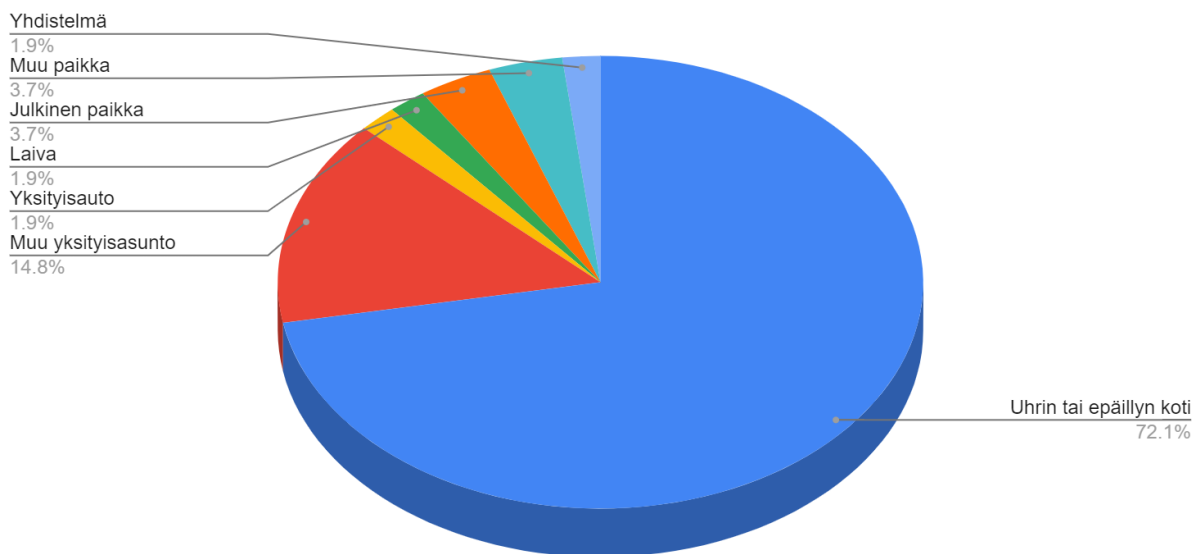
Taulukko 13. Vastaajien ja uhrien lukumäärä käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54).

Vastaajien/uhrien määrä	1 uhri	2 uhria tai useampi	Yhteensä
1 vastaaja	85,2	5,5	90,7
2 vastaajaa tai useampi	7,4	1,9	9,3
Yhteensä	92,6	7,4	100

7.4. Tekopaikka

Rikoksen tekopaikka ilmeni kaikista syytteen hylkäävistä tuomioista. Huomattavan suuressa osassa tapauksista kyse oli yksityisasunnosta (86,9 %). Tekopaikkaa koskevat tiedot vaikuttivat olevan hyvin samankaltaisia koko tutkimusaineistossa.

Kuviosta 23 käy ilmi, että suurimmassa osassa tapauksia tekopaikkana oli joko uhrin tai vastaajan koti (72,1 %). Muu yksityisasunto, kuten kesämökki tai tuttavien koti, löytyi noin 15 prosentissa tapauksista. Teko oli tapahtunut julkisella paikalla, kuten esimerkiksi puistossa, metsässä tai kadulla alle neljässä prosentissa tapauksista. Julkisilla paikoilla vastaajina oli niin tuntemattomia miehiä kuin myös uhrin tuntemia henkilöitä. Tuomioissa mainittiin jonkin verran muita tapahtumapaikkoja, kuten hotellihuoneet. Hieman alle kahdessa prosentissa tapauksista tapahtumapaikkoja oli useampia. Kyse oli esimerkiksi riippuvuussuhteesta, jolloin oikeudenkäynnin kohteena olleita tekoja oli tapahtunut laitoksessa ja sen ulkopuolella.

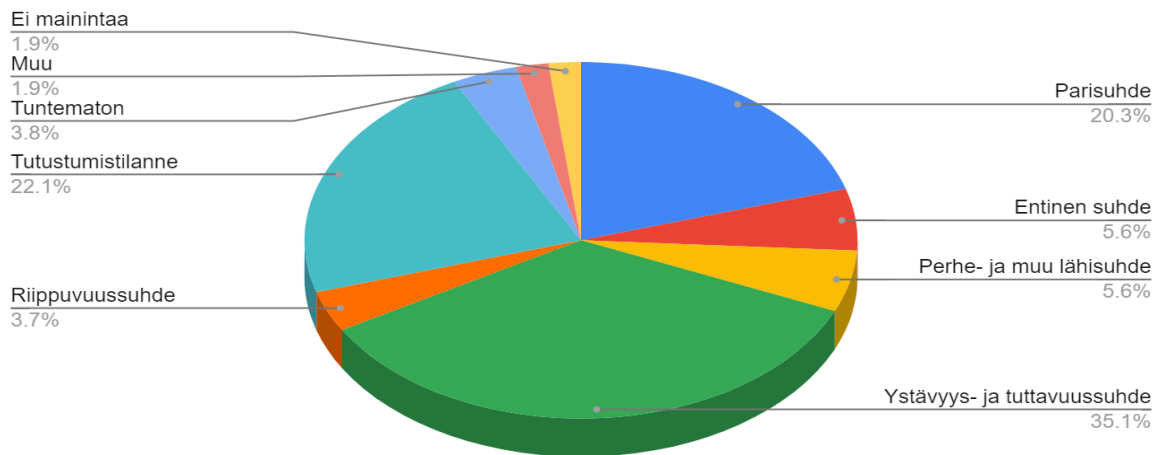
Kuvio 23. Tekopaikka käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54).

7.5. Uhrin ja vastaajan välinen suhde

Syytteen hylkäävissä tuomioissa valtaosassa tapauksista rikoksen osapuolet tunsivat toisensa hyvin. Kuviosta 24 käy ilmi, että uhrille entuudestaan tuntemattoman miehen tekemästä päällekkarkauksesta oli kyse alle neljässä prosentissa tapauksista. Uhrin ja vastaajan välisellä suhteella on ilmeisesti ollut oikeudenkäynnissä merkitystä, koska tieto löytyi lähes kaikista tuomioista. Vain alle kahdessa prosentissa tuomioita osapuolten välistä suhdetta ei ollut kuvattu niin tarkasti, että se olisi pystytty tallentamaan havaintomatriisiin. Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että osapuolten välinen suhde on yksi olennainen osa raiskaukseen liittyvien tapahtumien kontekstia, jonka perusteella tehdään myös arvioita siitä, onko uhri ollut suostuvainen seksuaaliseen kanssakäymiseen. Pidämme suhteen esille tuomista hyvänä asiana, ja se voi auttaa tunnistamaan vastaajan ja uhrin välillä vallitsevia valta-asetelmia.

Käräjäoikeusaineistossa esiintyneet suhdetyypit voitiin jakaa kahdeksaan pääryhmään: parisuhteet, entiset parisuhteet, perhe- ja muut lähisuhteet, ystävyys- ja tuttavuussuhteet, riippuvuussuhteet, tutustumistilanteet, muut suhteet ja tuntemattomat. Noin joka kolmannessa tapauksessa rikosten osapuolten välillä oli ystävyys- tai tuttavuussuhde (35,1 %). Nykyinen parisuhde oli kyseessä joka viidennessä tapauksessa (20,3 %). Entinen kumppani oli vastaajana lähes kuudessa prosentissa tapauksista (5,6 %). Laskettaessa nämä luvut yhteen voidaan todeta, että nykyinen tai entinen kumppani oli vastaajana noin joka neljännessä tapauksessa (25,9 %). Myös tutustumistilanteita oli useita, sillä niitä löytyi hieman yli joka viidennessä tuomiosta (22,1 %). Perhe- tai muita lähisuhteita oli alle kuudessa prosentissa tuomioita. Rikoksen uhri oli riippuvuussuhteessa vastaajasta lähes neljässä prosentissa tapauksista.

Parisuhteet viittaavat nykyisiin tai entisiin avio- tai avopuolisiin, mutta mukana ovat vastaavalla tavalla myös seurustelusuhteet. Perhe- ja muissa lähisuhteissa vastaajana oli esimerkiksi uhrin veli tai lanko. Ystävien tai tuttavien kohdalta löytyi mainintoja opiskelukavereista, ystäväistä ja työkavereista. Tutkijoiden tekemän luokittelun mukaan uhrin katsottiin olevan riippuvuussuhteessa vastaajasta esimerkiksi silloin, kun uhri oli oppilas ja vastaaja opettaja taikka uhri oli potilas ja vastaaja hoitaja.

Kuvio 24. Rikosten osapuolten välinen suhde käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54).

7.6. Uhrin haavoittuvuus

Käräjäoikeuksien syytteen hylkäävissä tuomioissa oli usein kyse haavoittuvassa tilassa tai asemassa olevista uhreista. Oikeudenkäynnin osapuolet eivät tavallisesti itse puhuneet haavoittuvuudesta, eikä sanaa käytetty tuomioiden perusteluissa. Haavoittuvuutta on tutkittu siten, että tutkijat ovat pyrkineet paikantamaan tutkimusaineistosta sellaisia tekijöitä, joiden he katsoivat liittyvän uhrin haavoittuvuuteen. Haavoittuvuuteen viittaavia seikkoja tuli esiin tuomioissa niin syyttäjien esittämissä rangaistusvaatimuksissa, uhrin esittämissä vaatimuksissa ja niiden perusteluissa kuin myös käräjäoikeuden antamien tuomioiden perusteluissa.

Haavoittuvuuden tarkastelu liittyy siihen, miten rikoslaista löytyvää avutonta tilaa on arvioitu käräjäoikeuksissa. Jos aineistossa esimerkiksi syyttäjä tai uhri nosti esille uhrin haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä, ne on tallennettu havaintomatriisiin. Oikeudenkäynnin aikana haavoittuvuuteen liittyvistä seikoista on voitu esittää erilaisia näkemyksiä, ja käräjäoikeus on lopulta

voinut tulkita haavoittuvuuteen liittyviä tekijöitä eri tavalla kuin syyttäjä. Aineistoon perehdyttäessä kävi ilmi, että tuomioistuin ei aina ottanut erikseen kantaa haavoittuvuutta ilmentäviin seikkoihin tai siihen, miten ne ovat voineet vaikuttaa uhrin mahdolliseen suostumukseen tai pakottamiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen. Tutkimusaineisto ei siten antanut mahdollisuuksia siihen, että jokaisen yksittäisen haavoittuvuutta ilmentävän tekijän menestymistä oikeudenkäynnin aikana olisi tarkasteltu erikseen. Vain hyvin harvoissa tapauksissa tuomio oli kirjoitettu sillä tarkkuudella, että tästä seikasta olisi ollut saatavilla tietoa. Käräjäoikeus saattoi sen sijaan yleisellä tasolla todeta, että uhri ei ollut rikoslain edellyttämällä tavalla avuttomassa tilassa tai että siitä ei esitetty riittävää näyttöä. Näiden perusteluiden esiintymistä tarkastellaan jäljempänä.

Käräjäoikeuksista kerätty tutkimusaineisto muodostui vain syytteen hylkäävistä tuomioista. Tästä syystä haavoittuvuudesta kertovia seikkoja, edes silloin kun niitä oli useita, ei pidetty tässä aineistossa osoituksena rikoslain tarkoittamalla tavalla avuttomuudesta ja puolustuskyvyttömyydestä. On mahdollista, että jos tutkimusaineistoon sisältyisi syyksi lukevia tuomioita, oikeuskäytäntö osoittautuisi epäyhtenäiseksi. Tällöin havaintona saattaisi olla, että ainakin joissakin vastaavissa tapauksissa tuomioistuin on arvioinut haavoittuvuutta toisella tavalla kuin tässä tutkimuksessa tutkituissa tapauksissa.

Käräjäoikeusaineistosta pyrittiin paikantamaan haavoittuvuutta siten, että yhdessä tapauksessa voi ilmetä useita erilaisia uhrin haavoittuvasta tilasta tai asemasta kertovia tekijöitä. Haavoittuvalla *tilalla* viitataan tapauksen olosuhteisiin liittyneisiin piirteisiin, kuten päihteiden käyttöön, uhrin nukkumiseen tai pelkotilaan. Haavoittuva *asema* kiinnittyy puolestaan uhriin liittyviin ominaisuuksiin, kuten nuoreen ikään, sairauteen, vammaisuuteen tai maahanmuuttajataustaan. Käräjäoikeusaineistosta oli löydettävissä selvästi useammin haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä kuin poliisin tai syyttäjien tekemistä päätöksistä.

Kuviosta 25 käy ilmi, että uhrin nuoresta iästä (<18 v) kerrottiin melkein joka kolmannessa tapauksessa (29,6 %). Uhrin sairaus nousi esille noin kuudessa (5,6 %), uhrin vammaisuus noin neljässä (3,7 %), maahanmuuttajatausta noin neljässä (3,7 %) ja rikosten osapuolten välinen riippuvuussuhde lähes kahdessa prosentissa (1,9 %) tapauksista. Nämä haavoittuvaa asemaa kuvaavat luvut ovat pitkälti samanlaisia kuin poliisin ja syyttäjien tekemissä päätöksissä.

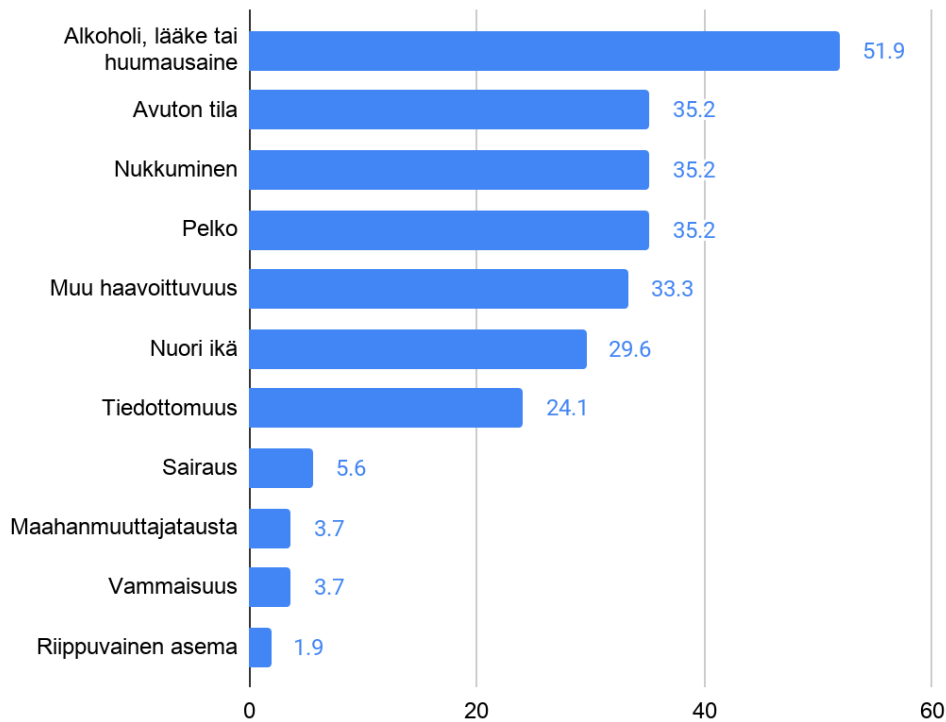
Puolet tapauksista oli sellaisia, joissa uhri kertoi olleensa alkoholin, huumausaineiden tai lääkkeiden vaikutuksen alainen (51,9 %). Tyypillisesti kyse oli alkoholista. Käräjäoikeusaineistossa saatettiin kuvata molempien osapuolten alkoholin käyttöä. Sekä vastaajan että uhrin kerrottiin olleen alkoholin vaikutuksen alaisina noin joka kolmannessa tapauksessa (31,5 %). Pelkästään uhrin alkoholin käytöstä kerrottiin noin 17 prosentissa tapauksista, kun sen sijaan vain epäillyn mainittiin käyttäneen alkoholia hieman alle kymmenessä prosentissa tapauksista (9,3 %). (Ks. myös luvussa 8 taulukko 15.)

Monissa tapauksissa uhri kertoi olleensa nukkumassa, kun hän oli herännyt sukupuoliyhteyteen tai epäillyt herättyään joutuneensa seksuaalisen väkivallan kohteeksi (35,2 %). Uhri kertoi olleensa tiedottomassa tilassa, kuten sammuneena runsaan alkoholin käytön takia, lähes joka neljännessä tapauksessa (24,1 %).

Uhrin pelko tuli ilmi yli kolmasosassa tapauksista (35,2 %). Uhrin pelko esiintyi aineistossa usein niin, että uhri ilmoitti pelänneensä vastaajaa raiskaustilanteessa. Uhrin pelko liittyi moniin asioihin. Hän oli esimerkiksi kahdestaan vastaajan kotona, eikä ulkopuolista apua ollut saatavilla. Hänen mahdollisuuttaan päästä pakoon oli rajoitettu esimerkiksi lukitsemalla ovi.

Osassa tapauksista oli kysymys parisuhteesta tai entisestä parisuhteesta, jossa nainen koki voimakasta pelkoa miehen aikaisemman väkivaltaisuuden takia. Rikoslain mukaan “[r]aiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen [...] pelkotilan [...] takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuolilyhteydessä hänen kanssaan”. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin tutkimusaineistoon sisällyneissä tapauksissa, että lain tarkoittama pelkotila ei ollut käsillä.

Käräjäoikeusaineistosta oli löydettävissä mainintoja myös muunlaisesta haavoittuvuudesta (33,3 % tuomioista). Tähän luokkaan sisältyy tapauksia, joista kävi ilmi, että vastaaja oli aikaisemmin ollut väkivaltainen uhria kohtaan, uhrin lapsi oli raiskaustilanteessa läsnä samassa huoneessa tai oikeudenkäynnin kohteena olleeseen raiskausrikokseen osallistui useampi mies. Lisäksi voi mainita tapaukset, joissa rikosten osapuolten välillä oli iso, yli kymmenen vuoden ikäero. Myös uhrin ja vastaajan välistä vallan epätasapainoa ilmentävät tapaukset tallennettiin tähän luokkaan. Vastaaja saattoi olla esimerkiksi uhrin isovelji.

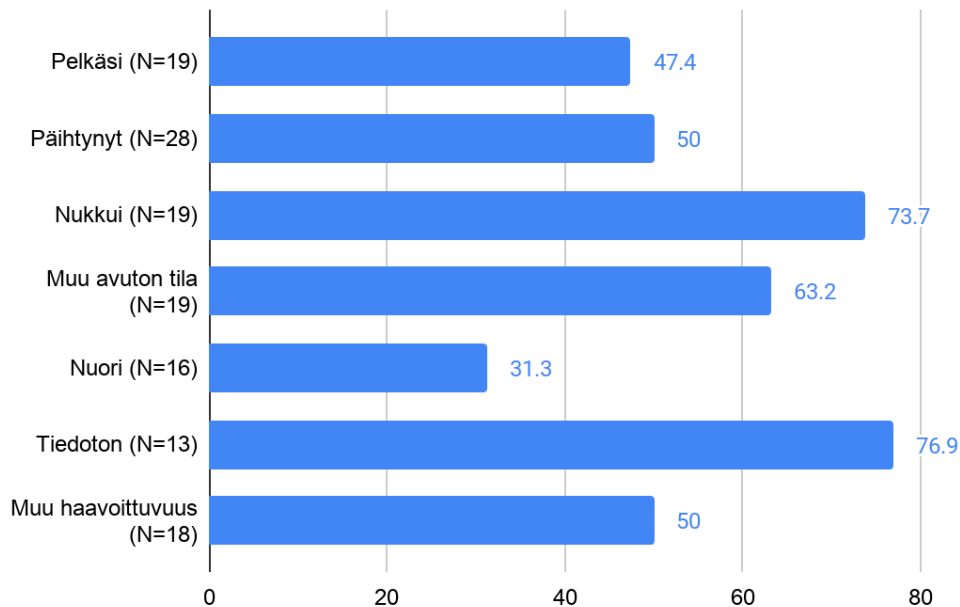
Kuvio 25. Uhrin haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

Huomattavan monessa tapauksessa esiintyi useampi kuin yksi haavoittuvuutta ilmentävä tekijä (68,5 % tapauksista). Tämä haavoittuvuuden kasaantumista kuvaava luku on korkeampi kuin poliisin ja syyttäjien päätöksissä. Selityksenä voi olla se, että käräjäoikeuteen asti edenneissä tapauksissa oli mukana enemmän haavoittuvassa tilassa tai asemassa olevia uhreja kuin niissä, joissa poliisi tai syyttäjä päättivät rikosprosessin. Tulos voi olla seurausta myös siitä, että uhrin haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä tunnistetaan ja kuvataan yksityiskohtaisemmin tuomioistuimeen asti edenneissä tapauksissa. Tästä huolimatta edes kumuloitunut haavoittuvuus ei ole tutkituissa tapauksissa johtanut syyksi lukevaan tuomioon. Vaikuttaa siltä, että käräjäoikeus on tulkinut rikoslain tunnusmerkistöjä varsin pidättyvästi. Uhrin ei ole katsottu olleen tarpeeksi

avuton tai puolustuskyvytön taikka siitä ei ole oikeudenkäynnin aikana onnistuttu esittämään riittävän vakuuttavaa näyttöä.

Kärjäoikeus ei aina ottanut kovin tarkasti kantaa siihen, miten se arvioi avutonta tilaa tai siitä esitettyä näyttöä, mutta tällaisiakin tuomioita löytyi. Sellaiset tapaukset, jossa uhri oli erityisen haavoittuvassa asemassa, arvioitiin usein RL 20:1.2 tai RL 20:5 nojalla. Esimerkiksi uhrin humalataila saatettiin ottaa erillisen arvioinnin kohteeksi ja kärjäoikeus lausui tuomionsa perusteluissa, ettei uhrin humalasta tekohetkellä ollut saatavilla näyttöä tai se ei riittänyt osoittamaan uhrin avutonta tilaa.

Seuraavaksi otetaan vielä uudelleen tarkasteluun haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä. Nyt niitä tarkastellaan yksitellen suhteessa siihen, miten usein kärjäoikeus lopulta totesi, että avuttomasta tilasta ei saatu näyttöä. Olemme valinneet tämän syytteen hylkäämistä koskevan perusteen, koska se liittyy kiinteästi haavoittuvuuteen. Tämä peruste oli myös kaikkein käytetyin syytteen hylkäämisen syy, ja se esiintyi lähes 43 prosentissa tuomioita (ks. myöhemmin kuvio 34).

Kuvio 26. Ei näyttöä uhrin avuttomasta tilasta sellaisissa tapauksissa, joissa oli haavoittuva uhri kärjäoikeusaineistossa (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa)²⁴⁷.

Kärjäoikeusaineistossa tuli usein esille haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä, jotka perustuivat niin syyteeseen kuin uhrin kertomukseen. Kuviossa 26 esitettyjen tietojen perusteella voi arvioida, että haavoittuvuutta ilmentävät tekijät eivät yleensä menestyneet, vaan raiskausrikoksesta nostettu syyte kaatui usein näytön puutteeseen. Esimerkkinä nostetaan seuraavaksi esille

²⁴⁷ Kuviossa on jätetty pois haavoittuvuutta ilmentävät muuttujat "sairas, vammautunut, maahanmuuttaja ja riippuvuussuhde" tapausmäärien pienuuden takia. Kuviossa 26 kaikki prosenttiluvut on laskettu seuraavalla tavalla: Koko aineistossa puhuttiin uhrin päihtymisestä 28 tapauksessa. Kun tarkastellaan vain näitä tapauksia (N=28), puolessa tapauksista (50,0 %) kärjäoikeus lopulta arvioi, että näyttöä avuttomasta tilasta ei ollut.

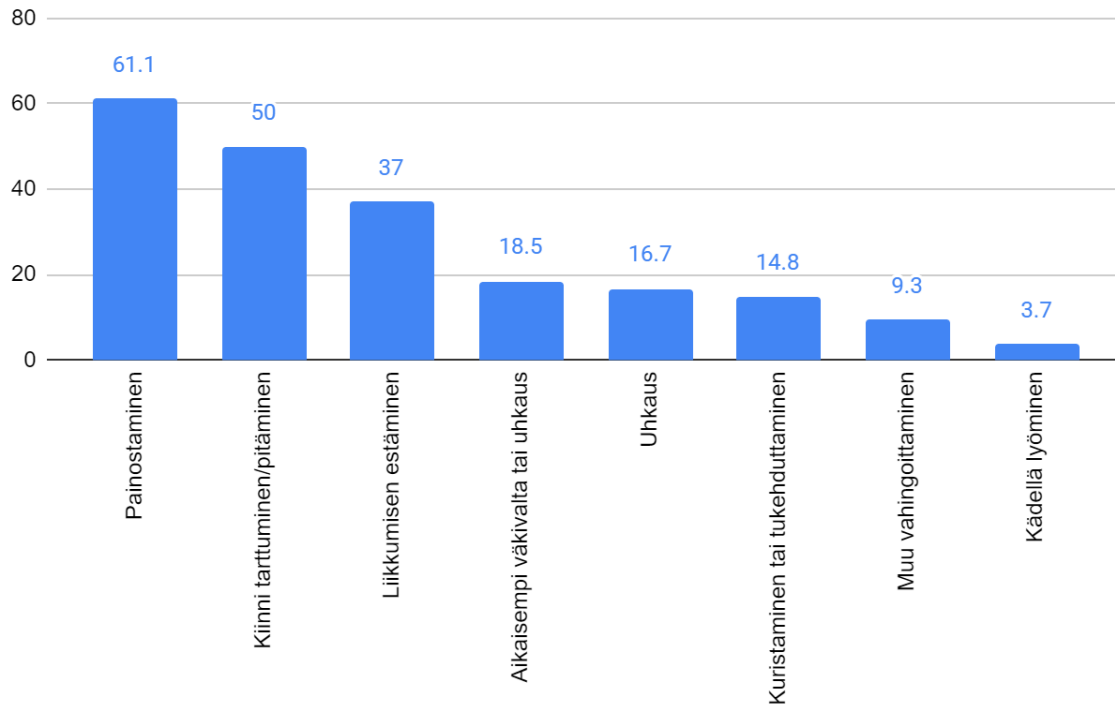
kärjäoikeusaineistosta kaikki ne 19 tapausta, joissa uhri kertoi nukkuneensa. Koska tutkimusaineisto kerättiin vain syytteen hylkäävistä tuomioista, kaikissa näissä nukkumista koskevissa tapauksissa syyte raiskausrikoksesta hylättiin. Kun tarkastellaan vain näitä nukkumista koskevia tapauksia (N=19), kärjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen lähes 74 prosentissa tapauksista muun muassa sillä perusteella, että uhrin avuttomasta tilasta ei saatu riittävästi näyttöä. Syytteen hylkäämisen taustalla on voinut tämän perusteen lisäksi olla muitakin syitä (ks. jakso 7.12). Vastaavalla tavalla kuviosta 26 käy ilmi, että uhrin pelosta raiskaustilanteessa raportoitiin 19 tapauksessa. Lähes puolessa näistä tapauksista syyte kaatui muun muassa sillä perusteella, että kärjäoikeuden arvion mukaan näyttöä ei saatu uhrin avuttomasta tilasta (47,4 %).

Kärjäoikeusaineistosta käy ilmi, että haavoittuvuutta ilmentävistä eri perusteista ei ole usein pystytty esittämään muuta näyttöä kuin uhrin kertomus. Esimerkiksi nukkumista lienee yleensä vaikea todistaa ulkopuolisen näytön avulla. Myös pelkotila on sellainen uhrin toimintakykyä lamaannuttava tila, jota on jälkikäteen hyvin vaikea yrittää todistaa ulkopuolisen näytön avulla. Vastaavasti väite uhrin tiedottomuudesta perustui yleensä vain uhrin kertomukseen, eikä sekään menestynyt kärjäoikeudessa. Uhrin päihtymys nousi eri haavoittuvuutta ilmentävistä tekijöistä useimmiten esille, ja siitä pystyttiin toisinaan esittämään esimerkiksi verikokeeseen perustuva mittaustulos tai todistajien kertomus, mikä perustui heidän uhrista tekemiinsä havaintoihin. Uhrin mahdollisesta huumaamisesta ei sen sijaan löytynyt päihdetesteissä näyttöä. Näihin kysymyksiin palataan vielä tarkemmin tarkasteltaessa aineistossa esiintyneitä tyyppillisiä tapauksia luvussa 8.

7.7. Käytetty väkivalta tai sen uhka

Kärjäoikeuksista kerätyssä aineistossa oli usein käsitelty väkivaltaa tai sen uhkaa. Oikeudenkäynnissä eri osapuolten näkemykset vastaajan käyttämän väkivallan muodoista, sen voimakkuudesta tai aiheuttamista seurauksista kuitenkin vaihtelivat. Tietoja tallennettaessa on ensi sijassa tukeuduttu syytteen mukaiseen teonkuvaukseen. Kärjäoikeus on kuitenkin usein katsonut, että väkivallan käyttöä, sen syy-yhteyttä tai sen vaikutuksia ei pystytty oikeudenkäynnin aikana selvittämään syyksi lukevan tuomion edellyttämällä tavalla.

Kärjäoikeusaineistosta on pyritty tallentamaan tietoja väkivallasta erittelemällä ensi sijassa syytteessä kuvatulla tavalla väkivallan eri muotoja, kuten kiinnipitämistä, liikkumisen estämistä tai lyömistä. Kärjäoikeus ei ole tuomionsa perusteluissa ottanut tällä tarkkuudella kantaa siihen, mitä se on katsonut oikeudenkäynnin aikana toteennäytetyksi. Syytteiden hylkäämisen syitä tarkasteltaessa palataan vielä tähän kysymykseen.

Kuvio 27. Käytetty väkivalta tai sen uhka käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

Käräjäoikeuksista kerätyssä aineistossa kuvattiin enemmän väkivaltaa tai sen uhkaa kuin poliisin tai syyttäjän tekemissä päätöksissä. Tästä huolimatta tietoja tallennettaessa ei aina pystytty arvioimaan käytetyn väkivallan voimakkuutta. Esimerkiksi puhuttaessa ”kiinni pitämisestä” ei ole välttämättä pystytty selvittämään, oliko se tapahtunut väkivaltaisella tavalla vai ei.

Käräjäoikeusaineistossa oli usein kysymys henkisestä väkivallasta, jolloin uhrin mukaan vastaaja oli painostamalla tai uhkaamalla saanut hänet taipumaan sukupuoliyhteyteen. Vakavasta fyysisestä väkivallasta puhuttiin harvemmin. Vastaaja oli yleensä pystynyt toteuttamaan aikeensa turvautumalla lievempään väkivaltaan, kuten tarttumalla uhriin tai pitämällä häntä kiinni. Syytteen mukaan osassa tapauksia oli kuitenkin kyse vakavammasta väkivallasta, kuten kuristamisesta, tukehduttamisesta, sitomisesta tai lyömisestä. Kuviossa 27 kuvataan hieman tarkemmin näitä väkivallan eri muotoja.

Käräjäaineistosta löytyi eniten mainintoja painostamisesta, sillä hieman yli 60 prosentissa tapauksista vastaajan kerrottiin jollain tavalla painostaneen uhria sukupuoliyhteyteen. Uhrin kertomuksen mukaan hän oli saattanut ilmoittaa vastaajalle, että hän ei halua harrastaa seksiä. Uhrin kieltäytymisestä huolimatta vastaaja oli jatkanut ehdottelua tai suostuttelua. Vastaaja ei myöskään kiellosta tai vastustelusta huolimatta luopunut lähentelystä, vaan jatkoi uhrin ruumiilliseen koskemattomuuteen kajoamista. Vastaaja saattoi toimia hyvin päättäväisesti ja kärkeä uhria esimerkiksi riisuutumaan.

Puolessa tapauksista kerrottiin kiinni tartumisesta, ja lähes 40 prosentissa tapauksista vastaaja oli estänyt uhria liikkumasta. Kysymys oli monista erilaisista tavoista toteuttaa sukupuoliyhteys ja estää uhrin vastustelu. Syytteissä kuvattiin, miten vastaaja piti esimerkiksi uhria voimakkaasti käsistä tai lantiosta kiinni taikka istui hänen päälleen. Toisinaan vastaaja kiskoi uhria voimakkaasti hiuksista, nosti hänet ilmaan tai raahasi pitkin lattiaa. Kuristamisesta tai

tukehduttamisesta puhuttiin lähes 15 prosentissa tapauksista. Vastaaja oli esimerkiksi kuristanut käsillään uhria kaulasta tai laittanut tyynyn hänen päänsä päälle. Hieman alle kymmenessä prosentissa tapauksista kävi ilmi muunlainen uhrin vahingoittaminen, kuten esimerkiksi sitominen. Vastaajaa syytettiin lyömisestä noin neljässä prosentissa tapauksista, mutta yhdestäkään tapauksesta ei ollut mainintaa siitä, että vastaaja olisi käyttänyt asetta tai muuta astalaa.

Uhkaamista oli käytetty lähes 17 prosentissa tapauksista. Syytteiden mukaan vastaaja oli tyypillisesti murtautunut uhrin tahdon uhkaamalla käyttää fyysistä väkivaltaa uhria kohtaan.²⁴⁸ Lähes viidesosasta tapauksia löytyi mainintoja siitä, että osapuolten välillä oli esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa tai sen uhkaa (18,5 %). Tällöin oli yleensä kyse parisuhdeväkivallasta (70,0 %). Vastaaja oli käyttämällä fyysistä väkivaltaa, kuten lyömällä tai potkimalla pahoinpidellyt uhria, uhannut hänen läheisiään tai tuhonnut heidän yhteistä tai uhrin omaa omaisuutta. Aikaisempi väkivalta tuli usein esille uhrin kertomana, mutta joissakin tapauksissa vastaajaa syytettiin raiskausrikoksen lisäksi muista väkivaltarikoksista. Joissakin tapauksissa vastaaja oli jo aikaisemmin saanut tuomion/tuomioita tekemistään väkivaltarikoksista.

Parisuhteessa tapahtuneet raiskausrikokset erosivat muista myös siinä, että vastaaja oli käyttänyt raiskaustilanteessa enemmän fyysistä väkivaltaa kuin aineistossa keskimäärin (ks. luku 8 kuvio 34). Havaintoa voidaan tulkita siten, että seksuaalinen väkivalta on yksi parisuhteessa käytetyistä väkivallan muodoista.²⁴⁹ Myös niissä tapauksissa, jotka olivat edenneet tuomioistuimeen asti, väkivaltaa on voinut esiintyä parisuhteessa jo pidemmän aikaa ja se on voinut saada seksuaalisen väkivallan lisäksi muita vakavia muotoja. Tutkimissamme tapauksissa käräjäoikeus oli kuitenkin päättänyt hylätä raiskausrikoksesta nostetun syytteen. Vaikka syyte raiskauksesta hylättiin, mies oli osassa tapauksia tuomittu muista väkivaltarikoksista parisuhteessa käyttämänsä väkivallan takia. Kyse oli esimerkiksi vapaudenriistosta, pahoinpitelystä tai törkeästä pahoinpitelystä.²⁵⁰

Usein käräjäoikeus katsoi, ettei pakottamisesta²⁵¹ ollut näyttöä. Tässä tutkimuksessa väkivallan käyttöä, sillä uhkaamista ja muuta pakottamista on tallennettu aineistolähtöisesti ja tieto on yleensä perustunut syytteeeseen ja/tai uhrin kertomukseen. Käräjäoikeus on sen sijaan arvioinut pakottamista toisella tavalla. Käräjäoikeus on esimerkiksi saattanut uskoa vastaajan painostaneen uhria, mutta ei katsonut sen täyttävän rikoslaissa vaaditulla tavalla pakottamisen tunnusmerkistöä. Yleensä kyse oli käräjäoikeuden arvion mukaan riittämättömästä näytöstä. Käräjäoikeus tulikin noin 39 prosentissa tapauksista siihen lopputulokseen, että pakottamisesta ei esitetty riittävästi näyttöä (ks. kuvio 34).

Tuomioissa ei yleensä otettu kovin yksityiskohtaisesti kantaa tapauksessa esillä olleisiin eri väkivallan muotoihin, vaan käräjäoikeus totesi yleisemmällä tasolla, että väkivallasta tai muusta pakottamisesta ei esitetty riittävä näyttöä. Havaintomatriisin avulla pystyttiin kuitenkin tarkastelemaan hieman tarkemmin, miten käräjäoikeus lopulta arvioi väitteitä fyysisestä ja henkisestä väkivallasta. Tutkimusaineistosta tallennettiin yksityiskohtaisesti tietoa eri väkival-

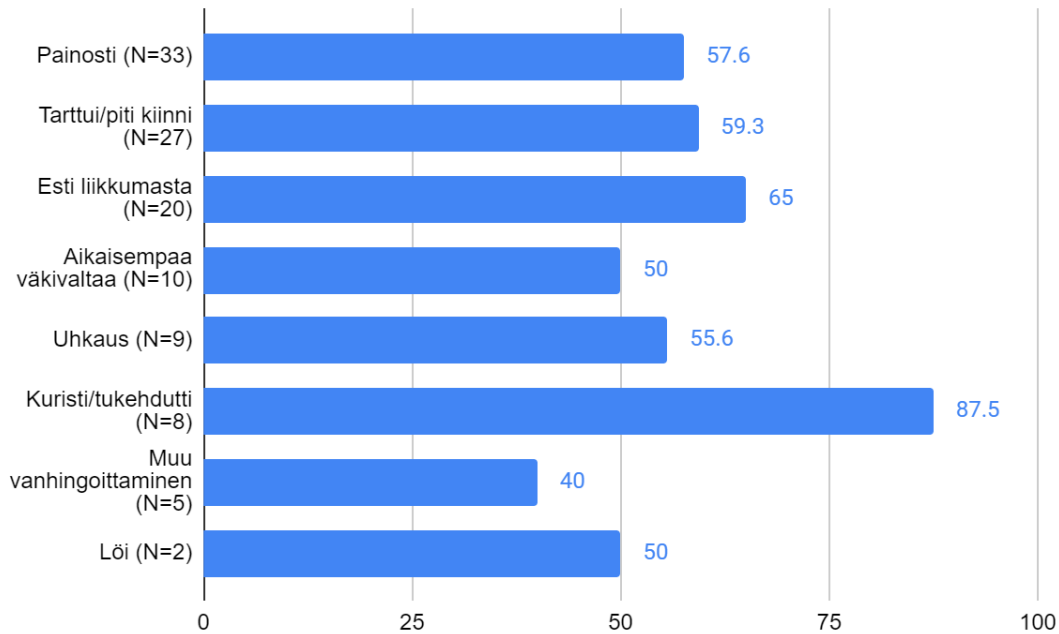
²⁴⁸ Ks. myös Utriainen 2010, esim. s. 185.

²⁴⁹ Ks. esim. Nyqvist 2008.

²⁵⁰ Ks. myös Kainulainen 2004, s. 89–90.

²⁵¹ Ks. RL 20:1.1, 20:1.3, 20:2 ja 20:4.

lan muodoista, ja ne otetaan uudelleen tarkastelun kohteeksi. Eri väkivallan muotoja tarkastellaan nyt yksitellen suhteessa siihen, miten usein käräjäoikeus lopulta totesi, että pakottamisesta ei saatu näyttöä. Olemme valinneet tämän syytteen hylkäämistä koskevan perusteen, koska sitä esiintyi aineistossa toiseksi eniten (ks. kuvio 34).

Kuvio 28. Ei näyttöä pakottamisesta sellaisissa tilanteissa, jossa syytteen ja uhrin kertomuksen mukaan väkivaltaa oli käytetty käräjäoikeusaineistossa (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa)²⁵².

Syytteen ja uhrin kertomuksen mukaan sukupuoliyhteys tapahtui vastoin uhrin tahtoa, kun tekijä esimerkiksi painosti tai uhkasi uhrin. Myös tekijän ja uhrin välillä ilmennyt aikaisempi väkivalta saattoi uhrin mukaan rajoittaa hänen toimintakykyään. Tällaiset tekijät ovat tyypillisesti sellaisia, että niistä on vaikea esittää ulkopuolista näyttöä, joten käräjäoikeuden arvio perustui pitkälti uhrin uskottavuuteen. Vastaavalla tavalla monet fyysisen väkivallan muodoista, kuten esimerkiksi kiinni tarttuminen, kiinnipitäminen tai liikkumisen estäminen ovat olleet suhteellisen lieviä. Kuvaus tekijän käyttämästä väkivallasta on voinut perustua pitkälti uhrin kertomukseen, eikä sitä ole ollut helppo jälkikäteen todistaa, koska käytetystä väkivallasta ei ole välttämättä aiheutunut fyysisiä vammoja.

Kuviossa 28 esitettyjen tietojen perusteella voi arvioida, että syytteen hylkäämiseen on vaikuttanut se, että monista uhrin kertomista väkivallan muodoista ei ole pystytty esittämään riittävästi näyttöä. Esimerkiksi koko käräjäoikeusaineistossa uhri on kertonut painostamisesta 33 tapauksessa. Kun tarkastellaan vain näitä painostamista koskevia tapauksia (N=33), käräjäoikeus on lähes 58 prosentissa tapauksista hylännyt syytteen muun muassa sillä perusteella, että pakottamisesta ei ole esitetty riittävästi näyttöä. Syytteen hylkäämiseen taustalla voi tämän

²⁵² Kuviossa 28 kaikki prosenttiluvut on laskettu seuraavalla tavalla: Koko aineistossa puhuttiin uhrin liikkumisen estämisestä 20 tapauksessa. Kun tarkastellaan vain näitä tapauksia (N=20), käräjäoikeus arvioi 65 % liikkumisen estämisestä koskevista tapauksista, että näyttöä pakottamisesta ei ollut. Syytteen hylkäämiseen on voinut tämän lisäksi vaikuttaa myös muu peruste (ks. kuvio 34).

lisäksi olla muitakin syitä. Käräjäoikeus on näytön puuttumisen lisäksi voinut arvioida tekijän käyttämää lievää väkivaltaa myös siten, että se ei täytä rikoslaissa määriteltyä tunnusmerkistöä (ks. kuvio 34). Tähän kysymykseen palataan luvussa 8.

Toisaalta on syytä jo tässä vaiheessa huomauttaa, että tämän tutkimuksen aineisto kuvaa vain syytteen hylkääviä tuomioita, eikä sen perusteella voi luotettavasti arvioida, millaista näyttöä tuomioistuimissa on yleensä vaadittu raiskauksen toteennäyttämiseksi. Esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemästä raiskaustuomioita koskevasta selvityksestä kävi ilmi, että käräjäoikeuskäytännöissä on fyysisen vamman puuttumisesta huolimatta annettu syyksi lukevia tuomioita. Selvityksessä tuotiin ilmi, että raiskauksissa käytetty väkivalta oli yleensä lievää ja syyksi lukevissa tuomioissa *jopa puolessa* oli kysymys tilanteesta, jossa uhrielle ei ollut aiheutunut fyysistä vammaa.²⁵³

7.8. Uhrin toiminta

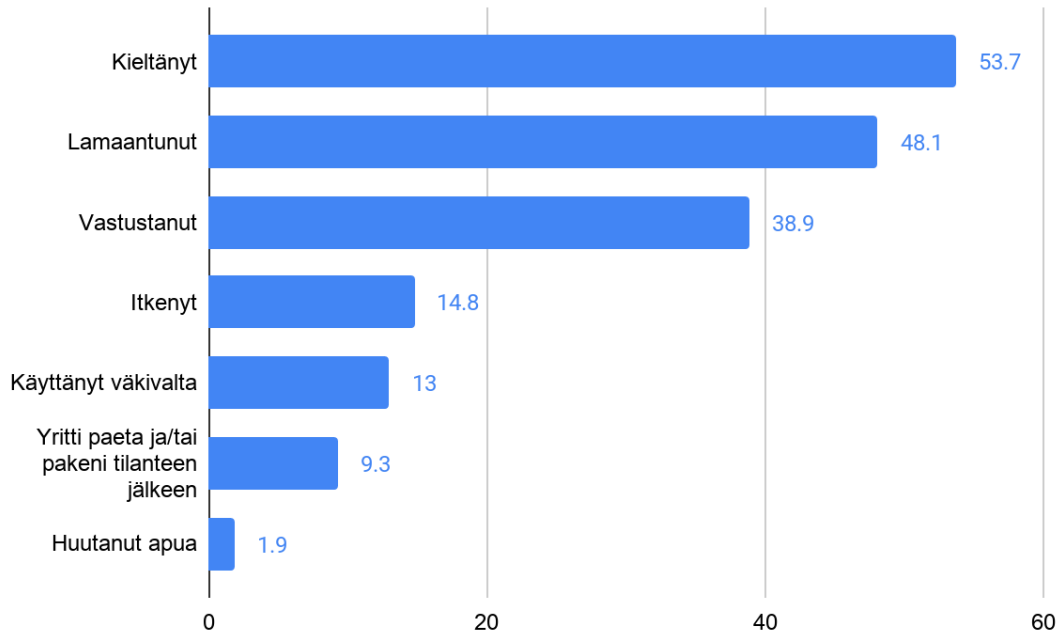
Käräjäoikeuksista kerätyssä aineistossa kuvattiin usein, miten uhri reagoi tekijän aikeisiin tai miten uhri toimi raiskaustilanteessa. Uhrin toiminta kertoo usein samalla suostumuksen puutteesta. Uhri oli oman kertomuksensa mukaan pystynyt monissa tapauksissa ilmaisemaan selkeästi suostumuksen puutteensa tai hän oli muulla tavalla pyrkinyt aktiivisesti estämään tai vastustamaan tekijän aikeita. Tästä huolimatta on syytä muistaa, että raiskauksen uhri voi myös lamaantua eikä aktiivisen vastustuksen puuttuminen välttämättä kerro siitä, että uhri olisi ollut suostuvainen sukupuoliyhteyteen. Vastaajan näkemys tapahtumienkulusta oli toisenlainen.

Uhrin toimintaa on pyritty kuvaamaan sillä tarkkuudella, kuin se oli mahdollista aineiston perusteella. Uhri esimerkiksi kielsi tekijää, itki tai käytti väkivaltaa puolustautuakseen. Nämä tiedot perustuivat yleensä syytteesen ja uhrin omaan kertomukseen. Käräjäoikeus ei ole sen sijaan ottanut samalla tarkkuudella kantaa uhrin toimintaan. Toisinaan käräjäoikeus saattoi todeta perusteluissaan, että uhri oli kyllä pelännyt vastaajaa, mutta teko ei täyttänyt rikoslain tunnusmerkistöä tai näyttö ei muusta syytä riittänyt.

Käräjäoikeusaineistosta löytyi runsaammin mainintoja uhrin tekemästä vastarinnasta ja kuvaukset olivat sisällöltään yksityiskohtaisempia kuin poliisin ja syyttäjän tekemissä päätöksissä. Kuviosta 29 käy ilmi, että yli puolessa tapauksista uhri kertoi kieltäytyneensä sukupuoliyhteydestä tai hän oli muulla tavalla kieltänyt tekijää toteuttamasta aikeitaan (53,7 %). Uhri kertoi vastustaneensa tai vastustelleensa tekijää fyysisesti lähes 40 prosentissa tapauksista. Uhri oli esimerkiksi työntänyt vastaajaa pois tai yrittänyt rimpuilla irti vastaajan otteesta. Uhrin kertoi käyttäneensä fyysistä väkivaltaa tekijää vastaan 13 prosentissa tapauksista, jolloin hän oli esimerkiksi lyönyt tai potkinut vastaajaa. Muutamassa prosentissa tapauksista uhri kertoi huutaneensa apua, minkä voi myös tulkita tarkoittavan suostumuksen puutetta. Käräjäaineistosta käy siten ilmi, että uhrin olivat varsin usein osoittaneet vastaajalle, että he eivät halunneet sukupuoliyhteyttä hänen kanssaan. Uhri kertoi yrittäneensä paeta tai paenneensa tilanteen jälkeen, esimerkiksi poistumalla asunnosta, lähes 10 prosentissa tapauksista.

²⁵³ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 59, 60–62.

Käräjäoikeusaineistossa kuvattiin, miten seksuaalinen väkivalta aiheutti uhrissa pelkoa ja lamaantumista. Lähes puolessa tapauksista kävi ilmi, että uhri oli lamaantunut (48,1 %). Uhri kertoi esimerkiksi lamaantuneensa kokemansa voimakkaan pelkotilan takia, jolloin hän oli pysytellyt täysin passiivisena. Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan ”lamaantumisesta” tai ”jäätymisestä”.²⁵⁴ Toisinaan uhrin kokemana pelko tai järkytys oli ollut havaittavissa ulospäin, sillä uhri kertoi esimerkiksi itkeneensä lähes 15 prosentissa tapauksista.

Kuvio 29. Uhrin toiminta raiskaustilanteessa käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

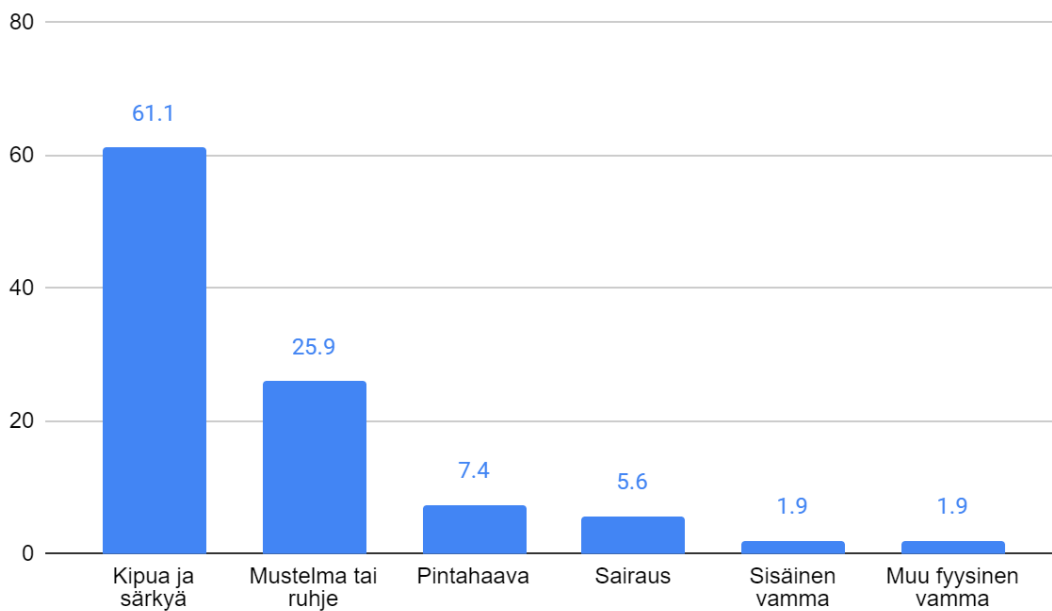
7.9. Raiskauksen aiheuttamat seuraukset uhrille

Käräjäoikeusaineistosta löytyi selvästi yksityiskohtaisempia kuvauksia seksuaalisen väkivallan aiheuttamista seurauksista uhrille kuin poliisin ja syyttäjien päätöksistä. Tämä voi johtua siitä, että uhrilla oli usein oikeudellinen avustaja käräjillä, minkä ansiosta seurauksista oli hankittu enemmän tietoa ja se myös esitettiin oikeudenkäynnissä. Tässä jaksossa esitetyt tiedot perustuvat pitkälti uhrin kertomukseen ja hänen avustajansa esittämään muuhun näyttöön oikeudenkäynnissä. Käräjäoikeus ei tuomiossaan yleensä ottanut samalla tarkkuudella kantaa siihen, miten se suhtautui näihin eri seurauksiin. Syytteen hylkäämisen syitä ja perusteluita tarkasteltaessa tulee myöhemmin esille, että käräjäoikeuden mukaan asianosaisten esittämä näyttö ei välttämättä riittänyt esimerkiksi siitä syystä, että oikeuden mielestä tarvittavaa syy-yhteyttä teon ja seurausten välillä ei osoitettu.

Käräjäoikeusaineistosta kävi ilmi, että lähes kaikissa tapauksissa uhri oli jollakin tavalla kärsinyt oikeudenkäynnin kohteena olleesta teosta (raiskausrikoksesta). Kuvioista 31 käy ilmi, että esimerkiksi uhrin kokemasta ahdistuksesta puhuttiin 87 prosentissa tapauksista. Seuraukset

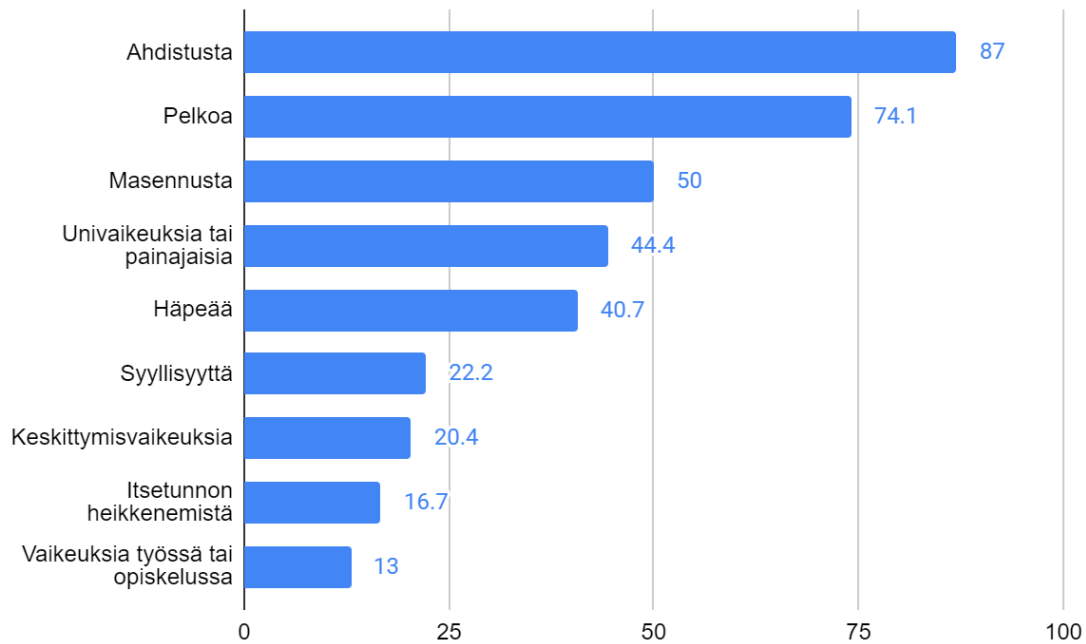
²⁵⁴ Ks. esim. Möller ym. 2017; Tirkkonen 2019 mainittuine lähteineen.

olivat fyysisiä, henkisiä, sosiaalisia tai taloudellisia. Useissa tapauksissa kerrottiin useista erilaisista seurauksista, joista osa saattoi olla pitkäaikaisia. Tutkimuksessa käytettiin kärjäoikeuksien tuomioita, eikä käytössä ollut kaikkea oikeudenkäynnin aikana esitettyä aineistoa, joka on ollut tuomarien ja lautamiesten käytettävissä. Siten on mahdollista, että kirjallisesti esitetyistä lääkärintuomioista, oikeudenkäynnissä kuulluista todistajien tai asiantuntijoiden lausunnoista tai uhrin suullisesta kertomuksesta olisi ollut mahdollista saada tarkempaa tietoa syytteen mukaisen rikoksen (raiskausrikoksen) aiheuttamista seurauksista. Toisaalta on myös mahdollista, että uhri ei ole nostanut kaikkia kokemiaan haittoja esille tai että niitä ei ole edes pyritty selvittämään perinpohjaisesti rikosprosessin aikana.

Kuvio 30. Uhrin saamat fyysiset vammat kärjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

Kuviossa 30 kuvataan uhrin saamia fyysisiä vammoja. Kärjäoikeusaineistosta löytyi maininta uhrille aiheutuneesta kivusta ja särystä yli 60 prosentista tapauksia. Uhri saattoi kuvata koheensa kipua eri puolella kehoaan. Kipu ja särky oli yleensä kestänyt muutamia päiviä, mutta se oli voinut jatkua pidempäänkin, jopa useiden kuukausien ajan. Noin joka neljännessä tapauksessa puhuttiin mustelmista tai ruhjeista (25,9 %). Esille nousi myös pintahaava (7,4 %), jokin sairaus (5,6 %), sisäinen vamma (1,9 %) tai muu fyysinen vamma (1,9 %).

Kuvio 31. Uhrin saamia henkisiä tai sosiaalisia seurauksia käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

Kuviossa 31 kuvataan uhrille aiheutuneita henkisiä ja sosiaalisia seurauksia, mitä tuli esille käräjäoikeusaineistosta. Seuraukset perustuvat syytteesen ja uhrin kertomukseen. Jopa yli 70 prosentista tapauksista puhuttiin tässä yhteydessä uhrin kokemasta pelosta (74,1 %), joka saattoi olla pitkäkestoista. Pelko vaikutti uhuriin esimerkiksi siten, että jatkuva pelon tunne vaikeutti ja rajoitti hänen elämäänsä. Raiskauksen seurauksena uhrin perusturvallisuuden tunne oli järkkynyt. Hänellä oli vaikeuksia luottaa ihmisiin ja uhri saattoi jatkuvasti olla varuillaan. Toisinaan uhri oli alkanut tuntea arkuutta sosiaalisissa tilanteissa, eristäytyä muista ihmisistä ja vetäytyä kotiin eikä hän halunnut enää liikkua yksin ulkona. Tukalaa oloa lisäsi joskus se, että uhria oli uhkailtu rikosilmoituksen tekemisen jälkeen tai raiskausrikoksesta syytetty henkilö ja tämän ystävät pitivät uhria jatkuvasti silmällä. Joistakin tapauksista kävi ilmi, että uhri oli joutunut muuttamaan toiselle paikkakunnalle, koska vastaaja tiesi hänen asuinpaikkansa.

Huomattavan monissa tapauksissa kerrottiin uhrin kokeneen ahdistusta raiskausrikoksen jälkeen (87,0 %). Traumaperäisestä stressihäiriöstä löytyi lukuisia mainintoja, samoin paniikkikohtauksista ja muista vastaavista vakavista oireista. Toisinaan uhri ilmoitti kärsineensä pitkään voimakkaista psykosomaattisista oireista, kuten jatkuvasta huonovointisuudesta, käsien tärinästä, vatsaoireista ja oksentelusta.

Noin 41 prosentissa tapauksista uhri kertoi raiskauksen aiheuttaneen häpeää. Se saattoi lisätä uhrin kokemaa pahanolon tunnetta ja vaikeuttaa tapahtuneesta puhumista. Toisinaan uhri syyllisti itseään tapahtuneesta (22,2 %). Käräjäoikeusaineiston mukaan puolet uhreista oli masentuneita tapahtuman jälkeen (50,0 %). Seksuaalisen väkivallan käsitteleminen tuntui kuormittavalta ja uhri oli usein itkuinen. Osalla oli itsetuhoisia ajatuksia ja joissakin tapauksissa uhri kertoi viillelleensä itseään. Uhri saattoi myös käyttäytyä holtittomasti ja käyttää runsaasti alkoholia, huumeita tai lääkkeitä ahdistuksen hillitsemiseksi.

Monet uhreista kertoivat kärsineensä univaikeuksista tai painajaisista (44,4 %). Osalla oli keskittymisvaikeuksia (20,4 %) tai hankaluuksia selviytyä työstä tai opinnoista. Joillekin oli

aiheutunut poissaoloja ansiotyöstä tai opinnoista (13,0 %). Myös opintojen keskeytymisestä raportoitiiin. Toiset kertoivat itsetunnon laskusta (16,7 %). Uhri oli saattanut joutua hakeutumaan hoidon piiriin fyysisten ja/tai henkisten vammojen takia. Uhrin tarvitsema hoito tai lääkitys oli toisinaan pitkäkestoista. Muutama kertoi käyttäneensä lääkitystä koko rikosprosessin ajan.

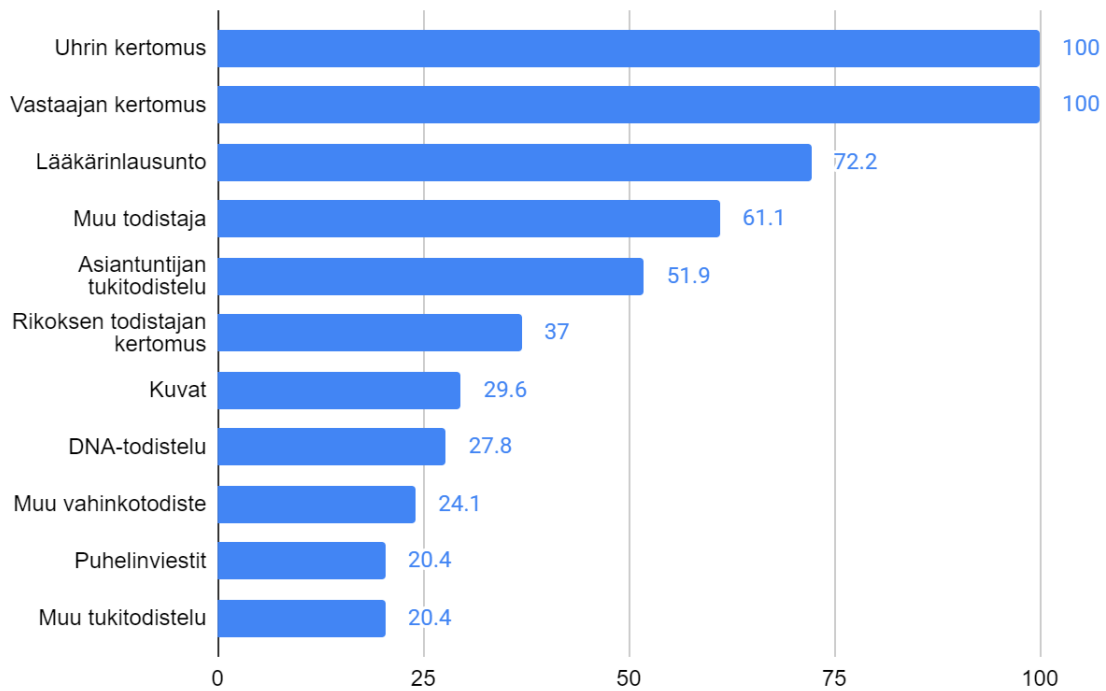
Seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen vaikutti uhrin läheisiin suhteisiin. Uhrilla saattoi olla vaikeuksia pari- ja perhesuhteissa, eikä voimavaroja tuntunut riittävän normaaliin läsnäoloon tai äitiyteen. Intiimi tai seksuaalinen kanssakäyminen tuntui vaikealta, eikä uhri välttämättä halunnut päästää edes läheisiä ihmisiä lähelleen.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen selvityksestä kävi ilmi, että psyykkisten haittojen puute ei ollut esteenä syyksi lukevalle tuomiolle. Lähes 40 prosentissa tuomioita ei ollut mainintaa psyykkisistä haitoista, kun taas noin 60 prosentista tuomioita se tuli esille.²⁵⁵

7.10. Todistelu

Kärjäoikeusaineistosta oli saatavilla melko paljon tietoa siitä, minkälaista näyttöä raiskausrikkoksista esitettiin. Kärjäoikeuteen asti edenneissä tapauksissa oli selvästi enemmän näyttöä tapauksen tosiseikoista kuin poliisin tai syyttäjien päätöksissä. Tämä voi kertoa siitä, että esitutkinnan aikana on kerätty enemmän todistusaineistoa tai että sitä on ollut mahdollista saada enemmän kuin niissä tapauksissa, joissa rikosprosessi on päättynyt ennen syytteen nostamista. Tämän lisäksi on otettava huomioon, että näyttökysymykset ovat keskeisessä asemassa oikeudenkäynnissä ja osapuolet esittävät niistä omia näkemyksiään, mikä rikastuttaa kärjäoikeuden käyttämää prosessuaalista aineistoa. Tuomioistuimen tehtävänä on ottaa todistusharkinnassaan kantaa rikosasiassa esitettyihin todisteisiin. Kärjäoikeusaineiston perusteella on pääteltävissä, että tuomarit ja lautamiehet pohtivat näyttöä huolellisesti. Näihin kysymyksiin oli otettu paremmin kantaa kuin poliisin ja syyttäjän päätöksissä.

²⁵⁵ Selvityksessä tehtiin seuraava luokittelu jakamalla syyksi lukeva tuomioaineisto kolmeen osaan: Ei mainintaa psyykkisestä haitasta 37,0 %, psyykkinen haitta ilman hoidon/tukitoimien tarvetta 25,2 %, psyykkinen haitta & hoidon/tukitoimien tarve 37,8 % (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 60–63).

Kuvio 32. Todistelua käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

Syyttäjän tehtävä on näyttää syyte toteen. Syyttäjä esittää tavallisesti syytteen tueksi henkilötodistelua. Kyse voi olla todistajien kuulemisesta, asianosaisten kuulemisesta todistelutarkoituksessa ja asiantuntijatodistelusta. Lisäksi on mahdollista käyttää asiakirjatodistelua, kuten esimerkiksi lääkärintodistuksia, oikeuslääketieteellisiä lausuntoja ja Keskusrikospoliisin lausuntoja rikosteknisestä tutkinnasta. Rikoksen uhri voi yhtyä syyttäjän esittämiin vaatimuksiin tai esittää niistä poikkeavia vaatimuksia ja vedota itsenäisesti seikkoihin, joihin syyttäjä ei ole vedonnut. Rikoksen uhri voi myös itsenäisesti esittää näyttöä.

Kuviosta 32 käy ilmi, että henkilötodistelu oli yleistä. Kaikissa tapauksissa oli kuultu sekä rikoksen uhria että vastaajaa. Syytteen hylkäämiseen johtaneissa tuomioissa oli usein kyse siitä, että raiskauksen uhrin ja vastaajan näkemys tapahtumienkulusta erosivat toisistaan. Tämä kävi ilmi myös tarkasteltaessa vastaajan kiistämistä. Hän saattoi kiistää sukupuoliyhteyden tapahtumisen tai myöntää sen, mutta väittää, että kaikki tapahtui sulassa sovussa. Vastaaja saattoi olla hyvin eri mieltä siitä, oliko hän käyttänyt väkivaltaa tai sen uhkaa tai pyrkinyt millään muullakaan tavalla pakottamaan tai painostamaan uhria sukupuoliyhteyteen. Lisäksi hän saattoi kiistää, että uhri olisi ollut millään tavalla avuttomassa tilassa. Vastaajan kertomusten sisältöön palataan luvussa 8.

Oikeudenkäynnissä kuultiin yli 60 prosentissa tapauksista todistajaa. Todistajia käytettiin sekä tukemaan raiskausrikoksen tapahtumista että vahvistamaan sen kiistämistä. Todistajina kuultiin uhrin tai vastaajan ystäviä tai perheenjäseniä, joille uhri tai vastaaja oli kertonut tapahtumista jälkikäteen. Oikeudenkäynnissä kuultiin todistajan myös esimerkiksi henkilöä, jonka ovikelloa uhri oli soittanut paettuun raiskaustilanteesta. Lähes 40 prosentissa tapauksista kyse oli tapahtuma-aikana läsnä olleesta todistajasta, joka oli saattanut itse nähdä, kuulla tai muulla tavalla havainnoida rikosta, sen olosuhteita tai osapuolten käyttäytymistä.

Syytteen tueksi esitettiin myös asiakirjanäyttöä. Yli 70 prosentissa tuomioita löytyi maininta uhrin lääkärinlausunnosta, joka koski uhrin fyysisiä ja/tai henkisiä vammoja. Tämä heittää kysymyksen, puuttuiko lähes kolmasosasta tapauksia lääkärinlausunto kokonaan vai eikö tuomioistuin vain ollut maininnut sitä erikseen. Lääkärinlausuntoa voi pitää niin tärkeänä todistusaineistona, että se pitäisi aina hankkia oikeudenkäyntiä varten.

Oikeudenkäynnissä käytettiin asiantuntijan antamaa kirjallista tai suullista kertomusta yli puolessa tapauksista (51,9 %). Asiantuntija oli usein psykiatri tai psykologi, jonka lausunto käsitteli uhrin psyykkisen tilanteen arviointia ja/tai uhrille seksuaalisesta väkivallasta aiheutuneita henkisiä seurauksia. Noin joka neljännessä tapauksesta löytyi muita vahinkotodisteita, kuten tositteita uhrin lääkärinkäynneistä tai kuitteja hänen hankkimistaan lääkkeistä (24,1 %).

Oikeudenkäynneissä käytettiin usein runsasta todistusaineistoa. Sen esittämisestä vastasi tyypillisesti syyttäjä, joka pyrki osoittamaan, että raiskausrikos oli tapahtunut. Todisteita esitettiin niin olosuhteista tekohetkellä kuin osapuolten käyttäytymisestä teon jälkeen. Näyttönä käytettiin kuvia esimerkiksi rikospaikasta tai uhrin saamista vammoista (29,6 %) taikka puhelimen kautta välitettyjä viestejä (20,4 %), joissa uhri ja vastaaja ja/tai kolmas henkilö kävivät keskustelua tapahtuneesta. Joka viidennessä tapauksessa oli esillä muuta todistusaineistoa (20,4 %), kuten esimerkiksi hätäkeskustallenteita, Omakanta-otteita uhrin asioimisesta terveydenhuollossa tai otteita esitutkintapöytäkirjoista, joiden tarkoituksena oli osoittaa, miten osapuolen kertomus oli muuttunut rikosprosessin aikana.

Sukupuoliyhteyttä koskevaa näyttöä esitettiin DNA-analyysien avulla. Tällainen todiste mainittiin alle kolmasosassa tapauksia (27,8 %). Käräjäoikeusaineistosta ei käynyt ilmi, miksi DNA-analyysi puuttui näin monesta tapauksesta. Oliko syynä se, että uhrille ei tehty oikeuslääketieteellistä tutkimusta tai että se ei ollut riittävän perusteellinen vai siitä, että analyysia ei ollut mahdollista tehdä. Viimeksi mainituista tapauksista olisi kysymys esimerkiksi silloin, kun siemennestettä ei löytynyt analyysia varten esimerkiksi siitä syystä, että mies ei saanut siemensyöksyä tai mies oli käyttänyt kondomia. Ripeys rikosilmoituksen tekemisessä lisäsi lääkärinlausunnon ja DNA-analyysin käyttöä. Jos *rikosilmoitus oli tehty kahden vuorokauden sisällä* raiskauksesta, lääkärinlausunto löytyi yli 90 prosentista tuomioita (90,9 %) ja DNA-analyysi yli puolesta tuomioita (53,3 %).

DNA-todistelun puuttuminen saattoi olla yksi tekijä, joka johti syytteen hylkäämiseen. Tällainen todistelu olisi ollut tarpeellista erityisesti niissä tapauksissa, joissa vastaaja kiisti sukupuoliyhteyden tapahtumisen. Seuraavaksi tarkastellaan koko tutkimusaineiston avulla sellaisia tapauksia, joissa poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus katsoi, että näyttöä sukupuoliyhteydestä tai muusta seksuaalisesta teosta ei ollut saatavilla.

Taulukko 14. DNA-todistelun osuus sellaisissa tapauksissa, jotka hylättiin sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon näytön puutteen perusteella (%).

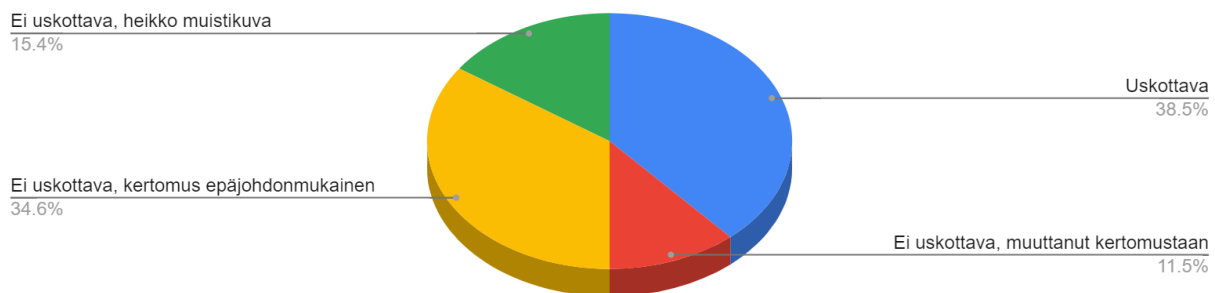
	Poliisi (N=17)	Syyttäjä (N=25)	Käräjäoikeus (N=16)
DNA-todistelu	29,4	48,0	18,8 %

Taulukossa 14 on tarkasteltu koko tutkimusaineistosta vain niitä tapauksia, joissa poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus perusteli tekemäänsä päätöstä sillä, että sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon tapahtumisesta ei ollut näyttöä. Osassa näitä päätöksiä oli käytettävissä DNA-analyysin tuloksia. Esimerkiksi syyttäjien päätöksissä viitattiin lähes puolessa tapauksista DNA-todisteluun syyttäjän arvioidessa, että näyttöä seksuaalisen teon tapahtumisesta ei ollut. Tällöin DNA-analyysi oli tulokseltaan negatiivinen, eli siinä ei löydetty jälkiä siittiöistä. Tällaisen negatiivisen tuloksen katsottiin tyypillisesti tukevan epäillyn tai vastaajan kertomusta. Vastaavaa päättelyketjua oli löydettävissä käräjäoikeuden antamista syytteen hylkäävistä tuomioista.²⁵⁶ Tätä tulkintaa voi kuitenkin pitää ongelmallisena, koska sukupuoliyhteyden tapahtumisesta huolimatta epäilty mies ei ole välttämättä saanut siemensyöksyä tai hän käytti kondomia.²⁵⁷

7.11. Uhrin uskottavuus, tuki ja vaatimusten esittäminen

Käräjäoikeusaineiston mukaan tuomioistuimien ei noin puolessa tapauksista arvioinut uhrin kertomuksen uskottavuutta erikseen (51,9 %). Kun se otti erikseen kantaa uhrin uskottavuuteen (48,1 %), kyse oli yleensä siitä, ettei uhria pidetty uskottavana. Kuviossa 33 tarkastellaan vain niitä tapauksia, joissa käräjäoikeus arvioi uhrin kertomuksen uskottavuutta (N=26). Lähes 40 prosentissa näitä tapauksia uhria pidettiin uskottavana (38,5 %). Suurimmassa osassa tapauksia lopputulos oli päinvastainen. Käräjäoikeuden mukaan uhrin uskottavuutta heikensi se, että uhrin kertomus oli epä johdonmukainen (34,6 %), hänen muistikuvansa tapahtumista oli heikko (15,4 %) tai uhri oli muuttanut kertomustaan (11,5 %).

Käräjäoikeus perusteli toisinaan tarkemmin sitä, miksi se ei pitänyt uhria luotettavana. Uhrin kertomusta pidettiin epäluotettavana, jos rikosilmoituksen tekemiseen oli kulunut pitkä aika, jos uhri oli päihtynyt teko hetkellä tai jos hän ei pystynyt riittävän tarkasti kertomaan, oliko hän pyytänyt vastaaja lopettamaan tai millä tavalla hän oli tämän pyynnön esittänyt.

Kuvio 33. Uhrin kertomuksen uskottavuuden arvioiminen käräjäoikeusaineistossa (%) (N=26).

²⁵⁶ Ks. myös Ylikulju 2017, s. 239.

²⁵⁷ Raiskauksen uhri ei välttämättä pysty antamaan näistä kysymyksistä yksityiskohtaista tietoa, ks. Kainulainen 2004, s. 65–68.

Toisin kuin poliisi- ja syyttäjääineistossa käräjäoikeusaineiston mukaan uhrilla oli tavallisesti oikeudellinen avustaja (94,4 %). Tuomioista ei sen sijaan käynyt ilmi, että uhrilla olisi yhdesäkään tapauksessa ollut tukihenkilö mukana käräjäoikeudessa. On tosin mahdollista, että tukihenkilön käyttöä ei ole kirjattu tuomioon, vaikka tukihenkilö olisikin ollut läsnä oikeudenkäynnissä. Muutamasta tuomiosta löytyi maininta edunvalvojasta.

Tutkimusaineistoa tarkasteltaessa on mahdollista todeta, että oikeudellisen avustajan käyttäminen on rikastuttanut oikeudenkäyntiaineistoa. Uhrin ääni tuli paremmin esille käräjäoikeusaineistossa kuin poliisien tai syyttäjien tekemissä päätöksissä. Myös raiskauksen aiheuttamista seurauksista oli enemmän tietoa. Käräjäaineistosta oli nähtävissä, että uhri oli ollut aktiivinen oikeudenkäynnissä. Uhri vaati lähes aina sekä rangaistusta että vahingonkorvausta (98,1 %). Vain muutamassa tuomiossa ei ollut mainintaa uhrin esittämistä vaatimuksista (1,9 %).

7.12. Miksi syyte on hylätty?

Seuraavaksi tarkastellaan minkälaiset tekijät vaikuttivat siihen, että käräjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen. Eri perusteiden esiintymistä tarkastellaan vastaavalla tavalla kuin poliisi- ja syyttäjäluvuissa. Usein syytteen hylkäämiseen johti useampi eri peruste.

Käräjäoikeuden antamista tuomioista kävi ilmi, että syytteiden hylkäämisen taustalla oli yleensä riittämätön näyttö. Riittämätön näyttö koski sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon tapahtumista, pakottamista tai avutonta tilaa. Kuviosta 34 selviää, että sukupuoliyhteyden tai seksuaalisen teon tapahtuminen jäi todistamatta noin kolmasosassa tuomioita (29,6 %). Tällöin suurimmassa osassa tapauksia oikeudenkäynnissä ei esitetty teknistä näyttöä, kuten DNA-todistelua. Edellä taulukosta 14 kävi ilmi, että mainituissa tapauksissa DNA-todistelua oli vain hieman alle joka viidennessä tuomiossa (18,8 %).

Käräjäoikeuden mukaan pakottamisesta ei saatu riittävää näyttöä hieman alle 40 prosentissa tuomioita (38,9 %).²⁵⁸ Tapauksissa ei pystytty osoittamaan fyysisen väkivallan käyttöä, koska näyttöä esimerkiksi uhrin saamista vammoista ei ollut. Joissakin tapauksissa pystyttiin todentamaan lieviä vammoja, kuten mustelmia, mutta käräjäoikeuden mukaan tämä ei riittänyt todisteeksi pakottamisesta.

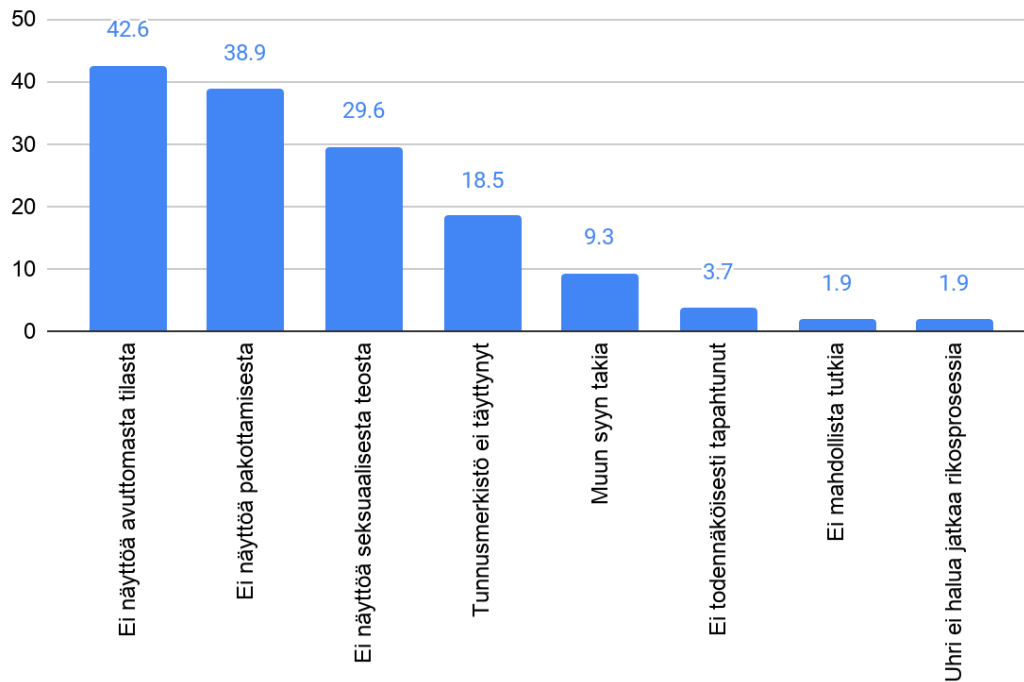
Avuton tila oli esillä yli 40 prosentissa tuomioita (42,6 %).²⁵⁹ Tekemämme haavoittuvuutta koskevan analyysin mukaan uhrin puolustautumiskyky oli useissa tapauksissa heikko. Näistä tapauksista oli myös löydettävissä enemmän näyttöä kuin poliisi- ja syyttäjääineistoissa, mutta tästä huolimatta käräjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen. Palaamme tähän kysymyseen tarkemmin luvussa 8.

Noin viidesosassa tuomiota käräjäoikeus pureutui raiskauksen tunnusmerkistökysymyksiin (18,5 %). Tässä yhteydessä tarkoitamme tapauksia, joissa käräjäoikeus keskittyi rikoslain tulkinnassa esimerkiksi tekijän tahallisuuteen tai uhrin suostumukseen. Myös näihin teemoihin palataan tarkemmin seuraavassa luvussa. Syytteen hylkäämiseen vaikutti paitsi tunnusmerkistökysymykset, tyypillisesti samalla myös riittämätön näyttö.

²⁵⁸ Ks. RL 20:1.1, 20:1.3, 20:2 ja 20:4.

²⁵⁹ Ks. RL 20:1.2, 20:2 ja 20:5.

Alle neljässä prosentissa tuomioita käräjäoikeus tuli harkinnassaan siihen lopputulemaan, että syytteen kohteena ollutta rikosta ei ollut todennäköisesti tapahtunut. Alle kahdessa prosentista tuomioita kävi ilmi, että uhri ei enää halunnut osallistua rikosprosessiin tai jatkaa sitä. Vastaavasti alle kahdessa prosentissa tapauksia syyte meni nurin, koska käräjäoikeuden mukaan sitä ei oltu selvitetty riittävän perusteellisesti esitutkinnan aikana. Muista syistä puhuttiin alle 10 prosentissa tuomioita. Kyse oli esimerkiksi siitä, että rikosilmoituksen tekemisestä oli kulunut niin pitkä aika, että käytettävissä ollutta todistusaineistoa ei enää voitu pitää luotettavana. Yhdessä tapauksessa raiskauksen tapahtumisesta ei ollut epäselvyyttä, mutta syytteen saaneen miehen ei uskottu syyllistyneen siihen.

Kuvio 34. Erilaisia perusteita syytteen hylkäämiselle käräjäoikeusaineistossa (%) (N=54) (sama tapaus voi esiintyä useassa eri muuttujassa).

8. Tyypillisiä tapauksia ja muita aineiston erityispiirteitä

8.1. Johdattelua

Tätä tutkimusta varten kerättiin sellaisia päätöksiä raiskausrikoksista (RL 20:1–5), jotka poliisi jätti tutkimatta, syyttäjä syyttämättä ja käräjäoikeus tuomitsematta. Rikosprosessin eri vaiheissa tehdyissä päätöksissä oli paljon samankaltaisia piirteitä. Tästä syystä niin poliisin, syyttäjän kuin käräjäoikeudenkin päätökset ilmensivät varsin samanlaisia ongelmia raiskausrikosten tulkinta- ja soveltamiskäytännöissä. Tässä luvussa tarkoituksena on pureutua eri toimijoiden tekemään oikeudelliseen harkintaan. Tutkimusaineistosta nostetaan esille sellaisia tyypillisiä tapauksia, joiden kohdalla raiskausrikoksia koskevien säännösten tulkinnassa ja soveltamisessa esiintyi toistuvasti kiperiä kysymyksiä. Analyysin osana tulemme myös esittämään, miten tapauksia olisi meidän mielestämme ollut mahdollista tulkita toisinkin.

Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että osassa tapauksia nykyinen lainsäädäntö ei ole ollut ongelmana, vaan pikemmin se, miten sitä on tulkittu. Toisaalta on muistettava, että kerätty aineisto muodostuu vain tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta jätetyistä ratkaisuksista. Tästä syystä tämän tutkimusaineiston perusteella *ei voi tehdä päätelmiä* siitä, miten raiskausrikoksia koskevaa lainsäädäntöä on *yleisesti sovellettu* poliisissa, syyttäjissä tai käräjäoikeuksissa. On mahdollista, että laajemmalla aineistolla soveltamiskäytännöistä löytyisi vastaavia tapauksia, joissa esitutkintaa on jatkettu, syyte on nostettu tai käräjäoikeudessa on annettu syyksi lukeva tuomio.

Tarkoituksena on tyypillisten tapausten avulla tuoda esille, millaisia ongelmakohtia ilmenee tulkittaessa ja sovellettaessa nykyisiä raiskausrikoksia koskevia säännöksiä. Hyvin monissa tapauksissa arvioitiin uhrin suostumusta eli sitä, oliko hän ollut suostuvainen sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon ja miten hän oli suostumuksen puutteensa ilmaisnut. Nykyinen rikoslaki näyttää jättävän muutamia harmaita alueita, joissa uhri ei ole suostunut, mutta lain mukaista väkivaltaa tai sen uhkaa ei ole käytetty, eikä uhri ole myöskään ollut tunnusmerkistön tarkoittamassa avuttomassa tilassa. Toisinaan poliisi, syyttäjä ja käräjäoikeus olivat tulkinneet lakia hyvin tiukasti. Esimerkiksi laissa edellytetty väkivallan kriteeri oli nostettu korkeammalle kuin tuomioistuinkäytännöissä yleensä. Myös rikoslaissa olevaa avutonta tilaa (RL 20:1.2) oli tulkittu hyvin ahtaasti.

Hyvin monissa aineiston tapauksissa oli kysymys myös siitä, minkälaista näyttöä tapauksesta oli hankittu tai miten sitä arvioitiin. Raiskausrikosten toteennäyttämässä joudutaan yleensä turvautumaan välilliseen näyttöön, koska välitöntä näyttöä on harvoin saatavilla.

Vaikka esimerkiksi käräjäoikeuden käytettävissä oli välillistä näyttöä, se ei kuitenkaan tutkimusaineistoon kuuluneissa tapauksissa riittänyt syyksi lukevaan tuomioon. Yksi tutkimustulos onkin, että syyksi lukevaan tuomioon vaadittava näyttökynnys on ollut korkealla.

Tarkastellessamme tyypillisiä tapauksia painopiste on laadullisessa analyysissa, jossa tapauskuvausten perusteella pyritään syventämään kuvaa rikosprosessin toimijoiden tekemistä päätöksistä. Tyypillisten tapausten avulla on tarkoitus näyttää, millaista poliisin, syyttäjien ja käräjätuomareiden oikeudellinen harkinta on ollut. Tämän lisäksi esitämme muutamia taulukoita, joihin olemme koonneet koko tutkimusaineistoa kuvaavia piirteitä.

Mikään tapaus ei sisällä sellaista tietoa, josta yksittäinen henkilö olisi tunnistettavissa. Tutkimusaineistosta on pyritty muodostamaan tyypillisiä tapauksia, joiden pohjana on yleensä käytetty useita aineistossa esiintyneitä tapauksia. Myöskään tutkimuseettisistä syistä ei olisi perusteltua tehdä analyysia käyttäen vain yhtä ja/tai ainutkertaista aineistossa esiintynyttä tapausta. Viranomaisten tekemien päätösten tietosisältö oli vaihteleva, mutta niistä löytyi myös kuvauksia rikoksen osapuolista, rikoksen piirteistä ja tapahtumaolosuhteista. Tyypitapauksista on poistettu, yhdistetty tai muutettu yksityiskohtia tunnistamisen välttämiseksi. Tutkimusaineistossa oli yhteensä 232 ratkaisua, ja tietynlaiset rikokseen, tapahtumaolosuhteisiin taikka oikeudelliseen tai näytön arvioimiseen liittyvät seikat toistuivat eri ratkaisuissa. Tyypillisten tapausten avulla pyritään tekemään analyysia yleisellä tasolla ja tuomaan ilmi, minkälaisia tunnusomaisia päättelyketjuja tutkimusaineistoon sisältyneissä tapauksissa esiintyi.

Seuraavaksi esiteltävissä tyypillisissä tapauksissa kaikki raiskausrikosten uhrit ovat naisia ja kaikki rikoksesta epäillyt miehiä. Käytämme naisesta A ja miehestä B-kirjainta. Jos rikoksesta epäiltyjä tekijöitä on useampi, mukaan tulee C-kirjain. Rikosten osapuolet ovat aikuisia (vähintään 18-vuotiaita), jos ei ilmoiteta toisin. Poliisin tekemään päätökseen viittaa (P), syyttäjän tekemään päätöksen (S) ja käräjäoikeuden antamaan syytteen hylkäävään tuomioon (T).

8.2. Suostumuksen puute: Lamaantumista, passiivisuutta ja kieltelyä

(P1) A oli 15–17-vuotias tyttö, joka asui vanhempiansa kanssa. Hän oli käynyt muutamilla treffeillä parikymppisen B:n kanssa. A oli sanonut B:lle useaan otteeseen, että hän ei koe olevansa valmis harrastamaan seksiä. Tapahtumapäivänä A ja B tapasivat A:n kotona. He makasivat A:n sängyllä alasti, kun B yhtäkkiä nousi tytön päälle ja työnsi peniksensä hänen emättimeensä. A oli shokissa. B:n käytös loukkasi häntä, eikä hän uskaltanut vastustaa poikaystäväänsä. Suojaamaton sukupuoliyhdyntä kesti muutamia minuutteja. Yhdyntän jälkeen B kysyi, haittasiko, että hän teki noin, vaikka hän ei ollut saanut siihen lupaa. A ei vastannut kysymykseen.

A hakeutui myöhemmin lääkärille, jonka jälkeen tehtiin rikosilmoitus. Tyttöä poikaystävän käytös vaivasi, mutta hän tunsu samalla syyllisyyttä tapahtuneesta.

Poliisin mukaan A:ta ei pakotettu sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa tai sen uhkaa. Poliisin mielestä ratkaisevaa oli, että A ei kieltänyt B:tä tilanteessa eikä

A vastustellut sanoin tai teoin yhdyntään tapahtumista. Tästä syystä A:n aikaisemmin esittämät sanomiset siitä, että hän ei ole valmis seksuaaliseen kanssakäymiseen, eivät poliisin mukaan olleet merkityksellisiä. Poliisin arvion mukaan A ei myöskään ollut lain tarkoittamassa puolustuskyvyttömässä tilassa.

Poliisi lopetti esitutkinnan ei-rikosta koskevalla päätöksellä, koska rikoksen tunnusmerkistö ei täyttynyt.

(S6) Alaikäiset A ja B olivat seurustelusuhteessa. Tyttö oli hieman alle 15-vuotias ja poika häntä pari vuotta vanhempi. He olivat harrastaneet seksiä, joka oli alkanut yhteisymmärryksessä. Seksin aikana B piti A:n päästä kiinni epämiellyttävällä tavalla, kun A oli antanut hänelle suuseksiä. A ei kieltänyt B:tä millään tavalla, mutta ei myöskään päässyt tilanteesta pois. A:n mukaan B:n olisi tullut ymmärtää, että A ei halunnut jatkaa seksin harrastamista kyseisellä tavalla.

Syyttäjän tekemässä päätöksessä ei kerrottu, oliko B:tä kuulusteltu tai mitä hän oli kertonut.

Syyttäjän mukaan tapauksessa ei loukattu A:n seksuaalista itsemääräämisoikeutta, eikä osapuolten iässä, henkisessä tai ruumiillisessa kypsytydessä ollut suurta eroa. A ei kommunikoinut tahtoaan B:lle, eikä B ollut uhkaava, käyttänyt väkivaltaa tai painostanut A:ta. Syyttäjän mukaan nuoret olivat ”aloittaneet sukupuolielämän seurustelusuhteessaan liian aikaisin; ennen kuin on ehditty kunnolla tutustua ja rakentaa luottamus toiseen”.

Syyttäjä teki esitutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen.

Tutkimusaineistosta esille nostetuista kahdesta tyypillisestä tapauksesta käy ilmi, kuinka nykyistä lainsäädäntöä tulkitaan. Ensin kysytään, käyttikö tekijä väkivaltaa tai sen uhkaa uhrin tahdon murtamiseen. Toiseksi kysytään, oliko uhri rikoslain mukaisessa avuttomassa tilassa, jossa hän ei kyennyt puolustamaan itseään taikka muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Uhrin pysytellessä passiivisena nykyistä lainsäädäntöä tulkittiin usein siten, että se tarkoitti uhrin hyväksyneen sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon. Avutonta tilaa on useissa tutkimusaineistoon kuuluneissa tapauksissa tulkittu suppeasti, eikä sen soveltamiselle katsottu olevan perusteita.

Ensimmäisestä tapauksesta (P1) käy ilmi, miten avutonta tilaa arvioitaessa ei annettu merkitystä uhrin nuorelle iälle, osapuolten väliselle ikäerolle tai heidän välillään vallinneelle luottamukseen ja läheisyyteen perustuneelle seurustelusuhteelle. Vastaavissa tapauksissa, joissa uhri oli passiivinen, poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus usein korosti ratkaisunsa perusteluissa, että uhri ei ollut selkeästi ilmaissut, että hän ei halunnut sukupuoliyhteyttä. Esillä olevassa tapauksessa tekijä oli kuitenkin tietoinen siitä, että hänen nuori tyttöystävänsä ei vielä kokenut olevansa valmis seksuaaliseen kanssakäymiseen. Hän myös itse kyseli jälkikäteen tytön suhtautumista ”ilman lupaa” tapahtuneeseen yhdyntään.

Toisessa tapauksessa (S6) ratkaisun tekijänä oli syyttäjä, mutta tapaus ilmentää vastaavaa ajattelua kuin edellä. Tässä tapauksessa ei kuitenkaan ollut selvää, oliko epäilty tietoinen siitä, mitä hänen tyttöystävänsä ajatteli tai miten epämiellyttäväksi hän koki tilanteen. Uhrilta on

edellytetty tahdonilmaisua, mitä hän ei kyennyt antamaan. Myös tämän tapauskuvauksen perusteella vaikuttaa siltä, että uhrin passiivisuuden on tulkittu puhuvan suostumuksen puolesta. Jatkamme saman teeman parissa seuraavissa tapauksissa.

(P2) A:n ja B:n välinen suhde ei ilmene riittävän tarkasti aineistosta. Molemmat olivat aikuisia ja he tunsivat toisensa. B oli tulossa vierailulle ja A oli hakenut hänet autolla juna-asemalta. Heti A:n luokse päästyään B oli työntänyt A:n makuuhuoneeseen ja ollut sukupuoliyhteydessä tämän kanssa vastoin A:n tahtoa. A ei peloltaan pystynyt vastustelemaan eikä osoittanut B:lle nimenomaisesti, ettei halunnut yhdyntää. A:lla ei todettu jälkikäteen fyysisiä vammoja, jotka olisivat osoittaneet hänen vastustaneen B:tä.

Poliisin mukaan B ei uhkaillut väkivallalla eikä saattanut A:ta avuttomaan tilaan. Poliisin mielestä A:n passiivinen käyttäytyminen oli saattanut aiheuttaa B:lle käsityksen siitä, että A suhtautuisi myönteisesti seksin harrastamiseen. Poliisi ei sinänsä epäillyt, etteikö A olisi pelännyt tilanteessa, mutta piti vaikeana arvioida pelon oikeudellista merkitystä. Poliisin mukaan A:n ja B:n välillä vallitsi erilainen käsitys tapahtumasta ja vapaaehtoisuudesta.

Poliisi päätti esitutkinnan ei-rikos-perusteella, koska tekijän tahallisuus jäi täyttymättä. Rikosprosessin jatkaminen ja oikeudenkäynti olisi myös ollut raskas kokemus A:lle.

(P4) Alaikäinen (15–17-vuotias) tyttö A oli ollut viettämässä iltaa yhdessä kaveridensa kanssa. He olivat ajelleet autolla, jossa osa nuorista oli A:lle tuttuja. Mukana oli lisäksi A:lle entuudestaan tuntematon B, joka oli myös alaikäinen. Illanviettoon oli kuulunut alkoholia, ja A oli humaltunut. Kun A:n kaverit poistuivat paikalta, hän jäi kahdestaan B:n kanssa autoon. B oli riisunut itsensä, mitä A oli pelästynyt. B suoritti yhdynnän A:n kanssa, minkä aikana hän puristi ja puri A:ta kaulasta. Illan jälkeen A kertoi tapahtuneesta ystävälleen ja teki sen jälkeen rikosilmoituksen.

A:n mukaan B oli kysynyt, haluaako hän harrastaa seksiä, mutta A ei ollut vastannut kysymykseen mitään eikä vastustanut tekoa millään tavalla. A:n mukaan häntä ei pakotettu sukupuoliyhteyteen.

Poliisi totesi päätöksessään, että rikoksen uhrilta ei edellytetä erityisiä toimia teon estämiseksi, vaan riittävää on, että uhri selvästi osoittaa vastustavansa seksuaalista tekoa tai että uhri tekijän käyttämän väkivallan takia ei pysty toimimaan näin. Poliisin mukaan tapauksessa ei käytetty väkivaltaa, eikä uhri ollut sillä tavalla avuttomassa tilassa, etteikö hän olisi pystynyt ilmaisemaan tahtoaan.

Koska rikoksen tunnusmerkistö ei täyttynyt, poliisi teki ei-rikosta koskevan päätöksen.

Näissä kahdessa tapauksessa on kuvattu aineistosta löytyviä useita vastaavia tilanteita, joissa epäillyn yllättävä päällekkäisyys lamaannutti uhrin, minkä seurauksena uhri oli pysytellyt passiivisena sukupuoliyhteyden aikana. Ensimmäisessä tapauksessa poliisi tuntui uskovan, että uhri oli tuntenut pelkoa tilanteessa, mutta piti vaikeana arvioida sen oikeudellista merkitystä. Poliisin mielestä epäillyn oli kuitenkin vaikea tietää, mitä passiivinen uhri halusi. Myös toisessa tapauksessa nousee esille punninta uhrin suostumuksesta. Epäilty oli kysynyt nuoren tytön (A) suostumusta, mutta A ei vastannut. Miten hiljaisuutta pitäisi tulkita? Vaikuttaa siltä, että pelon aiheuttaman avuttoman tilan arvioimisen ja uhrin suostumuksen puutteen välille jää nykyisessä laissa ja siinä, miten sitä tulkitaan, harmaa alue.

Vastaavissa tutkimusaineistosta löytyvissä tapauksissa oli kyse niin alaikäisistä kuin täysikäisistäkin uhreista. Uhrin säikähtäessä tekijän kajoamista häneen uhri menetti pelon takia toimintakykynsä ja lamaantui. Poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus saattoi päätöksessään ensin todeta, että epäilty ei ollut käyttänyt väkivaltaa tai sen uhkaa eikä myöskään saattanut uhria avuttomaan tilaan. Uhrin kertomukseen siitä, että hän pelkäsi tai oli lamaantunut, ei välttämättä otettu mitään kantaa. Päätöksissä korostui usein tekijän tahallisuuden arviointi. Epäillyn on tämän ajattelun mukaisesti ollut vaikea tietää, mitä uhri halusi, jos tämä pysyi passiivisena, eikä ilmaissut tahtoaan. Vastustelun puuttumisen takia epäilty on päätöksentekijän mukaan voinut olla siinä käsityksessä, että nainen ei suhtautuisi kielteisesti seksin harrastamiseen. Tämä herättää kysymyksen siitä, millaista rikosoikeudellista velvollisuutta ihmisellä on tai minkälaista sen *pitäisi olla*, että hän varmistaisi, että toinen harrastaa seksuaalista toimintaa omasta tahdostaan.²⁶⁰

(P3) A vietti iltaa ravintolassa naisporukassa ja tapasi siellä hänelle ennestään tuntemattoman miehen B. He lähtivät yhdessä jatkoille A:n luokse. A oli päihtynyt. A meni B:n kanssa makuuhuoneeseen, jossa A:n muistikuvien mukaan B riisui hänet. Tämän jälkeen B otti A:n rinnoista kiinni niin kovaa, että se sattui. A kertoi poliisille sanoneensa miehelle monesti ”Lopeta!”, mutta ei ole varma, miten kieltosi mieheen. Mies suoritti tämän jälkeen anaaliyhdyntä, joka sattui A:ta kovasti. A huusi taas ”Lopeta!” mutta tästä huolimatta mies suoritti emätinyhdyntä. A ei muista kaikkia yksityiskohtia eikä pysty sanomaan varmasti, lopettiko mies anaaliyhdyntä A:n kieltäessä. A oli jossain vaiheessa nukahtanut, ja aamulla mies oli poissa. A:n peräaukko, emätin ja alavatsa olivat todella kipeitä, mutta hänellä ei ollut muita vammoja. A soitti poliisille.

Poliisin mukaan A:n kertomuksen perusteella ei ollut syytä epäillä rikosta. Poliisi arvioi tapausta siten, että väkivallan käyttämisestä tai sillä uhkaamisesta ei näyttänyt esiintyneen. A:n muistikuvat olivat heikot eikä hän osannut sanoa, oliko mies lopettanut anaaliyhdyntä A:n kieltäessä.

Rikoksen tunnusmerkistö ei täyttynyt ja poliisi teki ei-rikosta koskevan päätöksen.

²⁶⁰ Ks. myös Leskinen 2020, s. 391–395.

Tutkimusaineistossa oli useita tapauksia, joissa nainen oli passiivisuuden sijasta aktiivisesti pyrkinyt kieltämään tai vastustamaan miehen aikeita ja tuonut ilmi, että hän ei ollut suostuvainen sukupuoliyhteyteen. Tässä tapauskuvauksessa (P3) ei ollut täyttä selvyyttä siitä, oliko seksi aloitettu yhteisymmärryksessä, mutta miehen otteiden takia nainen muutti myöhemmin mieltänsä ja kielsi miestä jatkamasta. Nainen oli kuitenkin epävarma siitä, miten hänen kieltonsa vaikutti mieheen, mistä syystä tapahtumainkulku jäi epäselväksi. Tutkimusaineistosta löytyi useita sellaisiakin tapauksia, joissa osapuolten kerrottiin aloittaneen seksuaalinen kanssakäyminen yhdessä, mutta mies halusi tehdä sellaisia tekoja tai sellaisilla otteilla, mihin nainen ei halunnut suostua.

8.3. Uhrin humalatila

(S2) A ja B viettivät iltaa yhdessä ja käyttivät alkoholia. He päätyivät B:n asunnolle. A oli voimakkaassa humalatilassa ja alkoi voida pahoin. A ja B olivat tämän jälkeen sukupuoliyhteydessä. A kertoi myöhemmin poliisille, että hän ei muista, oliko yhdyntä tapahtunut väkisin, koska hänellä oli hämärä muistikuva illasta ja yöstä. A kertoi osapuolten välisten aiempien tapahtumien vuoksi pelänneensä B:tä. A kävi lääkärissä ja teki rikosilmoituksen seuraavana päivänä.

B:n kertomuksen mukaan sukupuoliyhteys tapahtui yhteisymmärryksessä.

Lääkärinlausunnosta kävi ilmi A:n kertomus siitä, että hän oli sanonut myös lääkärille olleensa humalassa ja yhdynnässä tutun henkilön kanssa ilman suostumusta. A:n rinnasta löytyi mustelma. Gynekologisessa tutkimuksessa ei todettu fyysisiä löydöksiä, jotka objektiivisesti viittaisivat seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai kumoaisivat sitä koskevan epäilyn.

Syyttäjän mukaan A ei pystynyt varmasti sanomaan esitutkinnassa, oliko yhdyntä tapahtunut ilman hänen suostumustaan, koska hän ei muistanut tapahtumia selvästi. A oli sanonut pelkäävänsä B:tä, mutta syyttäjä piti tätä väitettä epäuskottavana, koska A oli lähtenyt B:n luokse. Syyttäjän mukaan esitutkinnassa ei saatu näyttöä siitä, että B olisi väkivaltaa käyttäen tai sen uhalla pakottanut A:n sukupuoliyhteyteen.

Syyttäjä teki syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen.

Tässä tapauksessa (S2) osapuolten kertomus tapahtumista oli erilainen. Syyttäjä arvioi tapausta käytetyn väkivallan tai sen uhan näkökulmasta, eikä niinkään pohtinut avuttoman tilan käsillä oloa esimerkiksi uhrin voimakkaan humalatilan takia. Syyttäjä ei pitänyt uhrin kertomusta siitä, että hän pelkäsi vastaajaa, uskottavana. Syytteen nostamisen saattoi tehdä vaikeaksi myös se, että uhri ei muistanut tarkasti kaikkia yön tapahtumia, eikä pystynyt varmasti ottamaan kantaa siihen, oliko sukupuoliyhteys tapahtunut ilman hänen suostumustaan.

(S7) A ja B olivat alaikäisiä. B oli muutamaa vuotta A:ta vanhempi. He viettivät iltaa ystävien kanssa ja nauttivat illan aikana alkoholia. A oli vahvassa humalatilassa. A muisti juoneensa ja tämän jälkeen heränneensä alasti omassa oksennuksessaan siihen, että hänen puhelimensa soi eikä hän pystynyt puhumaan kunnolla. Hän oli yrittänyt pukeutua, mutta ei kyennyt siihen ilman B:n apua. A tunsikin kipua ja huomasi kuivunutta verta emättimen alueella. A oli myöhemmin tehnyt vanhempiensa kanssa rikosilmoituksen. A:lla ei ollut muistikuvia tapahtumasta, mutta hän kertoi kuulustelussa, että ei olisi halunnut harrastaa seksiä B:n kanssa sellaisessa tilassa.

B kertoi kuulustelussa, että he olivat sukupuoliyhteydessä yhteisymmärryksessä. A oli yhdynnän jälkeen alkanut voida pahoin ja oksentanut sängylle ja lattialle. Todistajina kuultiin henkilöitä, jotka olivat nähneet A:ta tai B:tä joko ennen tapahtumaa tai sen jälkeen. Todistajien mielestä rikoksen molemmat osapuolet olivat humaltuneet, mutta he eivät osanneet tarkemmin ottaa kantaa humalatilasta vahvuuteen. Heidän mukaansa oli kuitenkin selvää, että A oli erittäin päihtynyt vielä tullessaan ulos makuuhuoneesta. Syyttäjän käytettävissä oli kaksi lääkärintuomiota, joissa käsiteltiin uhrin saamia fyysisiä ja henkisiä vammoja. Kyse oli parista mustelmasta sekä uhrin kokemasta masennuksesta ja ahdistuksesta.

Syyttäjän mielestä B oli kertonut tapahtumista yksityiskohtaisesti. B:n mukaan hän oli monta kertaa kysynyt A:lta, haluaako tämä harrastaa seksiä, johon tyttö oli vastannut myöntävästi. Se, että A ei muista sukupuoliyhteyttä, ei syyttäjän mielestä osoita, että A ei ole ymmärtänyt asiaa sen tapahtumahetkellä tai voinut pätevästi antaa suostumustaan siihen.

Syyttäjä päätti jättää syytteen nostamatta.

Syyttäjän tekemässä päätöksessä vaikuttaa korostuvan pätevästi suostumuksen antaminen eikä niinkään A:n avuttoman tilan näkökulma. Painoarvoa on annettu myös sille, että epäilty pystyi muodostamaan yksityiskohtaisen kertomuksen tapahtumista, kun taas uhrin muistikuvat olivat epäselvät. Tutkimusaineistossa oli useita vastaavia päätöksiä. Uhrin humalatilasta voi heikentää muistia ja uhrilla voi olla ylitsepääsemättömiä vaikeuksia kertoa jälkikäteen yksityiskohtaisesti tapahtumienkulusta. Tämä muodostaa oikeudellisessa harkinnassa pulmallisen tilanteen ja vaikeuttaa uhrin kertomuksen käyttökelpoisuutta näyttönä. Tällaisissa tapauksissa ei välttämättä ollut saatavissa ulkoisia todisteita. Jos tämän lisäksi epäilty pystyi esittämään varmemmin kertomuksensa tapahtumista, se johti yleensä rikosprosessin päättymiseen. Toisaalta varsinkin jos uhrin voimakkaasta humalatilasta olisi saatavissa näyttöä, voisi kuitenkin harkita tunnusmerkistön täyttymistä avuttoman tilan näkökulmasta.

Nostamme seuraavaksi esille koko tutkimusaineistoa koskevan taulukon alkoholista. Taulukko 15 perustuu siihen, miten päätöksissä oli kuvattu rikosten osapuolten alkoholin käyttöä. Näitä lukuja tarkasteltaessa on syytä muistaa, että päätöksentekijöillä on voinut olla käytettävissään enemmän tietoa kuin mitä he nostavat perusteluissaan esille. Esitutinnan aikana on

voitu huomattavasti useammin selvittää epäillyn alkoholin käyttöä, mutta sitä ei ole välttämättä mainittu poliisin, syyttäjän tai kärjäoikeuden kirjoittamissa päätöksissä.²⁶¹

Taulukosta 15 ilmenevien tietojen perusteella vaikuttaa siltä, että uhri oli useammin alkoholin vaikutuksen alainen kuin epäilty tai ainakin uhrin alkoholin käyttöä on kommentoitu päätöksissä epäiltyä useammin. Edellä on jo tuotu esille tapauksia, joissa uhri ei pystynyt humalatilansa takia kertomaan tapahtumista kovin tarkasti. Monissa tällaisissa tapauksissa epäilty tai vastaaja vaikutti sen sijaan muistavan tilanteen hyvin. Tämän seikan voisi katsoa osoittavan, että epäilty hallitsi tilannetta, toisin kuin avuttomassa tilassa ollut uhri, ja että heidän välillä vallitsi vallan ja toimintakyvyn epätasapaino, jota epäilty käytti hyväkseen.

Uhrin voimakas humaltila on voinut vaikuttaa hänen puolustautumiskykyynsä tai mahdollisuuksiin ilmaista suostumustaan seksuaalisen kanssakäymiseen. Humaltila voi heikentää myös muistia ja vaikeuttaa yksityiskohtaisen kertomuksen muodostamista tapahtumista.²⁶² Poliisin, syyttäjien ja kärjäoikeuksien päätösten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että uhrin humaltilaa ei ole arvioitu avuttoman tilan näkökulmasta, vaan se on pikemminkin yhtenä tekijänä edistänyt rikosprosessin päättymistä, koska uhrin kertomusta ei ole pidetty riittävänä tai uskottavana.

Taulukko 15. Rikoksen osapuolet ja alkoholinkäyttö (%).

Alkoholin vaikutuksen alaisena	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Kärjäoikeus (N=54)
Uhri	18,5	8,0	16,7
Epäilty/vastaaja	0	2,6	9,3
Molemmat	26,2	22,1	31,5

8.4. Nukkuva uhri puolustuskyvyttömänä

Vuonna 2011 toteutetussa rikoslain 20 luvun muutoksessa tarkoituksena oli vahvistaa puolustuskyvyttömässä tilassa olevien henkilöiden rikosoikeudellista suojaa. Hallituksen esityksessä nostettiin yhtenä esimerkkitapauksena esille sukupuoliyhteyden harjoittaminen nukkuvan henkilön kanssa, mikä uudistuksen jälkeen kuuluu raiskauksen tunnusmerkistöön.²⁶³ Hallituksen

²⁶¹ Tilastokeskuksen tiedoista käy ilmi, että vuonna 2018 poliisitalastoissa oli 790 raiskauksesta (RL 20:1–2) epäiltyä henkilöä. Heistä noin puolen kohdalla löytyi tieto päihtymyksestä (N=396). Tällöin 65 % oli alkoholin, 4 % huumausaineen ja 6 % molempien (alkoholin ja huumausaineen) vaikutuksen alaisena. 25 %:n kohdalla oli tieto ”Ei päihde”, mikä tarkoittanee, että henkilö ei ollut tekohetkellä päihtynyt. Tämän lisäksi on otettava huomioon, että tieto päihtymyksestä puuttuu kokonaan 394 epäillyltä.

²⁶² Ks. myös Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 63–65; Honkatukia 2001b, s. 21–24.

²⁶³ Ks. edellä luku 3; HE 283/2010 vp.

esityksen mukaan nukkuva henkilö on aina puolustuskyvytön, vaikka hän ei olisi samalla alkoholin tai huumausaineiden vaikutuksen alainen.²⁶⁴ Hallituksen esityksessä todettiin rikosentekijän tahallisuutta arvioitaessa, että säännöksessä ei edellytetä, että uhri nimenomaisesti vastustaisi sukupuoliyhteyttä.²⁶⁵

Tutkimusaineistossa useissa tapauksissa raiskauksen uhri oli nukkunut sukupuoliyhteyden tapahtuessa tai hän oli herännyt epäilyllä henkilön jo harjoittaessa sukupuoliyhteyttä hänen kanssaan. Olemme muodostaneet näistä tapauksista kolme tyyppitapausta.

(S4) A oli luvannut, että hänen miespuolinen tuttavansa B voisi yöpyä hänen luonaan. A oli jo ollut nukkumassa, kun B saapui majapaikkaansa. A:lla oli lievä kehitysvamma. A oli nukkumaan mennessään ollut alkoholin vaikutuksen alainen. A ei muistanut tarkasti yön tapahtumia. A havaitsi kuitenkin aamulla spermaa jaloissaan.

B oli sanonut A:lle ja myöhemmin poliisille, että he olivat olleet sukupuoliyhteydessä yhteisymmärryksessä ja että A oli ollut aloitteellinen. Tapauksessa oli kuultu todistajana A:n ystävää, jolle A oli kertonut epäilevänsä, että hän oli tullut raiskatuksi.

Syyttäjän mukaan asianosaisten kertomukset olivat ristiriidassa siltä osin, oliko A ollut hereillä seksin aikana. Syyttäjä oli kuitenkin sitä mieltä, että mies kertoi tapahtumasta naista yksityiskohtaisemmin ja että A oli vaikuttanut epävarmalta siitä, mitä oli tapahtunut.

Syyttäjä jätti syytteen nostamatta, koska ei pitänyt syyksi lukevaa tuomiota todennäköisenä.

(S3) A ja B olivat tavanneet saman vuorokauden aikana. A oli luvannut majoittaa B:n sillä ehdolla, että mitään muuta kuin nukkumista ei tule tapahtumaan. A kuitenkin heräsi siihen, että B suoritti takaapäin yhdynnän A:n emättimeen. A kertoi myöhemmin poliisille, että hänellä ei ollut unisena voimaa eikä kykyä puuttua tilanteeseen ja että hän ajatteli, että vastustelu johtaisi B:n käyttämään fyysistä väkivaltaa häntä vastaan. A pyysi, että B käyttäisi kondomia. B otti kondomin käyttöönsä ja sai siihen siemensyöksyn. Tämän jälkeen B poistui asunnosta.

Kuulusteltaessa B kertoi A:n olleen aloitteellinen ja yhdyntä oli tapahtunut yhteisymmärryksessä. A ei myöskään missään vaiheessa ollut kieltänyt B:tä.

Syyttäjän mukaan näyttö ei riittänyt syytteen nostamiseen, koska tapauksesta ei tehty oikeuslääketieteellistä tai rikosteknistä tutkimusta eikä tapaukseen liittynyt ulkopuolisia todistajia. Syyttäjän mukaan oikeuskäytännön perusteella ”asianomis-

²⁶⁴ HE 283/2010 vp, s. 11; samoin HE 216/2013 vp, s. 6.

²⁶⁵ HE 216/203 vp, s. 6.

tajan todentuntuinen ja vakuuttavakin kertomus tarvitsee virheettömyyden varmistamiseksi tuekseen riittävän määrän välillistä näyttöä esimerkiksi väitetyn rikoksen jälkeisistä tapahtumista ja seurauksista”. Syyttäjä teki syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen.

(T3) A ja B tapasivat ravintolassa ja lähtivät illan päätteeksi B:n asuntoon. Molemmat olivat alkoholin vaikutuksen alaisia. A:n kertomuksen mukaan hän sammui B:n sänkyyn ja heräsi, kun B oli kiskonut A:n alushousut alas ja tunkeutunut siittimellään hänen emättimeensä. A ei sokkitilansa takia reagoinut siihen, mitä tapahtui. Muutaman päivän kuluttua hän teki rikosilmoituksen ja hakeutui lääkärin vastaanotolle ja kertoi samalla pohtineensa, oliko hän tullut huumatuksi.

B kiisti syytteen. B:n kertomuksen mukaan hän ei edes ollut sukupuoliyhteydessä A:n kanssa.

Näyttönä oikeudenkäynnissä esitettiin osapuolten kertomusten lisäksi päihdetestin tuloksia, rikosteknisten tutkimusten tuloksia, useampi lääkärinlausunto ja valokuvia. Rikostutkinnassa oli selvitetty, että A:n veressä ei enää todettu alkoholia, huumaus- tai lääkeaineita eikä siten merkkejä tyrmäystipoista. A:n alusvaatteista löytyi siittiöitä, ja DNA-analyysin mukaan ne oli yhdistettävissä vastaajaan. Lääkärintarkastuksessa A:n kehosta oli löytynyt mustelma. A oli kärsinyt masennuksesta ja ahdistuksesta tapahtuneen jälkeen, mistä hän oli hankkinut lausunnon.

Käräjäoikeus totesi, että A ja B olivat olleet sukupuoliyhteydessä, vaikka B oli kiistänyt sen. Käräjäoikeus oli sitä mieltä, että B ei välttämättä muistanut yhdyntää humalatilansa vuoksi. Käräjäoikeus totesi, että mikään ei viitannut siihen, että A olisi viety B:n asunnolle väkisin. Tapauksessa ei käräjäoikeuden mielestä ollut näyttöä siitä, että B olisi tiennyt A:n olevan haluton yhdyntään tai avuttomassa tilassa. A:n verestä ei myöskään löytynyt näyttöä siitä, että hänet olisi huumattu. Käräjäoikeus oli sitä mieltä, että tapauksessa esitetty näyttö mustelmasta ja henkistä seurauksista ei riittänyt todistamaan, että B olisi syyllistynyt raiskaukseen. Näistä syistä käräjäoikeus päätti hylätä syytteen.

Edellä kuvatuille tapauksille oli yhteistä, että uhri on nukkunut sukupuoliyhteyden tapahtuessa tai hän on herännyt sen aikana. Tapahtumasta ei ole ollut muuta välitöntä näyttöä kuin uhrin kertomus, eikä sitä tukevaa näyttöä ole ollut tai se on ollut vähäistä. Keskeiseksi tekijäksi on noussut osapuolten kertomusten arviointi. Tyypillisesti uhrin mukaan sukupuoliyhteys tapahtui ilman hänen suostumustaan, mutta epäillyn mukaan seksiä oli harrastettu yhteisymmärryksessä ja naisen sanottiin toisinaan olleen jopa aloitteellinen.

Ensimmäisessä tapauksessa (S4) oli rikosten osapuolten kertomusten lisäksi käytettävissä myös uhrin ystävän lausunto, mutta syyttäjä ei ottanut siihen erikseen kantaa eikä ilmeisesti pitänyt sitä merkityksellisenä tai riittävänä. Tapauksessa nukkuvan uhrin haavoittuvuutta lisäsi se, että tämä nuorehko nainen oli lievästi kehitysvammainen. Tämä seikka ei kuitenkaan nousut oikeudellisessa harkinnassa esille.

Toisessa tapauksessa (S3) ei rikosten osapuolten kertomusten lisäksi ollut käytettävissä muuta näyttöä. Syyttäjä toi tämän seikan perusteluissaan esille pitäessään ongelmallisena, että

oikeuslääketieteellistä tai rikosteknistä tutkimusta ei ollut tehty eikä tapaukseen liittynyt myöskään todistajia. Syyttäjän siteerasi perusteluissaan korkeimman oikeuden ratkaisua (KKO:2013:96). Tämä ratkaisu vaikutti olevan hyvin syyttäjien tiedossa, koska siihen löytyi viittauksia useista muistakin päätöksistä. Sinänsä korkeimman oikeuden ratkaisussa otettiin enemminkin kantaa tuomitsemiskynnykseen kuin syytteen nostamista koskevaan kynnykseen.

Kolmas tapaus (T3) oli edennyt käräjäoikeuteen asti. Tässä tapauksessa kertomusten rinnalla pystyttiin esittämään muutakin näyttöä. Tapaus on kiinnostava, koska rikoksesta epäilty kiisti häntä vastaan nostetun syytteen sillä perusteella, että hän ei ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. DNA-tutkimus todisti kuitenkin toisin. Tästä huolimatta käräjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen. Käräjäoikeuden silmissä vastaajan kertomuksen näyttöarvoa ei vähentänyt se, että miehen väite pystyttiin osoittamaan DNA-analyysin avulla vääräksi.

Vaikuttaa siltä, että käräjäoikeus lähti etsimään tapauksesta väkivallan käytöstä tai muusta pakottamisesta kertovia seikkoja, kun se olisi voinut ennen kaikkea keskittyä arvioimaan tapausta uhrin avuttoman tilan näkökulmasta. Käräjäoikeus toi perusteluissaan esille, että uhria ei pakotettu menemään vastaajan asuntoon. Käsityksemme mukaan tällainen perustelu on kyseenlainen. Vaikka uhri saapuisi vastaajan kotiin vapaaehtoisesti, se ei vielä todista siitä, miten tapahtumat kehittyivät yön edetessä ja oliko uhri ilmaissut suostuvansa myös seksiin. Käräjäoikeus oletti sukupuoliyhteyden tapahtuneen yhteisymmärryksessä, vaikka kumpikaan osapuolista ei väittänyt niin.

Käräjäoikeus tarkasteli jossain määrin avuttoman tilan käsillä oloa sitä kautta, oliko uhri ollut huumaavien aineiden vaikutuksen alainen, mutta totesi että tyrmäystippon käyttöä ei löytynyt näyttöä. Sen sijaan sen seikan merkitystä, että uhri oli ollut nukkumassa, kun sukupuoliyhteys jo tapahtui, ei käsitelty. Tämä seikka olisi kuitenkin meidän mielestämme ollut keskeinen arvioitaessa avutonta tilaa.

8.5. Ristiriitaiset kertomukset

Tutkimusaineistossa oli usein käsillä tilanne, jossa rikoksen osapuolet esittivät erilaisen kertomuksen tapahtumienkulusta. Keskeinen ristiriita on vallinnut siitä, oliko uhri suostuvainen sukupuoliyhteyteen vai ei. Seuraavaksi nostamme esille kaksi tapausta, joissa ollaan tämän kysymyksen äärellä.

(P6) A oli ollut viettämässä iltaa ystäviensä kanssa, mutta aamulla hän oli herännyt itselleen tuntemattoman miehen (B) vierestä. A:lla ei ollut selkeitä muistikuvia edellisestä illasta, ja hän epäili saaneensa juomansa seassa tyrmäystippoja. Herättyään A epäili B:n olleen sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan ja poistui nopeasti asunnosta. Keskusteltuaan tapahtuneesta ystävänsä kanssa he soittivat yhdessä poliisille. B laittoi A:lle myöhemmin sosiaalisessa mediassa kaveripyynnön, mutta A ei hyväksynyt sitä.

A:lle tehdyssä päihdetutkimuksessa ei löydetty jälkiä huumaamisesta, mutta alkoholia kylläkin. A:sta otetuista näytteistä löydettiin DNA-analyysissa siittiöitä, jotka olivat yhdistettävissä epäiltyyn.

B oli kuulusteluissa kertonut tehneensä tuttavuutta A:n kanssa baarissa, minkä jälkeen he olivat yhdessä lähteneet B:n kotiin ja nauttineet siellä lisää alkoholia. Tämän jälkeen he olivat B:n mukaan harrastaneet seksiä ilman, että A olisi ilmaissut, ettei hän halunnut sitä. B kertoi vielä, että he olivat jutelleet sukupuoliyhteyden jälkeen. A oli antanut hänelle myös puhelinnumeronsa ja aamulla lähtiessään hahlanut B:ta.

Poliisin mukaan B:n kertomus oli loogisuudessaan uskottava, minkä puolesta puhui myös jälkikäteen lähetetty kaveripyyntö. Sen sijaan A oli ollut vahvasti päihtyneenä eikä sen takia muistanut edellisen illan ja yön tapahtumia. Poliisin mielestä tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että A olisi ollut lain tarkoittamassa avuttomassa tilassa tapahtumahetkellä. Koska A:n muistikuvat tapahtumasta olivat heikot, ei tästä syystä saatu täyttä selvyyttä siitä, tapahtuiko sukupuoliyhteys vastoin A:n tahtoa vai ei.

Poliisi päätyi siihen, että koska tunnusmerkistö ei täyttynyt, oli syytä tehdä ei-riikosta koskeva päätös.

(S1) A ja B olivat tavanneet muutamia kertoja ja harrastaneet seksiä yhteisymmärryksessä. Nyt oli kysymys tapahtumista, jotka alkoivat A:n tultua vierailemaan B:n luokse.

A oli kertomuksensa mukaan syömässä keittiössä, kun B tuli hänen luokseen ja alkoi kosketella A:ta. B kiskoi voimaa käyttäen A:n housut alas ja tunkeutui siittimellään A:n emättimeen. Tämän jälkeen B työnsi A:n lattialle, makasi hänen päällään ja työnsi uudelleen siittimensä A:n emättimeen naisen yrittäessä työntää miestä pois päältään.

B kertoi poliisille, että he olivat aina harrastaneet seksiä yhteisymmärryksessä, myös kyseisenä päivänä. A oli kertonut olevansa nymfomaani, eli kyltymätön seksin suhteen ja olevansa siihen aina valmis. B:n mukaan A oli tehnyt rikosilmoituksen mustasukkaisuutensa ja muiden mielenterveydellisten ongelmien takia.

Esitutkinnassa kuultiin todistajana B:n ystävää X, joka oli tullut B:n luokse tapahtumien jälkeen ja tavannut molemmat osapuolet. X:n mukaan A ei vaikuttanut silloin järkyttyneeltä.

Syyttäjän mukaan tapahtunut on esimerkki sana sanaa vastaan -tilanteesta. Syyttäjän mielestä B:n kertomus oli uskottava ja sitä tuki myös todistajan kertomus. A:n kertomus oli sen sijaan syyttäjän mielestä epäuskottava. A:n kertomuksen uskottavuutta heikensivät hänen itsensä esittämät lausumat suhtautumisestaan seksiin, A:n mielenterveydelliset ongelmat ja se, että hän piti mieheen yhteyttä vielä tapahtuman jälkeen. Syyttäjän mukaan A:n käyttäytyminen poikkesi erittäin paljon normaalista rikoksen uhrin käyttäytymisestä. Tästä syystä näyttöä ei ollut väkivallalla tai sen uhalla eikä myöskään vähäisellä pakottamisella toteutetusta raiskauksesta, eikä syytettä nostettu.

Ensimmäisessä tapauksessa (P6) poliisi arvioi rikoksen osapuolten esittämien kertomusten uskottavuutta ja toisessa tapauksessa arvion teki syyttäjä. Ensimmäisessä tapauksessa uhri epäili tulleen huumatuksi, mistä ei löytynyt verikokeessa näyttöä, alkoholin käytöstä kylläkin. Uhrin muistikuvat olivat hatarat, kun taas epäilty pystyi poliisin mukaan esittämään johdonmukaisen kertomuksen tapahtumista. Toisessa tapauksessa (S1) syyttäjällä vaikutti olevan käsitys siitä, miten seksuaalisen väkivallan uhrin toimitukset yleensä, eikä nyt käsillä olevan uhrin käytös vastannut sitä. Uhrin kertomuksen uskottavuutta heikensivät lisäksi uhuriin liitetyt seksuaaliset mieltymykset ja hänen (väitetyt) mielenterveydelliset ongelmansa.

Vastaavia tapauksia, joissa päädyttiin arvioimaan toisilleen vastakkaisia kertomuksia, oli useita. Epäillyn kertomuksen mukaan ilta oli sujunut hyvissä merkeissä, seksiä oli harrastettu yhteisymmärryksessä ja sen jälkeen osapuolet olivat voineet viettää aikaa keskenään. Epäillyn mukaan he olivat eronneet toisistaan halaillen ja he olivat saattaneet suunnitella tapaavansa uudelleen. Sinänsä lienee kyseenalaista, jos esimerkiksi epäillyn jälkikäteen esittämää kaveripyyntöä sosiaalisessa mediassa tulkitaan uhrin vastaan, kuten tapahtui yllä kuvatussa tapauksessa (P6). Päätösten perusteella vaikutti siltä, että yhdeksi kiperäksi kysymykseksi muodostui tilanne, jossa uhrin kertomus ei ollut yhtä runsas yksityiskohdissaan kuin epäillyllä. Uhri oli kuitenkin teon jälkeen saattanut hakeutua lääkäriin, kertoa joutuneensa seksuaalisen väkivallan kohteeksi ja kääntyä poliisin puoleen tehdäkseen rikosilmoituksen. Jos uhrin kertomus tapahtumista oli silti osittain katkonainen tai hän oli jossain kysymyksissä epävarma, eikä pystynyt tarkasti kuvaamaan kaikkia raiskaustilanteen yksityiskohtia, uhri vaikutti helposti menettävän uskottavuuden poliisin, syyttäjän ja käräjäoikeuden silmissä.

Taulukko 16a. Kuinka usein uhrin kertomuksen uskottavuutta arvioitiin (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Otettiin kantaa uhrin uskottavuuteen	16,9	30,0	48,1

Tutkimusaineistoon kuuluneissa tapauksissa ei aina otettu erikseen kantaa siihen, pidettiinkö uhrin kertomusta uskottavana. Poliisi arvioi tätä kysymystä noin 17, syyttäjä 30 ja käräjäoikeus noin 48 prosentissa tapauksista (ks. taulukko 16a). Seuraavan taulukon 16b avulla tarkastellaan vain niitä tapauksia, joissa uhrin uskottavuuteen otettiin kantaa.

Taulukko 16b. Miten uhrin kertomusta arvioitiin (%).

	Poliisi (N=11)	Syyttäjä (N=34)	Käräjäoikeus (N=26)
Uhri uskottava	18,2	11,8	38,5
Uhri ei uskottava: heikot muistikuvat	63,6	32,4	15,4
Uhri ei uskottava: kertomus muuttunut	9,1	5,9	11,5
Uhri ei uskottava: kertomus epä johdonmukainen	9,1	50,0	34,6
Yhteensä	100	100	100

Kun uhrin uskottavuuteen otettiin erikseen kantaa, poliisi luotti uhuriin noin 18, syyttäjä noin 12 ja käräjäoikeus puolestaan lähes 40 prosentissa tapauksista. Tämä tarkoittaa, että suurimassa osassa näitä tapauksia uhria ei pidetty uskottavana. Päätöksissä esitettiin erilaisia syitä sille, miksi näin oli. Uhrin kertomuksen uskottavuutta horjuttivat uhrin heikot muistikuvat tapahtumasta, kertomuksen epä johdonmukaisuus sekä sen muuttuminen rikosprosessin aikana.

Päätösten tarkempi analyysi paljasti, että uhrin kertomuksen epäluotettavuuden taustalta löytyi usein uhrin humalatilatapahtumahetkellä, joka vaikeutti yksityiskohtaisen kertomuksen muodostamista. Joistakin päätöksistä kävi ilmi, että luottamus uhuriin horjui, jos hän ei ollut tehnyt rikosilmoitusta hyvin pian tapahtumien jälkeen. Toisinaan nostettiin esille uhrin mielenterveydelliset ongelmat, hänen aikaisempi seksuaalinen aktiivisuutensa tai toimintansa taikka se, että uhri oli vaikuttanut käyttäytyvän normaalisti rikostutkinnan kohteena olleen tapauksen jälkeen. Tällaisille tekijöille ei kuitenkaan pitäisi antaa kovinkaan suurta painoarvoa, koska tutkimusten mukaan seksuaalinen väkivaltaa vaikuttaa hyvin eri tavalla ihmisiin, ja myös heidän reaktionsa ja selviytymiskeinonsa ovat erilaisia.²⁶⁶

8.6. Kaksi vastaan yksi: Riittääkö näyttö ja vaihtoehdoisen tapahtumankulun uskottavuus

(T1) A oli mennyt jatkoille kahden entuudestaan tuntemansa miehen, B:n ja C:n kanssa. B:n kotona juteltiin ja kaikki nauttivat alkoholijuomia. A humaltui vahvasti. Syytteen ja A:n kertomuksen mukaan B ja C veivät hänet jossain vaiheessa kylpyhuoneeseen ja raiskasivat hänet vuorotellen lattialla pitämällä hänestä väkisin kiinni. Tapahtunut aiheutti A:lle sekä henkistä että fyysistä kärsimystä, ja hänen emättimestään alkoi valua verta.

A kertoi tapahtuneesta ystävälleen D:lle. Noin kahden viikon kuluttua A teki rikosilmoituksen ja kävi lääkärin vastaanotolla. B ja C kertoivat niin esitutkinnassa kuin myöhemmin oikeudenkäynnissä, että he olivat molemmat olleet yhdynnässä A:n kanssa, mutta kaikki oli tapahtunut A:n omasta aloitteesta. A oli ensin yhdynnässä B:n kanssa ja tämän jälkeen C:n kanssa. B:n ja C:n kertomusten mukaan he eivät pitäneet A:sta kiinni, eivätkä käyttäneet minkäänlaista väkivaltaa. He olivat molemmat olleet kylpyhuoneessa läsnä, kun toinen harrasti seksiä A:n kanssa. Tapauksessa ei tehty mitään rikosteknisiä tutkimuksia. Todistajana kuultiin D:tä. Lääkäri totesi lausunnossaan, että A:n emätinlimakalvossa oli naarmu, mutta muita havaintoja fyysisistä vammoista ei ollut.

Käräjäoikeuden mukaan esitetyn näytön perusteella ei saatu selvyttä siitä, mitä oli tapahtunut. Näyttöä ei ollut myöskään osapuolten humalatilasta. Käräjäoikeuden

²⁶⁶ Raiskauksen uhri voi myös tarvita ennen rikosilmoituksen tekemistä aikaa selviytyä akuuttivaiheen kriisistä. Ks. tarkemmin esim. Rajjas 2001; Punamäki & Ylikomi 2007, s. 758–759; Honkatukia 2008, s. 86–87; Kainulainen 2017, s. 221–227.

mukaan kaikki rikoksen osapuolet, A, B ja C, kertoivat tapahtumasta yhtä luotettavasti. D:n kertomus perustui puolestaan vain siihen, mitä A oli hänelle kertonut. Syytteessä esitetyt väitteet nojasivat kärjäoikeuden mukaan pitkälti A:n kertomukseen. Kärjäoikeus totesi korkeimman oikeuden tapaukseen KKO:2013:96 viitaten, että oikeus ei voinut poissulkea sitä mahdollisuutta, etteikö tilanne olisi edennyt B:n ja C:n kertomuksen mukaisesti. Tästä syystä syyte hylättiin.

Tässä tapauksessa kärjäoikeus viittasi korkeimman oikeuden ratkaisuun (KKO:2013:96) niin kuin tehtiin useissa muissakin tutkimusaineistoon sisältyneissä tuomioissa.²⁶⁷ Tuomioissa saatettiin ottaa kantaa siihen, minkälaisia kärjäoikeutta ohjaavia soveltamisohjeita ratkaisun perusteella voidaan tehdä ja miten se vaikutti vaadittavaan näyttöön. Tuomioissa todettiin usein, että niin sanotuissa sana vastaan sana -tilanteissa tarvitaan ulkopuolista näyttöä syytteen toteennäyttämiseksi. Yllä olevassa tapauksessa (T1) kärjäoikeuden mukaan tällaisena näyttönä ei pidetty ulkopuolisen henkilön eli uhrin ystävän kertomusta, joka perustui pelkästään uhrin hänelle kertomaan eikä todistajan tekemiin omiin havaintoihin tapahtumasta.

On kuitenkin mahdollista kysyä, voidaanko kyseisestä korkeimman oikeuden ratkaisusta muodostaa näin suoraviivainen soveltamisohje. Erilaisissa raiskaustapauksissa olisi syytä olla avoin tapauksen ominaispiirteille ja yksityiskohdille. Korkein oikeus totesi myös itse kyseisessä ratkaisussa, että jokaista todistetta pitäisi arvioida yksilöllisesti ennen kokonaisarvioinnin tekemistä.²⁶⁸ Kärjäoikeuksien tuomioiden perustelut eivät kuitenkaan yleensä olleet näin jaloistuneita. Yllä olevassa tyyppitapauksessa kärjäoikeus ei tarkemmin ottanut kantaa uhrin kertomuksen uskottavuutta tukevaan näyttöön eli siihen, että emätinlimakalvossa oli todettavissa naarmu vielä kaksi viikkoa tapahtuman jälkeen. A:n kertomus emätinverenvuodosta voi hyvinkin tarkoittaa vastoin hänen tahtoaan toteutettua sukupuoliyhteyttä, josta aiheutui lääkäriinkin toteama vamma sukupuolielimeen.

Tällaisissa tapauksissa oikeudellista arviointia olisi mahdollista tehdä uhrin avuttoman tilan näkökulmasta. Riippumatta siitä, millainen merkitys uhrin voimakkaalle humaltumiselle annetaan, meidän mielestämme olisi tärkeä pohtia useamman raiskaukseen osallistuneen miehen vaikutusta uhriin. Tällaisessa tilanteessa uhrin toimimismahdollisuudet kaventuvat ja kysyä voi, millainen mahdollisuus uhrilla on puolustautua tai ilmaista tahtoaan useampaa raiskaukseen osallistuvaa miestä vastaan. Rikosoikeudellisesta vastuusta päätettäessä pitäisi ottaa huomioon jokaisen yksittäisen tapauksen olosuhteita ja tunnistaa tilanteita, joissa uhri on ollut haavoittuvassa asemassa esimerkiksi osapuolten erilaisten valta-asetelmien takia.

Seuraavassa tapauksessa kärjäoikeus pohti vaihtoehtoisen tapahtumienkulun todennäköisyyttä. Vaihtoehtoisten tapahtumainkulkujen poissuljennalla pyritään arvioimaan, onko näyttö riittävän vahvaa syyksi lukevaan tuomioon. Tuomioistuin hylkää syytteen, jos vastaaja voi esittää toisen tapahtumainkulun, joka esitetyn näytön valossa on siinä määrin mahdollinen ja todennäköinen, että sitä ei voida sulkea pois. Raiskausrikosten kohdalla vaihtoehtoisena tapahtumainkulkuna vedotaan yleensä siihen, että sukupuoliyhteys perustui suostumukseen. Koska

²⁶⁷ Tällainen viite löytyi 42,6 % tuomioista.

²⁶⁸ KKO:2013:96, k.6.

kysymys on tahallisuudesta rikoksesta, oikeudellisten ratkaisijoiden näkökulma on vastaajan tahallisuudessa. Tahallisuus täyttyy, jos vastaaja on voinut pitää varsin todennäköisenä, että uhri ei ole suostunut sukupuoliyhteyteen.

(T4) A oli alle 30-vuotias nainen, joka oli viettämässä iltaa ravintolassa ystäviensä kanssa. Seurueessa nautittiin runsaasti alkoholijuomia, ja A tuli illan loppua kohti vahvaan humalatilaan. Ravintolan ulkopuolella hän tapasi C:n, jota hän ei tuntenut entuudestaan. Eläkeikässä oleva C oli pysähtynyt autolla ravintolan eteen ja otti A:n kyytiin. C ajoi kaverinsa, eläkeikää lähellä olevan B:n luokse, jota A ei tuntenut aikaisemmin. B:n kotona A ja B olivat sukupuoliyhteydessä. A kertoi myöhemmin poliisille, että hänellä ei ollut muistikuvia illasta sen jälkeen, kun hän oli poistunut ravintolasta. Hän oli herännyt puoliltapäivin alasti vieraassa talossa. A oli havainnut B:n ja C:n läsnäolon, pelästynyt ja lähtenyt välittömästi pois. A soitti kadulla hätäkeskukseen ja ilmoitti tulleen raiskatuksi.

C:n kertomuksen mukaan A oli noussut hänen autonsa kyytiin ja sanonut tämän jälkeen haluavansa seksiä. C oli vienyt A:n B:n luokse, koska ei tiennyt A:n asuinpaikkaa. B:n kertomuksen mukaan C oli tuonut A:n hänen luokseen illalla, ja A oli omasta aloitteestaan harrastanut seksiä B:n kanssa. Asiassa esitettiin näyttönä ravintolan valvontakameravideo, valokuvat mustelmista A:n jalassa ja myös lääkärintlausunto mustelmista. Lisäksi esitettiin A:n päihtymyksestä lausunto, josta kävi ilmi, että oikeuslääketieteellinen tutkimus oli tehty iltapäivällä ja A oli vielä silloinkin alkoholin vaikutuksen alainen. Myös ravintolan järjestyksenvalvojaa D:tä kuultiin todistajana. Näiden todisteiden mukaan A pystyi kävelemään ja puhumaan poistuessaan ravintolasta.

Käräjäoikeus katsoi, että oli riidatonta, että A ja B olivat olleet sukupuoliyhteydessä. Valvontakameran videon ja järjestyksenvalvojan kertomuksen perusteella oli selvää, että A oli ollut humalassa, mutta käräjäoikeuden mukaan ei välttämättä avuttomassa tilassa. Koska A:lla ei ollut muistikuvia tapahtumista yöllä, käräjäoikeus oli sitä mieltä, että B:n ja C:n kertomus tapahtumista oli mahdollinen, vaikka epätodennäköinen, eikä sitä voida sulkea pois. Tästä syystä käräjäoikeus päätti hylätä syytteen.

Tässä tapauksessa (T4) pohdittiin uhrin humalatilasta vaikutusta uhrin mahdolliseen avuttomaan tilaan. Humalatilasta käytettiin näyttönä erillistä lausuntoa, valvontakameran nauhoitetta ja järjestyksenvalvojan kertomusta, joka osoitti, että uhri pystyi kävelemään ja puhumaan. Eri asia lienee, mitä tämä kertoo uhrin humalatilasta myöhemmin yön aikana. Käräjäoikeus ei tehnyt tässä tapauksessa niin kuin ei useissa muissakaan vastaavissa tapauksissa sitä tulkintaa, että uhrin muistinmenetys voisi kertoa avuttomasta tilasta. Puolustuskyvyttömyyttä ei myöskään arvioitu siitä näkökulmasta, että uhri oli kahdestaan vieraan miehen kanssa tuntemattomassa talossa. Myöskään välilliselle näytölle, kuten tässä tapauksessa hätäkeskukseen tehdyille puhelinsoittoille, ei annettu painoarvoa uhrin kertomuksen vahvistajana. Koska uhri ei enää herättyään muistanut yön tapahtumia, käräjäoikeus nosti esille kahden vastaajan esittämän keskenään samanlaisen kertomuksen. Tässä tyypillisessä tapauksessa käräjäoikeus piti vastaajien kertomusta epätodennäköisenä, mutta mahdollisena, ja hylkäsi syytteen.

8.7. Väkivaltaa parisuhteessa

Tutkimusaineistossa rikostutkinnan kohteena oli usein parisuhteessa tapahtunutta seksuaalista väkivaltaa. Tarkasteltaessa rikosten osapuolten välistä suhdetta parisuhde esiintyi poliisilla noin 32, syyttäjällä noin 29 ja käräjäoikeudessa noin 26 prosentissa päätöksistä.²⁶⁹ Parisuhteen intiimiys, läheisyys ja kiintymys vaikuttavat monella tavalla osapuolten toimintaan. Rikosoikeudessa parisuhdeväkivaltaa pidettiin varsin pitkään yksityisasiana, joka jätettiin osapuolten itsensä ratkaistavaksi.²⁷⁰ Parisuhdetapausten näinkin suuri määrä tutkimusaineistossamme herättää kysymyksen siitä, miten rikosoikeudellisessa järjestelmässä tällä hetkellä tunnistetaan parisuhdeväkivallan erityispiirteitä. Esimerkiksi Istanbulin sopimuksessa on kiinnitetty tähän kysymykseen huomiota. Esitutkinnan aikana pitäisi pyrkiä selvittämään, onko parisuhteessa esiintynyt jo aikaisemmin väkivaltaa, kuinka kauan se on mahdollisesti kestänyt ja minkälaisia muotoja se on saanut.²⁷¹ Rikosprosessin toimijoilla on nykyisin velvollisuus suojella tehokkaasti parisuhdeväkivallan uhreja, mitä voi edistää yksittäistilanteessa tehtävä riskinarviointi.²⁷²

Huolellinen rikostutkinta on tärkeää siitäkin syystä, että parisuhdeväkivalta jää varsin usein piiloon eikä tule poliisin tietoon.²⁷³ Toistuvan tai pitkäkestoisen väkivallan kohteena oleminen rajoittaa kuitenkin monella tavalla uhrin toimimismahdollisuuksia. Väkivaltaisella suhteella voi olla merkitystä myös arvioitaessa raiskausrikoksen tunnusmerkistökysymyksiä, kuten väkivallan uhkaa, tilanteen pakottavuutta tai sitä, miten uhri pystyy antamaan tai ilmaisemaan suostumuksensa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Käsityksemme mukaan poliisin ei pitäisi kovin herkästi arvioida parisuhteessa tapahtunutta seksuaalista väkivaltaa ei-rikokseksi, vaan perustellumpaa olisi siirtää tapaukset syyttäjän arvioitavaksi.

Tutkimusaineistomme perusteella ei pysty luotettavasti arvioimaan, oliko parisuhteessa esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa tai oliko siitä ilmoitettu poliisille. Tallensimme ne tiedot, jotka päätöksistä oli saatavissa. Tieto perustui tavallisesti uhrin kertomukseen. Kun uhri kertoi rikostutkinnan kohteena olleesta teosta, hän kertoi samalla tekijän käyttämästä aikaisemmasta väkivallasta, mikä tuntui raiskaustilanteessa usein rajoittavan uhrin toimintamahdollisuuksia.

Parisuhdetapauksissa aikaisempi väkivalta oli yleisempää kuin tutkimusaineistossa kokonaisuudessaan. Kuviossa 35 on koko tutkimusaineiston lisäksi nostettu esille aikaisemman väkivallan esiintyminen parisuhteessa, jolloin on eritelty nykyinen ja entinen parisuhde. Kuvioista havaitaan, että epäillyn ollessa nykyinen avio- tai avopuoliso tai seurustelukumppani syyttäjien päätöksissä puhuttiin aikaisemmasta väkivallasta tai sen uhasta noin 46 ja käräjäoikeudessa noin 64 prosentissa tapauksista. Tarkasteltaessa sen sijaan koko tutkimusaineistoa puhuttiin osapuolten välillä ilmenneestä aikaisemmasta väkivallasta tai sen uhasta syyttäjien päätöksissä noin 18 ja käräjäoikeusaineistossa noin 19 prosentissa tapauksista.

²⁶⁹ Ks. luku 9 taulukko 18.

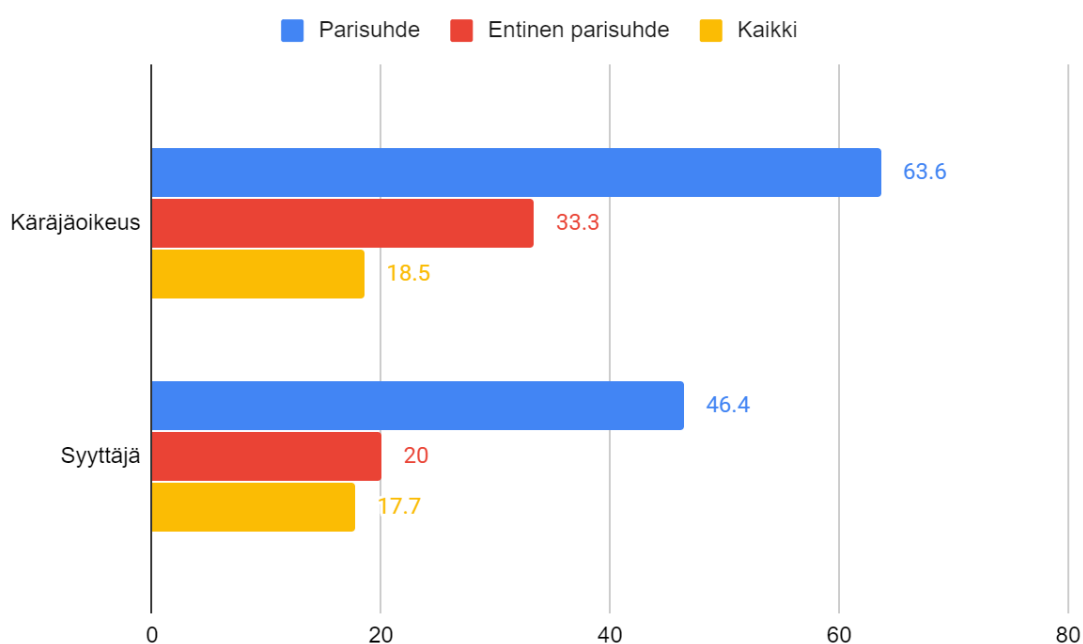
²⁷⁰ Ks. tarkemmin esim. Kotanen 2013.

²⁷¹ Ks. tarkemmin esim. Kainulainen & Niemi 2017. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 2004.

²⁷² Ks. tarkemmin esim. Kimpimäki 2020b. Kimpimäki on samalla muistuttanut siitä, että myös korkein oikeus on useissa ratkaisuisaan katsonut, että rangaistusta mitattaessa on parisuhdeväkivaltatapauksissa annettava yleistä rangaistuskäytäntöä ankarampia rangaistuksia (mts, 344). Ks. esim. KKO:2020:20, k. 8.

²⁷³ Ks. esim. Piispa ym. 2006, s. 111–119; Heiskanen & Ruuskanen 2010, s. 36–37.

Poliisin tekemissä päätöksissä ei mainittu lainkaan aikaisempaa väkivaltaa, mistä syystä kuviossa ei esitetä poliisia koskevia lukuja. Tämä voi tarkoittaa, että osapuolten välillä ei ole esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa, poliisilla ei ole siitä tietoa tai sitä ei ole pyritty selvittämään esitutkinnassa. Lisäksi on mahdollista, että tätä kysymystä ei ole harkittu tai ainakaan nostettu esille päätöstä kirjoitettaessa. Aikaisemman väkivallan esille nouseminen myöhemmissä rikosprosessin vaiheissa voi myös tarkoittaa, että poliisi on siirtänyt juuri tällaiset tapaukset syyttäjälle ja ne ovat edenneet muita herkemmin rikosprosessissa. Toisaalta aikaisemman väkivallan merkitystä ei ole kovinkaan paljoa pohdittu syyttäjien ja kärjäoikeuksien päätöksissä. Aikaisempi väkivalta tuli esille ennen kaikkea uhrin kertomana, mutta esimerkiksi kärjäoikeus ei ottanut siihen yleensä erikseen kantaa. Poikkeuksena ovat tapaukset, joissa vastaaja oli raiskausrikoksen lisäksi samalla kertaa syytettynä muista uhriin kohdistuneista väkivaltarikoksista.

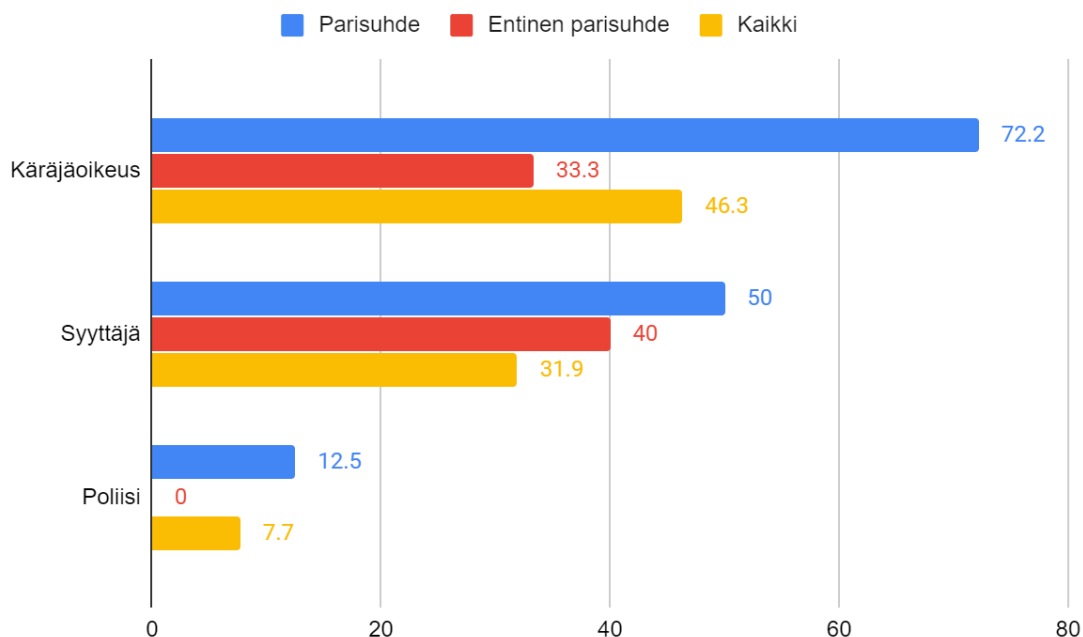

Kuvio 35. Aikaisempi väkivalta syyttäjä- ja kärjäoikeusaineistossa (%)²⁷⁴.

Seuraavaksi tarkastellaan fyysisen väkivallan käyttämistä seksuaalisen teon yhteydessä. Kuviossa 36 käy ilmi, että parisuhteessa esiintyi enemmän väkivaltaa kuin aineistossa muutoin.²⁷⁵ Tarkasteltaessa esimerkiksi kärjäoikeuden lukuja huomataan, että koko aineistossa puhuttiin väkivallan käytöstä noin 46 prosentissa tapauksia, entisten kumppanien kohdalla noin 33 prosentissa ja nykyisen kumppanin kohdalla noin 72 prosentissa tapauksista.

²⁷⁴ Kuviossa on jätetty poliisi pois, koska poliisin tekemissä ei-rikos-päätöksissä ei mainittu aikaisempaa väkivaltaa. Syyttäjien päätöksissä oli absoluuttisina lukumäärinä tarkasteltuna 28 parisuhdetta ja 5 entistä parisuhdetta. Syyttäjien päätöksiä oli yhteensä 65 (kaikki suhdetyypit). Kärjäoikeuden tuomioissa oli vastaavasti 11 parisuhdetta ja 3 entistä parisuhdetta. Kaikkia tuomioita oli yhteensä 54 (kaikki suhdetyypit).

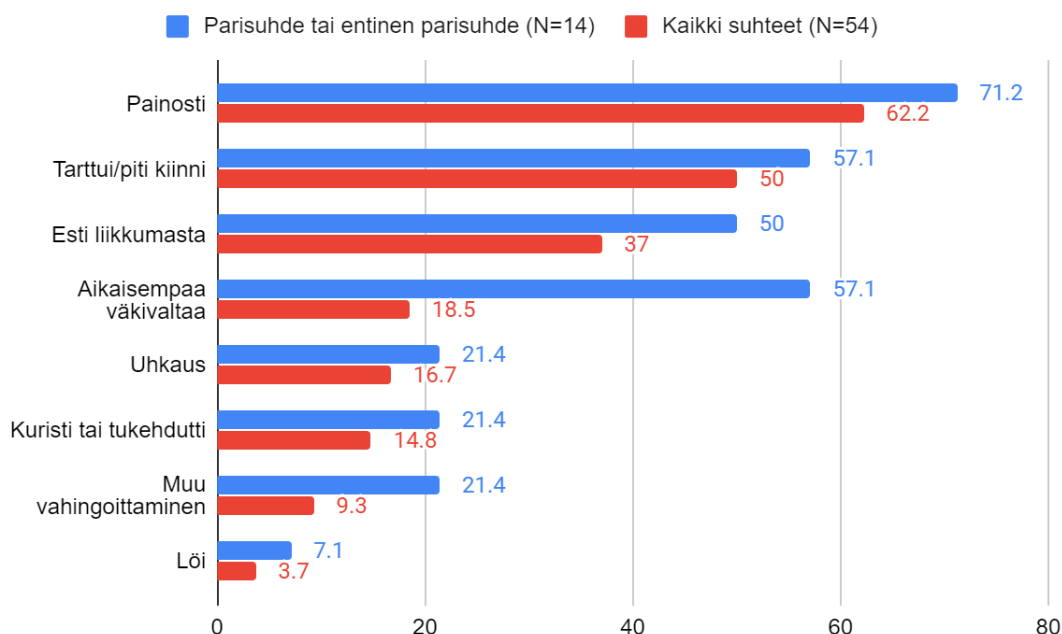
²⁷⁵ Ks. myös Utrainen 2010, s. 191–192.

Kuvio 36. Fyysistä väkivaltaa seksuaalisen teon yhteydessä poliisi-, syyttäjä- ja käräjäoikeusaineistossa (%)²⁷⁶.

Seuraavaksi eritellään vielä tarkemmin seksuaalisen teon yhteydessä käytetyn fyysisen ja henkisen väkivallan muotoja. Kuviossa 37 nykyisessä tai entisessä parisuhteessa tapahtuneet tapaukset on laskettu yhteen. Selvin ero oli aikaisemman väkivallan käytössä. Kun entiset ja nykyiset kumppanit on laskettu yhteen, aikaisempaa väkivaltaa esiintyi parisuhteessa uhrin kertomana 57 prosentissa tapauksista. Käräjäoikeusaineistossa keskimäärin luku oli alle 20 prosenttia (18,5 %). Kuvioista 37 käy ilmi, että uhri kertoi tekijän käyttäneen seksuaalisen teon yhteydessä henkistä väkivaltaa eli painostaneensa uhria parisuhteessa noin 71 prosentissa tapauksista, kun koko aineistossa vastaava luku oli 62 prosenttia. Myös monissa muissa väkivallan muodoissa, kuten kiinni pitämisessä, liikkumisen estämisessä, kuristamisessa tai tukehduttamisessa ja lyömisessä oli vastaavalla tavalla eroa.

²⁷⁶ Poliisin päätöksissä oli absoluuttisina lukumäärinä tarkasteltuna 16 parisuhdetta ja 5 entistä parisuhdetta. Poliisin päätöksiä oli yhteensä 65 (kaikki suhdetyypit). Syyttäjien päätöksissä oli 28 parisuhdetta ja 5 entistä parisuhdetta. Syyttäjien päätöksiä oli yhteensä 65 (kaikki suhdetyypit). Käräjäoikeuden tuomioissa oli 11 parisuhdetta ja 3 entistä parisuhdetta. Kaikkia tuomioita oli yhteensä 54 (kaikki suhdetyypit).

Kuvio 37. Käytetyn henkisen ja fyysisen väkivallan piirteet käräjäoikeusaineistossa (%).

Käytetty väkivalta perustui usein varsin pitkälti uhrin kertomukseen. Tutkimusaineiston perusteella ei aina saatu yksityiskohtaista tietoa siitä, miten poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus arvioi väkivallan käyttämistä tai millaista näyttöä siitä oli esitetty. Suurimmassa osassa tutkimusaineistoon sisältyneistä tapauksista, myös parisuhdetapauksista, käytetty väkivalta oli lievää.

Poliisin, syyttäjän tai käräjäoikeuden käytettävissä ei välttämättä ollut esimerkiksi lääkärintoimintaa, jonka avulla käytettyä väkivaltaa tai sen voimakkuutta olisi ollut mahdollista arvioida. Valtaosassa oikeudenkäyntiin asti edenneistä parisuhdetapauksista oli jonkinlainen lääkärintoiminta (71,4 %). Lääkärintoimintojen sisältöä ei kuvattu kovin yksityiskohtaisesti tuomioissa. Joistakin tuomioista kävi ilmi, että lääkärintoiminnossa oli todettu lieviä vammoja, kuten mustelmia tai ruhjeita. Käräjäoikeuden mukaan niiden yhteys seksuaalisen väkivaltaan ei kuitenkaan tullut osoitetuksi tai raiskauksen tunnusmerkistö ei jostain muusta syystä täyttynyt. Muutamissa yksittäisissä tapauksissa vastaaja oli samalla syytteessä muista uhriin kohdistuneista väkivallanteoista. Raiskausrikoksesta nostettu syyte hylättiin, mutta vastaaja tuomittiin muista väkivaltarikoksista.

Olemme jo aikaisemmin tässä luvussa tuoneet esille parisuhteessa tapahtuneita seksuaalisen väkivallan tekoja. Seuraavaksi nostamme esille vielä muutaman tapauksen.

(S5) A oli 15–17-vuotias nuori nainen, joka oli seurustelusuhdeessa 3–4 vuotta vanhemman B:n kanssa. A kertoi heränneensä siihen, että hänen poikaystävänsä oli hänen päällään ja harjoitti sukupuoliyhteyttä hänen kanssaan. A käski B:tä lopettamaan, mutta B jatkoi ja piti A:ta tiukasti paikallaan. A ja B:n seurustelusuhde päättyi pian tämän tapahtuman jälkeen, ja A teki ystävänsä kanssa rikosilmoituksen.

A pyysi myöhemmin poliisilta, että esitutkinta lopetettaisiin, koska hän oli jo käsitellyt tapahtunutta, eikä hän halunnut rikosprosessin repivän vanhoja haavoja auki.

Syyttäjä päätti poliisin esityksestä rajoittaa esitutkintaa kohtuussyistä, koska tapah-
tumasta oli kulunut jo kolme vuotta.

(T2) A oli 15–16-vuotias tyttö, joka oli ollut muutaman vuoden seurustelusuh-
teessa häntä kolmisen vuotta vanhemman nuoren miehen (B) kanssa. Seurustelusuh-
teiden aikana A oli useilla eri kerroilla herännyt siihen, että B oli sukupuoliyhteydessä
hänen kanssaan. A oli joskus sanonut ”Lopeta”. Joskus hän ei ollut sanonut mitään,
vaan oli pysytellyt passiivisena aktin ajan. A teki rikosilmoituksen pari kuukautta
sen jälkeen, kun seurustelusuhde oli loppunut.

A:lta kysyttiin, miksi hän ei heti ensimmäisen kerran jälkeen tehnyt rikosilmoi-
tusta. A sanoi ajatelleensa, että B teki näin, koska A oli tehnyt jotain väärin. A:n
mukaan toistuvat raiskaukset vaikuttivat häneen syvästi ja aiheuttivat voima-
kasta kuormitusta.

B kiisti syytteen ja sanoi, että hän oli ollut sukupuoliyhteydessä A:n kanssa vain,
kun tämä oli ollut hereillä ja suostuvainen.

Käräjäoikeudessa näyttönä esitettiin A:n ja B:n kertomusten lisäksi A:ta hoitaneen
psykologin lausunto, jonka mukaan A kärsi traumaperäisestä stressihäiriöstä. Myös
A:n ystävää D:ta kuultiin, sillä A oli kertonut D:lle raiskauksesta. D oli lisäksi itse
havainnut, miten A:n luonne ja käyttäytyminen oli muuttunut seurustelusuh-
teiden aikana.

Käräjäoikeus piti A:n kertomusta luotettavana, mutta painotti, että sen tueksi oli
esitetty pelkästään välillistä näyttöä. Todistelu ei käräjäoikeuden mukaan selvästi
osoittanut, että A:n kokemus stressihäiriöstä olisi seurausta raiskauksesta. Tästä syystä
oikeudenkäynnissä ei pystytty selvästi osoittamaan, että B olisi syyllistynyt rais-
kaukseen ja käräjäoikeus hylkäsi syytteen.

Ensimmäisessä tapauksessa (S5) oli kysymys seurustelusuh-
teiden aikana tapahtuneista teoista. Päätöksessä ei kuvata, minkälaisesta näyttöä esitutkinnassa oli hankittu. Sen sijaan päätöksestä
kävi ilmi, että esitutkinta oli kestänyt muutaman vuoden. Rikoksen uhri oli pyytänyt poliisilta
rikostutkinnan lopettamista. Syyttäjä toimi poliisilta saamansa esityksen mukaisesti ja teki pää-
töksen esitutkinnan rajoittamisesta.

Toisessa tapauksessa (T2) oli nostettu syyte seurustelusuh-
teiden aikana tapahtuneista useista
seksuaalisen väkivallan teoista, jotka kohdistuivat nuoreen naiseen hänen nukkuessaan. Rikos-
ten osapuolten kertomukset olivat erilaiset, sillä tytön mielestä sukupuoliyhteydet tapahtuivat
ilman hänen suostumustaan, mutta miehen mielestä hänen tyttöystävänsä oli aina suostuvainen.
Uhrin kertomusta tukevana näyttönä esitettiin psykologin lausunto ja A:n ystävän D:n kerto-
mus.

Tämän tapauksen perusteella voi pohtia raiskauksen toteennäyttämisen asetettua näyttö-
kynnystä. Kysymys on jälleen kerran sen arvioimista, millaista näyttöä tarvitaan asianomista-
jan kertomuksen tueksi. Käräjäoikeus vaikutti olevan sitä mieltä, että asianomistajan uskotta-
vankin kertomuksen lisäksi pitäisi olla saatavilla *muutakin kuin välillistä näyttöä*. Tämä stan-

dardi tuntuu hyvin korkealta, sillä raiskauksella on sangen harvoin esimerkiksi silminnäkijätodistajia. Näyttökysymyksissä joudutaan tavallisesti operoimaan välillisen näytön kanssa. Tapauksessa oli saatavilla uhrin ystävän kertomus, ja psykologin lausunto siitä, että uhri kärsi traumaperäisestä stressihäiriöstä. Käräjäoikeus asetti tämänkin todistelun kohdalla näyttövaatimuksen hyvin korkealle, koska se edellytti, että psykologin lausunnon olisi pitänyt pystyä osoittamaan syy-yhteys syytteen mukaisiin rikoksiin.

(T5) A ja B olivat olleet parisuhteessa. B:tä syytettiin raiskausrikoksen lisäksi useista muista väkivallanteoista uhria kohtaan. B oli esimerkiksi sitonut A:n useaan otteeseen, kuristanut tätä, viiltänyt A:ta veitsellä, tuhonnut A:n tietokoneen ja kaatanut kuumaa kahvia A:n päälle.

Raiskausta koskevan syytteen mukaan A ja B olivat makuuhuoneessa riisuutuksessa. Kun he olivat saaneet vaatteet pois päältään, B sitoi A:n jalat ja kädet sänkyyn, ja tunkeutui peniksellään A:n emättimeen. Syytteen mukaan B käytti tilanteessa hyväksi sitä, että A pelkäsi häntä aikaisemman väkivallan takia.

A:n kertomuksen mukaan hän ei sanonut B:lle, että ei halunnut sukupuoliyhteyttä eikä hän vastustellut, koska pelkäsi B:n silloin kohdistavan häneen pahempaa fyysistä väkivaltaa. A kertoi itkeneensä, kun B sitoi hänet. A:n mukaan hän vain makasi hiljaa paikallaan itkien yhdynnän aikana ja antoi sen tapahtua. A:n mukaan B oli yhdynnän aikana suusanallisesti todennut, että A ei vaikuttanut nyt olevan halukas yhdyntään. Tapahtuma aiheutti A:lle sekä ruumiillista että henkistä kärsimystä, mutta siitä ei esitetty lääkärinlausuntoa.

B ei kiistänyt A:n kertomaa tapahtumainkulkua oikeudenkäynnissä, mutta sanoi sukupuoliyhteyden tapahtuneen A:n suostumuksella. B kertoi, että he olivat aikaisemminkin harrastaneet sitomista ja sellaista seksiä, jonka aikana käytetään fyysistä väkivaltaa, mutta A oli aina ollut suostuvainen.

Käräjäoikeus toi esille, että B oli ollut aikaisemminkin väkivaltainen parisuhteessa. Käräjäoikeus katsoi, että tämä seikka saattoi vaikuttaa siihen, miten vapaasti A pystyi antamaan suostumuksensa seksuaalisen kanssakäymiseen. Koska A oli kuitenkin pysynyt passiivisena tilanteessa eikä ilmoittanut selvästi omia toiveitaan B:lle, tuomioistuin katsoi tilanteen olevan oikeudellisesti vaikea. Käräjäoikeus toi esille, että A oli itkenyt yhdynnän aikana, mikä olisi voinut antaa vastaajalle signaalin siitä, että A ei halunnut harrastaa seksiä. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin, että vastaajan tahallisuuteen vaikutti se, että uhri oli riisunut itsensä, ja että osapuolet olivat harrastaneet väkivaltaista seksiä aikaisemmin suhteessaan. Käräjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen raiskausrikoksesta, mutta vastaaja tuomittiin muista uhriin kohdistuneista väkivaltarikoksista.

Yllä olevassa tapauksessa (T5) käräjäoikeus tunnisti väkivaltaisen parisuhteen ja piti mahdollisena, että se vaikutti siihen, miten vapaasti uhri pystyi antamaan suostumuksensa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Kysymystä pohdittiin kuitenkin erityisesti vastaajan tahallisuuden näkökulmasta. Käräjäoikeus nosti esille muun muassa sen seikan, että parisuhteessa aikaisemmin

harrastettujen seksitapojen seurauksena vastaaja saattoi ajatella naisen suostuneen tälläkin kertaa. Tapauksessa nainen itki sitomisen aikana, ja hänen mukaansa mies oli kommentoinut hänelle, että nainen ei vaikuttanut olevan halukas sukupuoliyhteyteen.

On kuitenkin mahdollista kysyä, miten aikaisempien seksuaalisten kokemusten tulisi vaikuttaa oikeudellisessa arvioinnissa. On tärkeää muistaa, että henkilöllä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus riippumatta siitä, mitä hän on aikaisemmin tehnyt tai mihin hän on aikaisemmin suostunut. Suostumusta pitäisi arvioida jokaisessa yksittäisessä seksuaalisessa teossa tai yhdynnässä erikseen. Vaikka henkilö olisi suostunut aikaisemmin väkivallan käyttämiseen seksin yhteydessä, se ei tarkoita, että hän tämän jälkeen olisi vailla rikoslain antamaa suojaa. Oikeudellisesti merkitystä ei pitäisi myöskään olla sillä, oliko parisuhde jatkunut tai olivatko osapuolet olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä toistensa kanssa tapauksen jälkeen.

8.8. Kumuloituvaa haavoittuvuutta: Lukkiutuva uhri

(P7) A oli alaikäinen laitoshoidossa oleva kehitysvammainen tyttö, jonka epäiltiin joutuneen mieshoitajan seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön kohteeksi. A ei ollut aktiivinen rikosilmoituksen tekemisessä, vaan tapaus tuli ilmi hänen epäilemänsä sukupuolitaudin perusteella ja siitä, mitä hän oli puhunut psykologille. Myös A:n vanhemmat olivat tietoisia epäilyistä. Esitutkinnan aikana oli kuultu useita henkilöitä, mutta A ei halunnut puhua asiasta eikä halunnut poliisin selvittävän asiaa.

Poliisin mukaan se ei pystynyt jatkamaan rikostutkintaa ilman uhrilta saatavia tietoja. Muukaan esitutkinnan aikana hankittu selvitys ei tuonut selvyyttä tapahtumienkulusta. Tutkinnassa ei myöskään tullut ilmi seikkoja, jotka olisivat viitanneet siihen, että B:tä on syytä epäillä rikoksesta. Tunnuksmerkistön täyttävää rikosta ei siten ollut. Poliisi teki päätöksen ei-rikoksesta.

Tässä tapauksessa (P7) uhri oli haavoittuvassa asemassa useiden eri tekijöiden takia. Hän oli alaikäinen, vammainen ja laitoshoidossa. Epäilyllä oli selkeä valta-asema uhrin ollessa riippuvainen mieshoitajansa huolenpidosta ja hoivasta. Käytettävissä olevan tutkimusaineiston perusteella ei ole mahdollista arvioida, miten perusteellinen esitutkinta asiassa oli tehty.

Tutkimusten mukaan vammaisilla henkilöillä on suurempi riski joutua seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan kohteeksi kuin vammattomilla.²⁷⁷ Seksuaalisella väkivallalla voi olla erittäin haitallisia ja pitkäkestoisia vaikutuksia vammaisen henkilön terveyteen ja hyvinvointiin.²⁷⁸ Näistä syistä kehitysvammainen uhri on erityisen haavoittuvassa asemassa. Tällaisen rikosepäilyn selvittäminen vaatii erityisiä taitoja ja sensitiivisyyttä uhrin kohtaamisessa, mitä korostaa väkivallan tapahtuminen riippuvuussuhteessa.

Tällaisissa tapauksissa olisi erityisen tärkeää, että rikostutkinnassa uhria tuetaan ja kuulustelu tehdään mahdollisimman turvallisessa ympäristössä. Esimerkiksi ulkopuolisen henki-

²⁷⁷ Korhonen & Mäkinen 2011, s. 39–40.

²⁷⁸ Ks. Korhonen & Mäkinen 2011.

lön, kuten uhrin tunteman psykologin, käyttäminen apuna tai kuulustelijana voi olla perusteltua.²⁷⁹ Lisäksi on tärkeää huolehtia ohjaamisesta jatkoavun ja tuen piiriin. Jos A oli pyritty kohtaamaan ottamalla huomioon hänen erityistarpeensa, mutta hän ei ole kuitenkaan ryhtynyt kertomaan tapahtumista tai suhteestaan mieshoitajaan, ei rikostutkinnan jatkaminen ole välttämättä ollut enää mahdollista tai edes tarkoituksenmukaista.

8.9. Johtopäätöksiä tyypillisistä tapauksista

Tämän luvun tarkoituksena oli tyypillisten tapausten avulla pyrkiä osoittamaan, minkälaisista tekijöistä poliisin, syyttäjien ja tuomareiden ratkaisutoiminta muodostuu. Tavoitteena oli nostaa esille raiskausrikoksista tyypillisiä rikoslain tulkintaan ja näytön arviointiin liittyviä kysymyksiä ja ongelmakohtia. Seuraavaksi kokoamme vielä yhteen tämän luvun keskeisiä tuloksia.

Tulkinta siitä, mitä tarkoitetaan väkivallan käytöllä tai sen uhalla, miten voimakasta väkivallan on oltava tai minkälaista näyttöä siitä vaaditaan, vaikuttaa vaihtelevan. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2013:96 raiskausrikoksen väkivaltaa koskevan tunnusmerkistön katsottiin täyttyneen, kun tekijä oli kourinut uhria, työntänyt hänet makuuhuoneeseen ja istunut myöhemmin hänen päällään.²⁸⁰ Myös käräjä- ja hovioikeuskäytännöissä syyksi lukevia tuomioita on annettu tapauksissa, joissa tekijä on käyttänyt lievää väkivaltaa.²⁸¹ Tutkimusaineistossa esiintyneissä tapauksissa oli kuvattu uhrin kertomana vastaavaa lievää väkivaltaa,²⁸² mutta poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus saattoi katsoa, ettei kyse ollut väkivallasta tai sen uhasta rikoslaissa tarkoitettulla tavalla. Tekijän toiminnasta ei välttämättä ollut saatavilla muuta näyttöä kuin uhrin kertomus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemästä selvityksestä voi päätellä, että tämä ei ole ollut esteenä syyksi lukevan tuomion saamiselle. Selvityksen mukaan syyksi lukevissa tuomioissa *jopa puolessa* oli kysymys raiskausrikoksesta, jossa uhrille ei ollut aiheutunut fyysistä vammaa. Lievistä fyysisistä vammoista, kuten pintaruhjeista, löytyi maininta noin 46 prosentista tuomioita. Muista kuin pintahaavoista, eli tätä vakavammista fyysisistä vammoista (esimerkiksi nenän murtuminen) löytyi maininta vain noin kolmessa prosentissa tuomioita.²⁸³ Nyt käsillä olevaan tutkimusaineistoon sisältyneistä tapauksista löytyi toisinaan lääkärinlausunnoista mainintoja uhrin saamista lievistä vammoista. Käräjäoikeus saattoi kuitenkin katsoa, että niiden syntymisajankohta tai syy-yhteys tutkinnan kohteena olevaan raiskaustilanteeseen jäi epäselväksi. Tutkimuksestamme käy ilmi, että käräjäoikeuksissa syyttömyysolettama on otettu vakavasti ja että näyttökynnys raiskausrikoksissa on ollut korkealla.

Tapauksista kävi myös ilmi, että raiskausta on saatettu lähteä tutkimaan pitämällä silmällä väkivallan tai sen uhan käyttämistä, kun kysymys meidän tulkintamme mukaan oli pikemmin-

²⁷⁹ Ks. European Disability Forum 2020.

²⁸⁰ KKO:2013:96, k. 46.

²⁸¹ Ks. Utraiainen 2010, s. 304–351, 364–367; Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 59, 60–62.

²⁸² Esim. tyyppitapaukset P3, P4, S6 ja S7, jotka on kuvattu tekstissä.

²⁸³ Tarkkoina lukuina esitettynä tuomiot jakautuivat kolmeen luokkaan seuraavasti: Ei fyysistä vammaa 50,5 %, pintahaava 46,3 %, pintahaavaa vakavampi vamma 3,2 % (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012, s. 59, 60–62).

kin avuttoman tilan arvioimisesta. Rikoslain 20 luvun 1 pykälän toisen momentin mukaan raiskauksesta on kysymys myös tilanteissa, joissa tekijä käyttää hyväksi sitä, että toinen on tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Tämän säännöksen soveltaminen vaikuttaa olevan poliisin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien soveltamiskäytännöissä vaikeaa. Tutkimusaineiston perusteella avutonta tilaa on tulkittu hyvin suppeasti. Oman tulkintamme mukaan osassa tapauksia oli kuitenkin käsillä sellaisia tekijöitä, joiden perusteella olisi ollut mahdollista arvioida tilannetta toisinkin tai ainakin antaa harkinnassa enemmän painoarvoa uhrin haavoittuvuutta ilmentäville tekijöille. Suhtautuminen uhrin pelkotilaan, lamaantumiseen, nukkumiseen tai runsaaseen alkoholin käyttöön näytti muodostuvan kipupisteeksi oikeudellisessa harkinnassa. Päätöksissä ei otettu selkeästi kantaa esimerkiksi siihen, miksi rikoslain tunnustama pelkotila ei ollut tapauksessa käsillä, vaikka uhri oli jo tilanteessa ilmaissut pelkonsa.

Rikosprosessi ei ole edennyt tai lopulta käräjäoikeudessa on hylätty syyte usein siitä syystä, että näyttö ei ollut riittävää. Näyttökysymykset olivatkin keskeisessä asemassa arviotaessa syytteen nostamista tai syytteen menestymistä käräjäoikeudessa. Raiskaukset tapahtuvat yleensä kahden ihmisen välillä sellaisissa olosuhteissa, joissa ei ole ulkopuolisia silmännäkijätodistajia. Tekijän ei yleensä tarvitse käyttää voimakasta fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa sukupuoliyhteyden toteuttamiseksi vastoin uhrin tahtoa. Kun arvioidaan esimerkiksi uhrin kokemaa pelkotilaa tai sitä, nukkuiko hän sukupuoliyhteyden tapahtuessa, voi tällaisista seikoista olla hyvin vaikea esittää jälkikäteen uhrin kertomuksen rinnalla muita todisteita.

Raiskausrikoksissa on tavallista, että osapuolet esittävät tapahtumienkulusta keskenään ristiriitaiset kertomukset. Tyypillisten tapausten analyysi osoittaa, että monissa tapauksissa erimielisyys liittyi siihen, oliko uhri suostuvainen sukupuoliyhteyteen. Uhri oli saattanut kieltää tekijää tai ilmaista muulla tavoin, että hän ei ollut halukas sukupuoliyhteyteen. Uhri saattoi myös kokea olevansa puolustuskyvytön tai kykenemätön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Uhri oli esimerkiksi pelon takia lamaantunut ja pysytteli täysin passiivisena aktin keston ajan. Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että pelon aiheuttaman avuttoman tilan arvioimisen ja uhrin suostumuksen puutteen välille jää nykyisin harmaa alue. Tällaisissa tilanteissa on mahdollista pohtia, onko ongelmana nykyinen rikoslain tunnusmerkistö ja vahvistuisiko seksuaalisen itsemääräisoikeuden suoja, jos suostumus ja/tai vapaaehtoisuus nostettaisiin tunnusmerkistössä vahvemmin esille.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO:2013:96 ottanut kantaa siihen, että asianomistajan todentuntuinen ja vakuuttavakin kertomus tarvitsee virheettömyyden varmistamiseksi tuekseen välillistä näyttöä esimerkiksi väitetyn rikoksen jälkeisistä tapahtumista ja seurauksista.²⁸⁴ Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että tällaista välillistä näyttöä ei ole aina ollut saatavilla. Se saattoi olla keskeinen syy siihen, että syyttäjät ei nostanut syytettä. Käräjäoikeuteen asti edenneissä tapauksissa oli yleensä käytettävissä välillistä näyttöä uhrin kertomuksen tueksi. Kysymys oli esimerkiksi lääkärin tai psykologin lausunnosta, jossa arvioitiin uhrin fyysisiä vammoja tai

²⁸⁴ KKO:2013:96, k. 7.

psykkistä tilaa seksuaalisen väkivallan seurauksena. Tästä huolimatta syyte hylättiin käräjäoikeudessa. Syytteen hylkäämistä selitti esimerkiksi se, että lääkärinlausunnon perusteella ei ollut mahdollista arvioida, oliko sukupuoliyhteys tapahtunut vastoin uhrin tahtoa.

Osapuolten kertomusten arviointi on ollut keskeisessä asemassa näytön arvioinnissa. Jos uhri oli epävarma tapahtumista, hän oli ollut vahvassa humalassa tai hän ei muista syistä pystynyt muodostamaan johdonmukaista tai yksityiskohtaista kertomusta, rikosprosessi vaikutti keskeytyvän tai päättyvän syytteen hylkäämiseen. Samoin kävi, jos epäilty pystyi esittämään johdonmukaisen ja yksityiskohdissaan runsaamman kertomuksen kuin uhri.

Tyypillisten tapausten analyysin perusteella on syytä kiinnittää huomiota seksuaalisen väkivallan haavoittavaan luonteeseen ja siihen, että osa uhreista oli myös muiden ominaisuuksiensa tai tilanteeseen liittyvien piirteiden takia haavoittuvassa asemassa. Haavoittuvuus liittyi esimerkiksi uhrin nuoreen ikään, uhrin ja tekijän väliseen ikäeroon, uhrin kehitysvammaan tai riippuvuussuhteeseen. Myös parisuhteen kontekstiin ja erityisesti siihen, oliko parisuhteessa esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa, pitäisi kiinnittää rikosprosessin alkumetreiltä lähtien enemmän huomiota. Esitutkinnassa olisi syytä selvittää, onko parisuhteessa esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa ja millaista se on ollut. Kaikki uhrit olisi kohdattava esitutkinnasta lähtien sensitiivisesti, mikä edistää paitsi rikoksen selvittämistä myös uhrin selviytymistä. Uhreja olisi myös kannustettava aktiivisesti hakemaan apua ja tukea rikosprosessin eri vaiheissa sekä hankki-
maan selvitys seksuaalisen väkivallan aiheuttamista seurauksista.

9. Tuloksia ja suosituksia

Tässä luvussa nostetaan esille tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja annetaan suosituksia Suomen hallitukselle, lainsäätäjälle ja lainsoveltajille.

9.1. Keskeisiä tuloksia

Tutkimuksessa tarkasteltiin, millaisia raiskausrikoksia (RL 20:1–5) on jätetty tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta. Tutkimusta varten kerättiin maantieteellisesti edustava otos rikosprosessin eri toimijoiden vuonna 2018 tekemistä päätöksistä. Poliisin ei-rikosta koskevia päätöksiä oli 65, syyttäjän esitutkinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevia päätöksiä oli 113 ja käräjäoikeudessa syytteen hylkääviä tuomioita oli 54. Tutkimusaineistossa oli yhteensä 232 päätöstä tai tuomiota.

Tarkasteltaessa tutkimusaineistoa kokonaisuudessaan tyypillisin rikosnimike oli perustunusmerkistön mukainen raiskaus (RL 20:1). Törkeitä raiskauksia oli noin yksitoista prosenttia (RL 20:2). Pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4) esiintyi noin kahdeksassa prosentissa ja seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5) noin kuudessa prosentissa tapauksista. Eri rikosten yritysmuotoja oli sovellettu hyvin harvoin. (Ks. taulukko 17.)

Taulukko 17. Käytetty rikosnimike (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Raiskaus	70,8	72,6	75,8
Raiskauksen yritys	-	-	1,9
Törkeä raiskaus	9,2	9,7	14,8
Pakottaminen seksuaaliseen tekoon	6,2	11,5	3,7
Pakottaminen seksuaaliseen tekoon: yritys	1,5	-	-
Seksuaalinen hyväksikäyttö	12,3	5,3	1,9
Seksuaalisen hyväksikäytön yritys	-	-	1,9
Muu seksuaalirikos	-	0,9	-
Yhteensä	100	100	100

Tutkituissa tapauksissa uhri oli lähes aina nainen, ja mies esiintyi uhrina vain harvoin. Raiskausrikoksesta epäilty oli puolestaan lähes aina mies. Suurimmassa osassa tapauksia kyse oli kahden ihmisen välillä tapahtuneesta teosta. Ryhmäraiskauksia, joissa epäiltyjä henkilöitä oli useampi kuin yksi, oli noin kuusi prosenttia.

Tarkasteltaessa koko tutkimusaineistoa on mahdollista todeta, että raiskausrikoksen uhri ja epäilty tunsivat yleensä toisensa. Uhrille entuudestaan tuntemattoman miehen tekemiä päällekkarkauksia oli alle neljä prosenttia tapauksista. Parisuhteessa tapahtuneita raiskausrikoksia esiintyi aineistossa eniten, sillä nykyinen tai entinen kumppani oli epäiltynä tekijänä melkein kolmasosassa tapauksista. Myös tutustumistilanteissa tai ystävyys- ja tuttavuussuhteissa tapahtui useita rikoksia. Perhe- ja muissa lähisuhteista tai riippuvuussuhteessa tapahtuneita rikoksia esiintyi harvemmin. (Ks. taulukko 18.)

Taulukko 18. Epäillyn/vastajaajan ja uhrin välinen suhde (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Parisuhte: nykyinen tai ex-kumppani	32,3	29,2	25,9
Perhe- tai muu lähisuhde	3,1	2,7	5,6
Ystävyys- ja tuttavuussuhde	13,8	23,9	35,1
Riippuvuussuhde	4,6	0,9	3,7
Tutustumistilanne	18,5	11,5	22,1
Tuntematon ihminen	4,6	2,7	3,6
Muu	1,5	-	1,9
Ei tietoa	21,5	29,2	1,9
Yhteensä	100	100	100

Tutkimusaineistoon sisältyneissä tapauksissa ei esiintynyt kovin vakavaa fyysistä väkivaltaa, mikä oli odotettavissa, koska sellaiset tapaukset ovat oletettavasti edenneet rikosprosessissa ja johtaneet syyksi lukevaan tuomioon. Poikkeuksen muodosti seksuaalinen väkivalta osana parisuhdeväkivaltaa, jolloin osassa tapauksista väkivalta saattoi uhrin kertomana olla varsin voimakasta. Lievempää väkivaltaa, kuten kiinni pitämistä tai liikkumisen estämistä, esiintyi useissa aineiston tapauksissa.

Syyttäjien ja käräjäoikeuksien päätöksistä löytyi poliisia enemmän mainintoja väkivallan käyttämisestä (ks. taulukko 19). Kyse voi olla siitä, että rikosprosessissa etenevät tapaukset ovat luonteeltaan erilaisia, mutta myös erilaisesta tavasta kirjoittaa päätöksiä. Vaikka tapauskuvauksissa esiintyi väkivaltaa, sitä ei pidetty riittävänä täyttämään raiskauksen tunnusmerkistöä tai väkivallasta ei ollut riittävää näyttöä. Toisinaan lääkäri oli todennut uhrissa lieviä vammoja, kuten mustelmia, mutta esimerkiksi käräjäoikeus arvioi, että niiden yhteys tapahtumaan jäi epäselväksi tai epävarmaksi.

Taulukko 19. Epäillyn/vastajaajan fyysisen väkivallan käyttäminen, uhrin lamaantuminen ja kumuloituvaa haavoittuvuus (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Epäilty/vastaja käyttänyt fyysistä väkivaltaa	7,7	31,9	46,3
Uhrin lamaantunut	13,8	35,4	48,1
Monella (>1) perusteella haavoittuvassa asemassa olevat uhrin	41,5	48,7	68,5

Tutkimuksessa tarkasteltiin uhrien haavoittuvuutta, mikä osittain liittyy rikoslaissa määritellyyn avuttomaan tilaan, mutta myös siihen, miten uhri pystyy toimimaan rikosprosessissa. Haavoittuvasta asemasta kertoi esimerkiksi uhrin nuori ikä, vammaisuus tai maahanmuuttajatausta. Haavoittuva tila tapahtumahetkellä liittyi esimerkiksi uhrin päihteiden käyttöön, nukkumiseen tai uhrin pelkotilaan. Haavoittuvuudesta kertovat tekijät voivat vaikuttaa osapuolten välisiin voimasuhteisiin ja siihen, miten esimerkiksi sukupuolilyhteyteen painostamista tai sen vapaaehtoisuutta pitäisi arvioida.

Uhrin haavoittuvuudesta, mutta myös uhrin lamaantumisen oli sitä enemmän kuvauksia, mitä pidemmälle rikosprosessia edettiin (ks. taulukko 19). Monet aineistossa esiintyvät uhrin olivatkin haavoittuvia esimerkiksi nuoren iän, päihtymistilan tai nukkumisen takia. Nämä eri tekijät saattoivat myös esiintyä yhtä aikaa (kumuloitua). Poliisi, syyttäjä ja käräjäoikeus ei kuitenkaan useinkaan vaikuttanut tunnistavan haavoittuvuuteen liittyviä tekijöitä tai pohtinut niiden merkitystä raiskausrikoksen tunnusmerkistötekijänä. Vaikka tapauksessa olisi esiintynyt useampi haavoittuvuudesta kertova tekijä, rikoslain tarkoittaman avuttoman tilan ei katsottu olevan tutkituissa tapauksissa käsillä.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa päätöksissä oli kuvattu osapuolten alkoholin käyttöä.²⁸⁵ Uhrin voimakas humaltila on voinut vaikuttaa hänen puolustautumiskykyynsä tai mahdollisuuksiin ilmaista suostumustaan seksuaalisen kanssakäymiseen. Humaltila voi myös heikentää muistia ja vaikeuttaa yksityiskohtaisen kertomuksen muodostamista tapahtumista. Poliisin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien päätösten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että uhrin alkoholin käyttöä ei arvioitu niinkään avuttoman tilan näkökulmasta, vaan se pikemminkin yhtenä tekijänä heikensi uhrin kertomuksen uskottavuutta ja siten edisti rikosprosessin päättymistä.

Tutkimusaineiston perusteella vaikutti siltä, että raiskauksen uhri käytti varsin harvoin rikosprosessissa ennen oikeudenkäyntiä oikeudellista avustajaa tai tukihenkilöä. Avustajan tai tukihenkilön käyttäminen ei välttämättä käy ilmi poliisin tai syyttäjien päätöksistä, mutta myös muiden tutkimusten perusteella on mahdollista arvioida, että se ei ole kovin yleistä.²⁸⁶ Käräjäoikeudessa lähes kaikilla uhreilla oli oikeudellinen avustaja (ks. taulukko 20).

Taulukko 20. Uhrin oikeudellisen avustajan tai tukihenkilön käyttö (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Avustaja tai tukihenkilö	3,1	4,4	94,4 *

* Vain oikeudenkäyntiavustaja, ei tietoa tukihenkilöstä.

Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään, millaista näyttöä ja todistusaineistoa rikosprosessin aikana hankittiin (ks. taulukko 21). Todistelua on pystytty tarkastelemaan vain sen tiedon varassa, mitä poliisi, syyttäjä tai käräjäoikeus toivat ratkaisuihinsa esille. Käräjäoikeuden tuomioiden perusteella on todennäköisesti saatu suhteellisen kattava kuva oikeudenkäynnissä esitetystä näytöstä, kun taas poliisin tekemien päätösten pohjana vaikutti olevan huomattavasti

²⁸⁵ Ks. luku 8 taulukko 15.

²⁸⁶ Ks. esim. Kainulainen & Saarikkomäki 2014, s. 43–45; Oikeusministeriö 2018, s. 30–34.

vähemmän todistusaineistoa. Tutkimusaineiston avulla ei voida kuitenkaan täysin luotettavasti arvioida, miten perusteellinen rikostutkinta tapauksessa tehtiin tai mitä kaikkea näyttöä esituskinnassa yritettiin hankkia tai päinvastoin, mitä jäi puuttumaan.

Taulukko 21. Keskeinen todistelu (%).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Uhrin kertomus	92,3	100	100
Epäillyn kertomus	33,8	85,0	100
Rikoksen todistajan kertomus	10,8	10,6	37,0
Asiantuntijan todistelu	3,1	9,7	51,9
Muu todistaja	9,2	44,2	61,1
Lääkärintodistus	3,1	23,9	72,2
DNA-todistelu	12,3	15,9	27,8

Lähes kaikissa tutkimusaineiston ratkaisuisissa viitattiin uhrin kertomukseen (ks. taulukko 21). Epäillyn tai vastaajan kertomus oli yleensä esillä syyttäjien ja käräjäoikeuksien päätöksissä, mutta poliisi viittasi siihen vain noin 34 prosentissa päätöksistä. Todistajana kuultiin useimmiten henkilöä, joka oli tehnyt havaintoja uhrista tai epäilystä/vastaajasta tapauksen jälkeen. Asiantuntija oli tyypillisesti uhria hoitanut psykologi, joka antoi lausunnon uhrin saamista henkisistä seurauksista. Muu todistaja oli usein henkilö, jolle uhri tai epäilty oli kertonut jälkikäteen tapahtumista. Lääkärintodistuksen käyttäminen vaikutti lisääntyvän mitä pidemmälle rikosprosessissa edettiin. Poliisin päätöksissä mainittiin lääkärintodistus vain noin kolmessa prosentissa tapauksia, syyttäjän kohdalla vastaava luku oli noin 24 ja käräjäoikeuksissa noin 72 prosenttia.

Taulukon 21 perusteella vaikuttaa siltä, että poliisin ja syyttäjien käytettävissä ei useinkaan ole ollut kovin paljon todistusaineistoa. Taulukon tiedot kertovat kuitenkin samalla siitä, että mitä perusteellisempi rikostutkinta on tehty, ja mitä enemmän ja kattavammin näyttöä on onnistuttu kokoamaan, sitä varmemmin rikostapaus etenee rikosprosessissa. Niukka todistusaineisto ja rikosprosessin keskeytyminen näyttävät liittyvän toisiinsa. Tarkasteltaessa esimerkiksi syyteharkintaa vaikuttaa siltä, että useissa tapauksissa syyttäjän käytettävissä ei ollut todistajien eikä asiantuntijan lausuntoa, lääkärintodistusta eikä DNA-analyysia. Jos vielä uhrin kertomus oli epävarma, syyttäjä on hyvinkin saattanut päätyä syyteharkinnassaan syyttämättä jättämiseen.

Käräjäoikeusaineistosta löytyi huomattavasti useammin erilaisia todisteita, kuten DNA-analyysi (27,8 %), todistaja (37,0 %), asiantuntija (51,9 %), muu todistaja (61,1 %) ja lääkärintodistus (72,2 %). Kuitenkin esimerkiksi lääkärintodistuksista kertovaa lukua tarkastellessa voi kysyä, miksi melkein joka kolmannesta tuomiosta se näytti puuttuvan. Syy puuttumiselle ei selviä aineistosta. Lääkärintodistuksen avulla ei välttämättä pystytä todistamaan raiskauksen tapahtumista, mutta sillä voi kuitenkin olla merkitystä näyttönä.²⁸⁷

²⁸⁷ Lääkärintodistusten tietosisällöstä ja arvioimisesta ks. myös Kainulainen 2004, s. 57–62. Ks. myös Ylikulju 2017, s. 238–240.

Tutkimusaineistoon sisältyneiden tyypillisten tapausten analyysi osoitti, että näyttökynnys syyksi lukevan tuomion saamiseksi oli korkea. Vaikka oikeudenkäynnissä olisi esitetty todistusaineistona lääkärintlausunto uhrin fyysisistä ja/tai henkisistä vammoista, niiden syy-yhteys tekoon saattoi oikeuden mielestä jäädä osoittamatta. Käräjäoikeudessa ei myöskään kovin usein esitetty DNA-todistelua. Tällainen todistelu olisi ollut tarpeellista erityisesti niissä tapauksissa, joissa vastaaja kiisti sukupuoliyhteyden tai seksuaalisen teon. Osassa tuomiota DNA-todistelun puuttuminen oli yksi tekijä, joka johti syytteen hylkäämiseen.

Tarkasteltaessa koko tutkimusaineistoa rikosprosessin päättymisen taustalta oli löydettävissä sikermä erilaisia syitä (ks. taulukko 22). Hyvin suurella osalla tapauksia rikosprosessi päättyi riittämättömän näytön takia. Osassa tapauksia oli kyse tilanteista, joissa rikoksesta epäiltyä henkilöä ei pystytty identifioimaan, rikosprosessin jatkaminen ei ollut mahdollista rikoksen osapuolen kuoleman takia tai epäilty ei ollut rikosoikeudellisesti vastuunalainen. Päätöksissä tuotiin myös esille, että rikoksen uhri ei halunnut jatkaa rikosprosessia. Erityisesti poliisin tekemistä ei-rikos-päätöksistä löytyi lukuisia tällaisia tapauksia (38,5 %). Uhrin vetäytymishalun taustalla voi olla useita syitä, joihin ei päästä tämän tutkimusaineiston avulla kärsiksi.²⁸⁸ Näinkin korkea prosenttiluku herättää kuitenkin kysymyksen siitä, miten rikosprosessin aiheuttamaa kuormitusta voidaan pyrkiä vähentämään. Myös EU:n uhridirektiivin (2012/29/EU) takia tehdyissä uudistuksissa on korostettu seksuaalirikosten uhrien sensitiivistä kohtelua, ja aktiivista ohjaamista avun ja tuen piiriin.²⁸⁹

Taulukko 22. Rikosprosessin päättymisen ja syytteen hylkäämisen syyt (%) (sama tapaus voi esiintyä poliisilla, syyttäjällä tai käräjäoikeudella useammassa eri perusteessa).

	Poliisi (N=65)	Syyttäjä (N=113)	Käräjäoikeus (N=54)
Epäilty on tuntematon	6,2	4,4	-
Ei mahdollista tutkia	15,4	11,5	1,9
Syyttäjällä ei ole syyteoikeutta	1,5	-	-
Ei todennäköisesti tapahtunut	27,7	6,2	3,7
Uhri ei halua jatkaa rikosprosessia	38,5	15,9	1,9
Tunnusmerkistö ei täytynyt	43,1	11,5	18,5
Ei riittävästi näyttöä* seksuaalisesta teosta	26,2	22,1	29,6
Ei riittävästi näyttöä* pakottamisesta ²⁹⁰	4,6	39,8	38,9
Ei riittävästi näyttöä* avuttomasta tilasta ²⁹¹	3,1	18,6	42,6
Muu syy	3,1	13,3	9,3

Taulukon selitys: * Muuttujan nimen käytöstä poliisia koskien ks. luvussa 5.13 todettua.

²⁸⁸ Uhrin vetäytymisestä ks. myös Kainulainen 2004, s. 100–104.

²⁸⁹ Ks. HE 14/2013 vp.

²⁹⁰ Ks. RL 20:1.1, 20:1.3, 20:2 ja 20:4.

²⁹¹ Ks. RL 20:1.2, 20:2 ja 20:5.

Poliisi luokitteli ei-rikokseksi yleensä sellaisia tapauksia, joissa tunnusmerkistö ei täyttynyt, uhri halusi vetäytyä rikosprosessista tai rikoksen tapahtumisesta ei saatu selvitystä. Syyttäjät perusteli päätöstään esitutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä suurimmassa osassa tapauksia sillä, että näyttöä ei ollut riittävästi syytteen nostamista varten. Käräjäoikeudessa syyte hylättiin yleensä riittämättömän näytön takia, eli näyttöä ei ollut sukupuoliyhteydestä tai seksuaalisesta teosta, pakottamisesta tai avuttomasta tilasta. Syytteitä hylättiin myös siksi, että käräjäoikeus ei katsonut raiskausrikoksen tunnusmerkistön täytyneen.

Rikosprosessin päättymisen taustalla vaikutti usein samanaikaisesti useampi eri peruste. Poliisiin, syyttäjien ja käräjäoikeuksien tekemissä ratkaisuisa oli varsin paljon samankaltaisia piirteitä. Suosituksemme kuitenkin on, että tulevaisuudessa poliisi käyttäisi ei-rikos-perustetta harvemmin kuin nykyisin ja ehdotus esitutkinnan lopettamisesta siirrettäisiin syyttäjän harkittavaksi esimerkiksi tekemällä esitutkinnan rajoittamista koskeva esitys.

Tutkimusaineistosta on mahdollista nostaa esille raiskaussäännösten tulkintaan ja soveltamiseen liittyviä ongelmallisia kysymyksiä. Raiskaussäännöksessä edellytetty väkivallan tai sen uhan kriteeristö vaihteli. Erityisiä ongelmia ilmeni tulkittaessa raiskaussäännöksessä tarkoitettua avutonta tilaa. Tutkimusaineistoon sisältyi monia sellaisia tapauksia, joissa raiskauksen uhri ei ollut oman kertomuksensa mukaan suostunut sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, mutta epäillyn/vastaaajan ei tarvinnut käyttää voimakasta fyysistä väkivaltaa uhrin tahdon murtamiseen esimerkiksi sen vuoksi, että uhri lamaantui pelon takia tai oli nukkumassa. Tällaisissa tapauksissa lainsäädäntö, joka selkeämmin korostaisi uhrin suostumusta ja vapaaehtoisuutta, vaikuttaisi tapausten rikosoikeudelliseen arviointiin.

Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että osassa tapauksia nykyinen lainsäädäntö ei ollut ongelmana, vaan pikemmin se, miten tiukasti sitä tulkittiin ja miten korkeaa näyttökynystä vaadittiin. Erityisesti avutonta tilaa tulkittiin tutkituissa tapauksissa ahtaasti. Toisaalta on muistettava, että tämä ei välttämättä ole koko totuus. Tutkimuksessa kerätty aineisto muodostui vain tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta jätetyistä tapauksista. Tästä syystä tämän tutkimusaineiston perusteella ei voi tehdä päätelmiä siitä, miten raiskausrikoksia koskevia säännöksiä on yleisesti sovellettu poliisissa, syyttäjissä tai käräjäoikeuksissa. On mahdollista, että tutkimalla esimerkiksi käräjäoikeuden syyksi lukevia tuomioita paljastuisi, että raiskaussäännöksiä on tulkittu myös toisella tavalla, avuttomalle tilalle on löydetty käyttöä ja myös näyttökysymyksiä on arvioitu eri kriteeristöllä. Jatkotutkimuksissa olisikin syytä paneutua tähän kysymykseen ja pyrkiä vertailemaan syytteen hylkääviä ja syyksi lukevia tuomioita.

9.2. Suosituksia

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan antaa suosituksia, joiden tarkoituksena on vahvistaa seksuaalirikosten uhrien oikeuksien toteutumista.

- 1) Rikoslaki ei tällä hetkellä suojele riittävän tehokkaasti kaikkien henkilöiden seksuaalista itsemääräämisoikeutta eivätkä säännökset ole riittävän laajoja. Uhrin suostumuksen puute olisi nostettava keskeiseksi tekijäksi raiskausrikoksia koskeviin säännöksiin. Samalla on kehitettävä rikosoikeudelliset periaatteet, jotka määrittävät pätevän suostumuksen tulkintaa.

- 2) Uudistuksessa olisi noudatettava kansainvälisiä oikeusperiaatteita ja -säännöksiä, joista säädetään muun muassa Istanbulin sopimuksessa. Kaikki tapaukset, joissa uhri ei ole suostunut seksuaaliseen kanssakäymiseen, pitäisi saattaa rikoslain piiriin. Uhrin haavoittuvuuteen, uhrin ja tekijän välillä olevaan intiimiin, läheiseen tai muuhun riippuvuussuhteeseen sekä tällaisten olosuhteiden hyväksikäyttöön tulisi kiinnittää raiskaussäännöksen muotoilussa erityistä huomiota. Tämän lisäksi säännöksiä valmisteltaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, millä keinoilla tekijä on varmistanut, että uhri osallistuu seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaasta tahdostaan.
- 3) Raiskausrikosten esitutkinta on tehtävä ammattitaitoisesti ja perusteellisesti. Seksuaalirikoksen uhri on kohdattava sensitiivisesti, mikä edistää samalla rikosten tehokasta selvittämistä. Esitutkinnan aikana pitää hankkia perusteellinen selvitys myös rikoksella aiheutetuista vahingoista. Uhri voi tarvita erityistä kannustusta siihen, että hän hakeutuu lääkärin vastaanotolle seksuaalisen väkivallan aiheuttamien fyysisten ja/tai henkisten vammojen toteamiseksi. Poliisin tulisi aina varmistaa, että raiskauksen uhri pääsee lääkäriin ja tarvittaessa kuljettaa uhri esimerkiksi SERI-tukikeskukseen tai muuhun vastaavaan terveydenhuollon päivystykseen. Kattavien oikeuslääketieteellisten tutkimusten tekeminen on tärkeää, ja samalla pitäisi huolehtia siitä, että seksuaalisen väkivallan aiheuttamista henkisistä seurauksista hankitaan selvitys jo ennen oikeudenkäyntiä.
- 4) Seksuaalirikoksen uhri tarvitsee aktiivista tuen ja avun piiriin ohjaamista. Uhrin voi myös rikosprosessin edetessä kannustaa hakeutumaan terveydenhuollon ammattilaisen vastaanotolle, jossa tehtäisiin arvio uhrin psyykkisestä tilasta ja huolehdittaisiin tarvittaessa hänen ohjaamisestaan jatkohoidon piiriin.
- 5) Oikeudellisen avustajan ja tukihenkilön käyttäminen on lisättävä jo esitutkintavaiheessa. Oikeudenkäyntiä ei pitäisi järjestää ilman, että uhrilla on oikeudellinen avustaja.
- 6) Rikosprosessin toimijoille on varattava riittävät resurssit, jotta esitutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti pystytään toteuttamaan ilman aiheetonta viivytystä uhrisensitiivisyyttä edistävällä tavalla. Näytön varmistamiseksi tarpeelliset tutkintatoimet on voitava tehdä heti, kun rikosepäily on tullut poliisin tietoon.
- 7) Seksuaalirikoksen uhri voi olla erityisen suojelun tarpeessa, jolloin poliisin on tunnistettava suojelun tarve ja määriteltävä tarvittavat toimenpiteet, jotta myös syyttäjät ja tuomarit pääsevät ottamaan niihin kantaa.
- 8) Poliisin, syyttäjien ja tuomareiden tulisi kirjoittaa päätöksensä/tuomionsa avoimella, selkeällä ja ymmärrettävällä tavalla. Jos poliisi jättää esitutkinnan toimittamatta tai syyttäjät syytteen nostamatta, uhrille tulisi antaa päätöksestä tietoa sekä kirjallisesti että keskustelemalla hänen kanssaan suullisesti.
- 9) Poliisille, syyttäjille, tuomareille ja oikeudellisille avustajille on järjestettävä koulutusta, jossa käsitellään seksuaalisen väkivallan aiheuttamia seurauksia, traumaperäisiä reakti-

oita ja uhrien haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä. Koulutuksessa pitäisi purkaa stereotyyppisiä käsityksiä seksuaalisesta väkivallasta ja sen uhreista. Koulutuksen ansiosta rikosprosessin toimijat pystyisivät kohtaamaan seksuaalisen väkivallan uhreja sensitiivisesti ja ymmärtäisivät, miten uhriutuminen voi vaikuttaa uhrin kertomukseen ja käyttäytymiseen, mikä auttaisi myös arvioimaan rikoksista epäiltyjen ja todistajien kertomusten sisältöä.

- 10) Poliisin, syyttäjien, tuomareiden ja oikeudellisten avustajien tulisi saada koulutusta uudesta seksuaalirikoksia koskevasta lainsäädännöstä ja siitä, kuinka suostumuksen puutetta arvioidaan oikeudellisesti.
- 11) Sovittelua on vältettävä seksuaalirikoksissa. Sovittelusopimuksen perusteella ei pidä lopettaa rikosprosessia.
- 12) Jokainen suostumus tulee arvioida erikseen. Vaikka uhri olisi viettänyt aikaa tekijän kanssa ennen tekoa, se ei tarkoita, että hän suostuisi myös seksuaaliseen kanssakäymiseen. Vaikka uhri olisi aikaisemmin suostunut seksuaaliseen kanssakäymiseen tekijän kanssa, sitä ei pidä käyttää osoituksena siitä, että uhri olisi aina suostuvainen seksuaalisen kanssakäymiseen tekijän kanssa.

Lähdeluettelo

Viralliset lähteet

Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Finland*. CEDAW/C/FIN/CO/7 (2014).

Council of Europe, *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*. CoE Publications (2011).

Fundamental Rights Agency (FRA), *Violence against Women: An EU-wide Survey. Main Results*. EU Publications (2014). (Saatavilla: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf)

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *Baseline Evaluation Report: Finland*. GREVIO/Inf(2019)9.

HE 6/1997 vp, *Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi*.

HE 222/2010 vp, *Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi*

HE 282/2010 vp, *Hallituksen esitys Eduskunnalle lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi*.

HE 283/2010 vp, *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta*.

HE 216/2013 vp, *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta*.

Kanerva, *Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet*. Oikeusministeriön julkaisu 25/2012 (2012).

LaVM 3/1998 vp, *Lakivaliokunnan mietintö n:o 3 hallituksen esityksestä oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi ja hallituksen esityksestä laiksi rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta*.

LaVM 43/2010 vp, *Lakivaliokunnan mietintö n:o 43 hallituksen esityksestä lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi*

LaVM 4/2014 vp, *Lakivaliokunnan mietintö n:o 4 hallituksen esityksestä laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta*.

Oikeusministeriö, *Seksuaalirikokset. Rikoslakiprojektin ehdotus*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu (OLJ) 8/1993.

- *Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi*. Mietintöjä ja lausuntoja 44/2018.
- *Asettamispäätös*. VN/1984/2019 (11.4.2019).

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, *Selvityksiä raiskausrikoksista*. Oikeusministeriön julkaisu 13/2012 (2012).

PeVL 6/2014 vp, *Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 6 hallituksen esityksestä (HE 216/2013) laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta*.

Poliisi, *Rikosten esikäsittelytoiminta poliisissa*. POL-2019-37438. Poliisiylijohtajan 2.1.2020 antama ohje.

Ulkoasiainministeriö, *Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö* (2013).

- *Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö. Rikosten määritelmien tulkintaohjeet* (2017).

Valtakunnansyyttäjä, *Esitutinnan rajoittaminen*. Valtakunnansyyttäjän 24.10.2016 antama yleinen ohje syyttäjille. VKS 2016:5 (2016a).

- *Syyttämättäjättämispäätöksen laatiminen ja sisältö*. Valtakunnansyyttäjän 8.12.2016 antama yleinen ohje syyttäjille. VKS 2016:6 (2016b).

Valtioneuvosto, *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma 10.12.2019. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Korkein oikeus

KKO:2004:60

KKO:2010:1

KKO:2013:96

KKO:2014:17

KKO:2017:69

KKO:2018:91

KKO:2019:55

KKO:2019:78

KKO:2019:84

KKO:2020:20

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

B.V. c. Belgique-tapaus. Req. No. 61030/08 (2.5.2017)

E.B. v. Romania-tapaus. App. No. 49089/10 (19.3.2019)

I.C. v. Romania-tapaus. App. No. 36934/08 (24.5.2016)

I.G. v. the Republic of Moldova-tapaus. App. No. 53519/07 (15.5.2012)

I.P. v. the Republic of Moldova-tapaus. App. No. 33708/12 (28.4.2015)

M.A. v. Slovenia-tapaus. App. No. 3400/07 (15.1.2015)

M.C. v. Bulgaria-tapaus, App. No. 39272/98 (4.12.2003)

M.G.C. v. Romania-tapaus. App. No. 61495/11 (15.3.2016)

N.D. v. Slovenia-tapaus. App. No. 16605/09 (15.1.2015)

Opuz v. Turkey-tapaus. App. No. 33401/02 (9.6.2009)

Talpis v. Italy-tapaus. App. No. 41237/14 (2.3.2017)

S.Z. v. Bulgaria-tapaus. App. No. 29263/12 (3.3.2015)

W. v. Slovenia-tapaus. App. No. 24125/06 (23.1.2014)

X. & Y. v. the Netherlands-tapaus. App. No. 8978/80 (26.3.1985)

Y. v. Slovenia-tapaus. App. No. 41107/10 (28.5.2015)

International Criminal Tribunal of Rwanda

The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Trial Chamber. ICTR-96-4-T (2.9.1998)

The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Appeals Chamber. Case No. ICTR-96-4-A (1.6.2001)

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

The Prosecutor v. Anto Furundžija. Trial Chamber. IT-95-17/1-T (10.12.1998)

The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač and Zoran Vuković. Trial Chamber. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (22.2.2001)

Kirjallisuus ja muut lähteet

Amnesty International, *Case Closed. Rape and Human Rights in the Nordic Countries*. Amnesty International Publications (2010).

- *Oikeuksien arpapeli: Naisiin kohdistuvat raiskausrikokset ja uhrin oikeuksien toteutuminen Suomessa*. Amnesty International Suomen osasto (2019).
- *Time for Change: Justice for Rape Survivors in the Nordic Countries*. Amnesty International Publications (2019).

Andersson, Hans (ord) *eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd*. Bokbox (2004).

Andersson, Edgren, Karlsson & Nilsson (toim.) *Rape Narratives in Motion*. Palgrave Macmillan (2019).

- Antonsdóttir & Gunnlaugsdóttir, *Tilkynntar nauðganir til lögreglu á árunum 2008 og 2009: Um afbrotið nauðgun, sakborning, brotþola og málsmeðferð*. EDDA Center at the University of Iceland (2013).
- Asp, *Sex och samtycke*. Iustus (2010).
- Bragadóttir, *Nauðgun og önnur brot gegn kynfrelsi fólks*. Bókaútgáfan Codex (2018).
- Brottsförebyggande rådet, *Våldtäkt från anmälan till dom: En studie av rättsväsendets arbete med våldtäktsärenden*. BRÅ 2019:9 (2019).
- Danielsson & Näsi, *Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2017 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia*. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 31/2018 (2018).
- Danielsson (toim.), *Rikollisuustilanne 2018: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa*. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 36/2019 (2019).
- Eriksson, *Defining Rape: Emerging Obligations for States under International Law?* Martinus Nijhoff Publishers (2011).
- European Disability Forum, *EDF recommendations on the EU Strategy on Victims' Rights (2020-2024)*. EDF Publications (2020).
- Hahto, *Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu*. Edita (2004).
- Heinskou, Skilbrei & Stefansen (toim.), *Rape in the Nordic Countries*. Routledge (2019).
- Heiskanen, *Väkivalta, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen*. Tilastokeskus (2002).
- Heiskanen & Piispa, *Usko, toivo, hakkaus: kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta*. Tilastokeskus (1998).
- Heiskanen & Ruuskanen, *Tuhansien iskujen maa: Miesten kokema väkivalta Suomessa*. Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipolitiikan Instituutti (HEUNI) 66 (2010).
- Hellström, *Ei ole syytä epäillä raiskausta. Poliisin tietoon vuonna 2017 tulleet raiskausepäilyt, joiden esitutkinta on päätetty, koska asiassa ei epäillä tapahtuneen rikosta*. Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyö (2019).
- Honkatukia, *"Ilmoitti tulleen raiskatuksi" – Tutkimus poliisiin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista*. Tilastokeskus, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (2001a).
- Rough sex? Understandings of Rape in Finnish Police Reports. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 1 (2001b), 15–30.
 - Nuorena koettu seksuaalinen väkivalta selviytymisen näkökulmasta. Näre & Ronkainen (toim.), *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Lapin yliopistokustannus (2008), 84–105.
- Honkatukia & Kainulainen, *Seksuaalirikokset. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Rikollisuustilanne 2006. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229 (2007), 77–84.
- Jacobsen, *Valdtektsstraffebodet: Gjeldande rett og spørsmålet om reform*. Fagbokforlaget (2019).
- Jokila, *Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta: Raiskauksen ja muiden seksuaalirikosten oikeudellisen tiedon konstruktio*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja (2010).
- Jokila & Niemi, *Rape Law and Coercive Circumstances*. Heinskou, Skilbrei & Stefansen (toim.) *Rape in the Nordic Countries*. Routledge (2019), 120–136.

- Kainulainen, *Raiskattu? Tutkimus raiskausten etenemisestä rikosprosessissa*. Tilastokeskus, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 212 (2004).
- Raiskaus – myyttejä ja todellisuutta. Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 214–231.
- Kainulainen & Niemi, Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 138–155.
- Kainulainen & Saarikkomäki, *Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126 (2014).
- Kimpimäki, Raiskaus kansainvälisenä rikoksena. Lohiniva-Kerkelä (toim.), *Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utriaisén juhla-kirja*. Talentum (2006), 113–129.
- Raiskauksen määrittelyn kipukohta: pakottamalla vai ilman suostumusta? 6 *Lakimies* (2017), 789–812.
 - Raiskausmääritelmä murroksessa, 1–2 *Haaste* (2020a).
 - Positiiviset ihmisoikeusveloitteet, lähisuhdeväkivalta ja rikoslaki. 3–4 *Lakimies* (2020b), 324–347.
- Kingi, Jordan, Moeke-Maxwell & Fairbairn-Dunlop, *Responding to Sexual Violence: Pathways to Recovery*. New Zealand Ministry of Women’s Affairs (2009).
- Korhonen & Mäkinen (toim.), *Ilman esteitä: Vammaisten seksuaalioikeudet ja kehitys*. Väestötietosarja 23, Väestöliitto (2011).
- Kotanen, *Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa*. Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:5 (2013).
- Laitinen, *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheisyydessä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Vastapaino (2004).
- Lappi-Seppälä, Hakamies, Helenius, Koskinen, Majanen, Melander, Nuotio, Nuutila, Ojala & Rautio (toim.), *Rikosoikeus*. Alma talent (2009).
- Laudrup, Laursen, Sidenius, Balvig, Martinussen & Madsen, *Voldtægt der anmeldes*. Det Kriminalpræventive Råd (2010).
- Leijonhufvud, *Svensk sexualbrottslag: En framåtsyftande tillbakablick*. Norstedts juridik (2015).
- Leskinen, Raiskaus 2010-luvulla: Yhä vain väkisinmakaamista? Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 194–213.
- Uusi pohjoismainen seksuaalirikosoikeus? Ruotsin lainsäädännöllisten valintojen hyödynnettävyydestä Suomessa. 3–4 *Lakimies* (2020), 373–399.
- Lidman, *Väkivaltakulttuurin perintö*. Gaudeamus (2015).
- Pilattu nainen. Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 177–193.
- Matikkala, Seksuaalirikokset. Frände, Matikkala, Tapani, Tolvanen, Viljanen & Wahlberg (toim.), *Keskeiset rikokset*. Edita (2018), 126–203.
- Möller, Söndergaard & Helström, Tonic immobility during sexual assault—a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression. 8 *Acta obstetrica et gynecologica Scandinavica* (2017), 932–938.

- Niemi-Kiesiläinen, Naisia, miehiä vai henkilöitä: Seksuaalirikokset ja sukupuoli. 2 *Oikeus* (1998), 4–19.
- Mitä seksuaalirikoslailla halutaan suojella? Honkatukia, Niemi-Kiesiläinen & Näre (toim.), *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Nuorisotutkimusverkosto (2000), 137–168.
 - *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. WSOY (2004).
- Nieminen, Mitä raiskauksen määritelmä kertoo oikeuskulttuuristamme? Frände ym. (toim.) *Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019*. Unigrafia (2019), 394–411.
- Nousiainen, Equalizing Images? Gendered Imagery in Criminal Law. *Suomen Antropologi* (1999), 7–24.
- Nyqvist, Seksuaalinen väkivalta parisuhteessa. Näre & Ronkainen (toim.), *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus (2008), 129–167.
- Näre, Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu suostumus tunnetaloudessa. Honkatukia, Niemi-Kiesiläinen & Näre (toim.), *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Nuorisotutkimusverkosto (2000), 77–136.
- Ojala, *Seksuaalirikokset*. Edita (2014).
- Piispa & Heiskanen, Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa. Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 68–86.
- Piispa, Heiskanen, Kääriäinen & Sirén, *Naisiin kohdistunut väkivalta*. Yhdistyneiden kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) 51, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225 (2006).
- Piispa & Honkatukia, Nuoret naiset ja polarisoiva seksuaalinen väkivalta. Autio, Eräranta & Myllyniemi (toim.), *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*, Nuorisotutkimusverkosto 84, Nuorisosaian neuvottelukunta 38, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) (2008), 105–115.
- Pirjatanniemi, Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? 2 *Oikeus* (2011), 154–174.
- Punamäki & Ylikomi, Raiskaustrauma I: Raiskauksen kokeminen altistaa psyykkisille ongelmille. 8 *Suomen lääkirilehti* (2007), 757–761.
- Punnonen, “Ymmärrä ei kukaan – eivät miehet eivätkä naiset”: raiskattu nainen tiellä kohti selviytymistä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (2001).
- Raijas, Raiskaustrauman vaikutus uhrin toimimiseen oikeusjärjestelmässä. 3 *Oikeus* (2001), 357–365.
- Randall, Sexual Assault Law, Credibility, and ‘Ideal Victims’: Consent, Resistance, and Victim Blaming. 2 *Canadian Journal of Women and the Law* (2011), 397–433.
- Ronkainen, Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. Näre & Ronkainen (toim.), *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus (2008), 43–83.
- Tirkkonen, “En vain kyennyt liikkumaan” Lamaantumiskokemuksen fenomenologia seksuaalisessa väkivallassa. 6 *Niin & Näin* (2019), 37–44.
- Utriainen, *Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana*. Lapin yliopistopaino (2010).
- Seksuaalirikosten muutokset vuonna 2011. Hyttinen (toim.), *Rikoksesta rangaistukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012*. Turun yliopisto (2012), 271–283.
 - Haureuden harjoittamisesta suostumuksen puuttumiseen. Frände ym. (toim.) *Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019*. Unigrafia (2019), 495–501.

- Vestergaard, Voldtægtsbestemmelse med frivillighed som forankringspunkt. *Ugeskrift for Retsvæsen* (2019), 277–286.
- Wegerstad, *Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*. Juridiska fakulteten, Lunds universitet (2015).
- Wennberg, Befogad kritik av det nya våldtäktsbrottet? 2 *Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet* (2018–19), 298–304.
- Wolitzky-Taylor, Resnick, McCauley, Amstadter, Kilpatrick & Ruggiero. Is Reporting of Rape on the Rise? A Comparison of Women with Reported versus Unreported Rape Experiences in the National Women’s Study-Replication. *Journal of Interpersonal Violence* (2011), 807–832.
- Ylikulju, Raiskauksen toteennäyttäminen oikeudenkäynnissä. Niemi, Kainulainen & Honkatukia (toim.) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino (2017), 232–249.